T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Arkeoloji Anabilim Dalı

YAZILI KAYNAKLAR VE ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA M.Ö. 2. BİNYIL BATI ANADOLU TARİHİ COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabia ÖZCAN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Eşref ABAY

İZMİR-2007

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Giriş.....1-3

I. BÖLÜM: Yazılı Kaynaklar Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası

A. Yazılı Kaynaklar Işığında M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu'da Bulunan Ülkeler ve Lokalizasyonları

1. Arzawa Ülkesi.....5-19
a. Wilusa Ülkesi.....20-27
b. Mira-Kuwaliya Ülkesi.....27-34
c. Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya.....35-40
d. Hapalla Ülkesi.....40-43
e. Zippasla ve Hariati Ülkesi.....43-46
2. Assuwa Ülkesi.....46-50
3. Walma Ülkesi.....51-53
4. Karkisa ve Masa Ülkeleri.....54-59
5. Lukka Ülkesi.....60-68
6. Ahhiyawa Ülkesi.....69-77

B. M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası ile ilgili Yazılı Kaynakların Değerlendirmesi.....78-83

II. BÖLÜM: Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu

A. M.Ö. 2. Binyıla ait Batı Anadolu'da Yapılan Kazılar ve Yüzey Araştırmaları

1.Kuzeybatı Anadolu Bölgesi

a.Kazılar

1)Troya.....86-93

2)Beşik-Yassıtepe.....93

3)Beşiktepe Mezarlığı.....94-96

4)Gökçeada-Yenibademli Höyük.....96

b.Yüzey Araştırmaları.....97-100

2.Orta Batı Anadolu Bölgesi

a.Kazılar

1)Panaztepe.....100-104

2)Phokaia.....105

3)Bayraklı Höyüğü.....106

4)Ulucak Höyük Mezarlığı.....107

5)Alaşehir-Gavurtepe Höyüğü.....108

6)Liman Tepe.....109-112

7)Çeşme-Bağlararası.....113

8)Bakla Tepe.....114

9)Bademgediği Tepesi.....115

10) Ayasuluk Tepesi.....116-117

11) Sardis.....118

b.Yüzey Araştırmaları.....118-119

3.Güneybatı Anadolu Bölgesi

a.Kazılar

1)Beycesultan.....120-126

2)Aphrodisias.....126-128

3)Çine-Tepecik Höyüğü.....128

4)Kadı Kalesi.....129-130

5)Milet.....131-133

6)Iasos.....134

7)Müskebi Mezarlığı.....135
8)Bademağacı Höyük.....136
9)Harmanören Mezarlığı.....137
10) Karataş Höyüğü ve Bağbaşı.....137-138
b.Yüzey Araştırmaları.....139-141

4.İç Batı Anadolu Bölgesi
a.Kazılar
1)Kusura Höyük.....141-143
2)Yanarlar Mezarlığı.....143
3)Çavlum Köyü Mezarlığı.....144-145
4)Şarhöyük/Dorylaion.....146
5)Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı.....147
b.Yüzey Araştırmaları.....148-150

B. Batı Anadolu'da M.Ö. 2. binyıla ait Arkeolojik Verilerin Değerlendirmesi…150-155

III. BÖLÜM: Sonuç.....156-162

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA.....163-193
TABLO, HARİTA, PLAN, RESİM ve LEVHA LİSTESİ.....194-208
TABLOLAR, HARİTALAR, PLANLAR, RESİMLER ve LEVHALAR

GİRİŞ

M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu tarihi coğrafyası, birçok araştırmacının ilgi odağı olmuş ve konuya ilişkin azımsanmayacak sayıda öneri geliştirilmiştir. Bununla beraber yazılı ve arkeolojik kanıtların yetersizliği, sözü edilen çalışmaların geliştirilmesini ve zenginleşmesini sınırlandırmıştır. Son yıllarda yapılan yeni kazılar ve yüzey araştırmaları M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu kültürüne ilişkin umut verici veriler ortaya koymaya başlamıştır. Yazılı kaynaklara baktığımızda, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nde yaşayan halk toplulukları hakkındaki temel kaynağın, Hitit metinleri olduğunu görürüz. Bu sebeple bölgede yaşayan topluluklar ile ilgili bilgilerin, Hitit Devleti'nin kendi ideolojisi doğrultusunda ele alındığı gerçeği unutulmamalıdır.

Tarih sahnesinde olduğu yaklaşık M.Ö 1700-1200 yılları arasında, Hitit Devleti'nin ilgisi Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya karşı olduğu gibi Batı Anadolu'nun zengin kaynaklarına da yönelik olmuş ve bu kaynaklardan yararlanmak için sık sık buralara seferler düzenlenmiştir. Hitit kralları, sefer düzenledikleri toprakları Hitit Ülkesi'nin vasalı haline getirerek bölgeyi kontrol etmeyi de amaçlamış ve çıkan sorunları diplomatik yollardan (vasallık antlaşmaları, mektuplaşmalar) çözmeye çalışmıştır. Batı Anadolu ve etrafındaki diğer bölgelerde yer almaya başlayan vasal devletler sayesinde, Hitit kralları Orta Anadolu'daki merkez topraklarını genişletmeyi başarmıştır. M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da etkin bir rol üstlenen Hititler'in diğer devletlerle olduğu gibi Batı Anadolu'daki yerel beyliklerle olan mücadelesi, Hitit İmparatorluğu yıkılana kadar devam etmiştir.

Tez çalışmamda Batı Anadolu olarak ele aldığım bölgenin sınırlarına bakıldığında, Neolitik Dönem'den itibaren süregelen kültürel bütünlüğün bu sınırları çizdiği görülmektedir. Buna göre bölgeyi kuzeyde Marmara Denizi, batıda Ege Denizi, güneyde Akdeniz sınırladıktan sonra doğu kesimi Orta Anadolu platosuna kadar uzanmaktadır. Bölgenin genel olarak kıyıya paralel dağlarla ve geniş yataklara sahip nehirlerle engebeli bir görünüm kazandığı ancak bu coğrafi yapının bölgede bir yaşamın kurulmasına engel olmadığı aksine yaşama uygun alanlar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hem deniz aşırı gelenler hem de Anadolu'nun içlerinden gelenler bölgede aktif olurken

bunun yanında yerli halk kendi yaşam koşullarını kurmuş, doğal çevreyi kendisine uydurmayı başarabilmiştir. Böylece birden çok yöresel/yerli krallığın ortaya çıktığı M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu Bölgesi, Hititler ve Mikenler'in yoğun ilgisi nedeniyle kimi zaman mücadele kimi zaman da ortak hareket etme yolu ile dönemin siyasi koşullarının gereklerine uygun davranmışlardır. Büyük olasılıkla bulunduğu kentin başına geçen en zengin ve güçlü olan kişi, diğer çevre topraklarını da etrafında toplayarak kent devletlerinin oluşmasına neden olmuştur[1].

Yaklaşık olarak M.Ö 2000/1900-1200 arasını kapsayan M.Ö. 2. binyıl, Orta Tunç Çağı (ykl.M.Ö. 2000-1500) ve Geç Tunç Çağı (ykl.M.Ö. 1500-1200) olmak üzere iki alt evreye ayrılmaktadır. Ancak yapılan her kazı yerinden radyokarbon tarihlendirme sonuçları alınmadığı için M.Ö. 2. binyıl yerleşimlerinin belli başlı olanları dışında Hitit kronolojisinde nerede durdukları tam olarak bilinmemektedir **(Tab. 3).** Ayrıca Batı Anadolu Bölgesi'nin kıyı kesimlerinin özellikle Minos ve Miken uygarlıkları ile olan yakın ilişkileri, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu için farklı adlandırmaların kullanılmasına neden olmuştur. Buna göre ilgili çalışmalarda, Orta Tunç Çağı için Orta Minos (OM) ve Geç Tunç Çağı için de Geç Hellas (GH) terimleri tercih edilmektedir. Bunlar da kendi içlerinde özellikle keramiklerin üzerine uygulanan bezeme biçimlerindeki farklılıklardan yola çıkılarak OM I, OM II, OM III ve GH I, GH II, GH III (A-B-C) şeklinde alt evrelere ayrılmaktadır **(Tab. 4)**.

Bin yıl kadar (belki daha öncesinde de) varlıklarını sürdüren ülkelerin lokalizasyonları konusunda halen daha görüş birliğine varılamaması ve kültür izlerinin takip edilememesi benim tezimi yazmamda etkili olmuştur. Ancak tezi yazarken temel amacım, başta Hitit metinleri olmak üzere yazılı kaynakları ve materyal kültürü açığa çıkarmak için yapılan çalışmaları göz önünde bulundurarak bugüne kadarki lokalizasyon önerilerinin hangisinin daha doğru olup olmadığını ortaya koymak ve en uygun tespiti yapabilmektir. Bu tarz bir tez çalışması, birçok farklı yöntemin uygulanabilmesine açıktır. Benim uyguladığım yöntemde konuya yaklaşımımın önyargısız olabilmesi amacıyla, öncelikle elimizde var olan yazılı ve arkeolojik kanıtlar

[1] Yiğit 2003: 178.

herhangi bir yorumda bulunulmadan aktarılmaya çalışılmış, değerlendirmeler sözü edilen bölümlerden ayrı bir başlık altında sunulmuştur;

I. Bölüm'de "Yazılı Kaynaklar Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası" başlığı altında, M.Ö. 2. binyılda bulunan ülkelerin görüldükleri yazılı metinler, Bryce'ın Hitit Kral Listesi[2] dikkate alınarak kronolojik sırayla verilmiştir **(Tab. 1)**. Daha çok siyasi olayların ele alındığı metinlerdeki ipuçlarını takip ederek çeşitli önerilerde bulunan bilim adamlarının görüşleri tarafsız olarak belirtildikten sonra bölümün sonunda verilen genel değerlendirmeyle birlikte kendi varmış olduğum yargılar ele alınacaktır.

II. Bölüm'de "Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu" başlığı altında geniş bir alana sahip Batı Anadolu Bölgesi, Kuzeybatı, Orta Batı, Güneybatı ve İç Batı Anadolu olmak üzere dört bölgenin kapsadığı kazı ve yüzey araştırmaları ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmıştır. Batı Anadolu'daki kazılarda ortaya çıkarılan en yoğun arkeolojik buluntu grubunu keramikler oluşturduğundan, tezimde keramikler daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Keramik buluntular içinde yerel keramikler ile yerel ve ithal nitelikli Miken keramikleri anlatılmış bunun yanı sıra ortaya çıkarılan diğer buluntular göz ardı edilmemiştir. I. Bölüm'de olduğu gibi bu bölümün sonunda da verilen genel değerlendirmeyle bütün alt bölgeler hem kendi içerisinde hem de diğerleriyle birlikte karşılaştırılarak ele alınacaktır.

III. Bölüm'ü oluşturan Sonuç kısmında, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nde bulunan ülkeler ile kazısı ve yüzey araştırması yapılan yerler, hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik verilerin değerlendirilmesinden sonra ortaya çıkan tablo ortaya konacaktır. Buna göre, elde edilen bilgilere bakılarak, özellikle yerel keramik grupları ile ülkelerin olası sınırlarının ne ölçüde eşleştiği veya eşleşmediği anlatılmaya çalışılacaktır.

[2] Bryce 1998: xiii-xiv.

I. BÖLÜM: YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA M.Ö. 2. BİNYIL BATI ANADOLU TARİHİ COĞRAFYASI

A. Yazılı Kaynaklar Işığında M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu'da Bulunan Ülkeler ve Lokalizasyonları

M.Ö. 2. binyıla ait hiçbir çivi yazılı tabletin ele geçmediği bir bölge olan Batı Anadolu'nun bu döneme ait tarihi hakkındaki bilgiler, çoğunlukla Hitit metinlerinden ve az sayıdaki Mısır ve Ugarit yazılı kaynaklarından gelmektedir. M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu'daki varlıkları bilinen ülkeler ve bu ülkeler hakkındaki bilgilere ulaşabildiğimiz Hitit metinlerini ise şu şekilde sayabiliriz: Arzawa Ülkesi (Telipinu Fermanı ve II. Murşili'nin Yıllıkları), Wilusa Ülkesi (Alaksandu Antlaşması), Mira-Kuwaliya Ülkesi (Kupantakurunta Antlaşması), Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya (Manappatarhunda Antlaşması ve Seha Nehri Ülkesi'nin Suçları metni), Hapalla Ülkesi (Targasnalli Antlaşması), Zippasla-Hariati Ülkesi (Madduwatta'nın Suçları metni), Assuwa Ülkesi (II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda'nın yıllıkları), Walma Ülkesi (II. Murşili ve III. Hattuşili'nin yıllıkları), Karkisa ve Masa Ülkeleri (Kupantakurunta ve Manappatarhunda Antlaşmaları), Lukka Ülkesi (III. Hattuşili'nin yıllıkları ve Tawagalawa Mektubu), Ahhiyawa Ülkesi (Tawagalawa, Manappatarhunda ve Milawata Mektupları) **(Har. 3, 5)**. Söz konusu ülkelerin tümü günümüz Batı Anadolu topraklarında lokalize edilmekte olup Hitit metinlerinden bilinen isimleri ise daha çok bulundukları coğrafi bölgelerden dolayı verilmiştir.

Şimdi bu ülkelerin içinde yer aldıkları tarihi olaylar ile birlikte nasıl lokalize edilebilecekleri konusunu her ülkeyi kendi içinde değerlendirerek ele almaya çalışacağım.

1. ARZAWA ÜLKESİ

Arzawa konusunda, sadece Hitit metinleri ve yazışmalarından elde ettiğimiz bilgiler bize yardımcı olmaktadır. Geç Tunç Çağı Batı Anadolusu'nda Hititler'e karşı gelecek kadar güçlü bir krallık olan Arzawa, çivi yazılı belgelerde bazen bir şehir *(^{URU}Ar-za-wa)* veya bir ülke *(KUR ^{URU}Ar-za-u-wa),* bazen de etrafında birtakım vasal ülkelerin halka oluşturduğu bir konfederasyon *(KUR.KUR$^{MES\ URU}$Ar-za-u-wa)* şeklinde geçmektedir[3]. II. Murşili'nin başarılı Arzawa seferine kadar sadece bir ülke olarak görülen Arzawa, bundan sonra, özellikle Alaksandu Antlaşması'nda görüleceği üzere etrafında toplanan küçük devletlerle birlikte "Arzawa Ülkeleri" olarak geçmeye başlar[4]. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde bu ülkeler artık Hitit Ülkesi'ne vasallık antlaşmalarıyla bağlı ama kendi içlerinde bağımsız birer devlet haline gelirler.

Arzawa adının ilk kez 1902 yılında El-Amarna Mektupları arasındaki iki mektupta geçtiğinin J. A. Knudtzon[5] tarafından ortaya çıkarılmasından günümüze kadar pek çok bilim adamı Arzawa'yı Anadolu topraklarında aramaya başlamıştır. Yabancı ya da Türk birçok arkeolog, Arzawa'nın konumu hakkında çeşitli makaleler, kitaplar yayınlamışlar ama bir türlü ortak bir yargıya varamamışlardır. Bunun en büyük nedenlerinden biri kuşkusuz, Hitit metinlerinin ülke hakkında kesin bir yer belirtemiyor oluşudur. Arzawa adına metinlerde, sadece siyasi ve askeri olaylar ile ilgisi olduğu müddetçe rastlanmaktadır. Bu nedenle de, ülkenin coğrafi ve siyasi yapısı hakkında az çok bilgi edinilebilmekte fakat kültürel yapısına ilişkin neredeyse hiç iz bulunamamaktadır.

Arzawa Ülkesi/Ülkeleri tarihi ile ilgili Hitit metinleri ve diğer yazılı kaynaklar ışığında elde edilen verileri, kronolojik sıraya göre aşağıda verilmiştir.

---

[3] Houwink ten Cate 1970: 71; Heinhold-Krahmer 1977: 4; del Monte-Tischler 1978: 42; Coşkun 1989: 481; Karauğuz 2002: 107.

[4] Bir konfederasyon şeklinde düşünebileceğimiz Arzawa Ülkeleri'ni oluşturan küçük ülkeler arasında, Wilusa Ülkesi, Mira-Kuwaliya Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Hapalla Ülkesi, Zippasla ve Hariati Ülkesi bulunmaktadır (Kınal 1953: 10; Kınal 1998: 140).

[5] Bkz. Knudtzon 1902.

Labarna Dönemi Yazılı Belgeleri:

Arzawa Ülkesi hakkındaki ilk tarihi bilgilere, Telipinu Fermanı'nda geçen[6] ve Hitit Kralı Labarna'nın (I. Hattuşili?) faaliyetlerinden bahseden aşağıdaki satırlardan ulaşmaktayız:

"Savaşa gittiği her yerde, ülkeleri tahrip etti ve onları güçsüz kıldı ve denizleri sınır yaptı. Ve savaştan döndüğünde oğulları ülkenin her bir parçasına, Hupisna'ya, Tuwanuwa'ya, Nenassa'ya, Landa'ya, Zallara'ya, Parsuhanda'ya ve Lusna'ya gittiler. Onlar ülkeyi yönettiler ve ülkenin büyük kentlerine atandılar" [7].

"...denizleri sınır yaptı..." ifadesindeki denizin Ege Denizi mi yoksa Akdeniz mi olduğu tartışmalıdır. Ege Denizi olduğunu önerenler arasında başı çeken F. Sommer'in[8] aksine A. Ünal, burasının ya Doğu Akdeniz[9] yada Tuz Gölü gibi Anadolu'daki göllerden biri[10] olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Düşmanların oldukça zorluk çıkardığı bir dönemde Hitit ordusunun Ege Denizi'ne kadar ilerlemiş olduğunu düşünmek gerçekten de zordur.

II. Muwatalli'nin Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşma metninin başlangıcında, Labarna (I. Hattuşili?)'nın Arzawa ve Wilusa'yı yendiğinden bahsedilmektedir:

"Kahraman Büyük Kral Mursili'nin oğlu, Şimşeğin Fırtına Tanrısı'nın sevgilisi, Hatti ülkesi [kralı] Büyük Kral Majestem şöyle (söyler):

Eskiden atam Labarna, Arzawa ülkelerinin tamamı ve Wilusa ülkesi ile savaşmıştı. Ve onları köle yapmıştı. Sonradan Arzawa ülkesi tekrar düşman oldu. Ve

[6] Telipinu Fermanı, Hititçe-Akadça olarak yazılmış çiftdilli bir metindir (CTH 19).

[7] Gurney 2001: 29; KBo III 1 I: 7-9.

[8] Sommer 1947: 20.

[9] Ünal 2003a: 5 ve ayrıca bkz. Bryce 1980: 94 dipnot 46.

[10] Ünal 2003b: 16.

Wilusa ülkesini, Hatti ülkesinden ayırdı. Fakat mesele uzun zaman(dır bilinmektedir)…"[11].

Ancak bahsi geçen Labarna'nın Wilusa'ya kadar ilerlediği gerçekten şüphelidir. Eğer bu doğruysa Hitit Devleti'nin sınırlarının o dönemde Tuwanuwa'dan (bugünkü Kilisehisar) Wilusa'ya kadar uzandığını savunmak da bir o kadar zordur[12].

I. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Arzawa ile ilgili olarak bir başka bilgiye I. Hattuşili'nin yıllıklarında rastlamaktayız[13]. Buna göre Hitit Ülkesi'nin, verimli Arzawa topraklarındaki ekonomik kaynaklardan yararlandığı anlaşılmaktadır:

"…Bir sonraki yıl, Arzawa'ya sefere çıktım ve oradan sığır ve koyun aldım…"[14].

I. Hattuşili bu seferinden ganimet olarak sığır, koyun gibi hayvanlar getirtmiştir. Aslına bakılırsa bu bir askeri seferden çok bir yağmalama faaliyeti gibi görünmektedir. Çünkü metinde sefer hakkında başka bilgiye rastlanmaz. Ancak bir başka olasılık olarak da, Hitit ordusu, Hitit Ülkesi'nin güneyini tehdit etmekte olan Arzawa üzerine sefere

[11] Latacz 2002: 196; Karauğuz 2002: 139-140; Alaksandu Antlaşması, CTH 76, B I 1-14.

[12] Kınal 1998: 86. Heinhold-Krahmer (1977: 19) ve Bryce (1980: 89, 92) Alaksandu Antlaşması'ndaki Labarna'nın I. Hattuşili olduğunu ve Arzawa üzerine ilk seferin I. Hattuşili Dönemi'nde yapıldığını ifade etmektedirler. Ancak sayın hocam Doç. Dr. Süleyman Özkan ile yaptığım kişisel görüşme sırasında, Hititlerin kahramanlık hikayelerine büyük ilgi duydukları (örn. Zalpa Efsanesi) ve Wilusa Ülkesi'ne kadar uzanan bu savaşın da böyle bir durumu ifade edebilmesinin yanı sıra Babil'e girmeyi başaran I. Murşili gibi Labarna'nın da Wilusa'ya kadar ilerleyebilmesinin mümkün olabileceği konusundaki görüşlerini benimle paylaştığı için kendisine çok teşekkür ediyorum.

[13] I. Hattuşili'nin askeri seferleri hakkında bilgiler bulabildiğimiz bu yıllıklar çiftdillidir yani hem Akkadça hem de Hititçe kaleme alınmışlardır; CTH 4 (KBo X 1 = Akkad versiyonu; KBo X 2 (+ ek parçalar) = Hititçe versiyonu). Metin üzerinde detaylı bir çalışma Melchert tarafından yapılmıştır (1978: 1-22).

[14] Ünal 2003a: 5; KBo X 2 I: 22-32. Bu sefer Hattuşili'nin saltanatının üçüncü yılında gerçekleşmiş olmalıdır (Bryce 1980: 60). Ayrıca metinde Arzawa, 'Ar-za-u-ua' olarak geçmektedir.

çıkmış olabilir. Seferde başarısızlığa uğrayan I. Hattuşili de bundan yıllıklarında bahsetmemiştir[15]. Yine de bunun için elimizde yeterince kanıt yoktur[16].

Ammuna Dönemi Yazılı Belgeleri:

Ammuna Dönemi'nde Arzawa adının geçtiği metin, daha önce başa geçen Hitit kralları hakkında bilgiler içeren Telipinu Fermanı'dır. Buna göre, Hitit kralı Ammuna Dönemi'nde, Hitit'e baş kaldıran ülkeler arasında Arzawa da sayılmaktadır:

"(Bahsedilen) ülkeler onunla (Ammuna) düşmandılar: […]agga, […]tila, Galmiya, Adaniya, Arzawiya, Sallapa, Parduwata ve Ahula. Buralara giden askerler başarılı olamadılar…"[17].

Buradaki *Arzawiya,* Arzawa Ülkesi olarak tanımlanabilir. Arzawa ile ilgili olabilecek bunun dışında herhangi bir başka ifade yoktur. I. Murşili'nin Babil seferinden dönüşte eniştesi tarafından öldürülmesinden sonra, Hitit Ülkesi'nde kargaşalıkların hüküm sürdüğü bir dönemde düşmanlar ayaklanmış ve Hitit askerleri de bu ayaklanmaları bastırmada başarılı olamamışlardır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Hitit kralı Telipinu ile II. Tuthaliya arasındaki yaklaşık elli yıllık zaman diliminde, Hitit Ülkesi'nin siyasi durumu hakkındaki bilgilerimiz çok kısıtlıdır. Hitit Krallığı tahtına II. Tuthaliya geçtiğinde, Batı Anadolu'da büyük zaferler elde etmiş olduğunu görürüz. Kralın yazdırdığı yıllıklarından, daha çok *Assuwa* Ülkesi ile uğraştığı, ancak bunun yanında Arzawa Ülkesi'ne de seferler düzenlediğini

[15] Bryce 1980: 72.

[16] Eğer Alaksandu Antlaşması'nın ikinci bölümündeki bilgiler I. Hattuşili ile ilgiliyse, o halde daha büyük bir Arzawa seferi, I. Hattuşili'nin daha geç dönemlerinde yapılmış olmalıdır (Bryce 1980: 89). Telipinu Fermanı'nın I: 4. bölümünde bahsedilen Hitit seferlerinin sonucu olarak da Hitit ve Arzawa birbirleriyle sınır komşusu olmuştur (Bryce 1980: 72).

[17] Bryce 1980: 135; KBo III 1 II: 1-7.

öğrenmekteyiz. Bu seferler sırasında, Arzawa ve sonraları Assuwa Ülkesi'ni yenilgiye uğratmayı başarmıştır[18].

Tuthaliya Dönemi'ne ait birkaç kırık tablet parçasında[19], zapt edilen bazı yerlerin bir listesi verilmiştir. Aralarında Arzawa'nın da olduğu bu yerler şu şekildedir:

"*a) Arzawa, Sariyanda, Uliwanda[20], Parsuhalda, ..., b) [Zu]nnahara, Adaniya, [Si]nnuwanda (Bunların üçü Kizzuwatna'ya aittir), c) Ardukka, Masa ve Hullusiwanda, d) Arzawa, Assaratta, e) Karkisa, Kurupi ve Lusa, f ve g) Assuwa, h ve i) Gasga ve son olarak j) Isuwa."*

Arnuwanda Dönemi'ne tarihlendirilen "Madduwatta'nın Suçları" metni[21] Arnuwanda'nın babasının döneminden olaylarla başlar. Metinde esas konuyu, Hitit kralının ona sadık kalmayan vasalının kötü davranışı oluşturur. Batıdaki *Zippasla* Ülkesi prensi Madduwatta, Ahhiya adamı Attarissiya'dan kaçarak II. Tuthaliya'ya sığınır ve Zippasla dağlık bölgesine vasal prens olarak yeniden yerleştirilir. İkinci plana atılmaktan hoşlanmayan Madduwatta, Arzawa üzerine giriştiği başarısız bir saldırıdan sonra bir de Attarissiya ile tekrar uğraşmak zorunda kalır. Yardıma gelen Hitit askerlerine karşı özellikle Dalawa[22] halkını kışkırtmayı başararak askerleri pusuya düşürürler. Daha sonra, Arnuwanda'nın kral naibliğinde, Arzawa kralı Kupantakurunta ile antlaşma imzalar. Hitit Ülkesi'nin sınırlarını koruyacağı sözünü vererek,

[18] Houwink ten Cate 1970: 62.

[19] Houwink ten Cate 1970: 58-59; KUB 23.27, KUB 23.11 II: 3, 4 ve 6, KUB 23.21, KUB 13.9.

[20] KUB 23.27 I: 8'de Uliwanta=Waliwanta olarak görünür. Ayrıca "Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metninin yeni yayınlanan bir parçasında (KBo XII 26 IV: 15 ve satır 17'de Sallapa'nın yakınında), Tawagalawa mektubunda (KUB 14.3 I: 16), Sahurunuwa'nın torunlarının tapu senedinde de (KUB 26.43 I: 42) görünmektedir. Anlaşılan bu yer sonradan Arzawa Ülkeleri'ne ait olmuştur.

[21] Houwink ten Cate 1970: 58, 63; KUB 14.1, ÖnYüz 13 vd., par. 4.

[22] Dalawa, sadece bir parçası korunmuş olan bir metinde Lukka kentleri arasında geçer (KUB 23.83). İsim benzerliğinden yola çıkılarak klasik Tlawa/Tlos kenti ile eşleştirilmiştir (Garstang-Gurney 1959: 80; Güterbock 1983: 134; Umar 1990: 29).

Tuthaliya'dan Siyanti Nehri Ülkesi'ni[23] kendisine vermesini rica eder. Bu olaylar silsilesi sonucunda, Madduwatta artık tüm Arzawa Ülkesi'ni almış bulunur[24].

I. Arnuwanda Dönemi Yazılı Belgeleri:

Arzawa'nın bu dönemde önemli bir güç olduğu, Amarna arşivindeki iki mektuptan anlaşılmaktadır. Bunlar Firavun III. Amenofis ile Arzawa kralı Tarhandaradu[25] arasındaki mektuplaşmalara aittir[26]. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, Hitit Ülkesi parçalanmıştır[27]. Bunda Kaşkalılar kadar Hitit Ülkesi'nin içlerine kadar girmiş olan Arzawalılar'ın da rolü büyüktür. Bu noktada Alalah 4. tabakada ele geçen bir metinde Arzawalılardan bahsedilmesinin de özel bir anlamı vardır[28].

Bu dönemde durumu gittikçe kötüye giden Hitit Ülkesi'nde, bundan sonra gelişen olayları III. Hattuşili Dönemi'ne ait bir metinden öğrenmekteyiz. Buna göre:

"Çok eskiden, Hatti kentleri, sınırlarının ötesinden gelen düşman tarafından yağmalandı (?). Düşman Kaşka'dan geldi ve Hitit ülkesini yağmaladı ve Nenaşşa'yı

[23] KUB 14.1, ArkaYüz 11, 14, 15. Siyanti nehri, Büyük Menderes'in bir kolu olan Senarus (Banaz) ile eşitlenmektedir (Garstang-Gurney 1959: 91-92). Bunun dışında birbirinden farklı başka öneriler de getirilmiştir: Büyük Menderes'in bir kolu olan Glaukus (Kuru Çay) (Garstang 1941: 20); Indus (Dalaman Çayı) (Cornelius 1958b: 394-395); Türkmen Dağ'dan geçen Yukarı Sakarya Irmağı (Macqueen 1968: 177 dipnot 68'deki Mellaart'ın görüşü); Porsuk Çayı'nın yukarısı (Macqueen 1968: 177); Beyşehir ve Suğla Gölleri ile ilişkili bir nehir olabileceği (Bryce 1974a: 110); Xanthos/Eşen Çayı (Umar 1990: 28); son olarak Dinar-Işıklı arasında aranabileceği söylenmiştir (Ünal 2003a: 16).

[24] Houwink ten Cate 1970: 64.

[25] Forrer'a göre, Madduwatta bu dönemde Arzawa kralıdır ve küçük Arzawa, Hapalla, Mira-Kuwaliya Ülkesi'ni kontrol etmektedir (Forrer 1937: 167vd.). Bununla birlikte, Tarhundaradu uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Arnuwanda ve Şuppiluliuma saltanatları arasında, Arzawa'da farklı bir kuşaktan gelen bu kralın varlığı ayrıca ilginçtir (Houwink ten Cate 1970: 71).

[26] Houwink ten Cate 1970: 70; EA 31-32.

[27] Firavun, Arzawa kralına şöyle yazar: "Duydum ki herşey bitmiş! Ve Hattusa Ülkesi parçalara ayrılmış" Güterbock'un çevirisi için bkz. RHA 81 (1967a): 145.

[28] Ünal 2003a: 18. Ünal, bu mektuplaşmanın Tuthaliya I/II Dönemi'nde gerçekleştiğini önermektedir.

kendisine sınır yaptı. Aşağı Ülke'nin ötesinden, Arzawa'dan düşman geldi ve o da Hatti kentlerini yağmaladı ve Tuwanuwa[29] ile Uda'yı kendine sınır yaptı…"[30].

Metnin devamında diğer düşman ülkelerin saldırıları da anlatılmaktadır. Bu metin, bir yandan Amarna arşivinde ele geçen Firavun tarafından Arzawa kralına gönderilen mektubu teyit ederken bir yandan da Arzawa'nın Aşağı Ülke'nin içlerine kadar ilerlediğini de göstermektedir. Bunun nedeni belki de, Arzawa kralının güneydoğu ticaret yoluyla ilgilenmesi ve bu alanda Hitit kralıyla bir yarış içerisine girmesi olabilir[31]. Hem söz konusu Hitit metni hem de Arzawa kralıyla Mısır kralı arasındaki mektuplaşma gösteriyor ki, Tuthaliya tarafından boyun eğdirilen Arzawa, Arnuwanda Dönemi'nde bağımsızlığını ilan etmişti.

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

Arzawa ile ilgili tarihi ve coğrafi bilgilerin artmaya başladığı İmparatorluk Dönemi'nde, başa geçen I. Şuppiluliuma, ilk olarak ülkenin içlerine kadar sızmış olan düşmanları temizleme işine girişir. Bu bilgilere ise oğlu II. Murşili tarafından yazdırtılan ve babasının kahramanlıklarından bahseden metinlerden ulaşırız[32].

Arzawa Ülkesi'nden getirilip kendi memleketlerine yerleştirilmelerine rağmen, Pitassa[33] ve Mahirassa'lı insanların taraf değiştirip Arzawa'nın yanında yer alması üzerine Şuppiluliuma onların iadesini ister ama bu talebi reddedilir. Bunun üzerine

[29] Tuwanuwa'nın Niğde'nin Bor ilçesi yakınlarındaki klasik Tyana kenti olduğu konusunda çoğu bilim adamı hemfikirdir: Garstang 1943: 37 dipnot 5; Goetze 1957: harita; Cornelius 1958b: 388; Garstang-Gurney 1959: 65; Houwink ten Cate 1965: 194; Bryce 1974a: 104; Coşkun 1989: 482; Kınal 1998: 86; Gurney 2001: 30; Ünal 2003a: 18.

[30] KBo VI 28, ÖnYüz 6-9; Goetze 1940: 22; Cornelius 1958a: 237-239; Garstang-Gurney 1959; Gurney 2001: 34. Goetze bu olayı I. Şuppiluliuma'dan önce tahta çıkan III. Tuthaliya'nın saltanatının başlarına tarihler.

[31] Macqueen 2001: 49.

[32] Ünal 2003a: 20; Güterbock 1956: 41-68, 75-98, 107-130.

[33] Pitassa'nın Tuz Gölü'nün batı veya kuzeybatısı ile Konya Ovası'nın kuzeyinde olduğu konusunda birçok bilim adamı aynı görüştedir: Garstang-Gurney 1959: 74; Goetze 1960: 48; Macqueen 1968: 176. Ancak Cornelius daha güneybatıya gider ve Pisidia bölgesinde olduğunu söyler (1958b: 393, 396).

gerçekleştirilen başarılı saldırılarla birlikte, Hititler'in Arzawa ordusunu Mira'ya kadar püskürtmeyi başardığı anlaşılmaktadır[34].

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Çocuk yaşta kral olan ancak Arzawa Ülkesi üzerine başarılı seferler de düzenlemiş olan II. Murşili Dönemi hakkındaki bilgileri, yıllıklarından[35] ve Arzawa beyleriyle yapmış olduğu vasal antlaşmalarından[36] öğrenmekteyiz. Bunun dışında "II. Murşili'nin Duaları" adlı Hitit metninde Hurri, Kizzuwatna ve Arzawa Ülkesi'ne karşı girişilen bir savaş ile Kaşka Bölgesi, Arawanna ve Kalasma[37], Lukka ve Pitassa'daki isyanlardan bahsedilir[38].

II. Murşili'nin başa geçmesiyle hareketlenen düşman ülkelerden Arzawa Ülkesi kralı Uhhaziti, Ahhiyawa kralıyla işbirliğine girerek Hititler üzerine saldırmış ve Millawanda'yı[39] ele geçirmiştir[40]. II. Murşili'nin ikinci saltanat yılında gerçekleşen bu olay sonrasında sefer hazırlıklarına başlayan kral, Arzawa kralının kendisine sığınan Lukkalı insanları Hitit Ülkesi'ne vermeyi reddetmesini sebep göstererek üçüncü yılında Batı Anadolu'ya özellikle de Arzawa üzerine iki yıl sürecek olan seferini başlatır[41].

Bu sefer sırasında II. Murşili'nin izlemiş olduğu rota üzerindeki yer isimleri, halen daha kesin olarak bilinmeyen Arzawa'nın lokalizasyonu konusunda bize gerekli ipuçlarını sunduğu için önemlidir. II. Murşili'nin yıllıklarına ve yapılan tahminlere göre,

[34] Ünal 2003a: 21-24.

[35] Murşili'nin Yıllıkları: 3.-4. yılları ile genişletilmiş yıllıklarının 8., 12. ve sonraki yılları; Goetze 1933.

[36] Hapalla'lı Targasnalli, Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda ve Mira-Kuwaliya kralı Kupantakurunta ile yapılan antlaşmalar.

[37] Arawanna ve Kalasma'nın kuzeybatıda olabileceği önerisi için bkz. Goetze 1960: 45vd.

[38] Houwink ten Cate 1970: 68; KUB 24.4+KUB 30.12.

[39] İleride Ahhiyawa Ülkesi başlığı altında tartışılacaktır.

[40] Ünal 2003a: 26-27.

[41] Bryce 1974a: 103; Mellaart 1974: 506 (Mellaart bu olayın tarihi için M.Ö. 1333-1332'yi önerir). II. Murşili, Batı Anadolu'ya seferi için bunu sebep olarak gösterse de, asıl sebep muhtemelen, burada bakır ve gümüş madenlerinin olması ve önemli bir ticari güzergah olan Menderes vadisi boyunca uzanan doğu-batı yolunu elinde tutmak istemesi olmalıydı. Bu konuda bkz. Yakar 1976: 117-128.

Hitit ile Ege Denizi arasındaki uzun yaya yolu şu güzergahlar üzerindeydi: Hattuşa-Sehiriya Nehri-Sallapa-Aura-Walma-Astarpa Nehri-Arzawa Ülkesi[42].

II. Murşili, kardeşi Kargamış kralı Şarrikuşuh (Piyasili)'nun birlikleriyle Hitit garnizon kenti Sallapa'da[43] buluşur. Aura kentine doğru yaklaşırken gökyüzünde Hititleri ve düşmanlarını çok korkutan tuhaf bir takım şeyler gerçekleşir. II. Murşili, bu olayı yıllıklarında şöyle anlatır:

"Yürüyüşüm sırasında Lawasa Dağına geldiğimde, beyim güçlü Fırtına Tanrısı ilahi gücünü gösterdi. Bir ateş topu fırlattı. Bu ateş topunu benim askerlerim gördüğü gibi, Arzawa ülkesi de onu gördü. Ateş topu gitti gitti ve Arzawa ülkesini vurdu; Uhhaziti'nin kenti Apaşa'yı da vurdu. Uhhaziti'yi dizleri üzerine çöktürdü ve o hastalandı…"[44].

---

[42] Heinhold-Krahmer 1977: 112.

[43] Tuz Gölü'nün kuzeybatısında ve Sakarya Nehri kavsi içindeki Sivrihisar yakınlarında olduğu çoğu bilim adamınca kabul edilmektedir (Garstang 1943: 40-41; Garstang-Gurney 1959: 77; Macqueen 1968: 177; Mellaart 1974: 506). Konya'nın kuzeyinde bulunan ve Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesi aynı zamanda antik Pessinus kentinden ve Gavurkalesinden çok uzakta değildir. Bu yerleşim yeri bugün de yedi güzergahın birleşme noktasında bulunmaktadır: doğu yönündeki Gavurkalesi'nden Ege Denizi'ne doğru olan ve antik Pessinus kenti üzerinden eski Hitit hattını kullanan bir antik yol ile Aksaray'dan gelen ve Tuz Gölü'nün batısından geçerek Pessinus'a ulaşan başka bir yol bunlardan ikisidir. Sivrihisar'ın olduğu bölgede Spalia veya Palia adında daha eski bir yerleşme vardır. Bu ad, olasılıkla Hitit metinlerindeki Sallapa'dan gelmektedir. Bu nedenle de Sallapa kenti, Sivrihisar'a yerleştirilmektedir (Garstang-Gurney 1959: 77; Ramsay 1960: 245). Goetze ise 'Muwatalli'nin Duası' metninde Sallapa kenti Ussa, Parsahunta, Huwatnuwanda kentleriyle birlikte sıralandığından ötürü Kaneş civarında yani Nevşehir'in güneyinde bir yer önermektedir (Goetze 1960: 48; KUB 6.45). Bryce'ın da bu görüşü desteklediği görülmektedir (1974a: 108'deki harita). Mellaart son makelelerinden birinde Sivrihisar'ın daha doğusunda yer alan antik ismi Kinna olan Yaraşlı'yı önermiştir (1993: 416). Umar ise bugün bile çok önemli bir yol kavşağı olan Sarayköy' ün kuzeyinde Menderes geçidi dolaylarında aranması gerektiğini söyler (1990: 28).

[44] Ünal 2003a: 29; KBo 3.4 II 15vd. Ünal'a göre, bu ürkütücü olay, Strabo'nun da ifade ettiği gibi o zamanlar, aktif olan Kula ve Eşme civarındaki küçük volkanlar ve onların püskürttüğü küçük çaplı lavlardan başka bir şey değildi. Bu durumdan dehşete kapılıp korkan Murşili, yüz felci geçirir; düşman

II. Murşili bu olay sırasında, Lawasa Dağı'nda[45] olduğunu söylese de, yıllıkların genişletilmiş nüshasında Sehiriya Nehri[46] üzerinde olduğunu yazar[47]. Aura[48] kentine gelindiğinde Mira kralı Maşhuiluwa da[49] onlara katılır. Astarpa Nehri[50] yakınlarındaki Walma Ülkesi'nde[51] düşmanla ilk karşılaşma gerçekleşir. Burada II. Murşili, Uhhaziti'nin[52] oğlu Piyamainara ile olan savaşı kazanarak Arzawa Ülkesi'nin içlerine kadar ilerler ve başkent Apaşa'ya[53] girmeyi başarır.

---

kral Uhhaziti de çok korkmuş ve hasta yatağına düşmüştü. Uhhaziti, kısa bir zaman sonra kaçmış olduğu bir adada ölür.

[45] Bu dağ, batıdan gelen saldırılara karşı bir Hitit sığınağı görevi üstlenmiştir (Macqueen 1968: 177).

[46] Bu nehir, isim benzerliğinden ötürü klasik Sangarius (Sakarya nehri) ile eşleştirilmek istenmiştir (Garstang-Gurney 1959: 76). Cornelius iki parça halindeki yazıta dayanarak, Sehiriya nehri için iki olasılık önerir: güneydoğudan gelip Tuz gölüne dökülen Hylas Nehri ve Kayseri'den gelip Kızılırmak'a dökülen Melas Nehri (Cornelius 1958b: 383; Bryce 1974a: 108). Ünal ise yeni yayınında daha batıda Kula civarındaki çaylardan ve Gediz'in kollarından birisi olabileceğini belirtir (Ünal 2003a: 29).

[47] Ünal 2003a: 29.

[48] İsim benzerliğinden yola çıkılarak Pessinus aracılığıyla Efes ve İzmir'e doğru giden antik yol üstündeki klasik Amorium (Amorion) ile eşleştirilmek istenmiştir (Garstang 1943: 44; Garstang-Gurney 1959: 86). Umar ise yine isim benzerliğinden yola çıkarak, Küçük Menderes'in başlangıç noktasında olduğunu ve belki de İlkçağ ileri döneminin Aule Köyü ile eşleştirilebileceğini belirtir (1990: 28).

[49] Ünal 2003a: 29, 35-36. Murşili'nin yıllıklarına göre ülkesinden kovulan Mira beyi Mashuiluwa, Hitit Ülkesi'ne sığınır. Şuppiluliuma o sıralarda Hurri Ülkesi'nde olduğu için onunla fazla ilgilenememiş ve kızı Muwatti ile bile evlendirmişti. Mashuiluwa devamlı Hititlere bağlı kalmıştı.

[50] Menderes (Cornelius 1958b: 394-395), Eber Gölü'ne dökülen Akar Çay (Garstang-Gurney 1959: 86; Macqueen 1968: 177), Göller bölgesindeki Suğla gölünden çıkan Çarşamba çayı (Bryce 1974a: 110), Küçük Menderes (Umar 1990: 28), Aksu (Kınal 1998: 108) gibi birbirinden farklı öneriler vardır. Mellaart ise Emirdağ'dan Sakarya nehrinin kuzeydoğusuna doğru aktığını belirtmiştir (Macqueen 1968: 177 dipnot 68). Son yapılan bir öneri de Dombaylı Ovası ve Işıklı arasındaki Yukarı Menderes kaynaklarıdır (Ünal 2003a: 29).

[51] Walma Ülkesi başlığı altında ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

[52] Mellaart 1974: 506. Uhhaziti bu sırada hasta olduğundan ordusunun başında bulunamaz ve oğlunu gönderir.

[53] Önceleri, Likya kıyılarında bulunan ve daha erken ismi 'Habesus' olan klasik Antiphellus kentiyle özdeşleştirilmiştir (Garstang 1941: 22; 1943: 47). Garstang, daha sonradan buradaki kazılarda sadece Hellenistik bulguların gelmesi üzerine 'Ephesus' ile eşitlemiştir. 'Apaşa=Ephesus' eşitliğini diğer kabul

Yağmalanan Apaşa kentinden kaçan insanlar, yakınlardaki sarp ve uçurum Arinnanda Dağı'nın[54] zirvesine ve gene yükseklerde yer alan Puranda kentine[55] sığınırlar. Kaçan insanların arasında Hitit kralının Lukka kentleri Attarimma, Suruta ve Hursanassa'dan[56] kaçıp buralara gelen halkları da bulunuyordu[57].

Sefer mevsiminin sonuna gelindiğinden, II. Murşili ertesi sene Puranda kentini kuşatır. Kenti savunan Tapalazunawala[58], stratejik bir hata yaparak Hitit ordusunu, kenti terkedip aşağıda ovalık yerde beklediğinden yenilgiye uğraması da kaçınılmaz olmuştur. Murşili kente su getiren su kanallarını tahrip eder ve halkı susuz bırakarak onların dağdan aşağıya inmelerini sağlar. Tapalazunawala ise kaçar, Puranda düşer ve çok sayıda tutsak alınır.

---

edenler arasında, Forrer 1932: 150; Cornelius 1958b: 395; Garstang-Gurney 1959: 84; Huxley 1960: 33; Umar 1990: 28; Niemeier 1998: 20vd. vardır. Bryce ise, bu eşitlemenin spekülasyondan öteye gitmediğini ve bu konuda erken yargıya varıldığını düşünmektedir: "Hanfmann'ın 'A Hittite Priest from Ephesus' adlı makalesi Ephesus'da GTÇ buluntularını haber verir (1962: 1-4). Mellink'in de ifade ettiği gibi Antiphellus'da sadece Hellenistik kalıntıların olduğunu söylemek doğru değildir. Kıyıda yer aldığından, Tunç Çağı buluntuları kıyı boyunca derin seviyelerde olabilir". Bu eşitliği kabul etmeyen Bryce, Antalya civarında bir yer önerir (Bryce 1974a: 112 dipnot 69).

[54] Garstang-Gurney'e göre Milet ve Efes veya Efes ve İzmir arasında bulunan kayalık bir yerde olmalıdır (1959: 87). Ünal ise Kuşadası-Davutlar'ın hemen güneyindeki Mykale-Samsun Dağı, Dilek Milli Parkı'nı önermiştir (2003a: 32).

[55] Recep Meriç, gerçekleştirdiği kazılar sonucu Metropolis yakınlarındaki Bademgediği Tepesi'nin Puranda olduğunu ileri sürse de (2002: 231vd.), bir yazılı belgenin ele geçmediği ve arkeolojik malzemenin de yetersiz kaldığı bu yer önerisine dikkatli yaklaşmak gerekmektedir. Yakar, Kuşadası yakınlarında Ilıcatepe ile (2000: 331); Ünal ise Arinnanda için önerdiği Samsun Dağı'nın eteklerindeki klasik Priene ile eşleştirmektedir (2003a: 32).

[56] Bu üç kentin batıda oldukları kesindir. Ancak yine de tam lokalizasyonlarını yapmak mümkün değildir (Houwink ten Cate 1970: 65 dipnot 50). Garstang-Gurney, Hursanassa'nın isim benzerliğinden ötürü klasik Khersonesos kenti olduğunu önermiştir (1959: 81).

[57] Goetze 1933: 41; Ünal 2003a: 32.

[58] Ünal 2003a: 31, 33. Piyamainara'nın Hitit karşısında yenilgiye uğradığı haberini duyan Uhhaziti, hasta yatağından kalkarak oğulları Piyamainara ve Tapalazunawala ile birlikte bir kayıkla Ege Denizindeki adalardan birine kaçar. Ertesi sene Puranda kentinin kuşatılması sırasında, Tapalazunawala adadan kenti savunmak için geri döner ancak başarısız olur.

Murşili'nin Arzawa'da iki yıl süren askeri uğraşıları en azından Arzawa Ülkeleri'nin dağılması ile sonuçlanmış ve Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi, Appawiya ve Hapalla Hitit Ülkesi'ne bağlanmıştı[59]. Bundan sonra Arzawa Ülkesi artık Hitit için büyük bir sorun olmaktan çıkmış görünür.

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili'nin Arzawa Ülkesi üzerine yürüttüğü başarılı sefer sonrasında, II. Muwatalli başta iken artık "Arzawa Ülkeleri" ifadesinin kullanılmaya başlandığını görürüz. Arzawa Ülkesi, başta Mira-Kuwaliya Ülkesi olmak üzere Wilusa, Seha Nehri Ülkesi ile Appawiya, Hapalla Ülkesi isimlerinin öne çıktığı küçük bölgelere ayrılmıştır. Bu dönemde kimilerine göre Arzawa Ülkeleri'nden biri kimilerine göre ise Hitit'e hep bağlı kalmış bir ülke olan Wilusa Ülkesi ve batıda etkin güç olmaya çalışan Ahhiyawa Ülkesi hakkında bilgiler ediniriz. Bu bilgilerin yanı sıra, artık Hitit'in vasal ülkesi olan Arzawa'da bazı huzursuzlukların baş gösterdiğini, Muwatalli'nin Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşma metninde geçen şu cümleyle anlamaktayız;

"...[Arzawa ülkesi adamları] bana karşı savaşa başladığında ve onlar [senin ülkene (?)...] girdiğinde, sonra sen beni yardıma çağırdın..."[60].

Bunun üzerine güneydeki sorunlarla meşgul olmak isteyen Muwatalli, batıya hızlı bir sefer düzenler ve Arzawa Ülkesi'nin başına kralın kuzeni Kupantakurunta'yı kral olarak tayin eder[61]. Böylelikle Arzawa'nın Hitit'e bağlılığını sağlamlaştırır. Ancak Muwatalli'nin, Mısır'da II. Ramses ile giriştiği ve ülkesine zaferle döndüğü Kadeş Savaşı'ndan sonra[62], kralın Hitit topraklarından uzakta olmasını fırsat bilen düşmanlar

[59] Macqueen 2001: 51. II. Muwatalli'nin Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmadan sonra Wilusa Ülkesi de bu vasal ülkeler arasına katılır.

[60] Karauğuz 2002: 141; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.6, A I 43-56.

[61] Karauğuz 2002: 145; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.17, A III 31-60.

[62] Mısır kayıtlarına göre, aralarında Arzawa'nın da olduğu Hitit ordusunda yer alan uluslar şu şekildedir: Kadeş, Nuhaşşi, Halep, Ugarit, Kargamış, Mitanni, Kizzuwatna, Arawanna, Masa, Pitassa, Karkisa, Lukka ve Arzawa (Karauğuz 2002: 241; Beal 1995: 549).

tekrar harekete geçer. Bundan yararlanmak isteyenlerden biri de Arzawa olmuştur. Muwatalli bu sorunla pek uğraşamadan savaştan yaklaşık bir yıl sonra ölür[63].

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Kralın ölmesinden sonra Urhi-Teşup adıyla başa geçen III. Murşili ile amcası III. Hattuşili arasında taht kavgaları başlar. Bu ikisi arasındaki kavgalar sırasında, Seha Nehri Ülkesi Hattuşili'den yana taraf tutarken, Mira Ülkesi kralı Murşili'yi desteklemekteydi[64]. Murşili, Hattuşili tarafından tahttan atıldıktan sonra, Batı Anadolu'daki ülkeler özellikle Arzawa hakkında bilgilerde azalma görülür. Bu belki de III. Hattuşili'nin de övünerek belirttiği gibi, önceki krallara bağlı olanların kendisine de bağlı kalmasıyla ilgilidir[65].

Arzawa Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Arzawa Ülkesi'nin yerinin tam olarak neresi olduğunu söyleyebilmek bugün için zor olsa da, Hitit yazılı belgelerindeki işaretlerin doğru şekilde yorumlanmasıyla bazı tahminler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu tahminler iki farklı bölge arasında gidip gelmektedir. Bu bölgeler, Pamphilya-Pisidya bölgeleri ile Lidya Bölgesi'dir. II. Murşili'nin Batı Anadolu'ya seferlerini ayrıntılı bir şekilde anlattığı yıllıkları, bu tahminlerin yapılmasında büyük rol oynar. Bu kayıtlara göre, II. Murşili'nin sefer sırasında izlediği rota üzerinde, geçtiği ve konakladığını belirttiği yer isimleri birer işaret olarak görülmekte ve bu yerlerin günümüzdeki lokalizasyonlarının yapılabilmesiyle Arzawa Ülkesi'nin de yeri belirlenmeye çalışılmaktadır.

---

[63] Macqueen 2001: 53.

[64] Macqueen 2001: 53. IV. Tuthaliya ile Amurru kralı Sausgamuwa arasındaki antlaşma metnine göre "Muwatalli tanrı olunca (ölünce), sonra Urhi-Teşup kral oldu. [Babam] Urhi-Teşup'tan krallığı (zorla) aldı. (Seha Nehri Ülkesi kralı) Masturi hainlik yaptı. Onu damat yapan Muwatalli'nin oğlu Urhi-Teşup'u korumadı…" (Karauğuz 2002: 199; Sausgamuwa Antlaşması, CTH 105.8, A II 20-38). Mira Ülkesi kralı Kupantakurunta ise Murşili'ye destek olmak için o sıralarda Murşili'nin kaçarak yanına sığındığı II. Ramses'e bir mektup yazar. Ancak Ramses Hitit kralıyla arasının bozulmasını istemez ve bu ricayı geri çevirir (Ünal 2003a: 43; KBo I 24).

[65] Macqueen 2001: 53.

Arzawa Ülkesi'nin sınırlarının tarihi olaylar sonucunda değişikliğe uğradığı, ancak denize sınırı olduğu konusunda bilim adamları hemfikirdirler. Tartışmalar bundan sonra başlamaktadır. İleride Lidya Krallığı'nın kurulacağı klasik Lidya bölgesinde bereketli "Gediz Vadisi" toprakları ile Büyük Menderes vadisi arasında olması gerektiğini önerenlerden Garstang ve Gurney'nin birlikte yayınladıkları *"Geography of the Hittite Empire"* adlı kitapta[66], Arzawa'nın başkenti Apaşa'yı, güney kıyılarındaki Habesus'da olamayacağının kazılarla ispatlanmasından sonra Ephesus ile eşitlemişlerdir[67]. Bu yüzden de Arzawa Ülkesi'nin 'ağırlık merkezi'nin[68] batıda aranmasının gerektiğini savunurlar **(Har. 6)**. Bu görüşü savunanlardan bir diğeri olan Macqueen, 1968 yılındaki makalesinde[69], Lukka Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Millawanda'yı Arzawa Ülkesi'nin kuzeyine yerleştirir **(Har. 12)**. II. Murşili'nin sefer kayıtlarını dikkate alarak, Arzawa Ülkesi'nin batıda aranması gerektiğini ve büyük bir olasılıkla ileride Lidya olarak bilinecek bölgede kurulmuş olabileceğini savunur[70]. Bunun dışında Cornelius[71], Huxley[72], Yakar[73], Mellaart[74] **(Har. 13)** da bu konumu destekleyenler arasındadır.

Diğer bir ikinci görüş olan Pamphilya ve Pisidya bölgesi, başkent Apaşa'nın Akdeniz kıyısında Antalya bölgesi civarında olabileceğini düşünenlerce taraf bulmaktadır. Buna göre, Arzawa Ülkesi'nin Ege Denizi'ne değil de Akdeniz'e kıyısı vardır ve II. Murşili Arzawa seferi sırasında Tuz Gölü'nün güneyinden bir rota takip

---

[66] Garstang-Gurney 1959: 84.

[67] Önceleri, Likya kıyılarında bulunan ve daha erken ismi 'Habesus' olan klasik Antiphellus kentiyle özdeşleştirilmiştir (Garstang 1941: 22; 1943: 47). Garstang, daha sonradan buradaki kazılarda sadece Hellenistik bulguların gelmesi üzerine 'Ephesus' ile eşitlemiştir.

[68] Goetze, 'ağırlık merkezi' terimini Garstang-Gurney'nin kitabını değerlendirdiği yazısında kullanmıştır (1960: 43-48).

[69] Macqueen 1968: 174-175.

[70] Macqueen 2001: 26.

[71] Cornelius 1958b: 395.

[72] Huxley 1960: 33.

[73] Yakar 1976: harita.

[74] Mellaart 1993: 416-417.

etmiştir. Garstang bir kez savunmuş olduğu görüşünde[75], merkezi Arzawa Ülkesi'nin Pisidya, Pamphilya ve Likya civarındaki ülkelerde olduğunu söyler. Kuzeyde Afyonkarahisar, güneyde Antalya'nın batısından itibaren Eşen Çayı (klasik Xanthos) veya Dalaman Çayı'na (klasik Indos) kadar olan bütün sahil boyunca devam ettiğini ve doğusunda Hapalla Ülkesi, batıda Seha Nehri Ülkesi bulunduğunu belirtmiştir. Garstang'ın sonradan vazgeçtiği bu görüşünün imkansız olamayacağını düşünen Bryce, Arzawa'nın klasik zamanlarda Milyas (Burdur), daha sonradan Likya olarak bilinen bölgede oluştuğunu ve batıda Mira Ülkesi'yle sınır olduğunu söyler[76] **(Har. 10)**.

Bu ikinci görüşün büyük bir açmazı vardır. Buna göre, Likya ve Pamphilya'nın yüzey araştırmalarında M.Ö. 2. binyıla ait yerleşme izine rastlanmamıştır[77]. Elbette, batıdaki birçok Klasik öncesi yerleşmenin, daha yüksek kesimlerde gerçekleşen büyük ölçekli erozyon nedeniyle tortu katmanlarının çok derinlerine gömülü kaldığı, bu yüzden varlıklarına dair pek kanıt bırakmadığı son yıllarda iyice açığa kavuşmuştur. Bu nedenle, eğer Arzawa güneybatıdaysa, en büyük merkezlerinin bile izi böyle yok olmuş olabilir. Ancak ilgili dönemden önemli yerleşmelerin varlığına ilişkin fiziksel kanıt bulunana kadar, Arzawa'nın güneybatıya yerleştirilmesi ciddi bir kuşku konusu olarak kalacaktır[78].

[75] Garstang 1941: 21.

[76] Bryce 1974a: 104, 112.

[77] Ünal tarafından Macqueen'in *"Hititler ve Hitit Çağında Anadolu"* kitabıyla ilgili olarak kaleme alınmış değerlendirme yazısında, Ünal Likya ve Pamphylia bölgelerinde bizzat kendisinin de geziler yapmış olduğunu belirtmekte ve bazı yerler araştırmalar sırasında gözden kaçmış diye o bölgelerde 2. binyıl yerleşmesinin olmayacağı görüşüne katılmamaktadır (Ünal 1989: 285).

[78] Macqueen 2001: 40-41.

a. WİLUSA ÜLKESİ

Wilusa Ülkesi, Hitit'e bağlı olup Arzawa Ülkeleri içerisinde yer almakta ve genellikle Kuzeybatı Anadolu'ya yerleştirilmektedir[79]. Çoğu zaman Hitit Ülkesi ile dost olduğu görülen, hatta II. Muwatalli Dönemi'nde Hitit'in vasal devleti[80] olan Wilusa hakkında bize yol gösteren Hitit metinleri ise Alaksandu Antlaşması, Manappatarhunda Mektubu ve Milawata Mektubudur. Bunun dışında Wilusa adına, parçalar halinde ele geçen belgelerde de rastlamaktayız.

Labarna Dönemi Yazılı Belgeleri:

Labarna Dönemi'nde Wilusa ile ilgili bilgiye, İmparatorluk Dönemi krallarından II. Muwatalli ile Wilusa kralı Alaksandu arasında imzalanan ve arkeoloji dünyasına "Alaksandu Antlaşması" olarak geçmiş belgede rastlamaktayız:

"...Eskiden atam Labarna, Arzawa ülkelerinin tamamı ve Wilusa ülkesi ile savaşmıştı. Ve onları köle yapmıştı. Sonradan Arzawa ülkesi tekrar düşman oldu. Ve Wilusa ülkesini, Hatti ülkesinden ayırdı. Fakat mesele uzun zaman(dır bilinmektedir). Hangi kraldan olduğunu (bilmiyorum). [Ve] Wilusa Ülkesi, Hatti Ülkesi'nden ayrıldığında, Hatti ülkesi kralları onun halkı ile gerçekten barış içinde idiler..."[81].

Alaksandu Antlaşması'ndaki bu paragrafa göre, Labarna'nın Arzawa ve Wilusa'yı yendiği belirtilmekte ve birçok bilim adamı da antlaşmadaki *"...Hatti ülkesi kralları onun halkı ile gerçekten barış içinde idiler..."* ifadesinden ötürü, Wilusa ile Hitit arasında yaklaşık 200 yıl kadar süren bir dostluk ilişkisi kurulduğu sonucunu

[79] Houwink ten Cate 1970: 71 dipnot 91. Ne yazık ki, Arzawa Ülkeleri içine hangi ülkelerin girdiği konusunda genel bir görüş birliği yoktur. Friedrich, Küçük Arzawa içine Mira-Kuwaliya, Hapalla ve Seha Nehri Ülkesi'ni dahil ederken (1926: 49), Goetze, Küçük Arzawa içinde Mira-Kuwaliya, Hapalla, Seha Nehri Ülkesi ve Wilusa'nın olduğunu düşünmektedir (1957: 179). Forrer ise Alaksandu Antlaşması'na göre, Wilusa'yı Arzawa Ülkeleri arasında belirtir fakat Seha Nehri Ülkesi'ni bu ülkeler arasında göstermez (1937: 178vd.).

[80] Bryce 1985: 14.

[81] Karauğuz 2002: 140; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.2, B I 2-14.

çıkarmaktadır. Ancak Labarna'nın buraya kadar gittiği yine de şüpheyle karşılanmaktadır[82].

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya, Hitit Ülkesi'nin batısına özellikle Assuwa koalisyonu üzerine yaptığı seferden bahsettiği yıllıklarında[83], bu koalisyonun kapsadığı ülkeleri şöyle sıralamaktadır: [...]uqqa, Kispuwa, Unaliya, [.....], Dura, Halluwa, Huwallusiya[84], Kar(a)kisa[85], [...]unta, Adadura, Parista, [.....], [...]iwa, Warsiya, Kuruppiya, Lusa (?), Alatra, Pahurina, Pasuhalta, [.....], Wilusiya, Taruisa[86]. Wilusa'nın bu metinde *"Wilusiya"* şeklinde geçtiği görülür. Yine aynı döneme tarihlenebilecek, tanrıça İştar'a yapılan dualaların yer aldığı bir metin içinde sayılan yabancı ülkelere ait bir listede ise "Wilusa" olarak belirtilmiştir[87].

Muwatalli'nin Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmanın geleneksel giriş kısmında, Tuthaliya'nın Arzawa'ya sefer düzenlediği fakat Hitit kralına bağlı olduğu ve sık sık ona haberciler gönderdiği için Wilusa'ya girmediği yazar. Ancak Tuthaliya'nın Assuwa seferinden de bahsettiği yıllıklarında, Wilusiya ile Tarwisa az önce sayılan pek

[82] Ünal'a göre, her iki ülke arasında bu kadar uzun bir süre dostluk ilişkisinin devam etmesi imkansızdır. Ona göre, bu, saray kronistlerinin bir yanılgısı olmalıdır (2003a: 6).

[83] Garstang-Gurney 1959: 105, 121-122; Houwink ten Cate 1970: 72; KUB 23.11 II: 13vd.

[84] Houwink ten Cate 1970: 72. Şehrin Arzawa civarında olduğu ifade edilir (KUB 23.49: 4).

[85] Karkisa'nın kuzeybatıdaki konumu için bkz. Garstang-Gurney 1959: 108. İleride "Karkisa ve Masa Ülkeleri" başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[86] İlk kez Forrer tarafından Troya kenti ile eşleştirilmeye çalışılmıştır (1924: 6). Ayrıca bkz. Garstang-Gurney 1959: 105-106; Starke 2001: 36.

[87] Houwink ten Cate 1970: 75. *"..., Kummaha, [Hayas]a, Lulluwa, Arzawa, ..., Dalauwa, Ma[sa], [(Galkisa)], [Kunt]ara, Iyalanti, [(Wilusa)], [Ura], Luhma, S[(appuwa)], [Partahuina], Gassula, Hi[muwa], [(Lalha)], ..., [(Gasga)]"* (KUB 15.34 I: 58vd=KUB 15.38: 6vd.)

çok düşman ülke arasında bulunmaktaydı[88]. Alaksandu Antlaşması'na baktığımızda ise tam tersi bir ifadeyle karşılaşırız:

"...[Ve] onlar [elçilerini (düzenli olarak) onlara] gönderdi. Fakat Tuthaliya, Arzawa ülkesine karşı [...] geldiğinde, o, [Wilusa ülkesine] girmedi. Onunla barış içinde idi..."[89].

Bu ifadeye göre, Wilusa ile dostane ilişkiler II. Tuthaliya Dönemi'nde de devam etmekteydi. Bu durumda, Wilusa'nın neden düşman ülkeleri arasında sayıldığı konusu kesinlik kazanmamıştır.

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

Alaksandu Antlaşması'ndan bu kez Wilusa Ülkesi'ne ilişkin olarak, I. Şuppiluliuma'nın Arzawa'ya seferleri sırasında Wilusa Ülkesi kralı Kukkunni'nin Hitit kralına sadık kaldığını öğrenmekteyiz:

"...Ve [Arzawa] ülkesi [bir kez daha savaşa başladığında], büyükbabam Şuppiluliuma geldi ve [Arzawa ülkesini yendi]. [Wilusa] ülkesi kralı Kukkunni [onunla barış içinde idi]. Ve o ona karşı gelmedi. [Ancak büyükbabam Şuppiluliuma'ya (düzenli olarak) elçiler [gönderdi]]..."[90].

Bu kral hakkında, Hitit metinlerinde bundan başka herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Bu yüzden, Wilusa Ülkesi'nin siyasi tarihinde ne kadar etkili olduğunu da bilemiyoruz.

[88] Houwink ten Cate 1970: 77-78. Houwink ten Cate'e göre ülkenin adı Wilusiya, şehrin adı da Wilusa olabilir. Ona göre bu iki tanımlama ya yanlıştır ya da Wilusiya Ülkesi düşman iken Wilusa şehri Hitit'e bağlı kalmıştır.

[89] Karauğuz 2002: 140; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.2, B I 2-14.

[90] Karauğuz 2002: 140; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.3, B I 15-20.

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya ve I. Şuppiluliuma dönemlerinde, Hitit ile dost olduğunu gördüğümüz Wilusa Ülkesi'nin yeni kralı Alaksandu[91] ile Hitit kralı II. Muwatalli arasında bir antlaşma imzalanır. "Alaksandu Antlaşması" olarak bilinen bu antlaşmanın hangi amaçla yapıldığı belli değildir. Büyük bir olasılıkla önceki kral Kukkunni öldüğünde yerine geçecek bir oğlu olmadığından, Hitit kralı buraya Alaksandu'yu yönetici olarak tayin eder ve onunla bir vasallık antlaşması yapar. Wilusa Ülkesi, bu antlaşmayla birlikte Hitit Ülkesi'ne bağlanarak, yine Hitit Ülkesi tarafından "Arzawa Ülkeleri" arasına katılır.

Metinden anladığımıza göre, Masa Ülkesi'nin Wilusa Ülkesi'ni işgal etmesi üzerine Wilusa kralı, Hitit kralından yardım ister ve II. Muwatalli de ordusuyla birlikte Masa Ülkesi'ne saldırır:

"...Fakat [Arzawa ülkesi adamları] bana karşı savaşa başladığında ve onlar [senin ülkene (?)...] girdiğinde, sonra sen beni yardıma çağırdın. Ben, [senin yardımına] geldim. Ve Masa ülkesini mahvettim..."[92].

Metnin devamında, kral Muwatalli'nin Wilusa Ülkesi ile dostluk ilişkilerini devam ettireceğini ama bunun her iki tarafın da gerekli şartlara uydukları müddetçe mümkün olabileceğini anlamaktayız. Hitit Ülkesi'ne karşı kurulan her türlü plandan, kralı haberdar etmesini yani bir ölçüde ondan casusluk yapmasını istemektedir. Wilusa Ülkesi anlaşıldığı kadarıyla Hitit Ülkesi'ne uzun süreli bağlılığını devam ettirmektedir[93].

[91] Homeros'un Yunan dilinde yazılmış İlyada eserinde geçen Troyalı Alexandros/Paris ile isim benzerliğinden ötürü aynı kişi olduğu önerisi için bkz. Forrer 1924: 1-22.

[92] Karauğuz 2002: 141; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.6, A I 43-56.

[93] Mellaart 1974: 508.

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda tarafından hangi Hitit kralına yazıldığı bilinmeyen, ancak bahsedilen olaylar Tawagalawa Mektubu'ndaki olaylarla benzerlik taşıdığından III. Hattuşili Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen "Manappatarhunda Mektubu"[94], adı bilinmeyen bir düşman tarafından Wilusa'ya saldırıldığından bahsetmektedir[95]:

"[.....] gel ve Hitit askerlerini geri getir. [..... onlar] Wilusa ülkesine saldırmak için geri geldiler. [... Fakat] ben ağır biçimde hasta oldum; hastalık [.....] beni bitkin düşürdü..."[96].

Bahsedilen düşman, olasılıkla Tawagalawa Mektubu ve Milawata Mektubu'nda da görüleceği üzere Ahhiyawa kralına çalışan *Piyamaradu* olmalıdır[97]. Bu mektuba göre, Alaksandu söz konusu düşman karşısında pek fazla direnememiş ve Seha Nehri Ülkesi kralı da hasta olduğunu ileri sürerek bu savaşta Hitit ordusuna yardımcı olamamıştır. Millawanda kralı Atpa, Piyamaradu'yu Wilusa üzerine yollamış ve Piyamaradu daha sonra Lazpa[98]'yı da vurmuştur. Bu arada Manappatarhunda tarafından çağrılan Hitit ordusu, Wilusa Ülkesi'ne saldıran düşmanlara karşı Batı Anadolu'ya askerlerini sevk etmiş ve böylece Wilusa'da tekrar düzen sağlanmıştır[99].

---

[94] Bryce 1985: 16. Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda'nın yazmış olduğu bu mektubun alıcısı olan Hitit kralının adı maalesef bilinmemektedir. Ancak son yıllarda Ortaköy'de ele geçen Uhhamuwa mektubunun içeriği dolayısıyla Manappatarhunda mektubu belki de Şuppiluliuma veya ondan hemen önceki döneme tarihlenebilir (Ünal 2003a: 40).

[95] Ünal 2003a: 40; KUB 19.5: 3vd.

[96] Garstang-Gurney 1959: 95.

[97] Bryce 1985: 14-15.

[98] Lesbos (Midilli) Adası olduğu önerisi için bkz. Garstang-Gurney 1959: 96.

[99] Bryce 1985: 16.

IV. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Alaksandu'nun ölümünden sonra Wilusa'da gelişen olaylar hakkındaki bilgileri, "Milawata Mektubu"ndan öğrenmekteyiz. Mektubu gönderen Hitit kralının[100] ve gönderilen kişinin kim olduğu bilinemediğinden ve mektup oldukça kırık parçalar halinde günümüze ulaştığından, bahsedilen olaylar hakkında şu ana kadar ancak tahmini yorumlar yapılabilmiştir[101]. Bu yorumlar üzerinde fazla durmadan, mektupta Wilusa Ülkesi ile ilgili ifadelere bakmaya çalışalım. Buna göre, Alaksandu'nun ölümünden sonra bir iktidar kavgası yaşandığı ve Batı Anadolu topraklarında Piyamaradu'nun eylemlerinin devam etmekte olduğu görülmektedir. Alaksandu'nun oğlu veya torunu olan Walmu[102], Wilusa tahtından indirilmiş ve ülke dışına, muhtemelen Seha Nehri Ülkesi veya Mira Ülkesi'ne kaçmak zorunda kalmıştır[103]. Yerine geçen kişi olasılıkla Hitit Ülkesi'ne sadık kalmadığından, Hitit kralı, tekrar eski tahtına oturtmak için Walmu'nun geri verilmesini ister:

"...Şimdi, oğlum, Walmu'yu bana gönder. Onu [...]da kral olarak başa getireceğim..."[104].

Mektubun devamında, Walmu'nun hem mektubun alıcısının hem de Hitit kralının vasalı olduğunu anlamaktayız[105]. Hitit kralının "oğlum" diye hitap ettiği mektubun alıcısı olan kişi, Bryce'a göre, belki de Hitit kral ailesine kralın kızıyla yapmış olduğu bir evlilik aracılığıyla katılmış olabilir[106]. Aynı ülke üzerinde Hitit

---

[100] Bu Hitit kralının IV. Tuthaliya olduğu konusunda birleşenler: Güterbock 1983: 137; Singer 1983: 216; Hawkins 1998: 19; Starke 2001: 42.

[101] Bu konuda bkz. Bryce 1985: 13-23.

[102] 1981 yılında H. Hoffner tarafından Milawata Mektubu'na yeni bir parça eklenmiştir. Bu parçayla birlikte, orijinal metinde parçalı olarak görülen Walmu ismi hakkında şimdi daha iyi bilgi sağlanmaktadır (Bryce 1985: 13). CTH 182.

[103] Singer 1983: 215.

[104] Garstang-Gurney 1959: 115; KUB 19.55: 33-46.

[105] Garstang-Gurney 1959: 115; KUB 19.55: 45.

[106] Bryce 1985: 23.

kralıyla ortak bir otoriteye sahip olan bu kişinin, diğer vasal hükümdarlara göre daha yüksek bir pozisyonda olduğu anlaşılmaktadır[107].

Wilusa Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Wilusa ile Homeros'un İlyada adlı ünlü yapıtındaki (W)Ilios ve Taruisa ile Troya arasındaki ses benzerliğinden ötürü, Wilusa Ülkesi Kretschmer[108] ve Forrer[109] tarafından, Klasik Dönem'de "Ilios (Troas/Troad)" olarak anılan Çanakkale civarına yerleştirilmiştir. Çoğu bilim adamı bu eşitliğe karşı çıksa da, günümüzde Starke[110] **(Har. 15)**, Hawkins[111] **(Har. 11)**, Niemeier[112] **(Har. 14)** ve Latacz[113] gibi araştırmacılar tarafından destek görmeye devam etmektedir. Buna göre Wilusa Ülkesi'nin sınırlarını batıda Ege Denizi, kuzey/kuzeybatıda Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nin güney kıyısı, doğuda Simav Çayı ve güneyde Kaz Dağları oluşturmaktadır[114].

II. Murşili'nin Arzawa'ya seferi sırasında hiç Wilusa'dan söz etmemesi ve izlediği rota üzerinde Wilusa'nın yer almaması nedeniyle, Hitit Ülkesi'nin hemen kuzeybatısında olabileceği tahmin edilmiştir. Bu nedenle, Garstang ve Gurney[115], Troad bölgesinin güneydoğusunu önermişlerdir **(Har. 6)**. Hitit ve Wilusa arasındaki uzun bir zamana yayılan dostane ilişki, onların birbirleriyle sınır komşusu olabilecek kadar yakın olduklarını da düşündürmüştür. Buna göre, Macqueen[116] **(Har. 12)** ve Mellaart[117] **(Har.**

---

[107] Bryce'ın "Milawata Mektubu" hakkında ele aldığı yazısına göre, mektubun alıcısı olan kişinin, batıda Hitit'e bağlı topraklarda sürekli karışıklık çıkaran Millawanda kralı (Piyamaradu'nun damadı) Atpa'nın oğlu olması büyük bir ihtimaldir (1985: 22). Singer'e göre ise, Seha Nehri Ülkesi kralı veya Mira Ülkesi kralı olma olasılığı daha büyüktür (1983: 216).

[108] Kretschmer 1924: 207.

[109] Forrer 1932: 150.

[110] Starke 1997: 454.

[111] Hawkins 1998: 23.

[112] Niemeier 1999: 143 dipnot 22.

[113] Latacz 2002: 199.

[114] Latacz 2002: 198.

[115] Garstang-Gurney 1959: 104.

[116] Macqueen 1968: 177; 2001: 42.

13) tarafından Lukka Ülkesi, Karkisa ve Masa Ülkeleri Marmara Denizi'nin güneyi ve doğusuna yerleştirildikten sonra Wilusa Ülkesi için Eskişehir Ovası, özellikle de Tavşanlı-Köprüören Bölgesi önerilmiştir. Ünal da Eskişehir ovası ile Bursa'nın doğusuna yerleştirmektedir[118] **(Har. 16)**. Böylece Wilusa Ülkesi hem Hitit Ülkesi'ne bağlı kalmakta hem de II. Murşili'nin Arzawa seferi sırasında neden buradan söz etmediği konusu açıklık kazanmaktadır.

b. MİRA-KUWALİYA ÜLKESİ

Birçok bilim adamına göre, Hitit Ülkesi ile çok yakın hatta sınır olduğu kabul edilen ve Hitit'in batısına lokalize edilen Mira Ülkesi, Hitit'in Batı Anadolu'ya doğru olan doğu-batı güzergahında önemli bir noktada bulunmaktaydı. Arzawa Ülkesi'ne ait olan Kuwaliya toprakları ise, II. Murşili'nin Arzawa seferinden sonra Mira kralıyla yaptığı Kupantakurunta Antlaşmasıyla birlikte Mira Ülkesi topraklarına katılmıştır. Ülkenin lokalizasyonu konusunda bize en çok yardımcı olan yazılı belge ise yine söz konusu antlaşmadır.

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

Bu dönemde Mira-Kuwaliya Ülkesi ile ilgili gelişmeleri, II. Murşili'nin babasının kahramanlıklarını anlattığı metinlerden ve Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupantakurunta ile imzaladığı antlaşmadan öğrenmekteyiz. Buna göre, Mira kralı Mashuiluwa bu dönemde kendi kardeşleri tarafından ülkesinden kovulmuş ve Hitit kralı Şuppiluliuma'ya sığınmıştır. Şuppiluliuma o sıralarda Hurri Ülkesi'nde olduğu için de onunla fazla ilgilenememiş olmalı, ancak onu kızı Muwatti ile evlendirmiştir[119] **(Tab. 2)**. Bunun dışında bu dönemde ülke hakkında fazla bilgiye sahip bulunmamaktayız.

---

[117] Mellaart 1968: 192.

[118] Ünal 2003a: 40.

[119] Ünal 2003a: 25; Karauğuz 2002: 119-120; Kupantakurunta Antlaşması, CTH 68.2, B I 3-10.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili'nin yıllıklarına göre, saltanatının üçüncü yılının başlarında, Lukka Ülkesi'ndeki insanlar, üstlerine yürüyen Hitit ordusundan kaçarak Arzawa Ülkesi'ne sığınmışlardı. Bunun üzerine Hitit kralı da Arzawa kralı Uhhaziti'den onları kendisine teslim etmesini istemiş, Uhhaziti de onları geri vermemişti. Uhhaziti, bundan sonra Millawanda'da bir isyan hareketi başlatır ve Hitit ordusu birçok esirle birlikte buradan ülkesine döner. Metinde yazdığına göre;

"…Mira kralı Mashuiluwa, İmpa kentini işgal etti ve Uhhaziti'nin oğlu olan Piyamainara da ona karşı direndi. Ancak benim tanrılarım, Mashuiluwa'yı korudular ve o, Piyamainara'yı bozguna uğrattı ve onun geri çekilmesini sağladı, …. ve Hapanuwa bölgesini işgal etti…"[120].

Mira Ülkesi kralının Hitit'e sığınmasından sonra tekrar ne zaman Mira kralı olduğu bilinmemektedir. Ancak Hitit Ülkesi'ne hep bağlı kaldığı ve Hitit Ülkesi'nin de düşmanı olan Arzawa'ya karşı saldırı yapmaktan da kaçınmadığı anlaşılmaktadır. II. Murşili'nin Arzawa seferine başladığı üçüncü saltanat yılında, Hitit orduları Sehiriya nehrini geçtikten sonra Aura kentinde Mira kralı Mashiluwa da onlara katılır ve Walma kenti yakınlarında düşman Arzawa Ülkesi'yle karşı karşıya gelinir.

II. Murşili'nin saltanatının dördüncü yılında, Arzawa seferi sona erdikten sonra, Mira Ülkesi'ne orada düzeni sağlamak için geri döner ve İmpa, Arsani, Sarawa ve Hapanuwa kentlerini daha güçlü bir şekilde tekrar yapılandırır[121].

II. Murşili'nin büyük bir zaferle ayrıldığı bu sefer sonrasında, Arzawa Ülkesi'ne bağlı olan küçük devletlerden[122] Mira-Kuwaliya Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla Ülkesi krallarıyla vasallık antlaşmaları imzalanır. II. Murşili, Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupantakurunta ile yaptığı antlaşmada, Arzawa Ülkesi'ni yendikten sonra Mira ve

[120] Garstang-Gurney 1959: 85; Goetze 1933: 37-39.

[121] Garstang-Gurney 1959: 91; Ünal 2003a: 35. Bu kentlerin yerleri ne yazık ki saptanamamıştır.

[122] Metinlerde Arzawa Ülkesi ile yakın ilişkiler içerisinde oldukları anlaşılan bu devletler hiçbir zaman doğrudan Arzawa Ülkeleri arasında gösterilmemiştir. Bkz. Garstang-Gurney 1959: 89.

Kuwaliya topraklarını Mashuiluwa'ya geri verdiğini belirttikten sonra Mashuiluwa'nın Pitassa ve Hitit topraklarındaki halkı nasıl kendisine karşı kışkırttığını anlatır[123]. II. Murşili buna karşılık, Sallapa kentine geldiğinde Mashuiluwa'nın yanına gelmesi yönünde haber gönderir. Mashuiluwa ise kralın karşısına çıkmaktansa kaçmayı tercih eder ve Masa Ülkesi'ne sığınır[124]. Hitit kralı, Masa Ülkesi'ne göz dağı vermek için saldırır ve Mashuiluwa'nın teslim edilmesini ister. Hitit kralından korkan Masa halkı da Mashuiluwa'yı kendisine teslim eder ve kral onu alarak Hattuşa kentine götürür. Bundan sonra Mashuiluwa hakkında bilgi alınamadığından, olasılıkla Hattuşa'da idam ettirilmiş olması gerektiği düşünülmektedir[125].

Antlaşmada belirtildiğine göre, Mashuiluwa bir suç işlediğinden onun yerine Mira-Kuwaliya Ülkesi tahtına kral olarak Mashuiluwa'nın evlatlık oğlu Kupantakurunta'yı getirir[126] ve onunla bir vasallık antlaşması imzalar. Bu antlaşmayla birlikte, Mira Ülkesi'nin sınırları da şu şekilde çizilmiştir[127]: Bir tarafta Tuthaliya'nın (olasılıkla II. Tuthaliya) tahkim edilmiş karargâhının olduğu Maddunassa kenti, diğer tarafta Wiyanawanda kentinin askeri tesisleri sınırdır. Ancak Aura kentine girmemesi de belirtilir. Kuwaliya Ülkesi ile arasındaki sınırı ise Astarpa ırmağı oluşturur. Astarpa ve Siyanti ırmaklarından itibaren kesinlikle hiçbir şehirde yerleşim kurmaması da istenir.

Antlaşma metninin devamında, diğer vasallık antlaşmalarında olduğu gibi Hitit Ülkesi'ne bağlı kalması, Hitit Ülkesi'ne karşı çıkan isyan hareketlerinde Hitit kralının yanında yer alması, yakın çevresinde çıkan her türlü isyanla ilgili herhangi bir haberi Hitit kralına iletmesi istenmektedir.

[123] Karauğuz 2002: 120; Kupantakurunta Antlaşması, CTH 68.4, B I 22-29; D I 22-33.

[124] Karauğuz 2002: 121; Kupantakurunta Antlaşması, CTH 68.5, D I 34-43.

[125] Ünal 2003a: 37.

[126] Mashuiluwa, Muwatti ile evliliğinden çocuğu olmadığı için Muwattalli'nin yeğeni Kupantakurunta'yı evlatlık olarak almıştı.

[127] Karauğuz 2002: 122; Kupantakurunta Antlaşması, CTH 68.9, C I 29-35.

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Muwatalli ile Wilusa kralı Alaksandu arasında yapılan Alaksandu Antlaşması'na göre, Kupantakurunta II. Muwatalli Dönemi'nde de Mira-Kuwaliya Ülkesi'nde tahtta kalmaya devam etmiştir[128]. Wilusa kralı Alaksandu'dan diğer vasal krallar arasında, özellikle Kupantakurunta'ya yardımcı olmasını ve onu korumasını ister. Kupantakurunta'nın II. Muwatalli'nin babası II. Murşili'nin kızkardeşinin oğlu olması nedeniyle ona daha çok ayrıcalık tanındığı anlaşılmaktadır.

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

III. Hattuşili yeğeni Urhi-Teshub'u (III. Murşili) tahttan attıktan sonra yaşanan iç çatışmalar sırasında Seha Nehri Ülkesi kralı Masturi'nin III. Hattuşili'nin tarafını tuttuğunu, IV. Tuthaliya ile Amurru kralı Sausgamuwa arasında yapılan antlaşmadan öğrenmekteyiz[129]. Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupantakurunta'nın ise III. Murşili'yi desteklediğini II. Ramses'e yazmış olduğu bir mektuptan öğrenmekteyiz[130]. Buna göre, Mısır kralından III. Murşili lehine müdahale etmesini isteyen Mira kralının bu haince davranışına karşılık II. Ramses, kendisine gönderilen bu mektubun bir örneğini III. Hattuşili'ye de yollamıştır. Hitit'in vasal bir ülkesi tarafından Mısır kralına mektup gönderilmesi, Hitit Ülkesi'nin III. Hattuşili Dönemi'nde Batı Anadolu'da etkisinin ne kadar azaldığını göstermesi açısından önemlidir.

III. Hattuşili Dönemi'ne ait olduğu düşünülen Manappatarhunda Mektubu'na ait kırık bir parça üzerinde de Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupantakurunta'nın adı

[128] Karauğuz 2002: 145; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.17, A III 31-60.

[129] Karauğuz 2002: 199; CTH 105, A II 20-38. Mira Ülkesi kralı Kupantakurunta ise Murşili'ye destek olmak için o sıralarda Murşili'nin kaçarak yanına sığındığı II. Ramses'e bir mektup yazar. Ancak Ramses Hitit kralıyla arasının bozulmasını istemez ve bu ricayı geri çevirir (Ünal 2003a: 43; KUB 23.1 II: 20vd.).

[130] Garstang-Gurney 1959: 90; Ünal 2003a: 43; KBo I 24.

bulunmaktadır[131]. III. Hattuşili Dönemi'nden sonra artık Hitit metinlerinde Mira-Kuwaliya Ülkesi adına rastlamamaktayız[132].

Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin yeri konusunda bilim adamları, Batı Anadolu topraklarındaki diğer ülkelerde olduğu gibi ortak bir sonuca varamamışlardır. Bu konuda yararlanılan yazılı belge ise Kupantakurunta Antlaşmasıdır. Antlaşmada verilen bilgilere göre; Garstang ve Gurney[133], Astarpa Irmağı için Eber Gölü'ne dökülen Akar Çay'ı, Siyanti Irmağı için Banaz Çayı'nı, Aura için de klasik Amorium kentini önermiştir. Böylece, Mira-Kuwaliya Ülkesi de Astarpa ve Siyanti ırmaklarının güneyinde, verimli Menderes vadisinde kurulmuş olmalıdır **(Har. 6)**.

Macqueen de[134] Astarpa Irmağı'nın Akar Çay ile aynı olduğunu söylemekte, ancak Mellaart[135] ırmağın Emirdağ'dan çıkıp, Sakarya Irmağı'nın kuzeydoğusuna doğru aktığını düşünmektedir. Siyanti Irmağı konusunda ise Macqueen Porsuk Çayı'nın yukarısını, Mellaart Türkmen Dağ'dan geçen Yukarı Sakarya Irmağı'nı önerir. Buna göre, Macqueen, Mira-Kuwaliya Ülkesi'ni Afyon ilinin batısındaki bölgeye yerleştirmektedir **(Har. 12)**.

---

[131] Bryce 1985: 15 dipnot 13; KBo XIX 78.

[132] Hitit krallarından hangisine ait olduğu kesin olarak bilinmeyen "Mashuitta Mektubu" metni (yakın dönemde mektubun alıcısının *Parhuitta* şeklinde okunması gerektiği anlaşılmıştır), bir Hitit kralı tarafından adı belli olmayan bir ülkenin kralı Parhuitta'ya yazılmıştır (Hawkins 1998: 20). Mektubun girişinde okunan "Büyük Kral" ifadesi ve birkaç kırık satırdan sonra gelen "Wilusa Ülkesi" adı, Parhuitta'nın Wilusa kralı olduğunu düşündürmüştür (Heinhold-Krahmer 1977: 178). Hawkins ise metnin girişindeki dönemin güçlü kralları için kullanılan ifadelerin, Hitit Ülkesi'nin batısındaki bir ülke kralı için de kullanılmasından dolayı, Parhuitta adlı kralın gücünü yaptırdığı Karabel anıtıyla da gösteren Tarkasnawa'dan sonra başa geçtiğini düşünmektedir (Hawkins 1998: 20).

[133] Garstang-Gurney 1959: 91.

[134] Macqueen 1968: 177.

[135] Macqueen 1968: 177 dipnot 68.

Cornelius ise[136] Siyanti Irmağı ile Dalaman Çayı'nı, Astarpa Irmağı ile de Menderes'i eşleştirir. Ayrıca isim benzerliğine dayanarak, Maddunassa için Magnesia'yı, Wiyanawanda için de Oinoanda'yı teklif eder. Ona göre, Mira-Kuwaliya'nın hemen hemen Karia bölgesinde kurulmuş olması gerekmektedir.

Antlaşma'ya göre, Bryce[137], Mashuiluwa eğer Pitassa'daki halkı kışkırtabiliyorsa ve Hitit kralı Sallapa'da iken onu oraya çağırabiliyorsa ülkenin bu iki yere yakın bir yerde olması gerektiğini düşünmektedir. Madduwatta metninden de bu iki kentin birbirlerine yakın olduğunu anlamaktayız[138]. Pitassa ve Sallapa kentleri, birçok araştırmacı tarafından da kabul edildiği üzere kabaca Tuz Gölü'nün kuzeybatısında uzanmaktadır[139]. Ancak Bryce, Goetze gibi Tuz Gölü'nün güney/güneybatısında olmaları gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Antlaşma'da, Mira kralının Astarpa ve Siyanti Irmakları'nı kesinlikle geçmemesi istendiğine göre, Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin Hitit Ülkesi topraklarına tehlike oluşturabilecek kadar yakın hatta sınır olduğunu anlamaktayız. Bu yüzden de ülkenin sınırları ve girilmesinin yasak olduğu yerler ayrıntılı biçimde verilmiş olmalıdır. Bryce, bunlara dayanarak Astarpa Irmağı için Suğla Gölü'ne dökülen Çarşamba Çayı'nı, Siyanti Irmağı için de Beyşehir ve Suğla Gölleri'ni birleştiren bir ırmak olabileceğini önermektedir[140]. Kuwaliya da bu ırmakların güneyindeki bölgede uzanmalıdır. Böylece Mira-Kuwaliya Ülkesi, Anadolu'nun güney kıyısında veya kıyıya yakın bir yerde, ileride Pamphylia olarak adlandırılacak bölgede kurulmuş olmalıdır[141]**(Har. 10)**.

[136] Cornelius 1958: 394-395. Garstang ve Gurney, Wiyanawanda için yine Oinoanda'yı ve Maddunassa için Kufi Suyu (Büyük Menderes'in kollarından biri) yakınlarındaki klasik Attanassus kentini önerir (1959: 92).

[137] Bryce 1974a: 106.

[138] Garstang-Gurney 1959: 76.

[139] Daha ayrıntılı lokalizasyon için Arzawa Ülkesi başlığı altında I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri maddesine bakınız.

[140] Bryce 1974a: 110.

[141] Bryce 1974a: 111.

Ünal, yayınında, Mira Ülkesi için Karabel anıtı ve İzmir civarı merkezde olmak üzere Menderes vadisini önermiştir[142] **(Har. 16)**. Batı Anadolu'da Luwiler tarafından mı yoksa yerel beylerin getirtmiş olduğu Hitit ustaları tarafından mı yapıldığı tam olarak bilinmeyen bazı yazıtlı kaya anıtları ve taşlar bulunmaktadır. Luwi hiyeroglifli yazıta sahip anıtlardan biri Kemalpaşa-Torbalı yolu üzerindeki Karabel kaya anıtı, diğerleri Sipylos/Manisa Dağı'ndaki Akpınar kaya anıtı, Latmos/Beşparmak Dağları'ndaki Suratkaya kaya yazıtları ve sonuncusu Beyköy yakınlarında bulunan ancak günümüzde kayıp olmuş olan yazıtlı taştır **(Har. 17)**.

Klasikleşmiş tanrı giysileri içinde sağa ilerlerken gösterilen, sağ eliyle omzuna asılı yay ve sol eliyle bir mızrak taşıyan figür ile Luwi hiyeroglifli yazıtın işlendiği Karabel anıtının (A anıtı) yanında zamanla aşınmış ama ilkine çok benzeyen B anıtı ve yine yakınlarda iki yüzünde de Luwi yazıtı yer alan kabartmasız C anıtı bulunmaktadır[143] **(Res. 1a).** Güterbock tarafından okunan C1 ve C2 yazıtlarında, ilk önce yerel krallardan Hapalla kralı Targasnalli'nin adı yazdığı düşünülmüştür[144]. Ancak yakın zamanda Hawkins, Karabel anıtındaki işaretler ile Tarkondemos mührü[145] üzerindeki işaretler arasında bir ilişki kurarak, bu sayede Mira kralı Tarkasnawa adını okumayı başarmıştır. Yazıtın devamında yine önceden Mira tahtında bulunan Tarkasnawa'nın babası Alantalli ile adı okunamayan dedesi de belirtilmiştir[146] **(Tab. 2).**

---

[142] Ünal 2003a: 22.

[143] Seeher 2002: 20.

[144] Güterbock 1967b: 65.

[145] 19. yüzyılın başlarında bir antikacı tarafından satın alınan ve "Tarkondemos" mührü olarak bilinen gümüşten damga mühür üzerindeki kralın adının sonradan "Tarkasnawa" olduğu anlaşılmıştır (Hawkins 1998: 2). Hawkins'e göre, Tarkasnawa olasılıkla IV. Tuthaliya ile çağdaş olan son Mira krallarından "Alantalli" isimli birisinin oğluydu (Hawkins 1998: 1). II. Murşili tarafından yazdırılan "Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metninde kralın düşmanları arasında görülen Alantalli, yaklaşık 100 yıl sonrasına yani IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Bronz Tablet'teki antlaşma şahitleri arasında sayılmaktadır. Bu sondakinin II. Alantalli şeklinde önerilip önerilemeyeceği tartışmalıdır (Hawkins 1998: 17).

[146] Hawkins 1998: 1.

Diğer yazıtlı örneklerden Akpınar kaya anıtında ise dikdörtgen ve içinde üstü yuvarlatılmış derin bir nişteki tahtında, oturan bir tanrıça gösterilmiştir **(Res. 1b).** Tanrıça kabartmasının yanındaki hiyeroglif işaretlerde okunan ancak ünvanı tam olarak anlaşılmayan "Zuwala" adı Hitit kralları arasında da bulunmamaktadır[147]. Güterbock, hem Karabel hem de Akpınar anıtlarını M.Ö. 13. yy.a tarihlendirmektedir[148]. 1980'li yıllarda Hatice Gonnet tarafından Afyon iline bağlı Beyköy yerleşmesinde gerçekleştirilen araştırmalarda, 1884 yılında Ramsay'ın bulduğu M.Ö. 13. yy.a ait hiyeroglif yazıtlı Hitit taş anıtının izi sürülmeye çalışılmıştır[149]. Günümüzde yerinde olmayan bu taşın olduğu Beyköy yerleşmesi civarındaki Sarıalan'da Hitit bölgesinde de benzerleri ele geçmiş olan bir açık hava tapınağı, Yumrutepe adlı yerde kabartmalı panoların olduğu kaya anıtları saptanmıştır. Yine de tüm bu unsurlar Hitit özelliği taşımasına rağmen Hititlerin bu bölgede yaşadıklarını söylemek imkansızdır. Söz konusu bölgenin özellikle M.Ö. 14. yy.dan itibaren Arzawa/Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin sınırları içinde olabilmesi mümkündür. Yakın zamanda saptanan Latmos Dağı'ndaki Luwi hiyeroglif işaretlerde Mira Ülkesi'nin adıyla "Büyük Prens Kupanta-^{d}Kuruntiya (KAL)" adı okunmuştur[150] **(Res. 1c).** Son olarak ele geçen Aydın'daki bu örnekle birlikte İzmir, Manisa ve Afyon illerinde de ele geçen kaya anıtlarının Arzawa/Mira Ülkesi'nin sınırlarını oluşturduğu düşünülebilir[151].

[147] Seeher 2002: 20.

[148] Güterbock 1984: 115.

[149] Gonnet 1986: 273.

[150] Peschlow 2002: 257.

[151] Suğla Gölü'nün doğusunda yer alan Ortakaraviran Höyük'te bulunan bir mühür aracılığıyla, Mira Ülkesi'nin sahip olduğu sınırların kimi zaman ulaştığı yerleri öğrenmekteyiz. Söz konusu mühürün üzerinde Mira Ülkesi kralı Mashuiluwa'nın adı yazmaktadır (Karauğuz 2002: 108).

c. SEHA NEHRİ ÜLKESİ ve APPAWİYA

Seha Nehri Ülkesi de Hitit metinlerine dayanılarak, Hitit topraklarının batısına lokalize edilen ülkelerden biridir. Ülke hakkındaki ilk bilgiler, II. Tuthaliya'nın Batı Anadolu seferlerinden ayrıntılı biçimde bahsettiği yıllıklarından gelmektedir. Appawiya Ülkesi, II. Murşili Dönemi'nde yapılan vasallık antlaşmasıyla Seha Nehri Ülkesi topraklarına katılmıştır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya'nın tahta geçmesiyle birlikte düşmanların tekrar harekete geçmesi üzerine, Batı Anadolu'ya özellikle de Assuwa konfederasyonu üzerine yürüttüğü seferinden bahsettiği yıllıklarında[152], ilk olarak etrafında toplanan kent ve ülkelerle birlikte Arzawa'ya karşı bir sefer düzenlediği anlaşılmaktadır. Limiya Irmağı Ülkesi, Apkuisa, Seha Nehri Ülkesi, Pariyana[153], Hapalla, Arinna[154], Wallarimma[155] ve Hattarsa'da yaşayan insanları Hitit Ülkesi'ne sürgün etmiş ve çok sayıda ganimetle ülkesine dönmüştür[156].

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

Bu dönemde ülke hakkındaki bilgileri, II. Murşili Dönemi'nde Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda ile yapılan vasallık antlaşmasından öğrenmekteyiz. Manappatarhunda'nın kardeşleri ve Uratarhunda'dan kaçarak Hitit Krallığı'na ait Karkisa Ülkesi'ne sığındığını antlaşmanın başlangıç kısmında verilen şu bilgiden anlamaktayız:

---

[152] Bu yıllıklar eskiden yanlışlıkla IV. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlendirilmekteydi.

[153] Klasik Priene ? (Garstang-Gurney 1959: 98).

[154] Lukka kentlerinden biri ve genellikle Likya bölgesindeki klasik Xanthos ile eşleştirilir (Forrer 1932: 150; Garstang-Gurney 1959: 79; Ünal 2003a: 11).

[155] Karya bölgesindeki klasik Hyllarima kenti olabileceği önerilmiştir (Garstang-Gurney 1959: 79; Umar 1990: 28-29).

[156] Ünal 2003a: 11; KUB XXIII 11 II: 2vd.; KUB XXIII 21.

"…Babam sen Manappatarhunda'yı [geride] bıraktı. Ve sen bir çocuk idin. […….] Kardeşlerin ve Uratarhunda [seni] öldürmek istediler… Sen kaçtın…Ve sen Karkisa şehri halkına gittin…"[157].

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Söz konusu antlaşmaya göre, I. Şuppiluliuma'dan sonra tahta geçen ama çok kısa süre tahtta kalan II. Arnuwanda Dönemi'nde de Manappatarhunda'ya destek olunmaya devam edildiği ve bu dönemde tekrar eski tahtına kavuştuğu anlaşılmaktadır[158]. Ancak II. Murşili Dönemi'ne gelindiğinde, Manappatarhunda Hitit Ülkesi'ne bağlılık yeminini unutur ve Hititlerin baş düşmanı olan Arzawa Ülkesi kralı Uhhaziti'nin yanında yer alır[159].

II. Murşili başarılı Arzawa seferinin sonunda, Puranda'ya kaçan halk üzerine yürüdükten sonra, Seha Nehri Ülkesi kralının taraf değiştirdiğini öğrenir ve bunun üzerine kralı cezalandırmak ister. Hitit kralının kendi üzerine geldiği haberini alan Manappatarhunda, II. Murşili'ye elçiler gönderir, Murşili'yi ikna edebilmesi ise ancak yaşlı kadın ve erkeklerden oluşan bir heyet göndermesiyle gerçekleşir. Murşili, bu heyetin başında yer alan Seha Nehri Ülkesi kralının annesine duyduğu saygıdan dolayı düşmanını bağışlar ve ülke kendiliğinden Hitit kralına teslim olur[160]. Böylece Batı Anadolu'da hakimiyet altına alınan ülkeler arasında yerini alan Seha Nehri Ülkesi kralıyla da vasallık antlaşması yapılır. Bu antlaşmayla birlikte Appawiya toprakları da ona verilir:

"…Şimdi ben, sana [Appawiya] ülkesi ve Seha Nehri Ülkesi'ni verdim. Bu senin ülken olsun. [Onu] koru…"[161].

---

[157] Karauğuz 2002: 132; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.1, A I 1-13.

[158] Karauğuz 2002: 133; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.2, A I 14-18.

[159] Karauğuz 2002: 133; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.3, A I 19-33.

[160] Garstang-Gurney 1959: 94; Ünal 2003a: 35

[161] Karauğuz 2002: 134; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.5, A I 63-67.

Bir zamanlar Arzawa Ülkesi'ne ait olan, ama şimdi Seha Nehri Ülkesi topraklarına katılan Appawiya Ülkesi ile ilgili bu metin ve diğer Hitit metinlerinde pek fazla bilgi bulamamaktayız.

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Muwatalli'nin Wilusa kralı Alaksandu ile yaptığı antlaşmadan, Manappatarhunda'nın en azından bu dönemin başlarında Seha Nehri Ülkesi tahtında olduğu anlaşılmaktadır:

"…[O, Mashuiluwa'ya] Kuwaliya ülkesini [verdi]. O, Appawiya ülkesini ve [Seha Nehri Ülkesi'ni Manappatarhunda'ya verdi]. O, [Targasnalli'ye] Hapalla ülkesini [verdi]…" [162].

Yine IV. Tuthaliya'nın Amurru Ülkesi kralı Sausgamuwa ile yaptığı antlaşmada, II. Muwatalli Dönemi'nde (belki de sonlarında) Seha Nehri Ülkesi tahtında olasılıkla Manappatarhunda'nın oğlu Masturi adlı kralın olduğunu görürüz:

"…Muwatalli, Seha Nehri Ülkesi'nde kral olan Masturi'yi aldı. Ve ona, Massanuzi adlı kızkardeşini gelin verdi. Ve onu Seha Nehri Ülkesi'ne kral yaptı…" [163].

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

III. Hattuşili Dönemi'nde, Seha Nehri Ülkesi'ne ilişkin bilgileri, IV. Tuthaliya'ya ait Sausgamuwa Antlaşması ve III. Hattuşili Dönemi'ne ait olduğu kesin olarak bilinmeyen "Seha Nehri Ülkesi'nin Suçları" isimli metinlerden elde etmekteyiz. Buna göre, IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Sausgamuwa Antlaşması'ndan Seha Nehri Ülkesi kralı Masturi'nin III. Hattuşili ile III. Murşili arasındaki taht kavgaları sırasında onu damat yapan Hitit kralının oğlu III. Murşili'nin yanında yer almadığı anlaşılmaktadır:

---

[162] Karauğuz 2002: 140; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.4, A I 34-35.

[163] Karauğuz 2002: 199; Sausgamuwa Antlaşması, CTH 105.7, A ÖnYüz II 8-19.

"…Muwatalli tanrı olunca, sonra Muwatalli'nin oğlu Urhi-Tesup kral oldu. [Babam] Urhi-Tesup'tan krallığı (zorla) aldı. Masturi hainlik yaptı. Onu damat yapan Muwatalli'nin oğlu Urhi-Tesup'u korumadı…"[164].

"Seha Nehri Ülkesi'nin Suçları" olarak adlandırılan tarihi metinde ise, Seha Nehri Ülkesi'ndeki yeni gelişmeler hakkında bilgiler yer almaktadır[165]. Genel olarak Ahhiyawa Ülkesi'nin Batı Anadolu topraklarındaki faaliyetlerinden bahseden metinde, Seha Nehri Ülkesi'nin ikinci kez suç işlediği anlaşılmaktadır. Tarhunaradu adlı kişi Ahhiyawa kralının desteğiyle bir isyan çıkarır, ancak bu isyanı bastırmayı başaran Hitit kralı, birçok esirle birlikte Tarhunaradu'yu Arinna'ya sürer. Başka hiçbir metinde görülmeyen Tarhunaradu, olasılıkla Seha Nehri Ülkesi kralı veya tahtta hak iddia eden bir kişi olmalıdır. Önceki kral Masturi ile ilişkisi konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

IV. Tuthaliya'ya ait metinlerden öncülü III. Hattuşili ile Seha Nehri Ülkesi arasındaki siyasi olaylarına ilişkin veriler elde edilse de aynı durum kralın kendi dönemi için geçerli değildir. IV. Tuthaliya Dönemi'nde Seha Nehri Ülkesi ile ilgili tek yazılı belgemiz, Hitit kralının Tarhuntassa Ülkesi kralı Kurunta ile yaptığı antlaşmayı içeren "Bronz Tablet"tir. Antlaşmanın bir maddesinde, çeşitli ülke krallarının adı verilerek onların huzurunda bu antlaşmanın yazıldığı belirtilir. Adı geçen ülke krallarından biri de, adına Hitit metinlerinde son kez rastladığımız Seha Nehri Ülkesi kralı Masturi'dir[166].

Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya'nın Lokalizasyonu:

I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Arzawa Ülkeleri arasında sayılırken, II. Murşili Dönemi'nden itibaren Seha Nehri Ülkesi'nin de Hapalla, Wilusa ve Mira-Kuwaliya ülkeleri gibi Hitit Krallığı'nın bir vasal devleti haline geldiği görülmektedir. II. Murşili'nin sefer kayıtlarına göre, Hitit kralı Puranda'yı ele geçirdikten sonra Seha Nehri Ülkesi'ne kralı cezalandırmak amacıyla gitmiştir. Buna göre, her iki yer de

[164] Karauğuz 2002: 199; Sausgamuwa Antlaşması, CTH 105.8, A ÖnYüz II 20-38.

[165] Singer 1983: 216; Bryce 1985: 17; KUB 23.13.

[166] Karauğuz 2002: 105; Kurunta Antlaşması, Bo. 86/299.27, ArkaYüz IV 30-43.

birbirine yakın olacağından dolayı, birçok bilim adamı Seha Nehri Ülkesi'nin Batı Anadolu kıyısında ve Arzawa Ülkesi'ne yakın olması gerektiğini düşünmektedir.

Manappatarhunda Antlaşması'nda, Mira ve Arzawa ülkelerinden Seha Nehri Ülkesi'ne sığınan insanları geri vermesi istendiğinden[167], Seha Nehri Ülkesi'nin bu iki ülkeye de yakın olacağı düşünülebilir. I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda, kardeşlerinden kaçarak Hitit kralına sığındığına göre, genellikle Karya'ya lokalize edilen Karkisa'ya da yakın olduğu söylenebilir[168].

Yukarıda verilen bilgilere bakıldığında, Seha Nehri Ülkesi için genellikle Menderes vadisinden kuzeye doğru olan kısım önerilmektedir. Ancak Seha Nehri'nin yeri konusunda araştırmacılar henüz ortak bir yargıya varamamışlardır. Önerilen nehirler arasında Menderes, Gediz ve Bakırçay bulunurken, bunlardan Gediz Nehri, son dönemde daha çok tercih edilmektedir.

Appawiya Ülkesi'nin, Manappatarhunda Antlaşması ile birlikte Seha Nehri Ülkesi topraklarına katıldığından yukarıda söz etmiştik. Bunun dışında, Tawagalawa Mektubu'nda kırık biçimde geçen ve Hitit kralının Millawanda üzerine gitmeden önce dinlendiği *"Aba[.....]"* adındaki yer, Sommer tarafından *"Abawiya"* şeklinde tamamlanmıştır[169]. Macqueen'e göre, Seha Nehri Ülkesi, Appawiya ve Millawanda arasında bir bağlantı olması gerekmektedir. Ayrıca Seha Nehri Ülkesi ile Karkisa'nın birbirleri ile sınır olmadıklarını düşünmekte ve ülkeyi Lukka Ülkesi ve Millawanda ile birlikte Arzawa Ülkesi'nin kuzeyinde Simav Çayı'nın yukarısına yani Balıkesir dolaylarına yerleştirirken[170] **(Har. 12)**, Garstang ve Gurney ise Bakırçay vadisini önermektedir[171] **(Har. 6)**.

[167] Karauğuz 2002: 136; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.14, A III 30-36.

[168] Bryce 1974a: 114.

[169] Sommer 1932: 4, 74; Garstang-Gurney 1959: 112; KUB XIV 3 I 47.

[170] Macqueen 1968: 175. Macqueen'in bu görüşüne Mellaart da katılmaktadır (1993: 416).

[171] Garstang-Gurney 1959: 96. Ayrıca bkz. Latacz 2002: 198.

Hawkins[172], isim benzerliğinden yola çıkarak Appawiya ile Simav Çayı'nın yukarı kısmında bulunan klasik Abbaitis'i eşleştirmektedir. Seha Nehri Ülkesi'ni ise Gediz ile Bakırçay arasındaki bölgeye lokalize eder **(Har. 11)**.

d. HAPALLA ÜLKESİ

Hapalla Ülkesi'nin siyasi tarihi ve ayrıca coğrafyası hakkında Hitit metinlerinde çok az bilgiye ulaşmaktayız. Bu yüzden tarihi metinlerde, ülkenin sadece o dönemdeki varlığından haberdar olabilmekteyiz.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya başa geçtiğinde, Hitit Krallığı'na saldırmaya hazırlanan Arzawa Ülkesi ve etrafında toplanan küçük ülkelerden biri, daha önce de bahsettiğimiz gibi Hapalla Ülkesi'ydi[173]. Hitit kralının kendi yazdırdığı yıllıklarına göre, Arzawa'ya başarılı bir sefer düzenledikten sonra aralarında Hapalla'nın da yer aldığı pek çok Batı Anadolu şehri ve ülkesindeki insanları Hitit Ülkesi'ne sürgün etmiştir[174].

I. Arnuwanda Dönemi Yazılı Belgeleri:

Hitit Ülkesi'ne sadık kalamayan ve birçok kötü davranışta bulunan Zippasla prensi Madduwatta'nın Batı Anadolu topraklarında haince eylemlerinin anlatıldığı "Madduwatta'nın Suçları" adlı metne göre, bu kişi Batı Anadolu kıyısında olması gereken pek çok kentin yanında Hapalla'yı da kendi topraklarına eklemeyi başarır[175]. Ancak Hapalla'yı işgal etmesi ilginç bir şekilde gelişir. Buna göre, Madduwatta'nın topraklarına komşu olan Hapalla Ülkesi, Hitit Krallığı'na karşı saldırınca, Hitit kralı bu

---

[172] Hawkins 1998: 23. Appawiya=Abbaitis eşleştirmesi ilk olarak Garstang ve Gurney tarafından yapılmıştır (1959: 97).

[173] İsimleri okunabilen diğer şehir ve ülkeler ise; *Limiya Irmağı Ülkesi, Apkuisa, Seha Nehri Ülkesi, Pariyana, Arinna, Wallarimma, Hattarsa.*

[174] KUB 23.11 II: 6.

[175] Houwink ten Cate 1970: 64; KUB 14.1, ArkaYüz 29-30 ve 57. Bahsedilen kentler arasında; *Zumanti, Wallarimma, İalanti, Zumarri, Mutamutassa, Attarimma, Suruta ve Hursanassa* bulunmaktadır.

konuyla ilgilenmesi için ona bağlı Madduwatta'yı görevlendirir. Ancak o, Hapalla'yı işgal ettikten sonra Hitit kralına vermek yerine, ülkeyi kendi egemenliği altına alır fakat Hitit kralının karşı çıkması üzerine Hapalla'yı krala geri vermek zorunda kalır[176].

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

"Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metninden anlaşıldığı kadarıyla[177], Hitit ile Arzawa Ülkesi arasında önemli bir bölgede bulunan Pitassa ve Mahirassa'lı elçi ve askerler Arzawa'dan getirtilip kendi topraklarına yerleştirilmelerine karşın, bu insanlar taraf değiştirerek Arzawa'nın yanında yer almaya başlar. Bunun üzerine, Hitit kralı onların geri verilmesini ister. Ancak bu isteği reddedilir ve Hitit komutanı Himuili önderliğindeki Hitit ordusu saldırıya geçerek Mahirassa'yı işgal eder. Metnin devamında, Hititlerden kaçan Arzawa halkının Tiwatassa Dağı'na sığındığını öğreniriz. Şuppiluliuma Hitit ordusuyla birlikte bu dağı kuşatır ve düşman komutan Mammali bu kuşatmadan kurtulmayı başararak yanında toplanan bir grup insanla birlikte Hapalla'ya ulaşır. Bu kuşatmanın sonunda düşman yenilgiye uğratılır ve pek çok esir Hitit Ülkesi'ne gönderilir.

Bunun dışında aynı yazılı metne ait olan iki parça, yetenekli Hitit komutanlarından Hannutti adlı kişinin Hapalla Ülkesi'ne yürüttüğü seferlerden bahsetmektedir. Buna göre;

"…(Babam), komutan Hannutti'yi Aşağı Ülke üzerine (gönderdi). Ona [yaya] ve arabalı savaşçılarını verdi. Hannutti [Aşağı Ülkeye var]dı ve Lalanda halkı onu gördüğünde [korkmaya başladı] ve barış yaptılar. [Ve onlar tekrar Hitit Ülkesi'ne bağlı oldular]. Hannutti, Hapalla Ülkesi'ne gitti ve Hapalla Ülkesi'ne saldırdı…"[178].

[176] Ünal 2003a: 17.

[177] Ünal 2003a: 21-22, 24; KBo 14.4 I 1vd, KBo 14.6 1vd, KBo 14.7 14vd.

[178] Houwink ten Cate 1966: 28-29, 31; KBo 14.42 ve KUB 19.22.

Hitit komutanı Hannutti, Aşağı Ülke'de ayaklanan Lalanda[179] halkı ile başarılı bir savaş verdikten sonra, Hapalla Ülkesi'ne doğru ilerler. Metnin devamında ise, Hannutti'nin Hapalla'yı yakıp yıktıktan sonra, birçok esir ve ganimetle birlikte Hitit Ülkesi'ne döndüğü anlaşılmaktadır.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili'nin Arzawa seferinden sonra, Mira-Kuwaliya Ülkesi ve Seha Nehri Ülkesi krallarıyla vasallık antlaşması imzaladığını görmüştük. Bunlardan başka, Hapalla Ülkesi kralı Targasnalli ile de bir antlaşma yapılarak Hitit Ülkesi'nin vasalı haline getirilmiştir[180]. Antlaşma metni oldukça kırık olduğundan, Hapalla Ülkesi'nin sınırlarının ne şekilde biçimlendiğini ne yazık ki bilememekteyiz. Ayrıca Hitit metinlerinde, kral Targasnalli hakkında da pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Hapalla Ülkesi'nde Targasnalli'den sonra başa Ura-Hattusa'nın geçtiğini ise II. Muwatalli ile Wilusa kralı Alaksandu arasında yapılan Alaksandu Antlaşması'ndan öğrenmekteyiz[181].

Hapalla Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Hapalla Ülkesi'nin konumuna ilişkin olarak, II. Murşili'nin Hapalla kralı Targasnalli ile yaptığı antlaşma metni, ne yazık ki büyük kısmı eksik olduğundan bize pek yardımcı olamamaktadır. Bu yüzden diğer metinlerdeki küçük ipuçları takip edilerek, günümüzde bazı öneriler yapılmaya çalışılmaktadır.

Buna göre, II. Tuthaliya'nın yıllıklarında Arzawa seferinden sonra Hitit Ülkesi'ne götürüldüğü belirtilen insanların bulunduğu şehirlerin, Lukka kentleri arasında yer aldıkları bilinmektedir. Bunun dışında, "Madduwatta'nın Suçları" metninde, Madduwatta'nın Pitassa'ya hareket ettiği ve burada karışıklık çıkardığı

[179] Lalanda'nın konumu günümüzde kesin olarak bilinemese de, metinden anlaşıldığı kadarıyla Aşağı Ülke'de ve muhtemelen de Hapalla'dan pek fazla uzakta değildir. Forrer (1926: 71-72), Cornelius (1958b: 384), Garstang-Gurney (1959: 84) ve Houwink ten Cate (1966: 30), isim benzerliğinden yola çıkarak klasik Laranda kentini önerirler.

[180] Karauğuz 2002: 113-118; Targasnalli Antlaşması, CTH 67 (KBo V 4).

[181] Karauğuz 2002: 145; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.17, A III 31-60.

yazmaktadır. Bundan sonra, Lukka kentleri oldukları bilinen kentleri kendi topraklarına bağladığı ve Hapalla Ülkesi'ni de işgal ettiği anlaşılmaktadır. Burada verilen bilgilere dayanarak, Garstang ve Gurney, Hapalla'yı Afyon ve Eskişehir illeri arasına yerleştirir ve doğuda Pitassa, güneyde Mira-Kuwaliya, batıda Seha Nehri Ülkesi-Appawiya ile sınırlar[182] **(Har. 6)**. Macqueen, Hapalla'yı kabaca Konya Ovası'nda bulunan Aşağı Ülke'ye ve genellikle Tuz Gölü'nün batısına lokalize edilen Pitassa'ya yakın bir bölgeye, Beyşehir ve Eğridir gölleri civarına yerleştirmektedir[183] **(Har. 12)**.

"Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metnine ait kırık tablet parçalarından, Hitit komutanı Hannutti'nin Aşağı Ülke'deki Lalanda kentinden sonra Hapalla Ülkesi üzerine yürüdüğünden yukarıda bahsetmiştik. Bu bilgiye dayanarak ve daha önce verilen bilgileri de dikkate alarak Hawkins, Hapalla Ülkesi'ni Pisidya'nın merkeze yakın bölgesine ve Sultan Dağları'nın güneyine lokalize etmektedir[184] **(Har. 11)**.

e. ZİPPASLA ve HARİATİ ÜLKESİ

Her ikisi de birer dağlık ülke olan Zippasla ve Hariati Ülkeleri, çoğunlukla Hitit Ülkesi'nin batısındaki topraklara yerleştirilmektedir. Bu ülkeler hakkındaki tek Hitit yazılı kaynağı, ise "Madduwatta'nın Suçları" olarak bilinen ve yeri geldikçe yukarıda bahsettiğimiz Hitit metni oluşturmaktadır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Hitit Krallığı'na bağlı Zippasla Ülkesi kralı Madduwatta'nın Hitit Ülkesi aleyhine yaptığı haince davranışlarının anlatıldığı "Madduwatta'nın Suçları" metni[185], I. Arnuwanda Dönemi'ne tarihlenmekle birlikte metinde bahsedilen olaylar babası II. Tuthaliya Dönemi'nden itibaren başlamaktadır. Batı Anadolu'da büyük bir nüfusa sahip

[182] Garstang-Gurney 1959: 100 ve harita.

[183] Macqueen 1968: 173; 2001: 60.

[184] Hawkins 1998: 14 dipnot 39.

[185] KUB 14.1vd; "Madduwatta'nın Suçları" metni ile ilgili olarak ayrıca bkz. Goetze 1928: 147vd.; Sommer 1932: 329-349; Houwink ten Cate 1970: 63-65; Heinhold-Krahmer 1977: 260-275; Jewell 1974: 262vd.; Mellaart 1974: 502, 511; Bryce 1986: 1-12.

olduğu anlaşılan fakat hangi ülke topraklarından geldiği bilinmeyen Madduwatta, Ahhiyawalı Attarissiya'dan kaçarak II. Tuthaliya'ya sığınır. Hitit kralı da kendisine bağlı kalması şartıyla onu Zippasla dağlık ülkesine kral olarak yerleştirir:

"…Bak şimdi, ben sen Madduwatta'yı Attarissiya'nın kılıcından kurtardım. Sen şimdi bana ve Hitit ülkesine ait ol! Ben Zippasla Dağı yöresini ve Siyanta Irmağı topraklarını senin idarene devrettim…"[186].

Başa geçtikten sonra, Hitit Ülkesi'nin düşmanı Arzawa'ya saldırır ancak yenilgiye uğrar. Ahhiyalı Attarissiya tekrar Madduwatta üzerine gelir fakat Hitit ordusunun desteğiyle bu savaşı Madduwatta kazanır.

Metnin devamında, Madduwatta'nın Hitit Ülkesi'ne karşı Dalawa kenti halkını kışkırttığı ve kendi tarafına çekmeyi başardığı görülür. Daha sonra bir zamanlar düşmanı olan Arzawa kralı Kupantakurunta ile bir antlaşma yapar. Metnin ilerleyen bölümlerinde, düşmana karşı Hitit sınırlarını koruyacağı sözünü vererek Hitit kralından Siyanti Nehri Ülkesi'ni istediği görülür[187]. Söz konusu metnin sonunda, Madduwatta'nın neredeyse tüm Arzawa Ülkesi'ni elinde tutmayı başardığı anlaşılmaktadır.

I. Arnuwanda Dönemi Yazılı Belgeleri:

Madduwatta'nın Batı Anadolu topraklarındaki eylemlerine, Hitit kralı I. Arnuwanda Dönemi'nde de devam ettiğini görürüz. Batı Anadolu kıyılarındaki pek çok kenti aldığından daha önce bahsetmiştik. Bunun dışında Hitit topraklarına yakın

[186] Ünal 2003a: 16; KUB 14.1, Önyüz 13 vd., par. 4; Houwink ten Cate, Hariati dağlık bölgesini Madduwatta'ya Hitit kralı tarafından önerildiğini ancak Madduwatta'nın bunu Hitit Ülkesi'ne yakın olduğu için reddettiğini düşünmektedir. Bu yüzden de Zippasla'yı daha batıya yerleştirir (1970: 63 ve dipnot 37). Hawkins de onunla aynı görüştedir (1998: 25). Ünal ise Hitit kralının Madduwatta'ya Hariati'yi de verdiğini söylemektedir (2003a: 16).

[187] Umar, Hitit metinlerine göre Hariati Ülkesi'nin diğer adının "Siyanti Nehri Ülkesi" olduğunu belirtir (1991: 20). Buna göre, Hariati Ülkesi de Madduwatta'nın topraklarına eklenerek, Hitit Ülkesi tarafından gözetim altında tutulması sağlanmış olur.

olduğunu bildiğimiz Pitassa kentini Hitit Ülkesi'ne karşı kışkırtır ve Lukka Ülkesi'ni de işgal etmeyi başarır. Böylece denize kadar ilerlediği görülür. Bundan sonra ise bir zamanlar düşmanı olduğu Ahhiyawalı Attarissiya ve "Piggayalı adam" ile birlikte Alaşiya'yı (şimdiki Kıbrıs Adası) yağmalama hareketinde bulunur[188]. Metin burada bittiğinden, bu hain vasal kral ve Zippasla Ülkesi hakkındaki bilgilerimiz de bu kadarıyla sınırlı kalmaktadır.

Zippasla ve Hariati Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Zippasla ile Zippasla kralı Madduwatta'ya sonradan verilen Hariati dağlık ülkeleri, Hitit Ülkesi'ne yakındı. Madduwatta metnine göre, Hitit kralı II. Tuthaliya, her ne kadar başarısız olsa da, Madduwatta'yı kontrol altında tutabilmek için olasılıkla Hitit topraklarına yakın olan Zippasla ve sonradan da Hariati ülkelerini Madduwatta'ya vermiştir. Hariati, metnin devamında "Siyanti Nehri Ülkesi" olarak anılır[189]. Bu da Hariati dağının hemen yanından geçen Siyanti Nehri'nden kaynaklanmaktadır. Daha önce de gördüğümüz gibi, II. Murşili'nin Mira kralı Kupantakurunta ile yaptığı antlaşmada Astarpa Nehri ile birlikte Siyanti Nehri, Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin sınırlarını belirlemekteydi. Daha çok da Hitit Ülkesi ile Mira Ülkesi arasında bir sınır oluşturduğu konusunda bilim adamları aynı görüştedir. Buna göre, Mira Ülkesi'nin daha sonradan Zippasla ve Hariati toprakları üzerinde kurulduğunu veya Zippasla ve Hariati Ülkesi'nin sonradan Mira Ülkesi adında varlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz[190]. Madduwatta gibi Mira kralı Mashuiluwa'nın da II. Murşili Dönemi'nde Pitassa'da[191] karışıklık çıkarması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Garstang ve Gurney, Siyanti Nehri Ülkesi'nin Zippasla Ülkesi'ne yakın bir bölge olabileceğini düşünürken, Zippasla için batıda Gediz vadisine kadar uzanan ve

---

[188] Hitit kralı, Alaşiya saldırısı karşısında Madduwatta'ya Alaşiya'nın kendisine ait olduğunu ifade eder. Ünal'a göre, Hitit kralı Madduwatta'yı korkutabilmek amacıyla yalan söylemiştir (2003a: 17).

[189] KUB 14.1, Önyüz 28.

[190] Hawkins 1998: 25.

[191] Pitassa'nın Tuz Gölü'nün batı veya kuzeybatısı ile Konya Ovası'nın kuzeyinde olduğu konusunda birçok bilim adamı aynı görüştedir: Garstang-Gurney 1959: 74; Goetze 1960: 48; Macqueen 1968: 176.

klasik adı Dindymus olan Murat Dağı'nı, Siyanti Nehri için ise Büyük Menderes'in bir kolu olan Banaz Çayı'nı önermektedir[192] **(Har. 6)**. Houwink ten Cate, Madduwatta'nın önceden Hariati topraklarını reddetmesi ve Zippasla'ya yerleşmesi nedeniyle (olasılıkla Hitit Ülkesi'nden daha uzakta olduğu için) Zippasla dağlık ülkesinin Hitit Ülkesi'ne ve Hariati dağına göre daha batıda olduğunu düşünmektedir[193] **(Har. 8)**.

2. ASSUWA ÜLKESİ

Şimdiye kadar Assuwa Ülkesi adına, yazılı belgeler arasında yalnızca Hitit kralı II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda'ya ait yıllıklarda rastlarken, 1991 yılında Hattuşa'da şans eseri bulunan tunçtan bir kılıç üzerindeki yazıtta da yine II. Tuthaliya Dönemi ile ilişkili olarak Assuwa Ülkesi adını görmekteyiz. Assuwa Ülkesi, bir koalisyon halinde yani birçok kent devletini etrafında toplamayı başararak Hititlere baş kaldırmış ve bu isyanın sonucunda da adı bir daha metinlerde görülmemek üzere Hititler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya, Hitit Krallığı tahtına oturduğunda, ülke tam bir karmaşa içinde bulunmaktaydı. II. Tuthaliya'nın yıllıklarında ve I. Arnuwanda'nın babasının eylemlerinden bahsettiği yıllıklarında[194], genellikle Kuzeybatı Anadolu'ya yerleştirilen ve 22 kent devletinin biraraya gelerek oluşturduğu bir koalisyon olan Assuwa Ülkesi'nin, Hitit Ülkesi'ne karşı düşmanca hareketlerde bulunmaya başladığı anlaşılmaktadır. II. Tuthaliya, Arzawa üzerine yaptığı seferden Hitit Ülkesi'ne dönerken gerçekleşen bu olay için, kapsamlı sefer hazırlıklarına başlar ve tekrar batıya, bu kez Assuwa üzerine bir askeri sefer düzenler.

[192] Garstang-Gurney 1959: 92.

[193] Houwink ten Cate 1970: 63 dipnot 37

[194] Garstang-Gurney 1959: 120-123; KUB 13.9+KUB 40.62; KUB 23.11, 14; KUB 26.91.

Metinlerden anlaşıldığı üzere, Hitit ordusu, yeni geliştirilen taktiklerden biri olan gece yürüyüşü taktiği ve koruyucu tanrıları[195] sayesinde düşmanları yenilgiye uğratmakta başarılı olur:

"…Assuwa'yı mahvettiğim ve Hattuşa'ya geri döndüğüm zaman, tanrılara (törenler) düzenledim ve tüm Hitit halkı bana saygı göstermeye başladı…"[196].

Bu savaşın ardından, 10.000 Assuwalı asker, 600 arabalı savaşçı, savaş arabası sürücüsü ve Assuwa'nın ileri gelenleri ile sığır, koyun ve savaş esirlerinden oluşan çok sayıda ganimet Hitit Ülkesi'ne götürülmüştür[197]. Hitit Ülkesi'ne getirilen esirler arasında, Piyamainara (Assuwa Ülkesi kralı?), oğlu Kukkulli ve Malaziti (damadı?) de bulunmaktaydı.

II. Tuthaliya, Kukkulli'yi vasalı yaparak onu tekrar Assuwa'ya kral olarak gönderir. Ancak yeminine sadık kalmayan Kukkulli, Hitit Ülkesi'ne karşı bir isyan çıkarsa da bunda başarılı olamaz ve Hitit kralı tarafından tutsak olarak Hitit Ülkesi'ne getirilir. Büyük bir yenilgiye uğrayan Assuwa Ülkesi ise bundan böyle metinlerde hiç görünmez.

II. Tuthaliya'nın geniş olarak yıllıklarında yer verdiği Assuwa seferine dair son yazılı veri, Hattuşa/Boğazköy'de şans eseri bulunmuş tunçtan adak kılıcının bir yüzü üzerindeki tek satırlık Akkadça ve çivi yazısıyla yazılmış yazıttan gelmektedir. Yazıtın okunuşu ise şu şekildedir:

[195] II. Tuthaliya, bu savaşta kendisine yardım eden tanrılar arasında Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün Fırtına Tanrısı, Koruyucu Tanrı (LAMMA), ZABABA, ISTAR ve Lelwani'yi saymaktadır (Ünal 1993: 729).

[196] Houwink ten Cate 1970: 62; KUB 13.9+KUB 40.62.

[197] Cline 1996: 141; Ünal 2003a: 13; KUB 23.11 ii 29vd.

"Büyük kral Tuthaliya Assuwa Ülkesi'ni yerle bir ettiği zaman, bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısına adak olarak sundu"[198].

Batı Anadolu'dan getirilen ganimetler arasında yer aldığı kuşkusuz olan kılıç, II. Tuthaliya tarafından Assuwa zaferinden sonra Hattuşa'da yazdırılmış ve adanmış görünmektedir. Ünal'ın da belirttiği üzere, "Hitit kralları ganimetlerini ilahi yardım görmek için şükran ifadesi olarak koruyucu tanrılarına adarlardı"[199]. Bu kılıcın kökeni konusu ise halen tartışılmaktadır[200]. Hansen son yazısında, Hattuşa kılıcının "Geç Tunç Çağ'da Batı Anadolu'da gerçekleşen Ahhiyawalı/Mikenli Yunan savaşının bir kanıtı" olabileceğini önermektedir[201]. Söz konusu isyanın uzun zamandır Hitit kralı IV. Tuthaliya Dönemi'nde (yaklaşık Homeros'un İlyada kitabında anlattığı destansı Troya Savaşı zamanında) gerçekleştiği düşünülmekteydi. G. Huxley ve D. Page gibi bilim adamları, bu metinlerin Troya Savaşı sırasında Miken varlığının bir göstergesi olduğunu

---

[198] Ünal 1993: 727. 1991 yılında Boğazköy'de Aslanlı Kapı'nın yaklaşık 750 m. güneybatısında yer alan Eski Örenyeri Mevkii'ndeki yolları onarım çalışması sırasında şans eseri bulunmuştur yani kılıç *in situ* halinde ele geçmemiştir. Çivi yazılı metindeki işaretlerin okunması sayesinde, bahsedilen kralın II. Tuthaliya olduğu anlaşılmıştır.

[199] Ünal-Ertekin Ediz 1991: 52.

[200] Hansen, kılıcın LH II dönemine tarihlenen Miken/Ege Tip B kılıcı olduğunu önermiştir (Hansen 1994: 213). Tam olmasa da en iyi paralelleri, Ege Tip B kılıçları arasında bulunmaktadır; İzmir'de Roma Dönemi Agorasında bir tane benzer kılıç bulunmuştur (Sandars 1961: 27-28, lev. 19.7). Cline'a göre, eğer Hattuşa ve İzmir kılıçları, Kıta Yunanistan'da Peloponnese'de (çoğu Tip B kılıcının geldiği yer) yapılmamışlarsa, Batı Anadolu'da henüz bulunmamış olsa da bu tür kılıçların üretildiği bir işlik olması muhtemeldir (Cline 1996: 139). Sandars'a göre, "Dodecanese'de ve karşı Anadolu kıyılarında çok az fark gösteren kılıçların olması, onların Girit ve Yunanistan silahlarının yerel işliklerde taklit edildikleri koloni ve ticari yerleşmelerinden olduklarını düşündürebilir" (Sandars 1961: 28). Hansen'in tanımlamasına gelen itirazlardan biri, Ertekin ve Ediz tarafından yapılmıştır. Buna göre, "Boğazköy kılıcının bu tip B kılıçlarından omuz kısmında daha az perçin boşluğuna sahip olması ve sapa giren kuyruk kısmından dolayı farklı olduğu kanısındadırlar; daha az keskin açıda omuzlar ve bıçaktaki derin oluklar daha zengin bir düzenlemeyi gösterir" (Ertekin-Ediz 1993: 722). Ünal ise, "Kastamonu civarında bir mağarada bulunan, Hattuşa kılıcının yarısı uzunluğunda olmasına karşın aynı tipolojiye ait olması gereken kılıca" benzediğini ve Hitit kaya anıtlarında da benzer kılıçları görmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu yüzden, kılıcın kökeninin Miken değil de Anadolu olması gerektiğini düşünmektedir (Ünal 2002: 113).

[201] Hansen 1994: 214.

ve Hititlerin Miken varlığından haberdar olduklarını dile getirmişlerdir[202]. Bununla beraber, bu metinlerin çoğu yeniden tarihlenmiş olup Assuwa isyanının şimdi genellikle kabul edildiği üzere daha erken bir zamanda, II. Tuthaliya Dönemi sırasında gerçekleştiği bilinmektedir. Böylece Assuwa, Hititler tarafından M.Ö. 15. yy.da yenilmişti ve söz konusu kılıç üzerinde bahsedilen de bu Assuwa koalisyonu üzerine yapılan seferdir.

Assuwa Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

II. Tuthaliya'nın yıllıklarında da görüleceği gibi[203], Assuwa koalisyonuna katılan kent devletleri arasında [...]uqqa, Kispuwa, Unaliya, [.....], Dura, Halluwa, Huwallusiya[204], Kar(a)kisa[205], [...]unta, Adadura, Parista, [.....], [...]iwa, Warsiya, Kuruppiya, Lusa (?), Alatra, Pahurina, Pasuhalta, [.....], Wilusiya[206], Taruisa[207] yer almaktadır. Bu kent devletlerinden özellikle *Wilusiya* ve *Taruisa* ile *Ilion* ve *Troya* arasında isim benzerliğinden dolayı eşleştirmeler yapılmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Wilusa Ülkesi, Hitit kralı Labarna Dönemi'nden itibaren Hitit Ülkesi'yle dostluk ilişkisi içerisinde bulunmaktaydı. Ancak burada düşman ülkeler arasında görülmesine karşın, II. Muwatalli Dönemi'nde Wilusa kralı Alaksandu ile yapılan antlaşmayla birlikte Hitit Ülkesi'nin vasalı olduğu görülür. Genellikle

---

[202] Page 1959: 102-112; Huxley 1960: 32-45. Assuwa ile ilgili Hitit metinlerinin III. Arnuwanda ve IV. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlenmesi durumunda, bilim adamları bu Hitit kralları ile Troya Savaşı arasında da bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Şimdi ise söz konusu metinlerin II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda Dönemi'ne ait olduğu bilinmekte olup Assuwa isyanı ile geleneksel Troya Savaşı arasında bir ilişkinin olmadığı artık kesindir (Cline 1996: 149).

[203] Garstang-Gurney 1959: 105, 121-122; KUB 23.11 II 13vd.

[204] Houwink ten Cate 1970: 72. Şehrin Arzawa civarında olduğu ifade edilir (KUB 23.49: 4).

[205] Karkisa'nın kuzeybatıdaki konumu için bkz. Garstang-Gurney 1959: 108.

[206] Houwink ten Cate 1970: 77-78. Houwink ten Cate'e göre ülkenin adı Wilusiya, şehrin adı da Wilusa olabilir. Ona göre bu iki tanımlama ya yanlıştır ya da Wilusiya Ülkesi düşman iken Wilusa şehri Hitit'e bağlı kalmıştır.

[207] İlk kez Forrer tarafından Troya kenti ile eşleştirilmeye çalışılmıştır (1924: 6). Ayrıca bkz. Garstang-Gurney 1959: 105-106; Starke 2001: 36.

Kuzeybatı Anadolu'da Çanakkale Bölgesi'ne yerleştirilmektedir[208]. Listelenen Kent devletleri arasında ilk sırada yer alan *[...]uqqa* adı, Garstang ve Gurney tarafından *[Ard]uqqa* şeklinde tamamlanmış olup yakın zamanda klasik Artake (Erdek) ile eşitlenmesi yapılmıştır[209]. Hitit metinlerinde, diğer kent devletlerine ilişkin pek fazla bilgi yer almadığından lokalizasyonları da yapılamamaktadır.

Assuwa Ülkesi'nin tam yerinin nerede olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün olmasa da, genellikle Kuzeybatı Anadolu'da olabileceği düşünülmektedir. Bunun nedeni, az önce de bahsettiğimiz gibi Wilusa'nın Ilion ve Taruisa'nın Troya ile eşleştirilmesidir. Assuwa için önerilen bölgeler arasında Marmara Denizi'nin güneyi[210] **(Har. 12)**, Troad Bölgesi[211] **(Har. 6)**, Balıkesir civarı[212] **(Har. 16)** ve klasik Lidya Bölgesi[213] **(Har. 7)** bulunmaktadır. Bazı bilim adamları ise Assuwa'nın, Yunan yazarları tarafından önceleri Lidya bölgesi için, daha sonra ise tüm Batı Anadolu ve hatta Asya kıtası için kullanılan "Asia" coğrafi teriminin kökenini oluşturduğunu varsaymaktadır[214].

[208] Bu konudaki öneriler için Wilusa Ülkesi başlığı altına bakınız.

[209] Alparslan 2002: 23.

[210] Macqueen 1968: 178.

[211] Forrer 1932: 227; Bossert 1946: 1vd.; Garstang-Gurney 1959: 107.

[212] Umar 1991: 10; Ünal 2002: 73.

[213] Goetze 1957: harita; Mellaart 1958: 22 dipnot 151.

[214] Forrer 1924: 1-23; Sommer 1932: 362; Bossert 1946: 1vd.; Kınal 1953: 6; Georgacas 1969: 1-90; Starke 2001: 36. Hitit dilinde *"A-as-su-wa",* Linear B yazısında ise *"A-si-wi-ja"* şeklinde geçmektedir (Cline 1996: 141).

3. WALMA ÜLKESİ

Walma Ülkesi, Hitit ile Arzawa Ülkeleri arasındaki bir tampon bölgede bulunmaktaydı. Hitit metinlerinden, ülkenin siyasi yapısı hakkında pek fazla bilgiye ulaşamasak da, en azından Hitit Ülkesi'nin batısında önemli bir coğrafi konuma sahip olduğu kesindir.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili'nin Arzawa üzerine yaptığı seferinden bahsettiği yıllıklarına göre, Arzawalı düşmanla ilk kez Walma kenti yakınlarında karşı karşıya gelinir:

"…O (Uhhaziti) oğlu Piyamainara'yı askerleri ve savaş arabalarıyla birlikte bana karşı gönderdi. Walma yakınlarında Astarpa Irmağı üzerinde benimle savaşa tutuştu. Ben de onunla savaşa girdim…"[215].

II. Murşili, Piyamainara'yı yendikten sonra onu Arzawa'ya kadar kovalar. Arzawa'ya girmeyi başaran Hitit ordusundan kaçan halk, Arinnanda Dağı'na ve Puranda'ya sığınır ancak Hitit kralı kış mevsimi yaklaştığından seferi gelecek yıla erteler. II. Murşili, saltanatının dördüncü yılında Puranda'yı kuşatarak çok sayıda esirle birlikte ve büyük bir başarıyla Hitit Ülkesi'ne geri döner.

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

III. Hattuşili'ye ait olan ve oldukça kırık halde ele geçen yıllıklarına göre, birçok düşman ülke, Hitit ordusu tarafından saldırıya uğramış ve yenilmiştir[216]. Bu ülkeler arasında sayılan Walma, Sanhata ve Walwara, III. Hattuşili ve Ulmi-Tesub arasında yapılan antlaşmada, Tarhuntassa ve Hulaya Nehri Ülkesi'nin sınırları belirtilirken de görülmektedir:

---

[215] Ünal 2003a: 31; KBo III 4 ii 22vd.

[216] Gurney 1997: 131; KUB 21.6, ArkaYüz III C5-9. İsimleri okunabilen ülkeler arasında, *"Walma, Watta[…], Nahita, Sallusa, Sanhata, Suri[imma], Walwara, Hawali, Inassara"* bulunmaktadır.

"...Diğer yöndeki Walwara şehri[217] ve Walwara şehri yakınındaki Mata, Sanhata[218], Surimma, Saranduwa ve Daddassi şehirleri (gibi herhangi bir şehir) Tarhuntassa Ülkesi'nindir. Saranduwa şehri yönünde askeri gücün ulaşacağı hangi yer olursa olsun, Hulaya Nehri Ülkesi'ne aittir. Walma Ülkesi yönündeki Waltanna, Usawala[219], Alluprata (ve) Huhhura şehirleri sınırdır. Fakat bu şehirler Hulaya Nehri Ülkesi'ne aittir..."[220].

Antlaşma metninden alınan bu maddede geçen şehirler, Hulaya Nehri Ülkesi'ne ait olup Walma Ülkesi bunlardan ayrılmaktadır.

IV. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

IV. Tuthaliya ve Kurunta arasında yapılan antlaşmada, Walma Ülkesi'ni yine Tarhuntassa Ülkesi'nin sınırları belirlenirken görmekteyiz:

"...Parha şehri nüfuz sahasından itibaren Kastaraia nehri ona sınır(dır). Eğer Hatti ülkesi kralı (Kastaraia nehri) yukarısında (herhangi bir yere) sefere çıkarsa ve Parha ülkesini silah (gücü)yle zapt ederse, o zaman söz konusu (şehir) Tarhuntassa ülkesi kralına ait olacaktır. Walma şehrinin nüfuz sahasından itibaren Huwahhuwarwa, Alluprata, Kaparuwa, Hassuwanta, Walippa ve Wala şehirleri sınır(dır). Fakat bu müstahkem şehirler, Hulaya Nehri Ülkesi'ne aittir..."[221].

Bu metinde de bir önceki metinde olduğu gibi, Walma Ülkesi, Hulaya Nehri Ülkesi'ne ait olan şehirler belirtilirken belirleyici bir bölge olarak tekrar belirtilmektedir. Bundan dolayı, Walma Ülkesi'nin Hulaya Nehri Ülkesi'ne yakın olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

---

[217] Göksu Havzası'nın yukarısı için bkz. Garstang 1944: 36; Beyşehir Gölü'nün yanında olduğu önerisi için bkz. Forlanini 1988: 157-159.

[218] Asurlu istilacıların Göksu vadisini izleyerek geldikleri rota üzerindeki Sinuhti kenti önerisi için bkz. Garstang 1944: 31.

[219] Klasik İsaura bölgesi önerisi için bkz. Garstang 1944: 32.

[220] Karauğuz 2002: 88; CTH 106, KBo IV 10, ÖnYüz 30-32.

[221] Karauğuz 2002: 96; Bo. 86/299, ÖnYüz I 53-67.

Walma Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Walma Ülkesi'nin yeri konusunda, diğer Batı Anadolu ülkelerinde olduğu gibi, ne yazık ki tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Ancak görüşlerini bildiren araştırmacıların büyük bir kısmı, Hulaya Nehri Ülkesi'nin[222] yakınında olduğu konusunda birleşmektedirler. III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya dönemlerine ait antlaşma metinlerinden yola çıkılarak yapılan önerilerden biri, Adana'nın yukarısında Seyhan Irmağı'nın geçtiği yerde[223], diğeri ise Konya'nın batısında Klasik İpsus kenti civarında olduğudur[224]. Bunun dışında Goetze[225], Suğla ve Beyşehir Gölleri arasına yerleştirirken **(Har. 7)**, Bryce[226], söz konusu göllerin ve Çarşamba Çayı'nın güneyinde bir bölge önerir **(Har. 10)**.

II. Murşili'nin Arzawa seferi kayıtlarına bakıldığında, Hitit ordusunun düşman Arzawa Ülkesi ile ilk kez karşı karşıya geldiği yer olan Walma Ülkesi, Mellaart'a göre[227], Emirdağ ve Sultandağ arasındaki bölgede **(Har. 13)**, Ünal'a göre ise[228], Dinar ve Sandıklı civarında aranması gerekmektedir.

---

[222] Hulaya Nehri Ülkesi'nin genellikle Çarşamba Çayı ile birleştirildiği görülmektedir (Garstang 1944: 23; Gurney 1992: 217). Hulaya Nehri Ülkesi'nin lokalizasyonu konusundaki diğer tartışmalar için bkz. Karauğuz 2002: 72 dipnot 43.

[223] Forrer 1926: 47.

[224] Garstang-Gurney 1959: 86. Ayrıca Garstang ve Gurney, Afyon yakınlarındaki Geç Dönem'e ait "Holmi kenti" adının Walma'dan geldiğini de önermiştir. Cornelius da, Walma'nın Göksu Nehri'nin yakınındaki Klasik Holmi'den farklı olarak, Afyon ili sınırları içinde bulunan ve şimdiki adı *Çay* olan Klasik Holmi kentine lokalize edilmesi gerektiğini önerir (Cornelius 1958c: 9).

[225] Goetze 1957: harita.

[226] Bryce 1974a: 110.

[227] Mellaart 1993: 416.

[228] Ünal 2003a: 29.

4. KARKİSA ve MASA ÜLKELERİ

Karkisa[229] ve Masa, II. Tuthaliya Dönemi'nden itibaren Hitit tarihinde görülmeye başlanan ve genellikle Hitit Ülkesi'nin batısına lokalize edilmekte olan ülkelerdendir. Her iki ülkenin de birbirlerine sınır oldukları, Hitit metinlerinde sürekli birlikte ifade edilmelerinden anlaşılmaktadır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya'nın yıllıklarına ait bazı kırık tablet parçaları üzerinde, Hitit kralının Hitit Ülkesi'nin etrafında yer alan çeşitli düşman ülkeler üzerine seferler düzenlediğini anlamaktayız. Arzawa Ülkeleri'nden bahsederken de değindiğimiz bu ülkelerden Masa Ülkesi Ardukka ve Hullusiwanda ile, Karkisa Ülkesi ise Kurupi ve Lusa ile birlikte gösterilmiştir[230].

II. Tuthaliya, genellikle Kuzeybatı Anadolu'ya yerleştirilen Assuwa koalisyonu üzerine de sefer düzenlemişti[231]. Söz konusu koalisyona katılan ülkelerden biri de sekizinci sırada verilen Kar(a)kisa Ülkesi'dir.

Yine aynı döneme tarihlenebilecek, tanrıça İştar'a yapılan dualar esnasında isimleri sayılan yabancı ülkelerin isimlerinin geçtiği bir listede de her iki ülke birlikte verilmiştir:

---

[229] "Karkisa" ülke adı, Hitit metinlerinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır: *Ka-ra-ki-sa*: Madduwatta Metni, ArkaYüz 81 (Goetze 1928) ve KUB 23.12 II 8; *Ga-ra-ki-sa*: KUB 15.38 I 8; *Kar-ki-ia*: KBo II 9 I 10 ve Tawagalawa Mektubu, KUB 14.3 III 53 IV 6.

[230] Houwink ten Cate 1970: 58-59; KUB 23.27, KUB 23.11 II: 3, 4 ve 6, KUB 23.21, KUB 13.9. *a) Arzawa, Sariyanda, Uliwanda, Parsuhalda, ..., b) [Zu]nnahara, Adaniya, [Si]nnuwanda (Bunların üçü Kizzuwatna'ya aittir), c) Ardukka, Masa ve Hullusiwanda, d) Arzawa, Assaratta, e) Karkisa, Kurupi ve Lusa, f ve g) Assuwa, h ve i) Gasga ve son olarak j) Isuwa.*

[231] Garstang-Gurney 1959: 105, 121-122; KUB 23.11 II 13vd. Assuwa koalisyonuna katılan kent devletleri arasında *[...]uqqa, Kispuwa, Unaliya, [.....], Dura, Halluwa, Huwallusiya, Kar(a)kisa, [...]unta, Adadura, Parista, [.....], [...]iwa, Warsiya, Kuruppiya, Lusa (?), Alatra, Pahurina, Pasuhalta, [.....], Wilusiya, Taruisa* yer almaktadır.

"…, Kummaha, [Hayas]a, Lulluwa, Arzawa, …, Dalauwa, Ma[sa], [(Galkisa)][232], [Kunt]ara, Iyalanti, [(Wilusa)], [Ura], Luhma, S[(appuwa)], [Partahuina], Gassula, Hi[muwa], [(Lalha)], …, [(Gasga)]"[233].

I. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma'nın kahramanlıklarını anlattığı metne göre, I. Şuppiluliuma babası III. Tuthaliya ile birlikte, Kammala ve Masa Ülkesi'ne bir sefer düzenler:

"…O (Büyükbabam) Yukarı Ülke'den geldi. Hulana Nehri Ülkesi[234] *ile Kassiya*[235] *ülkesine saldıran Masa ülkesi ve Kammala ülkesi birlikleri üzerine saldırıda bulundu. Bu nedenle, babam büyükbabamla birlikte sefere çıktı…"*[236].

Söz konusu alıntıda da görüldüğü üzere, birer Hitit bölgesi olan Hulana Nehri Ülkesi ve Kassiya Ülkesi toprakları düşman güçler tarafından tehdit altındadır. Bu düşman ülkelerden biri olan Masa Ülkesi ise bu metinde Karkisa Ülkesi ile birlikte görülmemektedir.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili Dönemi'nde Masa ve Karkisa Ülkeleri hakkındaki bilgileri, Arzawa seferinden sonra Hitit Ülkesi'nin vasalı haline getirilen Mira-Kuwaliya Ülkesi ve Seha Nehri Ülkesi krallarıyla yapılmış olan antlaşma metinlerinden öğrenmekteyiz. Her iki metinden de anlaşılacağı üzere, II. Tuthaliya ve I. Şuppiluliuma dönemlerinde birer

[232] Kırık olan bu yer, *Garakisa* şeklinde de tamamlanmaktadır (Garstang-Gurney 1959: 107).

[233] Houwink ten Cate 1970: 75; KUB 15.34 I, 58vd = KUB 15.38, 6vd.

[234] Hanzır Dağ'dan çıkan Zamantı Su ile eşleştirilmek istenmiştir (Garstang-Gurney 1959: 44). Macqueen ise Hulana Nehri Ülkesi ve Kassiya'nın Kızılırmak'ın batısında uzandıklarını düşünmektedir (1968: 174).

[235] I. Arnuwanda Dönemi'ne ait olan ve Hitit Ülkesi'nin kuzey bölgelerindeki ileri gelenler ile Arnuwanda arasında yapılan antlaşma metinlerinde *Kissiya* olarak geçmektedir (Houwink ten Cate 1970: 68).

[236] Güterbock 1956: 65'den aktaran Bryce 1974b: 402; Macqueen 1968: 174; KBo VI. 28 ÖnYüz. 10.

tehdit olan Masa ve Karkisa Ülkeleri, II. Murşili Dönemi'ne gelindiğinde Hitit Ülkesi'ne bağlı hale gelmiştir.

Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı Kupantakurunta ile yapılan antlaşmaya göre, Mira kralı Mashuiluwa II. Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma Dönemi'nde kardeşleri tarafından ülkesinden kovulmuş ve Hitit kralına sığınmıştır. II. Murşili Dönemi'nde, başarılı Arzawa seferinin ardından, Kuwaliya toprakları ile birlikte Mira Ülkesi, Mashuiluwa'ya geri verilmiş fakat Mira kralı bunun karşılığında Hitit Ülkesi'ne ihanet etmiştir. Mashuiluwa'nın Pitassa ve Hitit topraklarındaki halkı ayaklandırdığını öğrenen Hitit kralı, ondan yanına gelmesini ister fakat o Masa Ülkesi'ne kaçmayı tercih eder:

"...Fakat Mashuiluwa suçunu gördüğü için, sonra o, bu yüzden [ben Majestemi] reddetti. Ve o, benim önümden kaçtı. Ve [Masa] ülkesine gitti. Ben Majestem gittim. Ve Masa ülkesini vurdum. Ve onu yakıp yıktım..."[237].

Metnin devamında, II. Murşili'nin göz dağı verme amacıyla yaptığı bu eyleminden korkan Masa Ülkesi halkı, Mashuiluwa'yı Hitit kralına teslim eder ve Mira-Kuwaliya Ülkesi'nde onun yerine, evlatlığı Kupantakurunta'yı başa getirir.

Mira-Kuwaliya Ülkesi kralı ile yapılan antlaşmada Masa Ülkesi'ni görürken, yine aynı döneme tarihlenen ve Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda ile yapılmış olan antlaşmada ise Karkisa Ülkesi karşımıza çıkmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Manappatarhunda da Mashuiluwa gibi kardeşleri tarafından ülkesinden kovulmuş ve II. Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Karkisa Ülkesi'ne sığınmıştır. I. Şuppiluliuma ve sonraki krallar II. Arnuwanda ile II. Murşili Karkisa Ülkesi'ne hediyeler göndererek, Manappatarhunda ile yakından ilgilendiklerini göstermişlerdir[238].

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Muwatalli Dönemi'nde, Wilusa Ülkesi kralı Alaksandu ile yapılan antlaşmadan, Masa Ülkesi'nin tekrar Hitit Ülkesi'nin karşısında yer aldığını ve Hitit

[237] Karauğuz 2002: 121; Kupantakurunta Antlaşması, CTH 68.5, D I 34-43.

[238] Karauğuz 2002: 132; Manappatarhunda Antlaşması, CTH 69.1, A I 1-13.

Ülkesi'ne bağlı Wilusa Ülkesi'ne saldırıda bulunduğunu anlamaktayız. Wilusa Ülkesi'nin yardım istemesi üzerine Hitit kralı, Masa Ülkesi'ne karşı savaş açar ve ülkeyi işgal ederek birçok ganimetle birlikte Hitit Ülkesi'ne geri döner[239].

Antlaşma metninin devamında, aralarında Karkisa ve Masa Ülkeleri'nin de yer aldığı dört düşman ülke adı sayılır. Hitit kralı buralara sefere çıktığında, Wilusa Ülkesi'nden savaşçıların da kendisine eşlik etmesini istemektedir:

"...Eğer ben Majestem ya Karkisa, Masa, Lukka ya da Warsiyalla şehirlerinden askeri bir sefere gidersem, sen de yaya ve arabalı savaşçılarınla birlikte benimle askeri sefere katıl..."[240].

II. Muwatalli Dönemi'nde, Mısır Ülkesi kralı II. Ramses ile ünlü *Kadeş Savaşı* gerçekleşmiş ve Hitit kralı bu savaşa çeşitli uluslardan oluşan ordusuyla katılmıştır[241]. Bu uluslar arasında Masa ve Karkisa Ülkeleri'nin de yer alması, Hitit kralının buralara yaptığı seferlerde başarılı olduğunu ve Hitit Ülkesi'ne tutsak olarak getirilen savaşçıların Hitit ordusuna alındığını göstermektedir.

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Masa ve Karkisa Ülkeleri'nin adlarının geçtiği diğer bir Hitit metni, büyük bir olasılıkla III. Hattuşili Dönemi'ne ait olan Tawagalawa Mektubudur. Adı bilinmeyen bir Hitit kralının Ahhiyawa kralına yazdığı mektupta genel olarak, Batı Anadolu'daki Hitit topraklarında ve diğer Batı Anadolu ülkelerinde sürekli sorun çıkaran ve Ahhiyawa Ülkesi kralı adına çalışan Piyamaradu adlı kişiyle, Hitit kralının nasıl başa çıkmaya çalıştığı anlatılır. Bu metinde Masa Ülkesi ile *Karkiya* şeklinde geçen fakat

[239] Karauğuz 2002: 141; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.6, A I 43-56.

[240] Karauğuz 2002: 144; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.14, A III 3-15.

[241] Mısır kayıtlarına göre, Hitit ordusunda yer alan uluslar şu şekildedir: *Kadeş, Nuhaşşi, Halep, Ugarit, Kargamış, Mitanni, Kizzuwatna, Arawanna, Masa, Pitassa, Karkisa, Lukka ve Arzawa* (Karauğuz 2002: 241; Beal 1995: 549).

büyük bir olasılıkla Karkisa ile eşit olan ülke, Hitit kralının onaylamasıyla Ahhiyawa kralının Piyamaradu'yu kovabileceği iki tarafsız ülke olarak görülmektedir[242]:

"...Ayrıca, şunu bilmelisin ki, onun şöyle söylediği rivayet edilmektedir: 'Ben Masa ülkesi (veya) Karkiya ülkesine gideceğim, fakat esirler, karım, çocuklarım ve diğer yakınlarımı burada bırakacağım' ... Şimdi, Kardeşim, ona en azından bunu yaz: 'Hatti kralıyla düşman kaldığın sürece, düşmanlığını herhangi bir başka ülkeden yerine getir! Benim ülkemden saldırılar düzenleyemeyeceksin. Eğer kalbin Karkiya ülkesinde (veya) Masa ülkesinde ise, o halde oraya git!...'"[243].

II. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

Boğazköy Güney Kale'deki "Kutsal Havuz" bölgesinde bulunan ve II. Şuppiluliuma'ya ait kubbeli kült yapısının içindeki hiyeroglif yazıtta, Hitit kralı kahramanlıklarını anlatmaktadır[244]. II. Şuppiluliuma'nın sefere çıktığı ülkeler arasında Wiyanawanda, Tumana, Masa, Lukka, Ikuna, Tarhuntassa ile bir kısmı okunabilen bazı kent ve ülke adları bulunmaktadır:

"...Güneş (?) onları (?) yönetim altına aldı. Wiyanawanda, Tumana (?), Masa, Lukka, Ikuna..."[245].

Karkisa ve Masa Ülkelerinin Lokalizasyonu:

Masa ve Karkisa Ülkeleri'nin birbirlerine yakın oldukları kuşkusuzdur. Alaksandu Antlaşması'na göre, Masa ve Karkisa, genellikle Kuzeybatı Anadolu'ya lokalize edilen Wilusa Ülkesi ile komşu ülkelerdir[246]. Karkisa Ülkesi'ni, yine Anadolu'nun kuzeybatısında olduğu düşünülen Assuwa konfederasyonunda da görmekteyiz. Buna göre Ünal, Assuwa Ülkesi'nin doğusunda, yaklaşık olarak Balıkesir

[242] Garstang-Gurney 1959: 108.

[243] Garstang-Gurney 1959: 113; Tawagalawa Mektubu, KUB 14.3, III 52-62, III 63, IV 10.

[244] Hawkins 1994: 94'den aktaran Ünal 2002: 188.

[245] Hawkins 1998: 30; Alp 2002: 170.

[246] Latacz 2002: 198; Ünal 2003a: 40.

ve Bursa civarında Masa ve Karkisa Ülkeleri'nin bulunduğunu ve bu ülkelerin doğusunda da Wilusa Ülkesi'nin olduğunu ileri sürmektedir[247] **(Har. 16)**.

Ayrıca kardeşleri tarafından kendi ülkesinden kovulan Seha Nehri Ülkesi kralı Manappatarhunda'nın Karkisa Ülkesi'ne sığınması, her iki ülkenin birbirine yakın olduğunu düşündürmektedir. Seha Nehri için de genellikle Gediz ve Bakırçay dolayları önerildiğinden dolayı, Karkisa Ülkesi'nin de bu civarda olabileceğini düşünebiliriz. Mira Ülkesi kralı Mashuiluwa, Hitit kralından kaçtığında sığınmak için Masa Ülkesi'ni tercih etmiştir. Mira Ülkesi de genellikle Büyük Menderes vadisinde yerleştirildiğinden, Masa Ülkesi'nin buraya yakın olduğunu söyleyebiliriz[248] **(Har. 6)**.

Karkisa ile Karia bölgesini isim benzerliğinden yola çıkarak eşitleyen araştırmacılar Forrer[249], Sommer[250], Albright[251], Goetze[252] **(Har. 7)**, Mellaart[253] ve Huxley[254]'dir. Cornelius ise Frigya bölgesinde bir lokalizasyon önermektedir[255].

"I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları" metninden yola çıkarak, Masa Ülkesi'nin saldırdığı Kassiya ve Hulana Nehri Ülkesi topraklarının Hitit Ülkesi'nin kuzeybatısında olduğunu düşünen Macqueen'in aksine[256] **(Har. 12)**, Garstang ve Gurney daha güneyde bir bölgeyi önermektedir[257]. Buna göre, Garstang-Gurney, Hulana Nehri Ülkesi'ni

[247] Ünal 2003a: 4.

[248] Garstang-Gurney 1959: 108. Goetze, Masa Ülkesi'ni Gediz ile Menderes nehirleri arasına yerleştirmektedir (Goetze 1957: harita).

[249] Forrer 1926: 81'den aktaran Garstang-Gurney 1959: 108.

[250] Sommer 1932: 157.

[251] Albright 1950: 168.

[252] Goetze 1957: harita.

[253] Mellaart 1958: 22 dipnot 151.

[254] Huxley 1960: 33.

[255] Cornelius 1958b: 397.

[256] Macqueen 1968: 174.

[257] Garstang-Gurney 1959: 108.

Konya Ovası'na yerleştirdikten sonra Masa Ülkesi'ni ise Isparta ili civarındaki Göller Bölgesi'ne yerleştirmektedir[258] **(Har. 6)**.

5. LUKKA ÜLKESİ

Arzawa ve Assuwa ile birlikte Batı Anadolu kıyısındaki diğer bir önemli güç, Lukka Ülkeleri'dir. Her ne kadar konuyla ilgili çalışmalarda çoğunlukla "Lukka Ülkeleri" olarak karşımıza çıksa da, Houwink ten Cate'in de belirttiği gibi, sadece III. Hattuşili'nin yıllıklarında *Lukka Ülkeleri* şeklinde geçmektedir. Bundan başka görüldüğü her metinde, sadece *Lukka Ülkesi* olarak yazılmıştır[259].

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Tuthaliya'nın kendi yazdırdığı yıllıklarında, Arzawa ve Assuwa seferlerini ayrıntılı biçimde anlattığına yukarıda yeri geldiğinde bahsetmiştik. Söz konusu Arzawa seferinden sonra Hitit Ülkesi'ne tutsak olarak götürülenler arasında büyük olasılıkla Lukka Ülkesi'ne ait olan kentlerin de adı geçmektedir. Hitit kralı Limiya Irmağı Ülkesi, Apkuisa, Seha Nehri Ülkesi, Pariyana, Hapalla, Arinna[260], Wallarimma[261] ve Hattarsa'da yaşayan insanları Hitit Ülkesi'ne sürgün etmiş ve çok sayıda ganimetle ülkesine dönmüştür[262].

II. Tuthaliya'nın Assuwa seferi kayıtlarında ve I. Arnuwanda'nın babasının dönemi hakkında tuttuğu kayıtları ise, koalisyona katılan 22 kent ve ülke adı arasında verilen birinci sıradaki ülkenin ilk hecesi kırık olup sonu ise *[...]uqqa* şeklinde bitmektedir[263]. Bu kırık kısım, birçok bilim adamının savunduğu üzere *[L]uqqa*

[258] Garstang-Gurney 1959: 109.

[259] Houwink ten Cate 1970: 72.

[260] Lukka kentlerinden biri ve genellikle Likya bölgesindeki klasik Xanthos ile eşleştirilir (Forrer 1932: 150; Garstang-Gurney 1959: 79; Ünal 2003a: 11).

[261] Karya bölgesindeki klasik Hyllarima kenti olabileceği önerilmiştir (Garstang-Gurney 1959: 79; Umar 1990: 28-29).

[262] Ünal 2003a: 11; KUB 23.11 II: 2vd.; KUB 23.21.

[263] Macqueen 1968: 178; KUB 23.11 II: 13vd.

şeklinde tamamlanmasına karşın, Garstang ve Gurney'e göre ise *[Ard]uqqa* şeklinde olmalıdır. Buna göre, yaklaşık olarak Klasik Likya bölgesine yerleştirilmek istenen Lukka Ülkesi'nin, çoğunlukla Kuzeybatı Anadolu'da gösterilen Assuwa koalisyonunda görülmesi onun bu durumunu güçleştirmektedir. Bu yüzden, kırık kısım I. Arnuwanda'ya ait bir tabletin ilk kısmında yine Assuwa koalisyonunda da görülen Karkisa, Kurupi ve Lusa ile birlikte adı geçen Ardukka Ülkesi şeklinde tamamlanmalıdır[264].

I. Arnuwanda Dönemi Yazılı Belgeleri:

I. Arnuwanda Dönemi'ne tarihlenen ve hem babası II. Tuthaliya hem de I. Arnuwanda Dönemi'nde, Zippasla Ülkesi kralı Madduwatta adlı kişinin Batı Anadolu'daki faaliyetlerinin anlatıldığı "Madduwatta'nın Suçları" metni de Lukka Ülkesi hakkında bilgiler içermektedir[265]. Buna göre, Madduwatta, II. Tuthaliya tarafından Hitit Ülkesi'ne bağlı hale getirilen bir kral olsa da, I. Arnuwanda Dönemi'nde Pitassa Ülkesi'ni Hitit Ülkesi'ne karşı kışkırtır ve Hapalla ile birlikte Batı Anadolu kıyısında olması gereken pek çok Lukka kentini kendi topraklarına eklemeyi başarır:

"Zumanti, Wallarimma, İalanti (=İyalanda), Zumarri, Mutamutassa, Attarimma, Suruta ve Hursanassa" [266].

Böylece Alaşiya'ya (şimdiki Kıbrıs Adası) ulaşmak için deniz sahilinde önemli bir üs kurma yolunda önemli bir adım atmış olur. Bundan sonra Ahhiyawalı Attarissiya ve "Piggayalı adam" ile birlikte Alaşiya'yı yağmalama hareketinde bulunur[267]. Metnin devamı kırık olduğundan bundan sonrası hakkında daha fazla bilgiye ulaşamamaktayız.

[264] Garstang-Gurney 1959: 106; Ünal 2002: 137.

[265] Houwink ten Cate 1970: 58, 63; KUB 14.1.

[266] Houwink ten Cate 1970: 64; KUB 14.1 ArkaYüz 29-30 ve 57.

[267] Houwink ten Cate 1970: 65 dipnot 52; KUB 14.1 ArkaYüz 84vd.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Murşili Dönemi'ne ait bir dua metninde, Arawanna, Kalasma[268], Lukka ve Pitassa ülkelerinin vergi ödemeyi kestikleri ve Hitit Ülkesi'ne saldırmaya başladıkları belirtilmektedir[269]. Buna göre, Lukka Ülkesi'nin en azından I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Hitit Ülkesi'ne bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

II. Murşili Dönemi'ne ait yıllıklarda, Batı Anadolu'daki Arzawa üzerine yaptığı seferler sırasında adı geçen ülkelerden biri de Lukka Ülkesi'dir. Bu dönemde büyük olasılıkla Lukka Ülkesi topraklarında bulunan ama Hitit Ülkesi'ne bağlı olan kentlerden Attarimma, Suruta ve Hursanassa'dan kaçan insanlar, Arzawa Ülkesi kralına sığınmıştır:

"Hursanassa, Attarimma ve Suruta'nın savaşçıları benden kaçtılar ve Arzawa Ülkesi'ne sığındılar. Ve ben Uhhaziti'ye bir haber gönderdim: '...senin ülkene gelen ve bana bağlı olan insanları bana teslim et'. Fakat Uhhaziti bana geri şöyle yazdı: '...Ben kimseyi teslim etmeyeceğim, çünkü onlar hiçbir baskı görmeksizin bana geldiler'"[270].

Bu olay, II. Murşili'nin Arzawa seferinin başında gerçekleşmiş ve Hitit kralı, sığınan bu insanların geri iade edilmesini istemiştir. Ancak Arzawa kralı Uhhaziti, onları teslim etmeyi reddeder ve II. Murşili bunu sebep göstererek Arzawa seferini başlatır.

Söz konusu Arzawa Ülkesi'ne sığınan insanları, II. Murşili'nin saltanatının ve Arzawa seferinin 3 ve 4. yıllarında da bir kez daha görürüz. Buna göre, II. Murşili seferi sırasında başkent Apaşa'ya kadar ilerlemiş ve bunun üzerine Arzawa Ülkesi'ne sığınan Attarimma, Suruta ve Hursanassa kenti halkı, burada yaşayan halkla birlikte Arinnanda Dağı zirvesine ve Puranda kentine kaçmıştır. Ancak dördüncü saltanat yılında, Hitit

[268] Arawanna ve Kalasma'nın Kızılırmak nehrinin batısında olabileceği önerisi için bkz. Gurney 1940: 102.

[269] Gurney 1940: 29; Garstang-Gurney 1959: 92; Houwink ten Cate 1970: 68; KUB 24.3 C II 38-43 + KUB 24.4 + KUB 30.12.

[270] Garstang-Gurney 1959: 77.

kralı kenti kuşatma altına almayı başarmış ve çok sayıda esirle Hitit Ülkesi'ne dönmüştür.

II. Muwatalli Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Muwatalli ile Wilusa kralı Alaksandu arasında yapılan antlaşma metninde, Lukka Ülkesi Karkisa, Masa ve Warsiyalla ülkeleriyle birlikte anılmaktadır. Buna göre, Wilusa kralından, Hitit kralının her biri Hitit Ülkesi'nin düşmanı olan bu ülkelere düzenleyeceği bir sefer sırasında, savaşçılarının Hitit kralına eşlik etmesi istenmektedir[271].

Alaksandu Antlaşması'na göre, Lukka Ülkesi düşman ülkeler arasında görülürken II. Muwatalli ile II. Ramses arasında gerçekleşen Kadeş Savaşı sırasında, adı diğer Hitit ordusuna katılan uluslarla birlikte verilmektedir[272].

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

III. Hattuşili'ye ait yıllıklarda[273], sefere çıktığı ülkeler arasında Lukka Ülkeleri'nin de adı geçmektedir. Aynı metinde, Lukka Ülkeleri'nden sonra adı geçen ve Hitit kralının bir süre ikamet ettiği yer olan *Wallarimma kenti* halkı, daha önce de gördüğümüz gibi II. Tuthaliya'nın Arzawa üzerine çıktığı sefer sonrasında tutsak olarak Hitit Ülkesi'ne götürülmüştü. Bunun dışında I. Arnuwanda Dönemi'nde, Zippasla Ülkesi kralı Madduwatta'nın Wallarima kentini Hititlerin elinden alıp kendi topraklarına kattığını da bilmekteyiz.

Söz konusu metinde, adı bilinmeyen bir düşmanın Hitit Ülkesi'nin batı sınırındaki ülkelere saldırmasıyla birlikte Hitit topraklarına yaklaşmakta olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada Lukka Ülkeleri'nin saldıran taraf mı yoksa saldırıya uğrayan taraf mı olduğu pek kesin değildir[274]. Düşman saldırısı karşısında savunmasız

[271] Karauğuz 2002: 144; Alaksandu Antlaşması, CTH 76.14, A III 3-15.

[272] Karauğuz 2002: 241; Beal 1995: 549.

[273] Gurney 1997: 131; KUB 21.6 ArkaYüz III B6, C3-4.

[274] Gurney 1997: 132.

durumda olan onüç ülkenin adı sayılmadan önca, Lukka Ülkeleri adı iki kez geçmektedir. Bu ülkeler şu şekildedir:

"Walma ülkesi, Watta[…] ülkesi, […] ülkesi, Nahita ülkesi, Sallusa ülkesi, […] ülkesi, Sanhata ülkesi, Suri[imma] ülkesi, […] ülkesi, Walwara ülkesi, Hawali ülkesi, […] ülkesi, Inassara ülkesi"[275].

III. Hattuşili Dönemi'ne ait olduğu düşünülen Tawagalawa Mektubu'nun başlangıç kısmında, Piyamaradu adlı kişinin Attarimma kentini yakıp yıktığından Lukka-insanlarının Ahhiyawa kralının kardeşi Tawagalawa ve Hitit kralına yardıma gelmeleri için ricada bulundukları anlatılır. Daha sonra Sallapa ve Waliwanda[276] üzerinden ilerleyen Hitit kralı, Piyamaradu'ya İyalanda'yı boşaltmasını emreden bir mesaj gönderir:

"'Eğer benim egemenliğimi istiyorsan, İyalanda'ya geldiğimde, İyalanda'da adamlarından hiçbirini bulmayayım; ve sen oraya hiçkimsenin geri gelmesine izin vermeyeceksin, ve benim bölgeme girmeyeceksin. Bana bağlı olanları göreceğim (?).' Fakat İyalanda'ya geldiğimde, düşman üç yerde bana saldırdı … Ben yaya olarak gittim ve düşmanı [orada(?)] vurup öldürdüm…"[277].

Hititlere karşı yapılan bir saldırıyı geri püskürttükten sonra oraya vardığında, Atriya kenti hariç tüm ülkeyi mahveder. Millawanda'da iken Piyamaradu'ya tekrar yazar ve onun yanına gelmesini ister. Daha sonra Ahhiyawa kralının Millawanda'da Atpa'yı Piyamaradu'yu teslim etmesi için görevlendirdiği haberini alır. Kente geldiğinde ise, Piyamaradu'yu tekneyle kaçmış olarak bulur.

[275] Gurney 1997: 131; KUB 21.6, ArkaYüz III C5-9.

[276] Garstang-Gurney'e göre, ege kıyılarında ve Aydın ili sınırları içinde bulunan Klasik Alabanda kenti ile eşleştirilmektedir (1959: 79).

[277] Garstang-Gurney 1959: 111-112; KUB 14.3 I: 1-74.

IV. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Lukka Ülkeleri ile ilgili IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait bilgiler bir metin parçası ile Yalburt anıtı üzerindeki hiyeroglif yazıttan gelmektedir. Bunlardan birincisi olan metin parçasına göre, sınır-garnizon komutanlarına Azzi Ülkesi, Kaska Ülkesi ve Lukka Ülkeleri'nden gelecek saldırıları engellemeleri söylenmektedir[278].

Yakın zamanda bulunmuş olan IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait ve Yalburt anıtı olarak bilinen taş eser üzerindeki hiyeroglif işaretlerle yazılı bir yazıtta[279], IV. Tuthaliya'nın sefer yaptığı ülkeler arasında Lukka Ülkeleri de görülmektedir:

"[…] Lukka ülkelerini imha ettim. Wiyanawanda ülkesinde[280] (ben) Büyük Kral …..yaptım, ve Lukka (ülkeleri) ……"[281].

II. Şuppiluliuma Dönemi Yazılı Belgeleri:

II. Şuppiluliuma'nın saltanatı sırasında, Alasiya kralının Ugarit kralı Ammurapi'ye yazdığı mektupta, yakında bir düşman saldırısının olacağı ve bunun için de hazırlık yapması gerektiği söylenmektedir. Ugarit kralının bu mektuba verdiği cevapta ise Lukka kıyısına bütün donanmasını gönderdiği yazmaktadır:

"Benim tüm savaş birliklerimin Hatti ülkesinde olduklarını ve gemilerimin de Lukka ülkesinde beklediklerini babam bilmiyor mu?"[282].

---

[278] Garstang-Gurney 1959: 37; KUB 26.12 II 14vd; Eğer Lukka=Lycaonia eşitliği kabul edilirse, bu ülkelerin sırasıyla Hitit Ülkesi'nin kuzeydoğu, kuzey ve güneybatısında uzandığı düşünülebilir (Bryce 1974b: 397).

[279] Eflatunpınar anıtına 60 km. uzaklıkta olan Yalburt anıtı, Konya iline bağlı Ilgın ilçesinin kuzeyinde yer almaktadır. 1971 yılında bulunmuş olan anıt, kutsal bir havuzun etrafında yer alan hiyeroglifle yazılı bloklardan oluşmaktadır (Alp 2002: 161-169).

[280] II. Murşili ile Mira-Kuwaliya kralı Kupantakurunta arasında yapılan antlaşmada Wiyanawanda kenti, Hitit Ülkesi ile Mira-Kuwaliya Ülkesi arasındaki bir sınır bölgesini oluşturmaktaydı (KBo 5.13: 9). Cornelius (1958a: 294-295) ve Garstang-Gurney'e (1959: 92) göre Fethiye ilçesi Seki bucağına bağlı İncealiler Köyü bitişiğinde bulunan Klaisik Oinoanda kenti ile eşleştirilebilir.

[281] Alp 2002: 165, Blok 9.

Deniz kavimlerinin güneye doğru ilerlemeye başladığı bir sırada, bu bölgeye Ugarit'e ait donanmanın gönderilmesi kararının altında önemli bir stratejik düşünce yatıyor olmalıdır. Belki Astour'un belirttiği gibi "amacın Ege'den Akdeniz'e geçişi korumak olduğu" iddiası da düşünülebilir[283]. Eğer öyleyse, Lukka için ikinci bir lokalizasyon olasılığını düşünmek gerekmektedir.

Boğazköy-Güney Kale'de "Kutsal Havuz" bölgesinde bulunan kült yapısının içindeki hiyeroglif yazıtta, Hitit kralı II. Şuppiluliuma kahramanlıklarını anlatmaktadır[284]. II. Şuppiluliuma'nın sefere çıktığı ülkeler arasında Wiyanawanda, Tumana, Masa, Lukka, Ikuna, Tarhuntassa ile tam olarak okunamayan bazı kent ve ülke adları bulunmaktadır:

"…Güneş (?) onları (?) yönetim altına aldı. Wiyanawanda, Tumana (?), Masa, Lukka, Ikuna…"[285].

Lukka Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Lukka Ülkesi'nin deniz kıyısında yer alan bir ülke olduğu konusunda aynı görüşte olan bilim adamları, bu denizin Marmara Denizi mi yoksa Akdeniz mi olduğu noktasında birbirlerinden ayrılmaktadır. Marmara Denizi'ne kıyısı olduğu görüşünü ilk ortaya atanlar Goetze[286] ve Otten[287] olmuştur. Ancak en son destekleyenler arasında Macqueen[288] **(Har. 12)** ve Mellaart[289] **(Har. 13)** başı çekmektedir. II. Muwatalli ile Wilusa kralı Alaksandu arasında yapılan Alaksandu Antlaşması'nda Karkisa ve Masa Ülkeleri ile birlikte sayılan düşman ülkelerden biri de Lukka Ülkesi'dir. Wilusa Ülkesi ile Hitit Ülkesi'nin birbirlerine çok yakın olduklarını düşünen Macqueen, Wilusa'yı

---

[282] Astour 1965: 255; Bryce 1974b: 398; Karauğuz 2002: 164-165; RS 18, 147.

[283] Astour 1965: 255.

[284] Hawkins 1994: 94'den aktaran Ünal 2002: 188.

[285] Hawkins 1998: 30; Alp 2002: 170.

[286] Goetze 1957: 181.

[287] Otten 1961: 112-113.

[288] Macqueen 1968: 175.

[289] Mellaart 1968: 187; Mellaart 1993: 416.

Eskişehir Bölgesi'ne yerleştirdikten sonra, Marmara Denizi'nin doğusuna Karkisa ve Masa Ülkeleri'ni, güneyine ise Lukka Ülkesi'ni lokalize eder. Ayrıca, Assuwa koalisyonunda yer alan ülkelerin listesinde ilk sıradaki kırık ismin Lukka olarak tamamlanmasının oldukça mümkün olduğunu düşünmekte ve bu yüzden de Lukka Ülkesi'ni Arzawa Ülkeleri'nin kuzeyine yerleştirmektedir.

Lukka Ülkesi'nin konumuyla ilgili çalışmalarda genel kabul gören öneri ise, onun Anadolu'nun güneybatısında yaklaşık olarak Klasik Likya bölgesinde yer almış olabileceğidir. Bu görüşü ilk ortaya atan kişi olan Forrer[290], Lukka ile Likya arasındaki isim benzerliğine dayanarak her iki bölgeyi birbiriyle eşleştirmiştir. Bu eşitliği kabul edenler arasında Albright[291], Cornelius[292], Garstang-Gurney[293] **(Har. 6)**, Huxley[294], Houwink ten Cate[295] **(Har. 8)**, Bryce[296] **(Har. 10),** Schachermeyr[297] **(Har. 9)** gibi araştırmacılar bulunmaktadır. Yazılı metinlere de bakıldığında bu konuda bazı ipuçları yakalanabilmektedir. Örneğin, I. Arnuwanda Dönemi'nde Hitit Ülkesi'nin batısında faaliyet gösteren Zippasla kralı Madduwatta, Lukka Ülkesi topraklarını ele geçirdikten sonra, Ahhiyawalı Attarissiya ve "Piggayalı adam" ile birlikte Alaşiya'ya saldırma şansı elde eder. Bunun dışında II. Şuppiluliuma Dönemi'nde, Alasiya kralının Ugarit kralı Ammurapi'ye yazdığı mektuba Ugarit kralının verdiği cevapta, Lukka kıyısına bütün donanmasını gönderdiği yazmaktadır. Bu da Lukka Ülkesi'nin güney kıyısına yakın olduğunu düşündürmektedir. Ancak Bryce'ın da belirttiği gibi, kıyıya ne kadar mesafede olduğu ise kesin olarak bilinememektedir[298].

[290] Forrer 1926: harita (Aktaran Bryce 1992: 121)

[291] Albright 1950: 168.

[292] Cornelius 1958b: 381'den aktaran Bryce 1992: 121.

[293] Garstang-Gurney 1959: 81

[294] Huxley 1960: 33.

[295] Houwink ten Cate 1970: 73.

[296] Bryce 1974b: 397.

[297] Schachermeyr 1986: abb.21.

[298] Bryce 1992: 129.

Hitit metinlerinde büyük olasılıkla Lukka Ülkesi'ne ait olduğu düşünülen bazı kent isimlerine de rastlanmaktadır. Ancak bu kentler ile Klasik Dönem kent isimleri arasında isim benzerliklerine dayanılarak eşleştirmeler yapılmaya çalışılsa da, yapılan kazılarla M.Ö. 2 binyıla ait arkeolojik materyalin ele geçmediği de göz ardı edilmemelidir. Bir kısmı Karya bölgesinde bir kısmı da Likya bölgesinde yer alan söz konusu kentler ise şu şekilde sayılabilir[299]; Attarimma (=Telmessos)[300], Suruta, Hursanassa (=Khersonesos)[301], Mutamutassa (=Mylasa)[302], Iyalanda (=Alinda)[303], Zumanti, Wallarimma (=Hyllarima)[304], Zumarri, Arinna (=Xanthos)[305], Atriya (=Idrias)[306], Utima (=Idyma)[307], Dalawa (=Tlawa)[308], Kuwalapassa (=Olbasa)[309], Awarna ve Hinduwa (=Kandyba)[310]. Kentlerin hepsi olmasa da birkaçı batı Karya'da Miletos civarına diğer bir bölümü de Likya bölgesine yerleştirilebilir.

[299] Bryce *"The Lukka Problem and a Possible Solution"* adlı makalesinde, Hitit yazılı metinlerine dayanarak Lukka kentlerini üç ana grup altında birleştirmiştir: Attarimma grubu (Attarimma, Suruta, Hursanassa, Mutamutassa), Iyalanda grubu (Iyalanda, Zumanti, Wallarimma, Zumarri, Arinna) ve Dalawa grubu (Dalawa, Kuwalapassa, Hinduwa) (1974b: 400 ve tablo 1).

[300] Hawkins 1998: 26.

[301] Garstang-Gurney 1959: 81.

[302] Carruba 1996: 33'den aktaran Hawkins 1998: 27.

[303] Garstang-Gurney 1959: 78; Hawkins 1998: 26.

[304] Garstang-Gurney 1959: 79; Umar 1990: 28-29.

[305] Forrer 1932: 150; Garstang-Gurney 1959: 79; Ünal 2003a: 11.

[306] Hawkins 1998: 27.

[307] Garstang-Gurney 1959: 82; Hawkins 1998: 27.

[308] Garstang-Gurney 1959: 80; Goetze 1928: 153-154 (Aktaran Bryce 1974b: 399); Güterbock 1983: 134; Umar 1990: 29.

[309] Garstang-Gurney 1959: 82.

[310] Garstang-Gurney 1959: 80.

6. AHHİYAWA ÜLKESİ

Yaklaşık olarak M.Ö. 15. yüzyılın ortalarından itibaren varlığını bildiğimiz Ahhiyawa Ülkesi, Hitit Ülkesi'ne rakip olarak Batı Anadolu toprakları üzerinde bir takım eylemlerde bulunmuştur. Başlarda her iki ülke arasında olasılıkla ticari temellere dayanan dostça ilişkiler olsa da, bu ilişkiler Hitit İmparatorluğu'nun son yıllarına gelindiğinde düşmanca bir hal almıştır.

II. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Ahhiyawa Ülkesi'nin Batı Anadolu topraklarındaki eylemlerine ilişkin ilk bilgiye[311], II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda dönemlerine tarihlenen Madduwatta'nın Suçları adlı Hitit metninde rastlamaktayız. Metne göre, Hitit Ülkesi kralı II. Tuthaliya, baş düşmanı Ahhiya(wa)lı Attarissiya'dan kaçarak kendisine sığınan Zippasla Ülkesi kralı Madduwatta'yı kendisine bağlı kalması şartıyla onun kılıcından kurtarır:

"…Bak şimdi, ben sen Madduwatta'yı Attarissiya'nın kılıcından kurtardım. Sen şimdi bana ve Hitit ülkesine ait ol! Ben Zippasla Dağı yöresini ve Siyanta Irmağı topraklarını senin idarene devrettim…"[312].

Ancak bir süre sonra Madduwatta üzerine tekrar saldıran Attarissiya, Hitit ordusunun desteğini de yanına almış olan Madduwatta karşısında bir kez daha başarısız olur.

[311] IV. Tuthaliya ve III. Arnuwanda dönemlerine ait olan metinlerin Orta Hitit Dönemi krallarından II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda dönemlerine tarihlenmelerinden dolayı, artık Assuwa seferinin de IV. Tuthaliya değil de II. Tuthaliya Dönemi'nde gerçekleşmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Boğazköy'de bulunan kılıcın üzerinde de bahsedilen Assuwa seferinin artık II. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlendiğini daha önce de bahsetmiştik. Destansı Troya Savaşı ile Assuwa seferinin aynı dönemde gerçekleşmediği ve böylelikle kılıcın Ahhiyawalı Yunanların kanıtı olarak gösterilemeyeceği anlaşılmıştır.

[312] Houwink ten Cate 1970: 63; Ünal 2003: 16; KUB 14.1 ÖnYüz 13vd. Metinde Ahhiyawa Ülkesi eski biçimiyle yani *Ahhiya* olarak geçmektedir.

I. Arnuwanda Dönemi Yazılı Belgeleri:

Hitit krallarından II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda'yı fazlasıyla uğraştırdığı anlaşılan Madduwatta, Hitit Ülkesi'ne bağlı olsa da bu ülkeye karşı Hitit Ülkesi'ne bağlı kentlerdeki halkları ayaklandırmaktan da geri durmaz. Böylelikle, Pitassa kentini Hitit Ülkesi'ne karşı kışkırtıp Lukka Ülkesi'ni de işgal ettikten sonra denize kadar ilerleme fırsatı elde eder[313]. Bundan sonra ise bir zamanlar düşmanı olduğu Ahhiya(wa)lı Attarissiya ve "Piggayalı adam" ile birlikte Alaşiya'yı (günümüzdeki Kıbrıs) yağmalama hareketinde bulunur. Hitit kralı, Alaşiya saldırısı karşısında Madduwatta'ya Alaşiya'nın kendisine ait olduğunu ifade eder. Ünal'a göre, Hitit kralı Madduwatta'yı korkutabilmek amacıyla yalan söylemiştir[314]. Madduwatta'nın sitem dolu cevabına karşı Hitit kralı şöyle haber gönderir:

"Attarissiya ve Piggaya adamı ben Majestelerine bağlı değildir, ve sen, krallığıma bağlı olan Madduwatta neden onlara katıldın?"[315].

Metin burada bittiğinden dolayı sonrasında neler olduğu ve Madduwatta'nın yaptıkları hakkında ne yazık ki hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır.

II. Murşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Ahhiyawa Ülkesi'nin görüldüğü II. Murşili Dönemi'ne ait metinler; Hasta krala yardım etmek için Hattuşa'dan getirtilmiş Ahhiyawa tanrısı ve Lazpa (Lesbos) tanrısının olduğu kehanet metni[316], bir Hitit kraliçesinin (muhtemelen II. Murşili'nin annesi) Ahhiyawa'ya sürgün edildiğini anlatan bir metin[317], II. Murşili saltanatının 2.

[313] Houwink ten Cate 1970: 65.

[314] Ünal 2003a: 17.

[315] Güterbock 1983: 134; KUB 14.1 ArkaYüz 84vd.

[316] Güterbock 1983: 134; Sommer 1932: 275-294 (aktaran Houwink ten Cate 1974: 149); KUB 5.6 II 57, 60.

[317] Güterbock 1983: 134; Sommer 1932: 300-303 (aktaran Houwink ten Cate 1974: 149. Houwink ten Cate'e göre, sürgün kuşkuludur, eğer metin böylesi bir olayı gösteriyorsa o zaman Muwatalli'nin dönemine verilmeli ve kraliçe de tahminen Tanuhepa olmalıdır); KUB 14.2.

yılının sonu/3. yılının başına ait ve kralın Arzawa, Millawanda ve Ahhiyawa'da olduğunu ifade eden kırık bir metin[318], Arzawa kralı Uhhaziti'nin bir oğlu, Ahhiyawa ve gemiyle birinin gönderilmesinin geçtiği ve II. Murşili'nin yıllıklarında saltanatının 4. yılındaki olayların yer aldığı bölüme ait kırık metin parçasıdır[319].

Ahhiyawa Ülkesi'nin iki yerde geçtiği II. Murşili'nin yıllıklarına göre, Arzawa Ülkesi kralı Uhhaziti, Ahhiyawa kralıyla işbirliğine girerek Hititler üzerine saldırmış ve Millawanda'yı ele geçirmiştir[320]. II. Murşili, üçüncü saltanat yılının başında Arzawa Ülkesi üzerine sefer düzenler ve Apaşa kentine girmeyi başarır. Uhhaziti hasta olduğundan Arzawa ordusunun başında yer alamaz ve oğlu Piyamainara'yı görevlendirir. Piyamainara'nın Hitit karşısında yenilgiye uğradığı haberini duyan Uhhaziti, hasta yatağından kalkarak oğulları Piyamainara ve Tapalazunawala ile birlikte bir kayıkla Ege Denizindeki adalardan birine kaçar. Ertesi sene II. Murşili'nin dördüncü saltanat yılında, Puranda kentinin kuşatılması sırasında Tapalazunawala adadan kenti savunmak için geri döner ancak başarısız olur[321].

Metnin devamında Piyamainara'nın kaçtığı adadan geldiği ve Ahhiyawa kralının yanında yer alarak bazı ortak işlerde bulunmaya başladığı anlaşılmaktadır:

"[…] -de idi […] Uhhaziti'nin oğlu […] ve o Ahhiyawa kralına denizden […]Ben kayıkla […] gönderdim, ve onlar onu bana getirdiler"[322].

Bu oldukça kırık kısımdan da anlaşılacağı üzere, II. Murşili Ahhiyawa kralına kayıkla bir elçi göndermiş ve Piyamainara'nın teslim edilmesini istemiştir. Ahhiyawa kralı da bu isteği kabul etmiştir. Olasılıkla bu dönemde her iki ülke kralı arasında ticari anlamda yakın bir ilişki söz konusuydu ve Ahhiyawa kralı da bu ilişkinin bozulmasını istememektedir.

---

[318] Sommer 1932: 307-309 (aktaran Houwink ten Cate 1974: 149).

[319] Sommer 1932: 310-313 (aktaran Houwink ten Cate 1974: 149).

[320] Güterbock 1983: 135.

[321] Ünal 2003a: 33; KBo 3.4 III 1vd.

[322] Güterbock 1983: 135.

III. Hattuşili Dönemi Yazılı Belgeleri:

Büyük olasılıkla III. Hattuşili Dönemi'ne ait olan Tawagalawa Mektubu[323] ve Manappatarhunda Mektubu[324] ile IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Milawata Mektubu'nda Piyamaradu adlı kişinin eylemlerine geniş yer verilmiştir. Batı Anadolu'da Ahhiyawa kralı adına sürekli karışıklıklar çıkaran bu Hititli hain kişinin, damadı olan Millawanda kralı Atpa ile birlikte çoğu zaman ortak hareket ettiği görülmektedir.

Adı bilinmeyen bir Hitit kralının Ahhiyawa kralına yazdığı mektupta genel olarak, Ahhiyawa Ülkesi kralı adına çalışan Piyamaradu adlı kişiyle, Hitit kralının nasıl başa çıkmaya çalıştığı anlatılır. Tawagalawa Mektubu'nun başlangıç kısmında, Hitit kralının Lukkalıların yaşadığı Attarimma kentini yakıp yıkan Piyamaradu'nun olduğu İyalanda'ya doğru ilerlediği görülür. Bu sırada Hititlere karşı yapılan bir saldırıyı geri püskürtmeyi başaran Hitit kralı, Millawanda'da iken Piyamaradu'dan yanına gelmesini ister. Daha sonra Ahhiyawa kralının Millawanda'da Atpa'yı Piyamaradu'yu teslim etmesi için görevlendirdiği haberini alan kral, kente geldiğinde Piyamaradu'yu tekneyle kaçmış olarak bulur:

"...Böylece ben Millawanda'ya gittim. Ancak şu niyetle gittim: 'Kardeşim'e bağlı olanlar Piyamaradu'ya yapacağım sitemleri duyacaklar'. Fakat Piyamaradu tekneyle kaçmış. Awayana ve Atpa, ona karşı yaptığım uyarıları duydular. Şimdi o onların kayınpederi olduğundan, onlar neden durumu gizliyorlar?..."[325].

Buradan Ahhiyawa kralına bağlı olan insanların Millawanda'da yaşadığını öğrenmekteyiz. Ayrıca Piyamaradu tekneyle Millawanda'dan belli ki Ahhiyawa

---

[323] Tawagalawa Mektubu'nun yazarı olan Hitit kralının kim olduğu konusunda önerilen isimler arasında II. Murşili (Macqueen 1968: 180 ve dipnot 104; Mellaart 1974: 507), II. Muwatalli (Ünal 2003a: 41) ve III. Hattuşili (Güterbock 1983: 135, Singer 1983: 209, Bryce 1985: 14) bulunmaktadır.

[324] Manappatarhunda Mektubu'nun adına yazıldığı Hitit kralı için önerilen isimler arasında I. Şuppiluliuma (Ünal 2003a: 40), II. Murşili (Mellaart 1974: 508) ve III. Hattuşili (Bryce 1985: 16) bulunmaktadır.

[325] Garstang-Gurney 1959: 112; KUB 14.3 I 53-74.

Ülkesi'ne kaçmıştır. Metinde Piyamaradu'ya bundan sonra ne olduğu hakkında bir bilgiye ne yazık ki ulaşamamaktayız.

Seha Nehri Ülkesi kralı tarafından adı bilinmeyen Hitit kralına yazılan Manappatarunda Mektubu'nda yine Piyamaradu'nun Seha Nehri Ülkesi'ne, Lazpa'ya ve Wilusa Ülkesi'ne kadar uzanan saldırılarından bahsedilmektedir:

"[.....] gel ve Hitit askerlerini geri getir. [..... onlar] Wilusa ülkesine saldırmak için geri geldiler. [... Fakat] ben ağır biçimde hasta oldum; hastalık [.....] beni bitkin düşürdü. (Piyama)radu beni ne kadar da küçük düşürdü!.."[326].

Metnin devamından, büyük olasılıkla Millawanda kralı Atpa'nın, Piyamaradu'yu Wilusa üzerine yolladığını ve Piyamaradu'nun daha sonra Lazpa'yı (Lesbos) vurduğunu öğrenmekteyiz. Alaksandu söz konusu düşman karşısında pek fazla direnememiş ve Manappatarhunda da hasta olduğundan yardımına gelememiştir. Bu arada Manappatarhunda tarafından çağrılan Hitit ordusu, Wilusa Ülkesi'ne saldıran düşmanlara karşı Batı Anadolu'ya askerlerini sevk etmiş ve böylece Wilusa'da tekrar düzen sağlanmıştır[327].

Yine genellikle III. Hattuşili Dönemi'ne ait olduğu düşünülen Seha Nehri Ülkesi'nin Suçları metninde[328], Ahhiyawa kralı, Anadolu topraklarındaki bir savaşla ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarhunaradu adlı kişi Ahhiyawa kralının desteğiyle Seha Nehri Ülkesi topraklarında bir isyan çıkarır, ancak Hitit kralı bu isyanı bastırmayı başarır. Ancak görünen o ki, Hitit Ülkesi bu dönemde Batı Anadolu topraklarındaki otoritesini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.

[326] Bryce 1985: 15; KUB 19.5: 3vd.

[327] Bryce 1985: 16.

[328] Metnin kesin olmamakla birlikte, içerdiği olaylardan dolayı III. Hattuşili Dönemi'ne tarihlenebileceği önerilmiştir (Güterbock 1983: 137; Singer 1983: 207-208; Bryce 1985: 17; Hawkins 1998: 20); KUB 23.13.

IV. Tuthaliya Dönemi Yazılı Belgeleri:

Ahhiyawa Ülkesi ile ilgili IV. Tuthaliya Dönemi'ne tarihlenen metinler Milawata Mektubu[329] ve Sausgamuwa Antlaşması'dır. Bunlardan Milawata Mektubu, günümüze kadar oldukça kırık parçalar halinde ulaştığından dolayı ne yazık ki içeriği pek anlaşılamamaktadır. Metin Ahhiyawa Ülkesi'nden çok Milawata/Millawanda kentinden bahsetmektedir. Metinden, Wilusa'nın görevden alınan kralı Walmu'nun ülkesinden kaçtığı ve mektubun alıcısının (olasılıkla Millawanda'nın Hitit kralı tarafından başa getirilen yeni kralının) koruması altında olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca Walmu üzerinde her iki ülke kralının ortak hakimiyeti olduğu *"...Şimdi, oğlum, Walmu'yu bana gönder. Onu [....]da tekrar kral olarak başa getireceğim. Eskiden o [.....] idi ve bizim [.....] vasalımızdı, böylece o [.....] vasal olacak"*[330] sözlerinden anlaşılmaktadır. Millawanda'nın bu dönemde Ahhiyawa'dan çok Hitit Ülkesi ile yakın ilişki içinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Metnin son kısmında, Millawanda'nın önceki kralının (olasılıkla Atpa), Utima ve Atriya'lı Hitit tutsakları ile Hitit kralının elindeki Awarna ve Pina'lı tutsakların değiş tokuş edilmesini reddetmiş olduğu yazmaktadır. Hitit kralı da Millawanda'nın şimdiki kralından (önceki kralın oğlu) elindeki söz konusu tutsakları geri iade etmesini istemektedir[331]. Buradan Awarna ve Pina kentlerinin Millawanda kralının kontrolü altındaki bölgeye ait oldukları anlaşılmaktadır[332].

IV. Tuthaliya ile Amurru Ülkesi kralı Sausgamuwa arasında yapılan antlaşmada, Hitit kralının kendisi ile eşit olarak saydığı krallar arasında Mısır, Babil, Asur ve sonradan silinmiş olan Ahhiyawa Ülkesi bulunmaktadır[333]. Tawagalawa Mektubu'nda

---

[329] Mektubun yazarı olan Hitit kralının genellikle IV. Tuthaliya olduğu önerilmektedir: Güterbock 1983: 137; Singer 1983: 216; Hawkins 1998: 19; Starke 2001: 42.

[330] Garstang-Gurney 1959: 115; KUB 19.55 ArkaYüz 33-46.

[331] Bryce 1992: 124; KUB 19.55 ArkaYüz 47-49.

[332] Awarna ve Pina kentleri aynı zamanda IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Yalburt Anıtı üzerindeki hiyeroglif yazılı yazıtta da karşımıza çıkmaktadır (Blok 13).

[333] Karauğuz 2002: 200; Sausgamuwa Antlaşması, KUB 23.1 IV 18.

da Hitit kralı, Ahhiyawa kralına "Kardeşim" olarak hitap etmekte idi. Ahhiyawa kralının Hitit İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Mısır, Babil, Asur, Mitanni ve Hitit Ülkesi'nin krallarıyla eşit düzeyde olup olmadığı sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Söz konusu antlaşma metni sayesinde bu konu açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Sausgamuwa Antlaşması'nın aynı maddesinde diğer üç ülke kralından bahsedilirken Ahhiyawa'dan söz edilmez. Ancak 23. satırda şöyle bir ifade geçer: *"Ahhiyawa ülkesinin hiçbir gemisi ona (Asur kralına?) gitmesin…"*[334]. Buradan artık Ahhiyawa Ülkesi ile Hitit Ülkesi arasındaki ilişkilerin gittikçe düşmanlık boyutu kazandığı anlaşılmaktadır.

Ahhiyawa Ülkesi'nin Lokalizasyonu:

Batı Anadolu'da konumu en çok tartışılan ülke olan Ahhiyawa Ülkesi için yapılan öneriler göz önüne alındığında, bu önerilerden başlıca üç bölge üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlar, Kuzeybatı Anadolu, Kıta Yunanistan ve Ege Adaları (Rodos ve Girit Adası)'dır. Konu hakkında getirilen ilk önerilerden biri, Anadolu'nun güney sahilerinde yaklaşık olarak Kilikya Bölgesi'nde yer almış olabileceğiydi[335]. Bu bölgede ele geçen Miken buluntularına dayandırılarak yapılan bu öneri, Kilikya bölgesinin Hitit metinlerindeki Kizzuwatna Ülkesi olduğu anlaşıldığından beri artık önemini yitirmiştir.

Hitit metinlerinden yola çıkarak, Ahhiyawa Ülkesi'nin deniz ile bağlantısı olduğu konusunda tüm bilim adamları hemfikirdir. Ancak bu denizin neresi olduğu (Marmara Denizi, Ege Denizi, Akdeniz) konusunda fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Akdeniz'in artık üzerinde durulmadığını az önce belirtmiştik. Ahhiyawa Ülkesi'ni Kuzeybatı Anadolu'da Marmara Denizi'nin güneyine yerleştiren bilim adamları ise Goetze[336] **(Har. 7)**, Mellaart[337] **(Har. 13)**, Macqueen[338] **(Har. 12)** ve Houwink ten

[334] Karauğuz 2002: 201; Sausgamuwa Antlaşması, KUB 23.1 IV 23.

[335] Öneri için bkz. Kretschmer 1924: 207 ve Sommer 1932: 327 (Aktaran Boysal 1971: 66).

[336] Goetze 1957: 183 (Aktaran Boysal 1971: 66).

[337] Mellaart 1968: 190.

[338] Macqueen 1968: 179.

Cate[339]dir **(Har. 8)**. Bu araştırmacılardan Mellaart ve Macqueen, Ahhiyawa ve Millawanda ile yakından ilişkili olduğu anlaşılan Lukka Ülkesi'ni de aynı bölgeye yerleştirmektedir.

Mira Ülkesi'nin kapsadığı bölgede ve aynı zamanda hem Ahhiyawa Ülkesi'nin hem de Hitit Ülkesi'nin ilgi alanı içinde olduğu bilinen Millawanda kentinin konumu, Ahhiyawa Ülkesi'nin lokalizasyonu için bir fikir verebilmektedir. Tawagalawa Mektubu'na göre, İyalanda'da bulunan Piyamaradu, Hitit kralı III. Hattuşili'nin üzerine doğru ilerlediğini öğrenince Millawanda'ya sığınmıştır. Sonrasında Piyamaradu'yu orada bulacağına inanan Hitit kralı, onun bir kayıkla büyük olasılıkla adalardan birine kaçtığını öğrenir. II. Murşili'nin yıllıklarına göre, Hitit kralının Apasa'ya yaklaştığı haberini alan Uhhaziti ve oğulları Piyamainara ile Tapalazunawala bir kayıkla denizaşırı bir yere olasılıkla bir adaya kaçarlar. Daha sonra II. Murşili'nin, Piyamainara'nın teslim edilmesini istemek için Ahhiyawa kralına kayıkla bir elçi gönderdiğini görürüz. Bu, Ahhiyawa kralının adaları da elinde bulundurduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sonuçta, Ahhiyawa Ülkesi'nin Ege Denizi'ndeki adaların bir kısmı ile Güneybatı Ege kıyısındaki başta Millawanda olmak üzere birkaç kenti içine alan bir bölgede hakim olduğu söylenebilir.

Millawanda'nın bir kıyı kenti olduğu bilinmekte olup, Kıyı Ege bölgesinin neresinde olabileceği hep tartışılmıştır. Lukka kentlerinden İyalanda (Klasik Alinda) ile yakın olduğunu az önce belirtmiştik. Bunun dışında, Milawata Mektubu'na baktığımızda, Millawanda'nın elinde Lukka kentlerinden Awarna ve Pinalı esirler olduğunu öğrenmekteyiz. Awarna, Pina ve İyalanda kentleriyle yakın olması gereken Millawanda, Lukka Ülkesi ile komşu olmak durumundadır. Buna göre, Millawanda'nın Güneybatı Ege'de araştırılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Millawanda için İznik bölgesinde olabileceği[340] ya da Karya bölgesindeki Milas (Mylassa) kenti[341] ile özdeşleştirilebileceği önerilmiş olsa da günümüzde de en çok

[339] Houwink ten Cate 1974: 148.

[340] Mellaart 1958: 22 dipnot 151 ve Macqueen 2001: 44.

[341] Cornelius 1958b: 395 (Aktaran Bryce 1974b: 401).

kabul gören öneriyi Millawanda=Miletos eşitliği oluşturmaktadır[342]. Karya kıyısında bulunan bu antik yerleşme yerinde yapılan kazılarda çok sayıda Miken keramiği ele geçmesinin yanında bir LH IIIA2'ye ait tahribat izine de sahiptir. Bu tahribatın, kazıcıları tarafından II. Murşili'nin üçüncü saltanat yılının başında Arzawa seferi sırasında meydana geldiği ileri sürülmüştür[343].

Ahhiyawa Ülkesi'nin lokalizasyonuna geri dönecek olursak, IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Sausgamuwa Antlaşması'nda Ahhiyawa Ülkesi'nin gemilerinin Asur Ülkesi'ne ulaşmaması gerektiğinin belirtildiğinden daha önce de bahsetmiştik. Bu ve bahsi geçen diğer Hitit metinleri de dikkate alındığında, Ahhiyawa Ülkesi'nin Güneybatı Anadolu'nun ön kısmındaki adaları, Karya sahillerini ve Güney İonya'yı içine alan bir bölgede olması gerektiği düşünülebilir[344]. Y. Boysal adaların merkezinde Rodos'un olduğunu düşünürken Gurney[345] ise merkeze Girit Adası'nı uygun görmüştür.

İsim benzerliğinden dolayı, Ahhiyawa=Akha eşitliğine inanan bir grup araştırmacı Ahhiyawa'yı aynı dönemde Miken Dönemi'ni yaşayan Kıta Yunanistan'a yerleştirme eğilimindedir[346]. İlk kez Forrer tarafından ortaya atılan bu öneri, Kıta Yunanistan'da yer alan Thebai kazıları sayesinde arkeolojik olarak da desteklenmektedir[347]. Niemeier'e göre, Rodos ve diğer Ege adaları uluslar arası büyük

[342] Millawanda=Miletos eşitliğini savunanlar için bkz. Sommer 1932: 361, Albright 1950: 168, Garstang-Gurney 1959: 80-81, Huxley 1960: 11, Bryce 1992: 125, Niemeier 1998: 21, Mountjoy 1998: 47 ve Starke 2001: 38.

[343] Mountjoy 1998: 45. Miletos yerleşimi, arkeolojik buluntulara göre, M.Ö. 16.yy.dan itibaren önce Minoslulara ait bir üs, M.Ö. 1400'lerden itibaren ise Anadolu'da önemli olan tek Miken yerleşim yeriydi (Starke 2001: 38).

[344] Bittel 1950: 70, Page 1959: 15 (Aktaran Boysal 1971: 66), Boysal 1971: 72 ve Mountjoy 1998: 51.

[345] Gurney 2001: 55.

[346] Forrer 1932: 150, Huxley 1960: 33, Güterbock 1983: 138 ve Niemeier 2002: 521.

[347] Thebai'daki Miken sarayında yeni bulunan Linear B kil tablet arşivi, Thebai'ın önemli bir krallığın merkezi olduğunu göstermektedir (Niemeier 2002: 521).

bir güç oluşturabilecek kadar toprağa ve halka sahip değildir. Böylece geriye Ahhiyawa Ülkesi için en uygun yer olarak, Kıta Yunanistan kalmaktadır[348] **(Har. 15)**.

B. M.Ö. 2. Binyılda Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası ile ilgili Yazılı Kaynakların Değerlendirmesi

Hitit belgeleri ile az sayıdaki Ugarit ve Mısır yazılı belgelerinden edindiğimiz bilgilere göre, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nde birçok yerel krallığın kurulmuş olduğunu görürüz. Bunlar, Wilusa, Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Hapalla, Zippasla ve Hariati Ülkeleri'ni içine alan Arzawa Ülkeleri ile Karkisa ve Masa Ülkeleri, Walma Ülkesi, Lukka Ülkesi, Ahhiyawa Ülkesi'dir **(Har. 3, 5)**. I. Bölümde yazılı kaynaklar dikkate alınarak bu ülkelerin her birinin coğrafi konumu üzerinde durulmuş ve konu hakkındaki tartışmalar tek tek ele alınmıştır. Batı Anadolu yerel krallıklarının nerelerde kuruldukları günümüzde de halen tartışılmakta olan bir konudur. Konu üzerinde kesin bir sonuca varılamamasının nedeni ise az önce de belirttiğimiz gibi bölgede yazılı kaynağın bulunamamasıdır.

Yine de tüm bu olumsuzluklara karşın, Hitit yazılı metinlerinde verilen ülkelerin Hitit Ülkesi'ne veya birbirlerine olan mesafelerin ve Hititlerin Batı Anadolu seferleri sırasında takip ettikleri yollar üzerinde bulunan kentlerin konu ile ilgili tahminlerde bulunmamıza yardımcı oldukları görülmektedir. Söz konusu ülkelerden Batı Anadolu'da Hitit devletini en fazla uğraştıran ülkenin kuşkusuz Arzawa Krallığı olduğu anlaşılmaktadır. Hitit Krallık Dönemi'nin başlarında kendisine bağlı küçük krallıklarla birlikte oldukça güçlü bir krallık olarak görülen Arzawa Ülkesi, II. Murşili'nin başarılı seferinden sonra yapılan vasallık antlaşmaları sayesinde küçük bölgelere bölünerek Hitit Krallığı'na bağlı hale gelmiştir. Özellikle M.Ö. 14-13. yy.dan itibaren önceki merkez Arzawa topraklarında Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin etkin olmaya başladığı görülür. II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda dönemlerinde Hitit Ülkesi'ni fazlasıyla uğraştıran Zippasla Ülkesi beyi Madduwatta, M.Ö. 14. yy.da Arzawa/Mira topraklarını ve Lukka kentlerini işgal ederek Alaşiya'ya (bugünkü Kıbrıs) saldırıda bulunabilmiştir. Yine I. Arnuwanda

[348] Niemeier 2002: 521.

Dönemi'nde Arzawa kralı Tarhandaradu Tuwanuwa'ya (bugünkü Niğde Kilisehisar) kadar ilerleme başarısı göstermiştir. Bunlar Arzawa Ülkesi'nin son güçlü atakları olup II. Murşili'nin Arzawa seferinden sonra artık Arzawa Ülkesi'nin güçsüz bir duruma geldiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen tarihi bilgiler dışında Hitit metinlerinden elde ettiğimiz ipuçlarına bakacak olursak Arzawa Ülkesi'nin dolayısıyla Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin doğusunda Siyanti ve Astarpa ırmaklarının akmakta olduğu anlaşılmaktadır. II. Murşili'nin Arzawa seferi ve Kupantakurunta antlaşmasına bakıldığında Siyanti Irmağı'nın Mellaart'ın önerdiği gibi Türkmen Dağ'dan geçen Yukarı Sakarya Irmağı; Astarpa Irmağı'nın ise Garstang-Gurney ve Macqueen'in önerdikleri gibi Akar Çay olduğu görülür. Söz konusu ırmaklar aynı zamanda Walma Ülkesi ile Zippasla-Hariati Ülkesi'nin de doğu sınırını oluşturmaktadır. Batıda Ege Denizi'ne kıyısı olan Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin Gediz ve Büyük Menderes nehirlerinin sınırladığı klasik Lidya Bölgesi'nde (kuzeyde Simav Dağları, güneyde Aydın Dağları, doğuda Sultan Dağları) kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca İzmir'deki Karabel Anıtı, Manisa'daki Akpınar Anıtı, Aydın'daki Latmos/Suratkaya Anıtı ve Afyon'daki Beyköy yazıtı bölüm içerisinde de ifade ettiğim gibi Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin sınırlarını belirttikleri için önemlidir.

Hitit metinlerinden özellikle Manappatarhunda Antlaşması'na göre, Mira Ülkesi'ne yakın olduğu anlaşılan Seha Nehri Ülkesi'nin ülkeye adını veren Bakırçay civarında yer aldığını söyleyebiliriz. Güney sınırını Gediz Nehri'nin oluşturduğu ülkenin doğusunda ise Manappatarhunda Antlaşması'yla sonradan ülke topraklarına katıldığını öğrendiğimiz Appawiya'nın yani Simav Çayı'nın yukarısında bulunan klasik Abbaitis kentinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Wilusa Ülkesi'nin konumu, özellikle Homeros'un İlyada adlı yapıtında anlattığı Troya savaşına konu olan Ilios ile eşleştirilmesinden dolayı bilimsel yayınlarda sıklıkla tartışılmıştır. Kuzeybatı Anadolu yani Troad Bölgesi, Wilusa Ülkesi için en uygun konumu oluşturmaktadır. Hitit Ülkesi'ne hep bağlı kalmış olan Wilusa Ülkesi'nde kral Alaksandu yine Hitit kralı II. Muwatalli tarafından tayin edilmiş ve onunla bir vasallık

antlaşması yapılmıştır. III. Hattuşili Dönemi'nde, Ahhiyawa kralı ile ortak hareket eden Millawanda kralı Atpa'nın Wilusa üzerine gönderdiği Piyamaradu, Wilusa'dan sonra günümüzde Midilli (Lesbos) adası olduğu genel olarak kabul gören Lazpa'ya da saldırmıştır. Seha Nehri Ülkesi kralının çağrısı üzerine gelen Hitit ordusu ise duruma müdahale edebilmiştir. Bu bilgilere göre hem Lazpa (Midilli adası) hem de Seha Nehri Ülkesi'ne (Bakırçay civarı) yakın olan Troad yani Çanakkale bölgesi, Wilusa'nın yerini belirtmektedir.

Özellikle II. Tuthaliya Dönemi'nde görülen ve yine bu dönemden sonra bir daha adı duyulmamak üzere yenilgiye uğratılan Assuwa koalisyonu, yaklaşık M.Ö. 15. yy.da Çanakkale yani Troad Bölgesi'nde etkinlik göstermiş ancak 14. yy.dan itibaren Wilusa'nın bölgede hakim olmaya başladığı görülmektedir. Yakın zamanda Assuwa koalisyonunda yer alan Wilusa (=Troad Bölgesi) ve Taruisa (=Troya) dışında Arduqqa'nın da Erdek civarında olduğu önerisiyle birlikte Assuwa'nın konumu daha da belirginlik kazanmıştır.

II. Tuthaliya'nın Arzawa ve Assuwa seferlerini anlattığı kayıtlarında görülen Masa ve Karkisa ülkelerinden Masa Ülkesi ayrıca I. Şuppiluliuma'nın sefere çıktığı ve Hitit Ülkesi'nin kuzeyinde konumlandırılan Kassiya, Kammala gibi ülkeler arasında da geçmektedir. Ayrıca Mira kralı Mashuiluwa'nın Hitit Ülkesi'ne bağlılık yeminini unutarak ihanet etmesi üzerine Masa Ülkesi'ne kaçmayı tercih etmesi ve Seha Nehri Ülkesi kralının kardeşlerinden kaçarak Karkisa Ülkesi'ne sığınması, bize konumları hakkında yol göstermektedir. Buna göre Hitit Ülkesi'nin kuzeyinde yer alan Masa ve Karkisa ülkeleri, Mira ve Seha Nehri ülkeleriyle de yakın durumda bulunmaktadır. Karkisa Ülkesi için Balıkesir bölgesi, Masa Ülkesi için de Eskişehir'in batısı-Kütahya-Bursa-Bilecik bölgesi önerilebilir.

Hitit krallarından II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda'yı oldukça uğraştırdığı anlaşılan Madduwatta'nın Ahhiyawa adamı Attarissiya'dan kaçıp Hitit Ülkesi'ne sığınmasının ardından Zippasla beyi yapılması, bilim adamlarınca genellikle Hitit kralı tarafından kontrol altında tutulmak istenmesi şeklinde yorumlanmıştır. Madduwatta'nın Arzawa kralı Kupantakurunta ile antlaşma yapması ve bu topraklarda da söz sahibi olması

Zippasla dağlık ülkesinin Arzawa ile yakın olduğunu gösterdiği gibi, Hitit kralından sınırlarını korumak üzere Siyanti Nehri topraklarını istemesi doğusunda Siyanti Nehri'nin aktığına işaret etmektedir. Buna göre, Zippasla-Hariati Ülkesi'nin batısında Arzawa topraklarında yer alan Gediz ve Büyük Menderes nehirlerinin kolları, doğusunda ise Siyanti Irmağı ile eşleştirdiğimiz Yukarı Sakarya Irmağı'nın Türkmen Dağ'dan geçen kısmı bulunmaktadır. Böylece Zippasla ve Hariati dağlık ülkesinin Kütahya il sınırları içindeki Murat Dağı ve Türkmen Dağ'ı kapsayan topraklarda kurulduğunu söyleyebiliriz.

Arzawa Ülkesi ile Hitit toprakları arasında yer alan sınır ülkelerinden biri Walma diğeri de Hapalla Ülkesi'dir. Her ikisinin konumu için Hitit kaynaklarından yeterli bilgiye ulaşamasak da bunlardan Walma Ülkesi'nin, II. Murşili'nin Arzawa seferi sırasında Arzawalı askerlerle ilk karşılaşılan yer olması ve III. Hattuşili ile IV. Tuthaliya Dönemi antlaşma metinlerinde günümüzde daha çok Çarşamba Çayı ile eşleştirilen Hulaya Nehri Ülkesi ile yakın olduğunun anlaşılması lokalizasyonunu yapmamızı kolaylaştırmaktadır. Elde edilen söz konusu bilgilere bakıldığında, ülkeyi Emir Dağları ile Sultan Dağları arasındaki bölgeye, antik ismi Holmi olan Çay ilçesini kapsayacak şekilde, Astarpa Nehri (Akar Çay) yakınlarına yerleştirebiliriz.

Hapalla Ülkesi'ne bakacak olursak, Zippasla beyi Madduwatta'nın Hapalla Ülkesi'nde karışıklık çıktığında Hitit kralı tarafından oraya gönderilmesi her iki ülkenin birbirine yakın olduklarını göstermektedir. Ayrıca Hitit topraklarında bulunan ve Tuz Gölü'nün batısında konumlandırılan Pitassa ve Mahirassa'lı insanların isyan edip Arzawa'nın yanında yer alması üzerine oraya gelen Hitit ordusundan kaçan insanlar Tiwatassa Dağı'na sığınır. Söz konusu dağın nerede olduğu konusunda bir öneri olmasa da Hitit ordusunun bu dağ yakınlarındaki Hapalla Ülkesi'ne ulaşarak düşmanı yenilgiye uğratması Hapalla'nın bir dağ yamacında ve Pitassa'ya da yakın bir konumda olduğunu göstermektedir. Böylece Hapalla Ülkesi'nin antik Pisidya Bölgesi'nin merkezini oluşturan Göller Bölgesi'nde, Sultan Dağları'nın batısında bulunduğunu söyleyebiliriz.

I. Arnuwanda ve II. Murşili Dönemi'ne ait metinlere bakıldığında, Lukka Ülkesi'nin Hapalla ve Pitassa ülkeleriyle yakın bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun dışında Zippasla beyi Madduwatta'nın I. Arnuwanda Dönemi'nde birçok Lukka kentini işgal ettikten sonra Kıbrıs Adası ile eşleştirilen Alaşiya'yı yağmalama hareketinde bulunması Lukka Ülkesi'nin Akdeniz kıyısında yer aldığını göstermektedir. II. Murşili'nin Arzawa seferine başlama nedenlerinden biri olan Hitit Ülkesi'ne bağlı Lukka kentlerinden Attarimma (klasik Telmessos ?), Suruta ve Hursanassa'dan kaçan insanların Arzawa Ülkesi'ne sığınması yine her iki ülkenin yakın konumuna işaret etmektedir. Piyamaradu adlı Batı Anadolu kentlerinde sürekli karışıklık çıkaran kişinin, Lukka kentlerinden Attarimma'ya saldırması üzerine orada yaşayan halk hem Ahhiyawa kralının kardeşi Tawagalawa'dan hem de Hitit kralı III. Hattuşili'den yardım ister. Bu da Lukka Ülkesi'nin her iki ülkeyle de kolay bağlantı içine girebildiğini göstermektedir. Hitit kralı, Waliwanda (klasik Alabanda) kentine geldiğinde Piyamaradu'dan İyalanda (klasik Alinda) kentini boşaltmasını ister ancak orada saldırıya uğrar fakat saldırıyı geri püskürtmeyi başarır. Son önemli ipucu ise II. Şuppiluliuma Dönemi'nde Ugarit kralının Alaşiya kralına yazdığı mektupta, yaklaşan bir saldırıya (deniz kavimleri ?) hazırlık amacıyla Lukka kıyılarına donanma gönderdiğini belirtmesidir. Böylece tüm verilen bu bilgiler dikkate alındığında ve çoğu Lukka kentinin Klasik Dönem yerleşimlerle isim benzerliklerinden yola çıkılarak Lukka Ülkesi'nin Doğu Karya'yı da içine alacak şekilde Likya Bölgesi'nde lokalize edilebileceğini söyleyebiliriz.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Batı Anadolu'daki faaliyetlerine tanık olduğumuz Ahhiyawa Ülkesi, Kıta Yunanistan'da mı yoksa Anadolu'da mı aranması gerektiği sürekli tartışılan bir ülke olmuştur. II. Murşili'nin yıllıklarında Arzawa kralı Uhhaziti'nin Ahhiyawa kralıyla işbirliğine girerek Hititlere saldırması ve Millawanda'yı ele geçirmesi üzerine Arzawa seferine çıkan Hitit kralı büyük bir başarı elde eder. Bunun üzerine Uhhaziti ile oğulları Piyamainara ve Tapalazunawala bir kayıkla Ege Denizi'ndeki adalardan birine kaçar. II. Murşili'nin Ahhiyawa kralından yanına sığındığı Piyamainara'yı teslim etmesini istemesi üzerine Ahhiyawa kralı bu isteğini, büyük olasılıkla aradaki ticari ilişkilerden dolayı kabul eder. Hitit Ülkesi'ne ihanet ederek Ahhiyawa kralı adına Anadolu'da sürekli olay çıkaran Piyamaradu'nun, damadı Millawanda kralı Atpa ile de ortak hareket ettiği görülür. Piyamaradu'nun Seha Nehri

Ülkesi, Wilusa ve Lazpa'da faaliyet içinde bulunabilmesi onun kıyılarda rahatça hareket edebildiğini göstermektedir. Ayrıca Piyamaradu'nun Lukka kentlerinde karışıklık çıkarması ve Hitit kralının Millawanda'ya geldiğinde onu yanına çağırması üzerine büyük olasılıkla bir tekneyle Ahhiyawa'ya bağlı adalardan birine kaçması ve yine IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait Sausgamuwa Antlaşması'nda Ahhiyawa Ülkesi'nin gemilerinin Asur Ülkesi'ne ulaşmaması gerektiğinin belirtilmesi bize Ahhiyawa'nın konumu hakkında bilgi vermektedir. Başta Millawanda (klasik Miletos) olmak üzere Güneybatı Ege'de de Ahhiyawalılar'ın (Akhalar=Mikenler) yaşadığını ancak esas olarak Kıta Yunanistan'da ve özellikle Karya kıyılarına yakın adalarda hakim olduğunu söyleyebiliriz. Kıta Yunanistan'daki Thebai kentindeki Miken sarayında zengin Linear B kil tablet arşivinin ve Luwi hiyeroglifli bir silindir mühürün ele geçmesi **(Res. 1d)** hem Geç Tunç Çağı'nda önemli bir merkez olduğunu hem de Batı Anadolu ile en azından ticari ilişkiler içinde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

II. BÖLÜM: ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA M.Ö. 2. BİNYILDA BATI ANADOLU

A. M.Ö. 2. Binyıla Ait Batı Anadolu'da Yapılan Kazılar ve Yüzey Araştırmaları

Yazılı kaynaklar dikkate alınarak M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu tarihi coğrafyası hakkında olan verileri değerlendirdiğimiz birinci bölümden sonra, ikinci bölümde arkeolojik malzemenin konu ile ilgili bize ne kadar bilgi sağladığı üzerinde durmaya çalışacağız. Bölgede yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sonucu değerlendirilen arkeolojik malzemeyi inceleme kolaylığı sağlaması açısından, Batı Anadolu Bölgesi'ni Kuzeybatı Anadolu, Orta Batı Anadolu, İç Batı Anadolu ve Güneybatı Anadolu olmak üzere dört alt bölgeye ayırabiliriz. Marmara Denizi'nin güneyinden İzmir-Manisa-Kütahya-Eskişehir illerinin oluşturduğu hattın kuzeyine kadar olan kesim Kuzeybatı Anadolu, söz konusu hattan Büyük Menderes Nehri'ne kadar olan kesim Orta Batı Anadolu, Uşak ili ile İç Anadolu Bölgesi arasında kalan kesim İç Batı Anadolu ve Büyük Menderes Nehri'nden Akdeniz kıyı şeridine kadar olan kesim ise tezimizde Güneybatı Anadolu Bölgesi'ni oluşturmaktadır.

Klasik Dönem kazılarının daha ağırlık kazandığı Batı Anadolu Bölgesi'nde az sayıda da olsa, özellikle 1980'li yılların sonundan itibaren yapılmaya başlanan kazılar ve yüzey araştırmaları sayesinde burada M.Ö. 2. binyıl malzemesi veren yerleşimlerin de olduğu anlaşılmıştır **(Har. 1, 2, 4)**. Kuzeyden itibaren bakacak olursak kazısı yapılan yerleşimleri şu şekilde sıralayabiliriz; Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde Troya, Beşik-Yassıtepe, Beşiktepe Mezarlığı ve Yenibademli Höyük; Orta Batı Anadolu Bölgesi'nde Panaztepe, Phokaia, Bayraklı-Tepekule Höyüğü, Liman Tepe- Klazomenai, Çeşme-Bağlararası, Bakla Tepe, Kolophon, Ulucak Höyük, Sardis, Bademgediği Tepesi, Gavurtepe, Ayasuluk Tepesi; İç Batı Anadolu Bölgesi'nde Çavlum Köyü Mezarlığı, Şarhöyük/Dorylaion, Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı, Kusura Höyük ve Yanarlar Mezarlığı; Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde Kadı Kalesi, Milet, Iasos, Müskebi

Mezarlığı, Beycesultan, Aphrodisias, Çine-Tepecik Höyüğü, Bademağacı Höyük, Harmanören Mezarlığı ve Karataş-Semayük-Bağbaşı yerleşimleri bulunmaktadır.

M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu Bölgesi'nin her bir alt bölgesinde en az bir yerleşmenin, verdiği stratigrafik malzeme açısından diğerlerinden daha ön plana çıktığı görülmektedir. Buna göre Kuzeybatı Anadolu'da Troya, Orta Batı Anadolu'da Liman Tepe, İç Batı Anadolu'da Kusura Höyük ve Güneybatı Anadolu'da Beycesultan höyüğünü bu şekilde örnek gösterebiliriz.

M.Ö. 2. binyılın ortalarından itibaren yani Geç Tunç Çağı'nda Kıta Yunanistan'da Mikenler, Orta Anadolu'da ise Hititler egemen durumdadır. Bu sebeple, kıyı yerleşimlerinde Miken malzemesi daha çok ele geçerken, iç kısımlarda Hitit etkili malzemenin daha yoğun biçimde tespit edildiği görülür. Aşağıda, Batı Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda, M.Ö. 2. binyıla dair arkeolojik verilerin elde edildiği yerleşimler, coğrafi konumlarına göre kuzeyden itibaren yukarda bahsedilen dört alt bölge altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.KUZEYBATI ANADOLU BÖLGESİ

a.Kazılar

Birinci bölümde de gördüğümüz gibi daha çok *Wilusa Ülkesi* ile *Assuwa Ülkesi*'nin lokalize edilmeye çalışıldığı Kuzeybatı Anadolu Bölgesi veya antik dönemdeki adıyla *Troas* bölgesinde en çok tanınan kazı yeri kuşkusuz Troya'dır. En uzun süreli kazılardan biri olan Troya'nın kalesi ve aşağı kentiyle birlikte büyük bir Tunç Çağı kenti olması, bölgede M.Ö. 2. binyıl malzemesi veren yerleşimlerin de bu büyük kent ile karşılaştırılmasına neden olmuştur.

M. Korfmann, 1982 ile 1987 yılları arasında gerçekleştirdiği Beşik-Yassıtepe ve Beşiktepe Mezarlığı kazılarından sonra, 1988 yılında Troya'daki dördüncü dönem kazılarını başlatmıştır. Her üç kazı da Troas bölgesindeki M.Ö. 2. binyıl materyal kültürünü detaylı bir biçimde vermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

1)TROYA

Çanakkale Yarımadası'nın batı kesimindeki Kara Menderes Çayı'nın (Skamandros) doğusunda, yaklaşık M.Ö. 3. binyılın başlarında kurulan Troya kentinde (Taruisa?) gerçekleştirilen kazılar sonucu tam dokuz tabaka saptanmıştır. Bu tabakalardan IV. tabakanın sonları ile V. tabaka Orta Tunç Çağı'na tarihlenirken Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Troya VI'da erken (VIa-c), orta (VId-e) ve geç (VIf-h) olmak üzere 3 evre tespit edilmiştir. Bir kale ve aşağı kentten oluşan Troya VI/VIIa yerleşmesi, yaklaşık 25 hektarlık oldukça büyük bir alanı kaplamaktaydı **(Pl. 1a).** Bunun yanı sıra kalenin hemen hemen 500 m. güneyinde Troya VI yerleşmesiyle aynı dönemde yapıldığı anlaşılan bir mezarlık alanı bulunmaktaydı.

Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Troya V yerleşmesinden günümüze kalan yapılara bakıldığında bir önceki mimari tarzın devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Korfmann tarafından *"Anadolu yerleşim şeması"* olarak tanımlanan bu mimari tarz, yan yana yapılmış ve birbirlerinden bitişik duvarlarla ayrılan megaron planlı evleri ifade etmektedir[349]. Bu evlerin hepsinde, girişin sağ veya solunda kubbeli fırın yer almaktadır. Bir sonraki Geç Tunç Çağı'na ait Troya VI kalesinin sur duvarları içindeki yapılar da (VIA, VIB, VIE, VIF, VIG ve VIM), yine bir önceki tabakada görüldüğü gibi megaron tarzında inşa edilmiştir. Birbirinden bağımsız ve oldukça büyük olan bu yapılardan ayrı olarak sarayların, Korfmann'a göre Athena Tapınağı'nın yapımı sırasında yok edilmiş olan kalenin merkezinde bulunması gerekmektedir[350]. Kalenin dışında bulunan ve sivil halkın yaşadığı aşağı kent, etrafını çevreleyen bir savunma duvarı ile Troya VI/VIIa dönemine ait taş temelli ahşap yapılara sahiptir[351]. Bir depremle son bulan Troya VI yerleşmesinden sonra gelen VIIa evresinde eski ev

[349] Korfmann 1996: 287-288.

[350] Korfmann 2001: 395.

[351] Korfmann 1996: 285. Daha önce bilinmeyen aşağı kent ile birlikte Troya'nın 300.000 m^2'lik bir alana yayıldığı düşünülmektedir. Korfmann'a göre, tamamiyle yeni plan ve yapılar Troya VI'nın o döneme kadar olduğundan farklı insanlarla ilgili olabileceği sorusunu akla getirmektedir.

kalıntılarının tekrar onarılarak kullanılması, kültür sürecinde bir kopmanın olmadığını göstermesi açısından önemlidir[352].

Troya'da ele geçen keramikleri anlatmaya geçmeden önce, 1995 yılı kazıları sırasında Troya VII tabakasında açığa çıkarılan mühürden bahsetmek yerinde olacaktır **(Res. 2a).** Korfmann tarafından mührün Troya'da M.Ö. 2. binyılda yazının bilindiğini göstermesi açısından büyük önem taşıdığı belirtilmiştir[353]. Her iki yüzünde Luwi dilinde hiyeroglif işaretlerin bulunduğu söz konusu tunç mührün, ön yüzünde bir katibin adı arka yüzünde ise soylu bir kadının adı yazmaktadır. Troya'da ele geçen tek örnek olması nedeniyle mühür, M.Ö. 2. binyılda kentin siyasi durumu hakkında ne yazık ki pek fazla bir bilgi vermemektedir.

Yunan kültüründen çok Anadolu kültür alanı içerisinde yer aldığı anlaşılan Troya kentinde ele geçen keramik buluntulara baktığımızda, Erken Tunç Çağı III sonu ve Orta Tunç Çağı başlarına tarihlenen Troya V tabakası (ykl.M.Ö. 2000-1700) için tipik olan keramik grubunun kırmızı sırlı mal grubu[354] olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında ele geçen keramik grupları arasında devetüyü ve gri renkli keramikler de bulunmaktadır. Büyük kaplar, pithoslar, pişirme kaplarının bir kısmı ve yayvan biçimli diğer kaplar hariç, bu dönem malları çömlekçi çarkında yapılmıştır. Bunun dışında Orta Anadolu'da yaygın olarak görülen kesik gaga ağızlı kaplar, yonca ağızlı testiler ve kırmızı haç işaretli mal grubu ele geçen diğer buluntular arasındadır[355].

---

[352] Korfmann 1995: 242.

[353] Korfmann 1996: 217. Orta Anadolu'da çok sayıda ele geçen bu tip katip mühürleri, Korfmann'ın belirttiği üzere M.Ö. 1190 ile 1040 arasına tarihlenebilmektedir. Ancak 1997 yılında Boğazköy Büyükkaya'da ele geçen Troya'dakinin benzeri bir mühür, mührün her nasılsa Orta Anadolu'dan bir yerlerden Troya'ya götürüldüğünü akla getirmektedir (Ünal 2002: 112).

[354] Batı Anadolu Bölgesi'nde özellikle Troas bölgesinden Eskişehir ovasına kadar yaygın olan bu keramik grubu, Erken Tunç Çağı III için tipiktir. Profilleri ince olan bu kaplar, demir oranı yüksek bir kille astarlandığından kırmızı ve tonlarında bir yüzey rengine sahip olurlar. Troya'da Orta Tunç Çağı'nda da görülmesi kültürel devamlılığı göstermesi açısından önemlidir (Korfmann 2003: 137).

[355] Korfmann 1997: 215.

Geç Tunç Çağı'na ait Troya VI-VIIa yerleşmesinde (ykl.M.Ö. 1700-1190/1180) saptanan yerli keramik grupları arasında kırmızı renkli mal grubu, kırmızı boya astarlı mal grubu, düz mal grubu, gri mal grubu ve devetüyü renkli mal grubu olmak üzere çeşitli keramik gruplarının bulunduğu görülmektedir[356].

Troya V döneminden itibaren kullanılan, kahverengi, kiremit kırmızısı ve devetüyü hamur rengine sahip kırmızı renkli mallar ile gri, kahverengi ve kırmızı renklerde hamura sahip kırmızı boya astarlı mallar daha sık olarak Troya VIa-b evrelerinde karşımıza çıkmaktadır[357]. Her iki grup da ince mika katkılı astara sahip olup astar renkleri, kırmızı ve devetüyünün farklı tonlarındadır. Genelde astarsız olan düz mallar ile birlikte söz konusu iki mal grubunun Troya VIc evresinden itibaren azalma gösterdiği ve yeni malların rağbet görmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Yerli keramik örneklerinden biri olan ve V. tabakadan itibaren görülmeye devam eden gri mal grubunun, özellikle Troya VI döneminin ortalarından itibaren devetüyü renkli mallar ile birlikte yoğun olarak ele geçtiği tespit edilmiştir[358]. Söz konusu gruba giren keramiklerin koyu gri ve az sayıda da olsa kahverengi yada siyah renkte astara sahip olduğu görülür. Devetüyü renkli malların Troya VII döneminde giderek gri renkli mallardan daha ön plana çıktığı görülür. Troya VI'nın ortalarında yani VId evresinde ortaya çıkar, VIe evresinde artış gösterir ve VIIa evresinde de kullanılmaya devam eder. Boyasız fakat açkılı yüzeye sahip devetüyü renkli mallar, Troya'da ilk olarak yaklaşık GH IIA döneminde Miken mallarıyla eş zamanlı görülmeye başlar. Genelde devetüyü renginde astara sahip olan keramiklerin olduğu grupta sarı, portakal rengi ve kırmızı gibi renklerin görüldüğü örnekler de bulunmaktadır.

Devetüyü renkli mallar, özellikle kapların koyu sarı renge sahip oldukları VIIa evresinde iyi açkılı bir mal grubu olarak bilinmektedir. Geç Troya VI dönemindeki

[356] Blegen-Caskey-Rawson 1953: 34-37. Blegen tarafından kırmızı renkli mal grubu için "Red Coated Ware", kırmızı boya astarlı mal grubu için "Red Washed Ware", düz mal grubu için "Plain Ware", gri mal grubu için "Grey Ware" ve devetüyü renkli mal grubu için "Tan Ware" adlandırmaları kullanılmıştır.

[357] Blegen-Caskey-Rawson 1953: 35.

[358] Blegen-Caskey-Rawson 1953: 34.

parlak perdahlı ve boyalı yerel üretim Miken kaplarının daha az görüldüğü Troya VII dönemine gelindiğinde, yerel Miken keramiği olan ve mat boyayla boyanmış kızılımsı sarı renkteki devetüyü mallar görülmeye başlar[359]. Bu mal grubunda, Miken form ve bezemeleri ile yerel formların kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan mat boya rengi genellikle portakal rengi olup bunun dışında kırmızı, koyu kahverengi veya mor da görülebilmektedir.

Daha önceki Troya V dönemine bakıldığında, Troya VI'daki en önemli değişiklik parlak gri renkte lüks bir keramik türü olan gri Minyas mal grubunun ortaya çıkışıdır. Troya'nın özellikle erken ve orta evrelerinde yoğun olarak rastlanan gri Minyas keramiği, mikalı ve mikasız olmak üzere iki grup altında incelenmektedir. İlk grubun yapımında kullanılan mikalı kil sayesinde yüzeyde oluşan parıltı ile olasılıkla metal çanaklar taklit edilmeye çalışılıyordu. Devetüyü renkli mallar ile aralarındaki tek fark değişik pişirme tekniklerinden dolayı ortaya çıkan renk farklılığıdır[360].

Blegen, Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Troya VI (d-h) ve VIIa (=VIi) tabakalarından ele geçen Miken keramiğini, tahminen Argolid'den ithal edilen yüksek kalitedeki mallar, başka bir taşra merkezinden (olasılıkla Doğu Akdeniz'den) ithal edilen "daha az zarif" mallar ve mat boyalı yerel üretim taklit mallar şeklinde üçe ayırmıştır[361]. Troya'daki Miken malzemesi incelendiğinde, hemen hemen tümünün sarımsı pembe renkte ve kızılımsı sarı renkte kile sahip olduğu görülmüştür. Her iki kil özelliğini taşıyan örnekler devetüyü renkli keramik formları arasında da bulunmaktadır. Devetüyü renkli mallar ile aynı hamur ve yüzey özellikleri taşıyan yerli Miken keramiğinde görülen farklı uygulama ise boya bezemedir. Diğer bir karakteristik kil olan altın ve gümüş mika, Geç Tunç Çağı'nın başından itibaren Troya'daki Miken

[359] Bu mal grubu boyalı olup açkılı olmadığından dolayı, artık gerçek devetüyü renkli mallar olmayıp onun yerine "Ginger Ware" (kızılımsı sarı renkli mal grubu) terimi kullanılmaya başlar (Mountjoy 1997a: 262).

[360] Becks 2004: 73.

[361] Mountjoy 1997a: 259.

keramiğinde kullanılmıştır[362]. Miken keramiğinin büyük bir kısmının kötü pişmiş olduğu ve astar renginin yine kullanılan kilin rengi ile aynı olduğu görülmektedir.

Troya ile Milet'te ele geçen Miken keramiğinin kil yapıları birbiriyle çok benzerdir; her ikisi de aynı sarımsı pembe renkte ve kızılımsı sarı renkte, altın ve gümüş mikaya sahiptir. Bu benzerlik belki de Anadolu'nun batı kıyısının jeolojik yapısından kaynaklanmaktadır. Troya'daki Miken keramiğinde görülen kızılımsı sarı renkteki kil, devetüyü renkli mallarda da kullanılmış olduğundan, Miken keramiğinin yerel üretim olması büyük olasıdır. Ayrıca Troya VIh'a ait Miken malları arasında kapalı formlardan çok Yakın Doğu'da yaygın olan açık formların bulunması da büyük bir kısmının yerel üretim olduğu önerisini desteklemektedir[363].

Geç Tunç Çağı'nda Troya yerleşmesinde ele geçen keramiklere göre, Troya VIf evresine ait House VIF yapısının tabanı üzerinden ele geçen keramik grubunun %70'ini gri renkli mallar, %20'sini devetüyü renkli mallar ve %8'ini Miken malları oluşturmaktadır[364]. Gri renkli mal grubu içerisinde yer alan birkaç Anadolu formu arasında yatay kulplu bir kase, iki keskin profilli kase, küçük bir şişe ve yonca ağızlı testiler, halka boyunlu çömlek bulunmaktadır. Miken keramiği ise, geniş armut biçimli depolama küpleri[365] **(Lev. 1a),** üzengi kulplu çömlekler **(Lev. 1b)** çoğunlukta olmak üzere özellikle kapalı formlardan oluşmaktadır.

Troya VIg evresine ait VIG yapısı ile berkitme duvarı arasındaki bölgede bulunan keramik grubunun %85'ini gri renkli mallar, %10'unu devetüyü renkli mallar ve %5'ini Miken malları oluşturmaktadır[366]. Az sayıdaki Miken keramiği içerisinde küçük bir çömlek, fazla derin olmayan bir fincan, tümü tipik GH IIIA1 bezemeleriyle boyalı kylix formunun erken örnekleri (noktalardan oluşan şablon, derin dalgalı hatlar

[362] Mountjoy 1997a: 260.

[363] Mountjoy 1997a: 262. Belki Troya'da belki de Doğu Ege-Batı Anadolu arasındaki geçiş bölgesinde üretilmekteydi.

[364] Mountjoy 1997b: 278.

[365] Mountjoy 1997b: 279. Fig. 3-4.

[366] Mountjoy 1997b: 287.

ve kavisli gövdeye sahip spiraller gibi bezemeler) **(Lev. 1c)** yer almaktadır[367]. Devetüyü renkli mal grubu içerisindeki Anadolu formları arasında konik bir tekne, yuvarlak bir fincan ve kaideli-keskin profilli bir fincan bulunurken, Miken formları gaga ağızlı testi, içe dönük ağız kenarlı kase **(Lev. 1d)**, kadeh **(Lev. 1e)** ve askosdan[368] oluşmaktadır. Gri renkli mal grubu da Anadolu ve Miken formları olmak üzere ikiye ayrılabilir. Buna göre ilk gruba kaideli konik bir tekne**,** yuvarlak dipli ve dudaksız bir kase, iki yatay kulplu ve keskin profilli bir kase, dikey boynuz kulplu ve sepet kulplu keskin profilli kylix, yonca ağızlı testi, dikey kulplu ve keskin profilli krater[369] formları girerken, ikinci grubu iki sepet kulplu geniş ve keskin profilli tekne, kylix **(Lev. 1f),** fincan, keskin profilli krater ve halka gövdeli kap formları oluşturmaktadır[370].

Troya VIh evresine ait sitadelin batı, güney ve doğu tarafındaki yapıların tabanları üzerinden ele geçen keramik grubunun %60'ını gri renkli mallar, %40'ını devetüyü renkli mallar ve yaklaşık 100 kadar Miken keramik parçası oluşturmaktadır[371]. Gri renkli mal grubu içerisinde en yoğun formu yatay kulplu kaseler **(Lev. 2a)** oluşturmaktadır. Diğer formlar arasında derin kase **(Lev. 2b),** keskin profilli krater, sepet kulplu ve keskin profilli kase, dikey boynuz kulplu ve yatay kulplu keskin profilli kylixler sayılabilir. Devetüyü renkli mal grubu ise küresel gövdeli kase **(Lev. 2c),** kylix, küçük bir şişe, derin kase formlarını içermektedir. Miken kapları arasında geniş ağızlı çanaklar, armut biçimli çömlekler, kylix **(Lev. 2d),** alabastron[372] **(Lev. 2e),** üzengi kulplu çömlekler ve ayaklı kaseler bulunmaktadır[373]. Ayrıca bu tabakayla çağdaş aşağı

[367] Geniş karınlı, açık ağızlı, çift kulplu antik Yunan içki kabı. Ayaklı ve ayaksız olarak iki çeşittir. Başlangıçta alçak koni ayaklı, derin çanaklı ve dudaklıydı. Zamanla ayak yükselir, çanak sığlaşır ve sonuçta dudaktan ayağa kadar kesintisiz uzanan bir kıvrımla üstün biçim elde edilir (Saltuk 1997: 107).

[368] Karın kısmı şişkin, kemerli kulplu antik bir yağ kabıdır (Saltuk 1997: 32).

[369] Yaygın gövdeli ve geniş ağızlı antik içki kabı. İçinde su ile şarap karıştırılırdı. Krater kulplarının ve gövdesinin biçimine göre çeşitlere ayrılırdı (Saltuk 1997: 104).

[370] Mountjoy 1997b: 290-291.

[371] Mountjoy 1999a: 261 ve 266.

[372] Antikitede palaestrada ve kadınların evlerde kullandığı dar boyunlu, uzun, kulpsuz veya kulaklıklı, küresel ya da sivri dipli küçük koku şişesi (Saltuk 1997: 19).

[373] Mountjoy 1999a: 260-288.

kentteki yapılardan birinde de iki yatay kulplu derin kase formunda ve GH IIIA2 dönemine ait bir Miken kabı **(Lev. 2f)** ele geçmiştir[374].

Troya VIIa evresinde yine sitadelin batı, güney ve doğu tarafındaki yapılardan ele geçen keramik grubunun %75'ini devetüyü renkli mallar, %25'ini gri renkli mallar ve 80-90 civarında Miken keramik parçası oluşturmaktadır[375]. Önceki evrede gri renkli mal grubu yoğun olarak ele geçerken bu evrede aynı yoğunluk devetüyü renkli mallarda görülmektedir. Devetüyü renkli mal grubunda konik gövdeli kylix, testicik **(Lev. 3a),** maşrapa **(Lev. 3b),** S profilli kase **(Lev. 3c),** yatay kulplu derin ve köşeli kase, omuz kısmı üstünde yükselen iki kulplu ve armut biçimli çömlek **(Lev. 3d)** gibi formlar bulunmaktadır. Gri renkli mal grubunda yer alan formlar ise, dışa çekik ağız kenarlı çömlek, halka boyunlu çömlek **(Lev. 3e),** testiler, keskin profilli derin kaselerdir **(Lev. 3f).** Söz konusu evredeki mat boyalı Miken keramiği "Ginger Ware" (kızılımsı sarı renkli mal grubu) olarak tanımlanmaktadır. Miken keramik grubundaki kapalı formlar, üzengi kulplu çömlek, alabastron, konik gövdeli riton, amphora, testiler; açık formlar ise, derin kase, krater, kylix, fincan ve birçok küçük kasedir[376].

Genel olarak bakıldığında, Geç Tunç Çağı'ndaki Troya yerleşmesinde yerli gri keramik kapların Miken keramiğine oranla sayıca daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bundan, Geç Tunç Çağı'nda Troya ile çevresinin Anadolu'nun eski kültür çevresine ait olduğu sonucu çıkmaktadır[377]. Mountjoy tarafından yapılan analizler sonucunda, Miken keramiklerinin çoğunun ithal değil de yerli taklitler olduğu anlaşılmıştır. Geç Tunç Çağı'nda Troya yerleşmesinde Miken keramiğinin görülmesi, Miken dünyası ile olan ticari ve kültürel ilişkileri bize göstermektedir. Troya VI/VIIa kale ve aşağı kentinin yanı sıra kalenin güneyinde yer alan mezarlık alanında, basit toprak, çömlek ve küp mezar olmak üzere üç şekilde mezar uygulamasının olduğu saptanmıştır. Mezarlık alanında bulunan urnelerde ve çevrede, çok az sayıda keramik ele geçmiştir. Ele geçen

[374] Korfmann 1990: 288.

[375] Mountjoy 1999b: 301-317.

[376] Mountjoy 1999b: 301.

[377] Korfmann 2001: 399.

keramiklerden boyalı Miken keramiğinin kaledeki malzemeyle benzer olduğu ve mezarlığın Troya VIg ve VIh evreleri ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır[378].

Keramiklerin tamamına bakıldığında formların kale malzemesinden pek de farklılık göstermediği anlaşılmaktadır[379]. Keramik formları arasında gri ve devetüyü renkli mal grubundan kulplu ve kulpsuz çanaklar **(Lev. 4a-b),** maşrapalar **(Lev. 4c-d),** kylixler **(Lev. 4e),** yuvarlak ve gaga ağızlı testiler **(Lev. 4f-g)** ile ithal Miken keramiği olduğu anlaşılan üç kulplu çömlek **(Lev. 4h),** pyxis[380] **(Lev. 4i)** ve üzengi kulplu kap **(Lev. 4j)** bulunmaktadır.

2)BEŞİK-YASSITEPE

Tunç Çağı'nda Troya limanı, Beşik Koyu'nun üst kısmının önündeki dik yamaçtan, Troya II'nin kuruluşuna kadar yerleşim yeri olarak kullanılan Yassıtepe'den kontrol ediliyordu. Sadece doğrudan tepenin üstünde değil, aynı zamanda yamaçta ve limanın arkasında da Troya VI zamanından kalma yerleşim kalıntıları bulunmuştur. Deniz üzerinden Troya'ya gelen tüccarlar, sahile daha yakın olan basit kulübelerde kalıyor olmalıydı[381].

Yassıtepe'nin en önemli buluntularını, Troya I evresinin en eski tabakalarına ait malzeme oluşturmaktadır. Bunun dışında tepenin birkaç yerinde açığa çıkarılan bazı buluntular, burada çok kısa süreli bir Geç Troya VI yerleşmesinin olası varlığına işaret etmektedir. Örneğin, Beşik-Yassıtepe'de açığa çıkarılan bir çukurda, çoğunluğu Troya I evresine ait malzeme olmak üzere, GH IIIB veya GH IIIC Miken buluntuları da saptanmıştır. Bu geçiş evresi M.Ö. 1190-1180 yıllarına tarihlenmektedir[382]. Ancak söz

[378] Akyurt 1998: 12.

[379] Akyurt 1998: 13.

[380] Yunanca'da oval, yuvarlak ya da dörtgen biçimli, içine mücevher ya da makyaj malzemesi konan kapaklı kaplara "pyxis" adı verilir (Ökse 1999: 66).

[381] Brandau 2002: 239.

[382] Korfmann 1985: 110. Çukurdaki en önemli buluntulardan biri, Geç Miken Dönemi'nden ender olarak tanınan 21 cm. uzunluğundaki demir bir bıçak olmuştur.

konusu malzemenin ele alındığı ayrıntılı bir yayın olmadığından dolayı, Geç Tunç Çağı malzemesi hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olamamaktayız.

3)BEŞİKTEPE MEZARLIĞI

Troya'nın 8 km. kadar güneybatısında ve Beşik-Yassıtepe burnundaki Tunç Çağı yerleşmesinin 200 m. güneydoğusunda bulunan Beşiktepe yakınlarındaki mezarlık alanı, M. Korfmann başkanlığında 1984-1986 tarihleri arasında kazılmıştır. Tarıma elverişli olmayan bir alanda bilinçli bir şekilde yapılmış olan mezarlık alanı, deniz kıyısına da yakın bulunmaktaydı ve etrafı taş duvarlarla çevrilmişti. Mezarlık alanının ait olduğu yerleşmenin tespit edilememiş olması, kulübelerden oluşan mevsimlik bir yerleşmenin olabileceğini düşündürmektedir[383].

Büyük bir kısmı tahrip olmuş olan toplam 102 mezar arasında 58 pithos mezar, 34 çömlek mezar, 8 sandık mezar ve 2 adet taş mezar yapısı bulunmaktadır[384] **(Pl. 1b)**. Mezarlık alanı, mezarlardan ele geçen Miken keramiği sayesinde tarihlenebilmektedir. İlk kez erken GH IIIA2 döneminde kullanılmaya başlayan mezarlık alanına en son GH IIIA2'den GH IIIB1'e geçiş evresinde gömü yapılmıştır. Buna göre Beşiktepe Mezarlığı, yaklaşık M.Ö. 1360 ile 1320 yılları arasına tarihlenmekte olup Geç Troya VI ve VIIa ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır[385].

Çoğunun sivil gömü olduğu mezarlardan en ilginci olan iki odalı 15 nolu mezar yapısının arka odasında, dik duran Miken taklidi bir ayaklı kraterin yanında **(Lev. 5a)** büyük bir urne içerisinde iki yetişkin kişiye ait yakma gömü tespit edilmiştir[386]. Urnenin içinde kısa bir tunç kılıç ve Miken tipi bir tunç bıçak **(Res. 2b)** vardı. Ayrıca GH IIIA2/IIIB1'e tarihlenen stilize yüzlü ve düğme şeklinde bir taş Miken mühür ele geçen buluntular arasındadır **(Res. 2c)**. Bunun dışında fildişi ya da kemik mühürler de

[383] Korfmann 1987: 266.

[384] Hepsi de Anadolu kökenli olsa da, çeşitli ölü gömme biçimlerinin bir arada oluşu birçok farklı kültürden insanın bir arada yaşamış olduğunu düşündürmektedir.

[385] Basedow 2001: 415.

[386] Basedow 2001: 415.

bulunmuştur. Ölü hediyeleriyle dolu mezar zemini üzerinde bilerek kırılmış keramikler arasında Miken stilinde bir kylix ve bir fincan da bulunmaktaydı. Bu ev taklidi yapı yanında soyulmamış bir çocuk mezarından 300'den fazla akik, kemik ve frit boncuk ve bir adet uzun, boğumlu altın boncuk ele geçmiştir. Ayrıca yassı, dört delikli mavi fritten bağlantı boncukları da bulunmuştur. Bu mezarın ilginçliği, bir Miken pyxisi ile daha da belirgin hale gelmiştir[387] **(Lev. 5b).** Bu pyxis Troya'daki bir mezardan ele geçen bir örneğe çok benzemektedir.

Beşiktepe'deki pithos mezarlarda da bol sayıda ölü hediyesi bulunmaktadır. Bunlar arasında Miken taklidi yuvarlak ağızlı testi **(Lev. 5c),** vazo **(Lev. 5d),** üzengi kulplu çömlek **(Lev. 5e),** mercimek biçimli mühürler, tunç objeler, akik, cam hamuru ve altın gibi değerli maddelerden boncuk ve çeşitli ziynet eşyaları yer almaktadır.

Troya Mezarlığı iyi korunamamış olsa da Beşiktepe Mezarlığı ile büyük benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Her iki mezarlık da aralarında mühür, altın ve akik de yer alan bir dizi ithal malzeme ile yerli veya uzaklardan gelmiş olması ihtimal olan başka objeleri barındırmaktaydı. Ayrıca bu mezarlıklardaki Miken keramiğinin yerli üretim olduğu bilinmektedir[388].

Genel olarak mezarlık alanında bulunmuş olan keramikler, gri minyas ve Miken keramiği şeklinde iki gruba ayrılabilir. Beşiktepe Mezarlığı'ndaki keramiğin %28'i Miken keramiğinin yerli taklitleriyle temsil edilmektedir. Bunlar kalite açısından genellikle mükemmeldir ve iyi bilinen Miken kap formu ve bezemeleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bu mallar yerli üretimdir. Bu kap formlarına örnek olarak kulplu-kulpsuz çanaklar, derin kaseler **(Lev. 6a),** kaseler **(Lev. 6b)** ve bir pyxis **(Lev. 6c)** gösterilebilir[389]. Ayrıca mezarlıktaki gri mal ile Tan malı kaplarının bir kısmı da Miken kap biçimlerinin taklididir. Bu mal gruplarına ait formlar arasında çanaklar **(Lev. 6d-e),** kaseler **(Lev. 6f),** fincanlar **(Lev. 6g),** testiler ve bir krater **(Lev. 6h)** başta

[387] Korfmann 1986: 232.

[388] Basedow 2001: 417.

[389] Akyurt 1998: 18.

gelmektedir[390]. Bu iki veri değerlendirildiğinde, Beşiktepe Mezarlığı'ndaki mezarların yarısından çoğunda Miken örneklerini biçim veya mal olarak taklit eden en azından bir kabın bulunduğu anlaşılmaktadır[391].

Mezarların bazılarında zengin ölü hediyelerinin bırakılmış olması bazılarının ise hediye açısından fakir olması hem soyluların hem de aşağı tabakadan insanların bir arada gömüldüğünü göstermektedir. Hem Troya'daki mezarlarda hem de Beşiktepe mezarlık alanında bırakılan ölü hediyeleri arasında yerli kaplar ve yerel üretim Miken kaplarının bulunması Anadolu'da yaşayan yerli halka ait gömüler olduklarını gösterir. Bunun dışında Troya yerleşimine ait olan mezarlarda günlük kullanıma yönelik kapların bırakıldığı bilinmesine karşın, Beşiktepe Mezarlığı'nın ait olduğu yerleşme bulunamamıştır. Ancak buradaki mezarlardan ele geçen kapların da, aynı çevrede yer alan Troya'daki mezarlarda olduğu gibi günlük hayatta kullanılan kap formlarını gösterebileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

4)GÖKÇEADA-YENİBADEMLİ HÖYÜK

Yenibademli Höyük, boğazlar üzerinden Karadeniz'e ulaşımı sağlayan ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan ticaret yolunu denetimi altında tutabilecek konumda ve Çanakkale iline bağlı Gökçeada (İmbros) ilçesinin kuzeydoğusundaki Büyükdere vadisinde yer almaktadır. Bir Erken Tunç Çağı yerleşmesi olan Yenibademli Höyük'teki kazı çalışmaları 1996 yılından itibaren H. Hüryılmaz tarafından yürütülmektedir. M.Ö. 3. binyılda uzun evlerden oluşan mimari tarzı ve Troya I dönemi keramiği ile benzerlikler taşıyan keramik geleneğiyle Ege kültüründen pek de ayrı kalmadığı anlaşılmıştır[392].

Höyüğün güneybatı kesiminde bulunan taş döşemeli rampanın (F11 Açması) döşeme taşları arasında M.Ö. 3. binyıl malzemesi dışında M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen ve Miken özellikleri taşıyan 200'ün üzerinde kap parçasına

[390] Akyurt 1998: 18.

[391] Basedow 2001: 417.

[392] Bu konuda karşılaştırma için bkz. Erkanal, H. 2002: 222.

rastlanılmıştır[393]. Bunlar arasında bezemesiz örneklerden başka, yerel üretim olan boya bezemeli Miken kap parçaları bulunmaktadır. Keramik parçaları arasında birkaç tane ithal Miken boyalı örneklerin olması, bu merkezin de M.Ö. 2. binyıl Ege deniz ticaretinde bir yeri olduğuna işaret etmektedir.

b.Yüzey Araştırmaları

Tarih içindeki gelişmelere baktığımızda, Marmara Denizi'nin güney kıyılarının kuzey kıyılarına nispeten Anadolu'ya daha yakın bir özellik sergilediği görülür **(Har. 1, 2, 4)**. Ayrıca içinde bulunduğu elverişli yaşam koşulları sayesinde devamlı olarak iskan edilmiştir. Bursa ili sınırları içinde bulunan İznik ve Yenişehir havzalarının yaklaşık M.Ö. 5. binyıldan itibaren yerleşim gördüğü bölgede yapılan çalışmalarla bilinmektedir[394]. Söz konusu bölge, sahip olduğu elverişli doğal koşullar sayesinde doğu-batı doğrultusunda gerçekleşecek olan geçişlere imkan sağlamaktadır. Marmara Bölgesi'nde özellikle Erken Tunç Çağı'nda yerleşim sayısında bir artış olmasına karşın, Orta Tunç Çağı'nın başlarına gelindiğinde bir azalma görülür[395].

J. Mellaart'ın ve daha sonra D. French'in Marmara Denizi'nin güneyinde yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, Bursa yöresi ile batıda Çanakkale (Troya) ve doğuda Eskişehir (Demircihöyük) yöresi arasında yakın benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir[396]. Özellikle İznik'te yer alan Üyücek Tepe ve Çakırca Höyük gibi yerleşmelerde çok sayıda M.Ö. 2. binyıl malzemesi ele geçmiştir. Ayrıca M. Özdoğan'ın İznik-Yenişehir bölgesinde yaptığı çalışmalarda Erken Tunç Çağı sonu ve Orta Tunç Çağı başında söz konusu yerleşmeler dışında Çardak, Karadin, Postinbaş Tepe gibi "kent höyük"lerinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir[397]. Üyücek Tepe'den ele geçen kabartmalı parçalar, söz konusu dönemde Orta Anadolu ile benzerliklerin

[393] Hüryılmaz 2002: 28.

[394] Kayan 1988: 213

[395] Özdoğan 1989: 576.

[396] Mellaart 1955: 56; French 1967: 50.

[397] Özdoğan 1993: 157.

olduğunu göstermiştir[398] **(Lev. 7a).** Tüm dönem malzemesi çark yapımı ve iyi fırınlanmış olup gri **(Lev. 7b),** devetüyü, kahverengi ve kırmızı renkteki açkılı malları içermektedir. Açık kapların ağzında ve iç kısmında, çömlek ve testilerin dış kısmında uygulanan açkı bezeme dışında **(Lev. 7c),** yiv bezeme ve kabartma bantlar sık görülen bezemeler arasındadır. Kırmızı astarlı mallar arasında kaseler **(Lev. 7d),** devetüyü mallar arasında ise Beycesultan'da yaygın olan **(Lev. 7e)** ve Troya VI'da benzerleri bulunan **(Lev. 7f)** dikey kulplu kaseler, keskin profilli derin kaseler **(Lev. 7g),** yonca ağızlı testiler **(Lev. 7h)** ve gaga ağızlı testiler **(Lev. 7i)** vardır. Söz konusu özelliklere bakıldığında, bölge malzemesinin Troya VI keramiğiyle yakın benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır. Troya VI'da da yoğun biçimde devetüyü, kırmızı ve gri keramikler ele geçmiştir[399].

İznik-Yenişehir civarındaki Üyücek Tepe, Çakırca Höyük, İnegöl-Cuma Tepe, Postinbaş Tepe ve Menteşe Höyük'te çok sayıda gri Minyas keramik parçası ele geçmiştir[400]. Ele geçen formlar kalınlaştırılmış ağız kenarlı fazla derin olmayan kaseler **(Lev. 8a),** içe dönük ağız kenarlı derin kaseler **(Lev. 8b),** çanaklar **(Lev. 8c),** çömlekler **(Lev. 8d),** açkı bezemeli kaseler **(Lev. 8e),** Bayraklı'dan da bilinen **(Lev. 8f)** ve Beycesultan'da yaygın olan **(Lev. 8g)** kulplu kaselerdir.

Balıkesir yöresindeki yerleşimlerin ovalık alanlarda olduğu gibi dağ eteklerinde de kurulduğu görülmektedir. Tarıma ve yerleşime elverişli bu topraklarda çok sayıda yerleşimin de olduğu anlaşılmıştır. J. Mellaart'ın Balıkesir bölgesinde yaptığı araştırmalar sonucu saptanan Üç Pınar ve Naipli höyüklerinden Troya VI tipi gri Minyas kaplar ele geçmiştir[401]. French'in çalışmaları sırasında ise Pamukcu, Paşaköy, Sındırgı gibi Balıkesir ili çevresindeki höyüklerden gri Minyas kaseler **(Lev. 9a)** ele geçmiştir[402]. Söz konusu malların ortak özellikleri, başta mika olmak üzere yoğun katkılı kaba bir hamura sahip ve yüzeyleri hafif açkılı olmalarıdır. Köseler, Pamukcu,

[398] Mellaart 1955: 58.

[399] Mellaart 1955: 61.

[400] Mellaart 1955: 61.

[401] Mellaart 1955: 81.

[402] French 1969: 42.

Paşaköy, Ücektepe, Üçpınar, Sındırgı höyüklerinden ele geçen diğer M.Ö. 2. binyıl mal grupları arasında kırmızı, gri ve devetüyü renkte mallar bulunmaktadır. Astardaki mikanın yoğunluğuna göre gri mallar içerisinde *gümüş renkli astar,* devetüyü mallar içerisinde ise *altın renkli astar* uygulaması görülebilmektedir[403]. Yaygın olarak kullanılan formlar arasında ise yatay kulplu veya kulpsuz kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler **(Lev. 9b)** ve çömlekler bulunmaktadır.

Özellikle Edremit Körfezi'nin güneyinde kalan ve Madra Dağlarıyla kuşatılan Gömeç Ovası'ndaki çalışmaları yürüten E. Beksaç, Kızçiftliği Höyüğü ve Araplar Höyüğü'nde çok sayıda M.Ö. 2. binyıl malzemesine rastlamıştır. Yerleşme biçimine bakıldığında iki kısımdan oluşan bir yerleşim izlenimi uyandıran Kızçiftliği Höyüğü'nde Balkanlar, Kıta Yunanistan ve adalar ile Batı Anadolu özelliklerinin herbirini görmek mümkündür[404]. Kalkolitik Dönem'den itibaren yerleşim gördüğü bilinen höyükten gelen M.Ö. 2. binyıl malzemesi içinde Troya VI-VII keramikleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunun dışında Ege kıyı kentleriyle benzerlikler taşıyan pembe-bej renkli Miken keramikleri de çok sayıda ele geçmiştir **(Lev. 9c).** Yerleşme ile arasında fazla mesafe olmayan Araplar Höyüğü'nde de kahverengi **(Lev. 9d)** ve gri parlak açkılı keramikler **(Lev. 9e)** ele geçmiştir.

Ayvalık ve Altınova ilçelerinde gerçekleştirilen çalışmalarda, bölgedeki yerleşmelerin Kuzeybatı Anadolu'daki diğer pek çok yerleşme gibi kayalık yükseltiler ve adalar/yarımadalar üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir[405]. Bölgeden Erken Tunç Çağı'nın yanı sıra bej ve gri mat Geç Tunç Çağı keramiği ele geçmiştir **(Lev. 9f).** Altınova ve çevresine hakim bir konumda olan Körtükaya yerleşiminin yüzeyinden, Edremit Körfezi ve çevresinde yaygın olduğu anlaşılan ve Bakırçay Vadisi ve Çandarlı Körfezi'ne kadar yayılan parlak gri, kahverengi ve bej açkılı dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı keramikler çok sayıda ele geçmiştir **(Lev. 9g).**

[403] French 1969: 72.

[404] Beksaç 1999: 110.

[405] Beksaç 2000: 115.

Kara Menderes Çayı'nın suladığı verimli alanlara sahip Çanakkale yarımadasında (Troad bölgesi), Çanakkale ili ile Balıkesir'in batı kesimlerinde J. M. Cook tarafından derlenen 1959-69 yılları arasındaki çalışmalara göre, özellikle kıyı kesimde saptanan höyükler arasında M.Ö. 2. binyıla ait malzeme veren yerleşimler de bulunmaktadır. Troya VI ile çağdaş Dardanos, Rhoiteion, Hanay Tepe, Han Tepe, Çiftlik Tepe ve Asarlık gibi yerleşimlerden gelen M.Ö. 2. binyıl malzemesi arasında gri, kırmızı ve devetüyü renkteki karakteristik örnekleri görmek mümkündür. Formlar içinde tipik kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerin yaygın olmasının yanı sıra birkaç parçada *altın renkli astar* uygulaması görülmektedir[406].

2.ORTA BATI ANADOLU BÖLGESİ

a.Kazılar

Antik Dönem'de Bakırçay (Kaikos) ile Gediz (Hermos) Nehri'nin kuzeyindeki topraklar Aiolya Bölgesi; Büyük Menderes Nehri'ne (Maiandros) kadar olan kıyı kesim ise İonya Bölgesi olarak adlandırılmaktaydı. Özellikle M.Ö. 7. yy.da büyük bir krallık olan Lidya Ülkesi ise Gediz Nehri'nin güneyi, Küçük Menderes (Kaistros) ve Büyük Menderes (Maiandros) nehirlerinin geçtiği verimli topraklara hakim güçlü bir ülkeydi.. Daha eski dönemlerde böylesi verimli topraklar üzerinde birtakım krallıkların kurularak tarihte önemli roller üstlenmeyi başarması ise şaşırtıcı olmamalıdır. Hitit yazılı kaynaklarından da anlaşılacağı üzere, büyük Arzawa krallığının kalbini oluşturduğu düşünülen söz konusu topraklarda, genel olarak krallığın birer parçası olan Seha Nehri Ülkesi ile Mira Ülkesi lokalize edilmektedir.

1)PANAZTEPE

Erken Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar sürekli bir yerleşim gösteren Panaztepe, İzmir iline bağlı Menemen ilçesinin 13 km. batısında uzanan yüksek tepenin kuzeydoğu yamacında ve Gediz Nehri'nin güneyinde yer almaktadır **(Pl. 2a)**. A. Erkanal tarafından gerçekleştirilen kazılar sonucu, gerek Tunç Çağ'larında gerekse

[406] Cook 1974: 37.

Klasik Çağ'larda önemli bir liman kenti olduğu anlaşılan Panaztepe yerleşmesinin zamanla önemini kaybettiği görülür[407]. M.Ö. 2. binyıla ait yerleşmenin bulunduğu ve büyük bir olasılıkla üst tabakanın oturduğu Akropol (yukarı şehir), tepenin kuzeybatı yamacında açığa çıkartılmıştır. Tepenin güney yamacında ise bir seramik fırını ile atölyelerden meydana gelen ve halkın yaşadığı bir yerleşim alanı (aşağı şehir) bulunmuştur[408]. Doğu yamaçta yapılan son dönem kazılarında, M.Ö. 3. ve 2. binyıllarına ait bir liman yerleşmesi tespit edilmiştir. Güneybatı ve kuzey kesimlerinde ise Geç Tunç Çağı mezarları ortaya çıkarılmıştır.

Panaztepe'nin doğu yamacında, üç yapı katı ile temsil edilen Geç Tunç Çağı'na ait (ykl.M.Ö. 1600-1200/1100)[409] çok mekanlı ve avlulu plana sahip megaron tarzında bir yapı kompleksi bulunmuştur. Söz konusu yapı Troya VIIb1 (GH IIIC, ykl.M.Ö. 1200/1190) döneminin erken evrelerine tarihlendirilmekte[410] ve ayrıca dönemin yönetimi ile ilgili resmi karakterli bir yapı olabileceği düşünülmektedir[411]. Açığa çıkarılan yedi adet mekandan ele geçen keramik grupları arasında krem, devetüyü, kırmızı ve gri renklerde astarlı örnekler çoğunluktadır. "Altın renkli mallar" (Gold Ware) olarak adlandırılan mal grubuna ait bir kapağın yakın benzerlerine Batı Mezarlık alanında da rastlanmıştır. Ayrıca yapıdan ele geçen koç başı şeklinde akıtacaklı kap nedeniyle, kazıcısı tarafından olasılıkla dinsel bir işleve sahip olduğu da önerilmiştir[412]. Diğer ele geçen ve çoğu depolamaya yönelik olan kaplar dışında geniş ağızlı kraterler ve yonca ağızlı iri boy testi parçaları çoğunlukta olup derin ve sığ çanaklar ile tabak

[407] Gediz Nehri'nin kuzeyinde ve Menemen-Buruncuk köyünün arkasındaki tepede yer alan *Larisa* antik kentinde 1932-34 yıllarında gerçekleştirilmiş olan çalışmalar sırasında M.Ö. 2. binyıla ait tabakalarda yerli keramik buluntuları da açığa çıkarılmıştır (Boehlau-Schefold 1942: 169). Yüksek bir noktada kurulu olan Larisa'nın zamanında Menemen Ovası'nı kontrol ettiği ve Panaztepe'nin Larisa'lılar tarafından Ege Denizi'ne açılan bir liman kenti olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Özgünel 1987: 540 dipnot 23).

[408] Erkanal 1997: 286.

[409] Tarihlendirme için bkz. Günel 1999: 144-145.

[410] Erkanal-Çınardalı 2006: 194. 1990-91 yıllarında tespit edilen yapı, daha önceden ele geçirilen boyalı bir Miken parçasına dayanarak GH IIIA Dönemi'ne (M.Ö. 1400-1300) tarihlendirilmekteydi (Erkanal 1993: 496).

[411] Erkanal 2002: 191.

[412] Erkanal 1999: 372.

parçaları da ele geçirilmiştir. Ayrıca Geç Miken Dönemi'nin (GH IIIB) tipik formlarından boyalı derin kaseler de bulunmuştur. Bu alandan elde edilen diğer buluntular arasında ağırşaklar, bir tunç bıçak ve bir taş balta da bulunmaktadır[413].

Panaztepe'de Akropol ve atölye alanlarında yoğun olarak ele geçen keramik gruplarının yerli keramik ve gri Minyas keramiği olduğu tespit edilmiştir. A. Erkanal'a göre, gri Minyas keramiğin Orta Tunç Çağı'ndan itibaren yoğun olarak ele geçmesi, söz konusu keramiğin Anadolu kökenli olabileceği görüşünü güçlendirmektedir[414]. Mezarlarda ele geçen keramiğe bakıldığında ise Miken keramiğinin oldukça fazla sayıda olduğu görülmektedir. GH IIIA-B evrelerine (ykl.M.Ö. 1400-1200) tarihlendirilen Miken keramik buluntuları arasında özellikle yerli Miken keramiğinin ithal Miken keramiğinden sayıca daha fazla olduğu anlaşılmaktadır[415].

Panaztepe'deki hızlı çark tekniğinin kullanıldığı yerli keramik gruplarının *ince nitelikli* ve *kaba nitelikli keramikler* şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir[416]. İlk grup kırmızı (kiremit kırmızısı yada kahverengimsi kırmızı), devetüyü (pembemsi devetüyü yada sarımsı devetüyü), kahverengi ve gri hamur rengine sahipken, ikinci grup koyu kırmızı, kiremit, kahverengi, gri ve siyah renklerdedir. Genel olarak bol mika katkılı düzgün bir yüzeye sahip ince nitelikli keramik grubunda bol mikalı ince astarlı çanak ve kaseler dikkat çekicidir. Gerçek astarın uygulandığı kaplar ise sayıca azdır. Hamur renginden daha koyu tonda olan gerçek astarın çoğunlukla vazo, testi ve şişe gibi kapalı ve derin kaplarda uygulandığı görülür. Az sayıda örneğin olduğu beyaz astarlı kaplar ise ince nitelikli keramikler arasında özel bir grubu oluşturmaktadır **(Lev. 10a).** Kaba kaplar genellikle astarsız ve yüzeyleri pürüzlüdür[417]. Yerli keramik grubunda yer alan formları açık çanaklar **(Lev. 10b),** açık kaseler **(Lev. 10c),** kapalı çanaklar **(Lev. 10d),** kapalı kaseler **(Lev. 10e),** "S" profilli kaseler **(Lev. 10f),** çömlekler **(Lev. 10g),** yonca

[413] Erkanal-Çınardalı 2006: 195.

[414] Erkanal 1996: 335.

[415] Günel 1999: 78.

[416] Hamurdaki katkı maddelerinin cinsleri, miktarları ve hamur içindeki dağılımları dikkate alınarak böyle bir sınıflandırmaya gidilmiştir (Günel 1999: 29).

[417] Günel 1999: 32.

ağızlı fincanlar **(Lev. 11a),** gaga ağızlı testiler **(Lev. 11b)** ve pithoslar **(Lev. 11c)** oluşturmaktadır.

Yaygın olarak Akropol'de görülen Minyas keramik grubu, sahip olduğu hamur ve katkı maddelerinin özellikleri açısından ince nitelikli yerli keramik grubuna benzemektedir. Gri Minyas keramiği hızlı çarkta biçimlendirilmiş olup gri ve tonları ile kahverengimsi-gri renklerine sahiptir. Yine yerli keramik buluntularda olduğu gibi bol mika katkılı astarın uygulandığı görülür. Ayrıca sarı ve kırmızı renklerdeki Minyas keramiklerinde gerçek astar tercih edilmiştir[418]. Bu grupta yer alan formlar arasında kaseler **(Lev. 11d),** kantharoslar **(Lev. 11e),** gobletler **(Lev. 12a),** fincanlar **(Lev. 12b)** ve amphoralar **(Lev. 12c)** bulunmaktadır.

Panaztepe yerleşim alanının güneybatı ve kuzey kesimlerinde yapılan kazılarda, Geç Tunç Çağı'na ait mezarların bulunduğu mezarlık alanları açığa çıkarılmıştır. Çeşitli mezar türlerinin olduğu bu alanlarda tholos mezarlar (yuvarlak planlı kısa bir dromosu olan sahte kubbeli oda mezar), küp mezarlar ve taş sanduka mezarlar ele geçen mezar örnekleridir. Mezarlarda ele geçen önemli buluntular arasında çeşitli malzemeden yapılmış süs eşyaları, tunç silahlar ve aletler, mühürler, yerli keramik ve hem ithal hem de yerli Miken keramiği bulunmaktadır. Tholos mezarlarda bulunan ve gelişmiş bir ekonomiyi gösteren mühür buluntuları[419], önemli bir grubu oluşturmaktadır **(Res. 3a)**. Yerli üretim mühürlerin arasında Levant bölgesinden ithal bir silindir mühür dikkat çekicidir **(Res. 3b)**. Silahlarıyla gömülen bir erkek bireyin kolunda in situ durumda bulunan tunç bir "mühür bilezik" ise üniktir[420] **(Res. 3c)**. Pithos mezarlardan ele geçen

[418] Günel 1999: 38.

[419] Erkanal 2002: 191.

[420] 1985 yılı kazısında bulunan ve içi boş bir boru biçiminde olan tunç bilezik mühürün üst kısmına yarım küre biçiminde, içi boş, tunç bir mühür kısmı yerleştirilmiştir. Mühür kısmında, kazıma tekniğinde yapılmış iki konsantrik daire ile yüzey üç farklı bölgeye ayrılmış ve en üstteki kısım boş bırakılmıştır. Onun çevresindeki ince şeritte çivi yazısına çok benzeyen ancak sadece süsleme amacı güden bir bezeme ortaya çıkartılmıştır. Mühür üzerinde en geniş alanı ve ana bölmeyi oluşturan en alttaki şeritte ise üç yivli burma bezeği ile, dönüşümlü olarak, stilize bir ağaç bezeği dörder kez betimlenmiştir (Erkanal 1988: 349).

iki skrabeden birinde Mısır kralı *III. Amenophis*'in adı okunmuştur **(Res. 3d)**. Mısır'ın bu dönemde Ege Dünyası ile yazılı belgelerden de bilinen ilişkilerinin somut bir örneği olması nedeniyle önemli bir mühürdür.

Mezarlarda ele geçen keramikler arasında büyük bir çoğunluğu Miken keramiği oluştursa da yerli keramik örneklerin olduğu da bilinmektedir[421]. Akropol alanından gelen yerli keramik ile benzer özellikler gösteren bu grupta çanak, kase, çömlek ve şişelerden başka bir yonca ağızlı maşrapa **(Lev. 12d),** vazo, matara **(Lev. 12e),** amphora ve pithos gibi formlar bulunmaktadır.

Mezarlarda ele geçen Miken keramik grubuna bakıldığında, yerli Miken keramiğinin ince nitelikte olup genelde kırmızı, devetüyü ve sarı tonlarına sahip olduğu görülür. Çok ince nitelikte hamura sahip olan ithal Miken keramiği ise krem, pembe, pembemsi-devetüyü, sarı ve yeşilimsi-sarı tonlarında hamur rengine sahiptir. Her iki grup da hızlı çarkta biçimlendirilmiş, gerçek astarlı ve parlak perdahlıdır. Özellikle yerli Miken keramiğinde astar bol mika katkılıdır[422]. Mezarlarda ele geçen Miken keramiği içinde en yoğun grubu yerli Miken keramiği oluşturmaktadır. Buna göre bardak, kylix **(Lev. 12f),** maşrapa **(Lev. 13a),** vazo **(Lev. 13b),** alabastronlar ve amphoralar **(Lev. 13c)** bu grupta yer alan formlar hakkında bize bilgi vermektedir. İthal Miken keramiği arasında Miken amphorası, kesik gaga ağızlı testi **(Lev. 13d),** matara, üzengi kulplu kap **(Lev. 13e)** ve oinochoeler bulunmaktadır[423].

Genel olarak baktığımızda, Panaztepe'de ele geçen M.Ö. 2. binyıl yerli keramik grubunun Miken ve Minyas kaplarından daha yoğun olarak ele geçtiği ancak her üç

[421] Günel 1999: 80.

[422] Günel 1999: 36.

[423] Panaztepe'deki mezarlardan ele geçen yerli ve Miken keramik formlarının benzerleri, yine 1982 yılında Manisa Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş olan Panaztepe mezarlarına ait kap formlarında da görülmektedir (Ersoy 1988: 55-82, Fig.6-9). GH IIIA1-2 evresine yani yaklaşık olarak M.Ö. 14.yy.ın başlarına ait Miken kapları arasında üç kulplu düz kenarlı alabastronlar (Fig.6:11-12), Miken amphoraları (Fig.6:9-10), kylixler (Fig.6:13-14) yer alırken, yerli keramikler üç kulplu matara (Fig.7:15), kraterler (Fig.8:16-17), tek kulplu küçük sürahi (Fig.9:18), üç kulplu kap (Fig.9:19), iki kulplu çömlek (Fig.9:20), armut biçimli çömlek (Fig.9:21) formlarından oluşmaktadır.

keramik grubunun da gerek hamur niteliği gerek yüzey işlemleri açısından hemen hemen benzer özellikler taşıdığı görülmektedir.

2)PHOKAİA

Güney Aiolya/Aiolis'in[424] antik kentlerinden olan Phokaia, İzmir'in 70 km. kuzeybatısında Çandarlı Körfezi ile İzmir Körfezi arasındaki Foça Yarımadası üzerinde kurulmuştur. Karşısındaki Orak ve Fener adaları nedeniyle de doğal bir liman konumundadır. 1989 yılında Ö. Özyiğit tarafından başlatılan kazılarda açığa çıkarılan Klasik Dönem tabakalarının yanı sıra 1994 yılı kazılarından itibaren Tunç Çağı kalıntılarının da varlığı tespit edilmiştir.

2001 yılında Phokaia ilk yerleşim alanında ortaya çıkarılmaya başlanan kap parçaları ve mimari kalıntılar, Antik Dönem yerleşimindeki en eski dönemi göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Söz konusu alanda M.Ö. 3. binyılın ikinci yarısına ait malzemeden başka Orta Tunç Çağı'na ait mimari izler saptandığı gibi keramik parçaları da yoğun biçimde ele geçmiştir. Geç Tunç Çağı'nın erken evresine ait bir oval yapı, bölgedeki mimari gelenekle uyum göstermektedir[425].

Orta Tunç Çağı'na ait ele geçen keramikler arasında en yoğun grubu bu dönemin yerel keramiği ve "gri Minyas" keramik örnekleri oluşturmaktadır[426]. Gri Minyas keramik grubundan tipik olan örneklerden maşrapalar ve yatay ip delikli kulba sahip kaseler ön plana çıkmaktadır.

Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde yerli keramiğin ve parlak perdahlı gri keramik örneklerinin Miken kap formlarını ve Miken boya bezemelerini taklit ettiğini görürüz[427]. GH IIIA2 dönemine ait boyalı ve iki yatay kulplu derin kaseler oldukça yaygındır.

[424] Aiolisli Helenlerin bugünkü İzmir ile Edremit arasındaki yörede egemen oluşundan dolayı söz konusu kıyı bölgesine *"Aiolis"* adı verilmiştir.

[425] Özyiğit 2005: 44.

[426] Özyiğit'e göre Orta Tunç Çağı'nın bu yerel keramik grubunun "gri Minyas" olarak adlandırılması yanlış olup "parlak perdahlı gri keramik" olarak belirtilmeleri gerekmektedir (2005: 44).

[427] Özyiğit 2005: 44.

Troya VIh tabakasından (GH IIIA2) ele geçmiş benzer forma sahip boyalı bir örnek daha söz konusudur. Bunun dışında Orta Tunç Çağı'nda da görülen maşrapaların Geç Tunç Çağı boyunca yaygın olarak kullanılması dikkat çekicidir.

Geç Tunç Çağı'nda Miken taklidi yerel üretim keramik örneklerinin Troya ve Beşiktepe Mezarlığı'nda da ele geçtiğine yukarıda değinmiştik. Bu benzerlik Phokaia'nın bir kıyı kenti olmasının yanı sıra Troya gibi Miken dünyasıyla ilişkisini göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

3)BAYRAKLI HÖYÜĞÜ

İzmir Körfezi'nde yer alan Bayraklı Höyüğü, günümüzde Ege Denizi'nden yaklaşık 100 m. kadar içerde bulunmaktadır. Klasik Dönem kalıntılarıyla bilinen yerleşmede 1948-52 yılları arasında J. Cook ve E. Akurgal tarafından gerçekleştirilen kazılarda, en erken döneme ait yerleşim izlerine rastlanmıştır. M.Ö. 2. binyıla ait tabakalaşma, sadece höyüğün 200 m. ilerisinde açılan sondajlar sırasında saptanmıştır.

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşme gösteren Bayraklı Höyüğü'nde M.Ö. 2. binyıl malzemesinin bulunduğu tabaka, E. Akurgal tarafından "Bayraklı II" olarak adlandırılmıştır[428]. Höyüğün ondört yapı katından meydana gelen en erken yerleşmesinde sadece 10-14 katları arasında bulunan mimari izler, taş temelli ve kerpicin kullanıldığı küçük dikdörtgen şeklindeki evler ile üstü açık avlulardan oluşmaktadır[429].

4 ve 6 yapı katları arasında özellikle kırmızı ve devetüyü mallar çoğunlukta olup üzerlerinde çok da parlak olmayan açkılama uygulanmıştır. Mika, hamurda daha az görünürken daha çok devetüyü mallarda astar içerisinde kullanılarak Beycesultan'da olduğu gibi altınımsı bir parlaklık elde edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yapı katlarından ele geçen formlar arasında keskin gövdeli ve içe çekik ağız kenarlı kaseler,

[428] Akurgal 1950: 4.

[429] Bayne 2000: 62.

kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler **(Lev. 14a-b-c),** yonca ağızlı testiler, akıtacaklı kaseler ve geniş ağızlı çömlekler bulunmaktadır[430].

Bayraklı II keramiği, çarkta yapılmış monokrom keramik olup kırmızı ve gri renkte astar rengine sahiptir. Mika katkılı olan hamur yapısı kaba niteliktedir. Bazı parçalar yoğun mika katkısı nedeniyle oldukça parlaktır. Perdah uygulanmadığından keramiklerin yüzeyleri pürüzlüdür. Formlar genel olarak kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanak ve kaselerden meydana gelmektedir. W biçiminde dalga bezemeler, yassı ağız kenarları, yumru biçiminde kabartmalar, omuz veya karın üzerinde keskin profil veren gövde yapıları Orta Anadolu'daki Alişar, Boğazköy, Kültepe ve Karaoğlan yerleşmeleriyle benzerlik gösterdiği gibi Beycesultan V-IV, Troya VI, Kusura, Orta ve Geç Tunç Çağı'na ait Thermi ve Larisa buluntuları ile de yakınlıklar söz konusudur[431].

Uygulanan kırmızı, gri ve krem rengine yakın astarlama adeta Hitit keramiğini taklit edercesine yapılmaya çalışılmıştır. Bayraklı II keramiği ile Hitit Krallık Dönemi keramiği arasındaki benzerlik söz konusu keramiğin M.Ö. 2. binyılın ilk yarısına hatta başına tarihlendirilmesinde kolaylık sağlamaktadır[432]. Kırmızı renkli keramiğin önceki tabakadan itibaren süreklilik göstermesinin yanı sıra gri renkli keramiğin sadece Bayraklı II'nin geç evresinde görülmesini, dönemin modası olan Minyas keramiğinin Batı Anadolu kıyılarında daha yaygın olmaya başlamasıyla açıklamak mümkündür[433].

4)ULUCAK HÖYÜK MEZARLIĞI

İzmir ve Kemalpaşa ovaları arasındaki Belkahve eşiğinin hemen doğusunda yer alan Ulucak Höyük, günümüzden yaklaşık sekiz binyıl öncesine giden tarihiyle Batı Anadolu Bölgesi'ndeki en eski yerleşim merkezlerinden biridir. 1995 yılında Altan

[430] Bayne 2000: 68

[431] Akurgal 1950: 5.

[432] Bu sebeple Bayraklı'daki "Gesichtsvase" örneklerini de Hitit Krallık Dönemi ile çağdaş olarak belirtmek gerekmektedir.

[433] Akurgal 1950: 8.

Çilingiroğlu tarafından başlatılan kazılar sonucunda bir höyük ve mezarlıktan oluşan yerleşim yerinin Neolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar yerleşildiği anlaşılmıştır.

Konumuzla ilgili olarak verinin ele geçtiği Ulucak Mezarlığı'ndaki gömülerin Erken Tunç Çağı'nda ve Orta Tunç Çağı'nda yapıldığı görülür. Yerleşim alanı dışında bulunan bu mezarlık alanında özellikle Orta Tunç Çağı'nda gömülerin yapıldığı büyük küp ve çömlekler arasında kremasyon gömünün de uygulandığı anlaşılmıştır. Bu mezarlardan ele geçen çok az sayıdaki ölü hediyesi arasında çeşitli kaplar ve tunç bilezikler bulunmaktadır. İç Batı Anadolu ile Kıyı Ege arasındaki geçiş noktasında yer alan Ulucak mezarlığı, Batı Anadolu'daki çağdaş mezarlıklarla benzer özellikler göstermektedir[434].

5)ALAŞEHİR-GAVURTEPE HÖYÜĞÜ

Sahilden 170 km. içeride yukarı Gediz vadisinde yer alan ve Erken Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem'e kadar yerleşim gören höyükte, günümüze kalan buluntulardan özellikle M.Ö. 2. binyılda yoğun bir şekilde yaşanıldığı anlaşılmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle hem batı kesimdeki yerleşimlerle hem de Hitit Ülkesi'nin batısındaki yerleşimlerle kolay biçimde bağlantı kurabilecek nokta üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca Gediz Vadisi'nin sağladığı olanaklar sayesinde Balıkesir'e ve Denizli'ye ulaşan yollar üzerindeki hareketlere de olanak sağlar[435].

Höyüğün en yüksek noktasında ele geçen ve büyük taşlardan oluşan çevre duvarıyla çevrili megaron tarzında anıtsal yapının, bir beye ait saray yapısı olabileceği önerilmiştir. Megaronun etrafından ele geçen Miken keramikleri sayesinde, yapının M.Ö. 2. binyılın ortalarına yada daha sonrasına ait olduğu anlaşılmıştır[436].

Höyüğün güneyinden ele geçen M.Ö. 2. binyıl keramikleri, küçük tek kulplu, gaga ağızlı testicikler **(Lev. 15a-b),** siyah perdahlı büyük gaga ağızlı testiler **(Lev. 15c),**

[434] Abay-Sağlamtimur-Derin 2000: 361.

[435] Boysal 1967b: 18.

[436] Meriç 1987: 261.

çoğu perdahsız mutfak kapları, çift kulplu perdahsız pithoslar ve içe dönük ağız kenarlı kaseler ile devetüyü renkte astara sahip keskin profilli kaselerden oluşmaktadır[437]. Bunun yanı sıra az sayıda da olsa Miken keramiği ele geçmiştir.

Gavurtepe Höyüğü'nde ele geçen anıtsal yapı, önemli yollar üzerinde bulunan höyüğün önemini bize göstermektedir. Bunun dışında gaga ağızlı testiler gibi formlar, konumundan dolayı Orta Anadolu ile olan ilişkilerin somut kanıtlarını oluşturduğu gibi, höyük bünyesinde yerel nitelikler de taşımaktadır.

6)LİMAN TEPE

İzmir iline bağlı Urla ilçesi sınırları içinde ve İzmir-Çeşmealtı yolu üzerinde bulunan Liman Tepe, Karantina Adası'nın tam karşısında yer alan bir yarımadada kurulmuştur[438] **(Pl. 2b)**. H. Erkanal başkanlığında 1992 yılından itibaren aralıksız olarak sürdürülen kazılarda, Neolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı'nın sonuna kadar kesintisiz bir yerleşimin izleri ortaya çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı'nda sahip olduğu gelişmiş savunma sistemi ile önemli ve güçlü bir kale yerleşimi olduğu anlaşılan Liman Tepe'nin bu dönemde bir de aşağı kentinin olduğu günümüze kalan bazı izlerden anlaşılmaktadır. H. Erkanal tarafından da belirtildiği üzere, İzmir Bölgesi'ndeki diğer yerleşim yerleri küçük kaleler ve köylerden oluşurken Liman Tepe'nin bu bölgede merkezi kontrolü elinde bulundurduğu söylenebilir[439].

Liman Tepe'de M.Ö. 2. binyılın ilk yarısında görülmeye başlanan Orta Tunç Çağı'na tarihlenen dört yapı katından sadece en erken ikisine (3 ve 4. tabakalar) ait bazı oval evler açığa çıkarılmıştır. Yuvarlak bir yapıya sahip olan bu evler, taş kaplı bir

[437] Meriç 1992: 227.

[438] Antik Klazomenai kenti de aynı alanda bulunduğundan dolayı, Liman Tepe'nin bir ölçüde "Prehistorik Klazomenai" olduğu da söylenebilir (Erkanal, H. 2002: 221). G. Bakır'ın 1979 yılında Klazomenai kentinde gerçekleştirdiği kurtarma kazıları sırasında ele geçen en erken mimari kalıntılar ve diğer buluntular, "Klazomenai" başlığı altında anlatılacaktır.

[439] Erkanal, H. 2002: 224.

meydanın etrafında bulunmaktaydı[440]. Liman Tepe'nin kuzeyinde ise yine içindeki buluntulardan anlaşıldığı üzere Orta Tunç Çağı'na ait metal, keramik, dokuma gibi üretim faaliyetlerine yönelik işliklerin kurulduğu bir alan yer almaktadır[441].

M.Ö. 2. binyılın ortalarından itibaren başlayan Geç Tunç Çağı'na ait mimari kalıntıların tamamına yakını ne yazık ki yoğun tahribat nedeniyle yok olmuştur. Liman Tepe'de M.Ö. 2. binyıla ait oldukça önemli yerleşim izlerinin, büyük olasılıkla höyüğün güney kesimindeki antik Klazomenai kentinin kalıntıları altında olması gerektiği düşünülmektedir[442].

Liman Tepe'de ele geçen çok sayıda keramik malzemesine bakıldığında, Orta Tunç Çağı keramik örneklerinin, Orta Anadolu ile Beycesultan ve Demircihöyük'te bulunan örneklerle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Genellikle hamur rengine yakın renkte astara sahip yerli keramik grupları arasında kahverengi, kırmızı, devetüyü, portakal renginde ve sarı renkteki mal grupları ile yerli keramik içerisindeki bir grubu oluşturan gri Minyas keramiği çoğunluktadır. Özellikle kırmızı astarlı ve parlak perdahlı mal grubu içinde yer alan keskin profilli kase ve gaga ağızlı testi formlarının İç Anadolu Bölgesi'ndeki Hitit Krallık Dönemi keramik geleneğini yansıtması, her iki bölge arasındaki kültürel ilişkileri göstermesi açısından önemlidir[443]. Çoğunlukla ince nitelikte hamur özelliğine sahip dönem keramiğinde diğer bir grubu kahverengi ve siyah hamur rengine sahip kaba nitelikteki mallar oluşturmaktadır. Ele geçen kap formları arasında sığ çanaklar, derin çanaklar, fincanlar, yonca ağızlı testiler, çömlekler, kaseler, küpler ve bir matara karşımıza çıkmaktadır[444]. Ayrıca çok sayıda ele geçen insan yüzlü kap parçası, Liman Tepe'de Orta Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'nın içlerine kadar

[440] Erkanal, H.-Günel 1997: 238. Bu tür oval evler Ege Dünyası'nda sayıları çok olmasa da Neolitik Dönem'den itibaren görülmektedir Anadolu'da Liman Tepe'deki örnekler dışında, daha geç dönemde bu geleneğin İzmir bölgesinde de devam ettiğini Bayraklı kazılarından öğrenmekteyiz (Akurgal 1983: 16-17).

[441] Erkanal, H. 2002: 226.

[442] Erkanal, H.-Günel 1997: 234.

[443] Günel 2004a: 202.

[444] Erkanal, H.-Hüryılmaz 1994: 364.

görülmeye devam etmiştir. Bu tür parçalarda kaş kabartma yay şeklinde, burun yine kabartma çubuk şeklinde, göz ise küçük bir oyuk şeklinde ifade edilmiştir[445].

Çizi, yiv, kabartma ve boya bezemenin uygulandığı kaplar arasında özellikle devetüyü yada krem rengindeki astar üzerinde kırmızı, kahverengi ve tonlarında bant bezemenin bulunduğu mat boyalı keramik örnekleri dikkati çekmektedir. Bu keramik grubu özellikle Kıta Yunanistan'da ve Kiklad'larda Orta Hellas Dönemi içinde gri Minyas kadar yaygın bir grubu oluşturmaktadır[446]. Yüzey rengi dışında diğer bir ayırıcı özellik ise açık renk astar üzerine uygulanan boya bezeme biçimleridir. Buna göre, yatay ve dikey bantlar içerisinde uygulanan motifler arasında en yaygın olanları, çizgi taramaları, zikzaklar, üçgenler ve dairelerdir[447]. Liman Tepe höyüğünün kuzeyindeki oval evlerin bulunduğu alandan ele geçen parçaların daha çok mat boyalı amphora **(Lev. 16a)** ve pithos tipi **(Lev. 16b)** kaplara ait olduğu tespit edilmiştir[448].

Geç Tunç Çağı'na ait keramik grupları arasında ise yerli keramikler, gri Minyas keramiği ve ithal veya yerli Miken kapları bulunmaktadır. Yerli keramikler arasında mika katkılı, sarı yada devetüyü renginde hamur ve astar rengine sahip keramiklerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerin yanı sıra "S" biçimli kaseler karakteristik örnekleri oluşturmaktadır. Bunun yanında az da olsa kaba nitelikte hamura sahip çömleklere de rastlanmaktadır. Orta Tuç Çağı'ndan itibaren

---

[445] Erkanal, H.-Günel 1997: 237.

[446] Mat boyalı keramiğin üretim merkezi konumunda olan Saronik körfezindeki Aegina adasında yer alan Kolonna kazıları sırasında zengin bir mat boyalı keramik grubu ele geçmiştir. Bu konuda yapılmış olan ayrıntılı çalışma için bkz. Siedentoph 1991. Liman Tepe'de ele geçen malzemenin Kolonna kazılarında bulunan malzeme gibi kumlu hamur yapısına sahip olması, hamur renginin sarı, yeşilimsi-sarı yada pembe renkleri yansıtması ve boya bezemenin kahverengi ve tonlarında olması söz konusu malzemenin Aegina üretimi olduğunu doğrulamaktadır (Günel 2004a: 206). Anadolu'da Liman Tepe dışında, ayrıca Troya VI tabakasında ortaya çıkarılan mat boyalı keramiğin de ithal edildiği belirtilmiştir (Wünsche 1977: 79'dan aktaran Erkanal, H.-Günel 1996: 309)

[447] Diğer bezeme türleri arasında dalga bezeme, yarım yada tam daireler, konsantrik daireler, daire içinde haç biçimini anımsatan ince çizgilerin oluşturduğu motifler, kafes tarama ve çok yaygın olmasa da birbirine bağlı spiraller ve hayvan tasvirlerine de rastlanmaktadır (Günel 2004a: 201).

[448] Günel 2004a: 201

varlığını sürdüren gri Minyas kap formları arasında ise pedestal dipli, konik gövdeli, ağız kenarı çift kalınlaştırılmış ve ufak kulpları olan gobletler; keskin profilleri ve ağız kenarı üzerinde yükselen dikey kulplarıyla kantharoslar ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve kulplu kase tipleri **(Lev. 16c)** bulunmaktadır[449].

Geç Tunç Çağı'na ait keramikler arasında yerli ve ithal Miken keramikleri de çok sayıda ele geçmiştir. İthal Miken örnekleri ince nitelikte hamura sahip olup hamur rengi krem rengi ve tonlarındadır. Bu grup içinde yer alan kap formları, kylix, alabastron ve çeşitli kaseler şeklinde sayılabilir **(Lev. 16d).** Boyalı Miken örneklerinde uygulanan bezeme türlerinden, bu kapların GH IIIA1-2 ve GH IIIB dönemlerine ait oldukları anlaşılmaktadır[450].

Klazomenai'den ele geçen ithal Miken keramiği formları arasında ise kylixler **(Lev. 17a),** tek kulplu maşrapalar **(Lev. 17b),** tek kulplu fincanlar **(Lev. 17c),** derin küresel gövdeli ve yatay iki kulplu kaseler **(Lev. 17d),** çan şeklindeki kaseler **(Lev. 17e),** düz kenarlı kaseler **(Lev. 17f),** yüksek ayaklı skyphoslar **(Lev. 17g),** kraterler **(Lev. 17h),** amphoralar **(Lev. 17i),** köşeli alabastronlar/pyxisler, tek kulplu sürahiler ve üzengi kulplu kaplar bulunmaktadır[451].

7)ÇEŞME-BAĞLARARASI

İzmir ilinin yaklaşık 75 km. batısında yer alan ve bir liman kenti olduğu anlaşılan Çeşme-Bağlararası yerleşimindeki kazılar, 2002 yılında H. Erkanal tarafından

---

[449] Erkanal, H.-Günel 1995: 264.

[450] Erkanal, H.-Günel 1995: 265. Miken keramiklerinin yanı sıra bir Miken figürin başının da ele geçmesi Miken dünyası ile olan ticari ve ayrıca kültürel ilişkileri göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu figürin başı, kırmızı renkte boyanmış kil parçacıklarıyla belirginleştirilmiş gözleri, dikey bir kabartı şeklindeki burnu, çok azı korunabilen kırmızı renkte boyanmış ağzı ve yine kırmızı renkte dalga şeklinde verilen saç perçemiyle bir kadın başını andırmaktadır. Kıta Yunanistan ve adalarda yaygın olarak bulunan bu buluntu grubu, daha çok GH III dönemine aittir. Kıta Yunanistan'daki Miken kadın figürinlerinin genellikle mezarlardan ele geçmiş olması, bunların dini bir özellik taşıyabileceğini düşündürmektedir (Günel 1998: 25, lev.1: 1-4).

[451] Ersoy 1983: 22-62.

başlatılmıştır. Buna göre yerleşimde saptanan en erken dönem Erken Tunç Çağı II'ye ait olup özellikle Orta Tunç Çağı'nın sonlarına ait (OM III-GM IA) kalıntıları ile dikkat çekmektedir. İki mimari tabaka şeklinde izlenen söz konusu kalıntıların çakıl döşeli sokaklarla birbirinden ayrılan ve Liman Tepe'de olduğu gibi meydanlara açılan evlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Evlerin bulunduğu alanda aynı zamanda tekstil, maden ve şarap üretiminin de yapıldığı atölyeler ortaya çıkarılmıştır.

Mimari açıdan gelişmiş ve son derece iyi örgütlenmiş olduğu görülen yerleşimde ele geçen Orta Tunç Çağı'na ait keramik malzemesine bakıldığında, yerli Anadolu mallarının genellikle devetüyünün tonlarında olduğu, çok az sayıda gri keramik örneklerinin de bulunduğu görülmektedir. Ele geçen formlar arasında çift konik gövdeli, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar[452], sığ çanaklar ve bir kantharos bulunmaktadır[453] **(Lev. 18a-b).**

Geç Tunç Çağı'na ait sadece yerleşimin 30 km. kadar batısında açılan bir sondaj çukuru sırasında saptanan bir çöp çukuru bulunmaktadır. Söz konusu çukurdan gelen malzeme, dönem için karakteristik olan kırmızı astarlı, keskin karınlı çanaklardan oluşan yerli keramik ile bir Miken parçasından oluşmaktadır. Krem astara sahip Miken parçası üzerinde yatay bir bant bezeme bulunmaktadır.

Orta Tunç Çağı'na ait yerli malların yanı sıra Girit, Güneydoğu Ege Adaları, Kikladlar ve olasılıkla Aegina'dan (Kıta Yunanistan) ithal edilmiş keramiklerin de olduğu anlaşılmaktadır. Böylece yoğun Minos bağlantılarına sahip olduğu görülen Çeşme-Bağlararası'nda ayrıca Batı Ege kökenli yerel üretim tekstil ağırlıklarının da bulunması, yerleşimde ticaretle uğraşan Minos kökenli bir halkın oturduğunu göstermektedir[454].

[452] Benzerleri için bkz. Günel 1999: 45, Tip. KII2, lev.36-71; Blegen-Caskey-Rawson 1953: 159-170, 183, res.365,366,372,377; Llyod-Mellaart 1965: 82, res.1-3,10-12.

[453] Erkanal-Karaturgut 2004: 154-156.

[454] Erkanal-Karaturgut 2004: 159.

8) BAKLA TEPE

Günümüzde Tahtalı Barajı Gölü suları altında kalan Bakla Tepe yerleşimi, İzmir'in güneyinde, Menderes ilçesine bağlı Bulgurca köyünün kuzey kenarında bulunmaktadır. Söz konusu yerleşim 250 m. çapında kayalık bir arazide, Cuma Ovası'na tamamen hakim bir tepe üzerinde kurulmuştur[455]. Hem günümüzde hem de Roma Dönemi'nde oldukça tahrip olmuş olan tepe üzerinde, yine de kültür tabakalarını izlemek mümkün olabilmiştir.

1996 yılında Bakla Tepe'nin en yüksek yerinde ele geçen Geç Tunç Çağı'na ait oda mezarı tahribattan kurtulmayı başarmıştır. Genel olarak dikdörtgen mezar odasına ve uzun dromosa sahip mezarlar batı dünyasında yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır[456]. Mezar içinde gerek urne gerekse mezar eşyası olarak fazla sayıda keramik ele geçmiştir. Keramiklerin en az %75'inin yerel özellikler taşıdığı, bunun yanında ithal **(Lev. 19a)** ve yerli Miken keramiklerinin de olduğu görülmektedir[457]. İthal Miken keramiklerinden dolayı GH IIIB dönemiyle çağdaş olduğu anlaşılan

[455] Bakla Tepe'nin 2 km. güneyinde ve Kolophon'un 4 km. kuzeyinde yer alan Kocabaş Tepe yerleşmesi, Bakla Tepe ve Kolophon'daki (Değirmendere) mezarların ait olduğu yerleşme yeridir. Başlangıçta Bakla Tepe'deki oda mezar ile bağlantısı üzerinde durulan Kolophon'daki tholos mezarın etrafında M.Ö. 2. binyıl yerleşmesi aranmaya başlanmış ve Kocabaş Tepe yerleşmesinin yeri bu sayede saptanmıştır (Erkanal-Özkan 1998: 405). Kocabaş Tepe'den bakıldığında hem Bakla Tepe, hem de Kolophon çok açık bir şekilde görülebilmektedir. H. Erkanal'ın belirttiği üzere, bu merkez, bulunduğu tüm Cuma Ovası'na hakim olup hem denize, hem de Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan Küçük Menderes vadisi ve doğal yolları kontrolü altında tutmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Kocabaş Tepe'nin, Bakla Tepe ve Kolophon'daki mezarların sahibi olması gerektiği düşünülmektedir (Erkanal-Özkan 1998: 406). Her iki merkezin ortasında bulunan Kocabaş Tepe yerleşmesinin güney ve doğusunda M.Ö. 2. binyıla ait çok sayıda keramik örneğine rastlanmıştır. Ele geçen keramikler arasında en yoğun grubu Orta Tunç Çağı malzemesi oluştursa da Geç Tunç Çağı'na ait karakteristik örnekler de bulunmaktadır (Erkanal-Özkan 1998: 406).

Yapılan çalışmalar sonucunda, genel olarak bakıldığında, Kolophon'un M.Ö. 1. binyılda, Kocabaş Tepe'nin M.Ö. 2. binyılda, Bakla Tepe'nin ise M.Ö. 3. ve 4. binyılda yerleşildikleri anlaşılmaktadır (Erkanal-Özkan 1999: 337).

[456] Erkanal-Özkan 1998: 404.

[457] Erkanal-Özkan 1998: 404.

mezarın M.Ö. 13. yy.da kullanıldığı tespit edilmiştir. Miken kültürünü yansıtan diğer mezar eşyaları ise zambak şeklindeki fildişi kolye taneleri, istiridye benzeri altın kolye taneleri ve hasır motifli taraktır. Tüm bu özellikleriyle Bakla Tepe'deki mezarın, tümülüs karakterinde ve oda mezar şeklinde bir krali mezar özelliklerini yansıttığı görülmektedir[458].

1997 yılında Erken Tunç Çağı tabakaları üzerinde yer alan Roma Dönemi kalıntılarının içinde Geç Tunç Çağı'na ait bir küp mezar açığa çıkarılmıştır. 2 bebek iskeletinin tespit edildiği bu küp mezarda ele geçen mezar eşyaları arasında, bir bronz kolye, bir küçük testi ve iki ağırşak ele geçmiştir. Bulunan küçük testiye göre bu mezarın büyük olasılıkla M.Ö. 13. yy.a ait olduğu ve yine Bakla Tepe'de bulunan oda mezar ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. Çevrede toplanan malzemelerden küp mezarlara dair başka örneklerin de olabileceği düşünülmektedir[459].

9)BADEMGEDİĞİ TEPESİ

1999 yılındaki Metropolis kazısı sırasında çevrede yapılan araştırmalar sonucu keşfedilen Bademgediği Tepesi, Aydın otoyolu Torbalı kavşağı kenarında bulunmaktadır[460]. Etrafı surlarla çevrili olan ve tepe eteklerinde kaya tabanını aşındırmış tekerlek izleri bulunan tepe, kazıcısı R. Meriç tarafından Hitit metinlerinde geçen *Puranda* ile eşleştirilmek istenmiştir[461]. 6 tabaka ve 4 yapı katının tespit edildiği tepede, M.Ö. 2. binyıldan Geometrik Dönem'e kadar yerleşildiği anlaşılmıştır **(Pl. 3a)**.

Tepede ele geçen keramik örneklerine bakıldığında, en altta bulunan VI. tabakada Orta Tunç Çağı için tipik olan kırmızı astarlı kapların yanı sıra M.Ö. 15. ve 14.

[458] Erkanal-Özkan 1999: 338.

[459] Erkanal-Özkan 1999: 338.

[460] İzmir ili Torbalı ilçesi sınırları içindeki Metropolis antik kentinde 1989 yılından itibaren Recep Meriç tarafından yürütülen çalışmalar sırasında antik kentin akropol kısmında ana kayanın üzerinde, Arkaik ve tarihöncesi dönemlere ait çok sayıda keramik parçası toplanmıştır. Erken Tunç Çağı'na tarihlenen örnekler dışında M.Ö. 2. binyıl buluntuları da ele geçmiştir. Bu buluntular arasında kazıcısı tarafından Hitit Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen bir mühür dikkat çekicidir (Meriç-Öz 2002: 235).

[461] Meriç 2002: 233.

yy.lara işaret eden ve Beycesultan IV, Liman Tepe Orta Tunç Çağı I-IV tabakaları ile Aphrodisias'daki örneklerle benzerlikler gösteren yerel keramik parçaları ele geçmiştir. Ayrıca Geç Minos IA parçaları da (M.Ö. 1575-1500) tespit edilmiştir. III-V. tabakalarda ise önceki tabakada da saptanan yerli keramik görülmeye devam etmiştir **(Lev. 19b).** Ayrıca Milet'te de benzerleri bulunan ve M.Ö. 14. yy.a tarihlenen krem renkli keramik parçaları da bulunmuştur. Orta Kyklad Dönemi'nin sonlarına tarihlenen ve krem renkli bir kabın ağız kenarına ait olan bir parça, Kykladlarla ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Bu tabakada ele geçen GH IIIA2 dönemine ait bir Miken keramik parçası sayesinde M.Ö. 1375-1300 yıllarına ait olduğu anlaşılmıştır. II. tabakada GH IIIC dönemine ait Miken keramiklerinin yerli taklitlerinin yanı sıra (M.Ö. 1190-1050/1030) Yunanistan ve Balkanlar'la bağlantılı olarak el yapımı kaba kaplara ait parçalar (Handmade Burnished Ware) da tespit edilmiştir[462]. GH IIIC keramikleriyle birlikte Miken Dönemi'ne ait büyükbaş bir hayvanı tasvir eden boyalı heykelciğin bacak bölümünün bulunması, burada bir Miken Dönemi kutsal alanının varlığına işaret etmektedir[463].

M.Ö. 1375-1300 yıllarına ait III-V. tabakalar ile M.Ö. 1190 yılında başlayan II. tabaka arasındaki hiatus, Meriç'e göre II. Murşili'nin Arzawa seferi sırasında M.Ö. 1325'de Puranda'yı ele geçirdiği tarihle aynı dönemi göstermektedir. IV. ve V. tabakalarda ortaya çıkarılan kül ve yanık izlerinin bir tahribat tabakasını gösterdiği düşünülmüştür. Böylesi bir tahribattan sonra, tepede II. tabakada yeniden yerleşildiği tespit edilmiştir[464].

10)AYASULUK TEPESİ

Ünlü antik kentlerden birisi olan Efes kenti, İzmir ili Selçuk ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Küçük Menderes Nehri'nin sularını boşalttığı körfezin yanında kurulmuş olan kent yüzyıllarca büyük bir liman ve ticaret kenti özelliğini korumuştur. Genellikle Arzawa krallığının başkenti *Apasa* ile eşleştirilmeye çalışılan

[462] Meriç-Öz vd. 2005: 141.

[463] Meriç-Öz vd. 2006: 250.

[464] Meriç 2002: 232.

Ayasuluk Tepesi'nin[465] güney kısmında 1963 yılında ortaya çıkarılan bir Miken mezarı sonrasında Efes antik kentinin prehistorik yerleşmesi burası olabileceği üzerinde durulmaya başlanmıştır[466] **(Pl. 3b)**. Bu konudaki ilk kazı çalışmaları, 1990 yılında yoğun bir şekilde M.Ö. 2. binyıla ait keramik grubunun ele geçtiği İç Kale'nin güneydoğu köşesinde başlatılmıştır. 1996 yılından itibaren M. Büyükkolancı tarafından sürdürülen kazılar sonrasında, Erken Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem'e kadar 6 tabaka saptanmış olup 3. ve 6. tabakalar arası M.Ö. 2. binyıla tarihlenmiştir[467].

Orta Tunç Çağı'na ait belirgin bir mimari yapının ele geçmediği 3-5. tabakalardan gelen malzeme, Liman Tepe, Aphrodisias, Emporio (Kios) ve Troya V ile benzerlikler göstermektedir[468]. Geç Tunç Çağı ile ilgili olarak en üstte yer alan 6. tabakada bir sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Sur duvarının alt kısmında tarihlendirilmesi konusunda yardımcı olan Geç Tunç Çağı'na ait yoğun keramik malzemesi ele geçmiştir[469]. Daha çok kırmızı astarlı ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplardan oluşan dönem keramiği **(Lev. 19c-d)**, Beycesultan III-I ile Orta Anadolu'da ele geçen keramikler ile benzerlikler taşımaktadır[470]. Şiddetli bir yangın geçirdiği anlaşılan yapı katından gelen diğer keramikler arasında çömlekler ve yonca ağızlı testiler yer almaktadır.

---

[465] 1960'lı yıllardaki kazılarda Ayasuluk Tepesi, "Selçuk Tepesi" olarak adlandırılmaktaydı (bkz. Gültekin-Baran 1964: 122). M. Büyükkolancı'ya göre, Prehistorik Dönem'den itibaren Anadolu kavimlerinin yaşadığı ve daha sonra Karlar, Lelegler ile Lydler tarafından yerleşilen kentin eski adı büyük olasılıkla Apasa olmalıdır ve tepenin adı zamanla Ephesus olmuştur (Büyükkolancı 1998: 38).

[466] Efes'te bir prehistorik dönem yerleşiminin olabileceğine dair ilk çalışmalardan birisi de, Hanfmann'ın Efes'den gelmiş ve Amerika'da özel bir koleksiyonda bulunan bronz bir figürden bahsettiği *'A Hittite Priest from Ephesus'* adlı makalesidir (1962: 1-4). Bu figürün önünde tek kulplu akıtacaklı bir kap durmakta ve ayrıca insan figürünün başında bir rahip başlığı bulunmaktadır. Figürün giydiği pileli etek daha çok Geç Hitit kaya anıtlarındaki kabartmalarda yaygın olarak görülmektedir. Milet'te ele geçen benzer bir kap (tabaka I, 3) M.Ö. 12. yy.a tarihlenmiştir. Hanfmann, bu benzerliklere dayanarak figürün Hitit İmparatorluk Dönemi'ne (M.Ö. 13. yy. veya daha öncesi) ait olabileceğini düşünmektedir.

[467] Büyükkolancı 1998: 31.

[468] Büyükkolancı 1998: 33.

[469] Büyükkolancı 1998: 31.

[470] Büyükkolancı 1999: 361.

İlk olarak 1963 yılında Bizans sur duvarının yakınındaki düzlükte ortaya çıkarılan Geç Tunç Çağı'na ait bir mezar, tam bir plan vermemekte ve mezar hediyeleri mezarın etrafında dağılmış bir şekilde ele geçmiştir[471]. Tamamı GH IIIA2 dönemine ait Miken keramiğinden oluşan söz konusu eserler arasında, krater **(Lev. 19e),** riton, sürahi, matara **(Lev. 19f)** ve testi gibi tipik Miken formları bulunmaktadır.

11)SARDİS

Manisa ili Ahmetli ilçesinin güneyinde ve bereketli Gediz Ovası'nda yer alan Sardis antik kenti, İzmir'e 72 km. uzaklıkta olup, İzmir-Ankara karayolunun ortasında bulunmaktadır. Sahip olduğu zengin altın yatakları sayesinde tarihte ilk kez paranın basıldığı ve Kral Yolu'nun sonunda yer alan kent (ykl.M.Ö. 600), aynı zamanda Lidya Krallığı'nın da merkezi konumundaydı. 1958 yılında başlayan ikinci dönem kazıları günümüzde C. H. Greenewalt Jr. tarafından yürütülmekte olup Roma Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, kentte en erken yerleşim izlerinin Erken Tunç Çağı'na kadar gittiği görülmüştür. M.Ö. 2. binyılda küçük bir köy görüntüsüne sahip olduğu anlaşılmıştır.

b.Yüzey Araştırmaları

Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes gibi nehirlerin suladığı verimli topraklara sahip bölgede yaşayan halkın, gerek nehirlerin akış yönleri gerekse de yükseltilerin kıyıya paralel uzanmaları sonucu hem Ege Dünyası hem de Orta Anadolu ile ilişkiler kurabilmesi mümkün olabilmiştir. Böylelikle her yönden gelebilecek saldırılara karşı güçlü kaleler kurularak çeşitli önlemler alınmaya çalışılmıştır. M.Ö. 2. binyıla ait malzemenin ele geçtiği höyükler, genellikle M.Ö. 3. binyılda yerleşilmeye başlanmış ve sonraki yıllarda yerel özelliklerini sürdürmeyi başarmıştır **(Har. 1, 2, 4).**

1980'li yıllarda R. Meriç tarafından İzmir ve Manisa illerinde gerçekleştirilen çalışmalar sırasında özellikle Gediz Nehri ile Küçük Menderes Nehri yakınlarında kurulmuş olan M.Ö. 2. binyıl yerleşimlerinin varlığı tespit edilmiştir. Böylelikle

[471] Gültekin-Baran 1964: 122.

Alaşehir, Sardis-Marmara Gölü, Foça, Menemen, Torbalı, İzmir, Kemalpaşa, Ephesos ve Kuşadası çevrelerinde söz konusu döneme ait malzeme veren höyükler saptanmıştır[472]. Ele geçen keramikler arasında gri, devetüyü ve kırmızı renkli mal grupları ile keskin profilli kaseler bulunmaktadır. N. Tuna tarafından saptanan Torbalı yakınlarındaki Arapkahve Höyüğü'nde M.Ö. 2. binyıla ait tipik gri Minyas örnekler **(Lev. 20a)** ve Çevik Höyüğü'nde gri keramikler **(Lev. 20b)** ele geçmiştir[473].

R. Meriç tarafından tespit edilen yerler arasında özellikle Ephesos çevresinde kurulmuş olan Büyükkale, Ilıcatepe ve Çamlık-Göztepe'nin M.Ö. 2. binyıla ait kaleler olmaları ilgi çekicidir. Bunlardan özellikle Selçuk-Aydın ve Çamlık-Kuşadası yol kavşağında yer alan Göztepe'den M.Ö. 2. binyıla ait içe dönük ağız kenarlı kase parçaları ele geçmiştir[474] **(Lev. 20c).** Meriç'e göre söz konusu savunma yapıları ve Gediz ile Küçük Menderes havzalarındaki M.Ö. 2. binyıl yerleşimleri, büyük olasılıkla Arzawa Ülkesi içinde yer almaktadır[475].

A. Erkanal'ın özellikle İzmir'in kuzeyi ve Menemen Ovası çevresinde gerçekleştirdiği çalışmalar sırasında, ağırlıklı olarak Hellenistik ve Roma kalıntıları incelenmiş olsa da M.Ö. 2. binyıla ait malzeme veren höyükler de tespit edilmiştir. Bunlardan Sakaltepe ve Kevserkayaları mevkiinde M.Ö. 2. binyıla ait buluntular ele geçirilmiştir[476].

[472] Meriç 1988: 247.

[473] Tuna 1988: 304.

[474] Meriç 1989: 387.

[475] Meriç 1990: 361.

[476] Erkanal Öktü-İren 2004: 248.

3.GÜNEYBATI ANADOLU BÖLGESİ

a.Kazılar

Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde 1950'li yıllarda gerçekleştirilen Beycesultan kazıları, özellikle Kalkolitik Dönem'den M.Ö. 2. binyıl sonuna kadar kesintisiz devam etmesi ve tam bir stratigrafi vermesi nedeniyle uzun yıllar boyunca bölge arkeolojisinde tek kaynak olarak gösterilmiştir. Özellikle Arzawa Ülkesi ile ilgili tartışmalarda Beycesultan V yapı katında ortaya çıkarılan M.Ö. 2. binyıla ait saray yapısı, konuyla ilgili araştırmacılara yerleşme yerinin Arzawa krallığında önemli bir yere sahip olduğunu düşündürmüştür. Arzawa krallığının merkezini oluşturan ve krallık parçalandıktan sonra öne çıkmaya başlayan Mira Ülkesi'nin bir kısım topraklarının Yukarı Menderes Havzası'nı da içine aldığı ve İzmir iline kadar uzandığı düşünülmektedir. Bazı bilim adamları isim benzerliğinden yola çıkarak antik Karya kıyılarının Karkisa Ülkesi olduğunu, bazıları ise Karya kıyıları, ön kısmındaki adalar ve Kıta Yunanistan'ın Ahhiyawa Ülkesi'ni oluşturduğunu ileri sürmektedir. Göller Bölgesi ise Hapalla Ülkesi için önerilen bölgelerden biridir.

Eski dönemlerden itibaren Anadolu'nun kuzey ve güneyi, kıyı kesimler ve Orta Anadolu arasındaki ulaşımlar elverişli coğrafi imkanlar sayesinde Güneybatı Anadolu toprakları üzerinden yapılmaktadır. Elverişli konumu sayesinde bölge topraklarında bulunan çok sayıda yerleşimin yapılan yüzey araştırmalarıyla saptanması ise şaşırtıcı olmamalıdır.

1)BEYCESULTAN

Denizli ilinin kuzeydoğusunda, Çivril ilçesinin 5 km. güneybatısında ve Yukarı Menderes Havzası'nın kuzeybatısında bulunan Beycesultan höyüğündeki kazılar, 1954-59 yılları arasında S. Lloyd ve J. Mellaart başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Kalkolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz 40 tabakanın saptandığı Beycesultan höyüğü, hem Büyük Menderes vadisi hem de tüm Güneybatı Anadolu Bölgesi'nin prehistorik dönemi için stratigrafi vermesi açısından önemli bir kazı yeri olmuştur.

Ancak yazılı belgelerin ele geçmediği[477] ve radyokarbon tarihlendirmelerin olmadığı kazı yerinde, stratigrafi veren keramiklerin Anadolu'nun diğer yerleşmelerinden gelen örneklerle tipolojik olarak karşılaştırılmasına gidilmiştir[478]. Geç Tunç Çağı'ndan sonraki dönemde birkaç yüzyıl süren bir boşluk olduğu (Karanlık Dönem?) ve bundan sonra ancak M.Ö. 8. yy.da bir yaşamın görüldüğü Geç Tunç Çağı tabakaları arasından gelen Frig Dönemi'ne ait keramik parçalarından anlaşılmaktadır.

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren çevre duvarıyla korunan megaron planlı yapılarda yaşayan ve küçük kutsal yapılarda tapınan halkın olduğu yerleşim yerinin, taşıdığı özellikler nedeniyle içinde bulunduğu bölge dışında Kuzeybatı Anadolu Bölgesi ile de ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yerel niteliklerin görülmeye devam ettiği Orta Tunç Çağı'na ait V. ve IV. yapı katlarında (M.Ö. 1900-1450) Beycesultan höyüğü, kendine özgü özellikler de kazanmaya başlar. Söz konusu döneme ait önemli yapılardan biri kuşkusuz "Yanmış Saray" olarak adlandırılan yapı kompleksidir **(Pl. 4a)**. Saray yapısı, aşağı kentten bir sur duvarı ile ayrılmıştır. Tüm Batı Anadolu Bölgesi için önemli bir gelişmeyi gösteren yapı içinde duvar resmi kalıntıları ile hayvan biçimli kaplara da rastlanmıştır[479]. Saray yapısının aynı dönem Orta Anadolu Bölgesi saraylarıyla benzer özellikler taşıması, Beycesultan'ın Batı Anadolu dışında Orta Anadolu ile de ilişki içerisinde olduğunu gösterir. Sarayın bir yangın sonucunda

[477] J. Mellaart'ın bölgede yaptığı yüzey araştırmaları sırasında, Çivril ilçesi sınırları içinde ele geçen ve yayınlarda *"Çivril Grafito"* olarak adlandırılan bir kap parçası bulunmuştur (Lloyd-Mellaart 1955: 78. Hitit kaya anıtlarından bilinen Luwice Hiyeroglif işaretlerden oluşan bu parçada, tamamı okunamasa da okunabilen bir işaretin "katip" anlamına gelmesi demek ki bölgede yazının bilindiği ve uygulandığını göstermektedir. Kırmızı renkli bu testi parçası Erken Tunç Çağı III'e tarihlenmektedir. Bunun dışında Beycesultan'dan gelen yine aynı döneme ait bir testi parçası üzerinde de anlamı çözülememiş bir işaret görülmektedir. 1990'lı yıllarda Hakan Kale tarafından araştırılan Yukarı Menderes Bölgesi'nde Beycesultan'ın 20 km. uzağında dağlık bir kesimde kesik gaga ağızlı bir testicik üzerinde anlamı çözülememiş iki hiyeroglif işaret bulunmuştur. Bu kabın da Erken Tunç Çağı II-III'e ait olması, Anadolu'da yazının M.Ö. 2. binyıldan önce de bilindiğini göstermektedir (Kale 1999: 73).

[478] Mellaart 1970: 55.

[479] Saraydan hiyeroglif işaretler taşıyan bir kil mühür dışında hiçbir yazılı belgenin çıkmaması, yazının belki de ahşap, balmumu gibi günümüze kadar kalması pek mümkün olmayan bir madde üzerine yazılmış olabileceğini akla getirmektedir.

yıkılması, Beycesultan'ın M.Ö. 2. binyılda Arzawa Ülkesi'nin önemli bir kenti olup olmadığını akla getirmektedir. Mellaart, söz konusu tahribatın, olasılıkla I. Hattuşili'nin Arzawa üzerine düzenlediği seferler sonrasında Hititler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir[480].

Orta Tunç Çağı'nda önemli bir kent olduğu anlaşılan Beycesultan'da, III. ve I. tabakaları arasında görülen Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde (M.Ö. 1450-1200/1100)[481], eski önemini yitirdiği ve prenslikle yönetilen küçük bir kent durumuna geldiği görülmektedir. Söz konusu dönemde yine megaron planlı yapılar görülmeye devam ettiği gibi, küçük bir saray kalıntısına da rastlanmıştır[482].

Ele geçen keramik örneklerine bakıldığında, Orta Tunç Çağı'na ait keramik formlarının Erken Tunç Çağ III'den itibaren süreklilik gösterdiği görülmektedir. Form açısından her iki dönem arasında pek fazla farklılık görülmezken, IVc evresinden itibaren Geç Tunç Çağı'nda yaygın olacak formlar ağırlık kazanmaya başlar[483]. Çark yapımı keramikler üzerinde kırmızı ve kahverenginin koyu tonlarında astar uygulandığı görülür. Yüzeyler düzleştirilmiş olmasına karşın parlak açkılı örnekler az sayıdadır. IVc evresinde yoğun olan kaba mutfak malları, Orta Tunç Çağı'nın sonlarında (IVa evresinde) azalmaya başlar. Üzerlerinde yumru, dalga ve kabartma bezeme dışında değişik bir uygulamanın görülmediği kaplarda, metal kapların taklit edilmeye çalışıldığı düşünülmektedir[484].

---

[480] Lloyd-Mellaart 1965: 73. Yapılan tarihlendirmeler sayesinde sarayın M.Ö. 1850 yılında yapıldığı ve M.Ö. 1765/1650 yılında da yıkıldığı anlaşılmıştır.

[481] Mellaart'a göre Beycesultan III tabakası, soylu bir sınıfa ait olduğu görülen keramik malzemesi nedeniyle Arzawa kralı Tarhundaradu Dönemi'ni yani M.Ö. 15. yy.ın ilk yarısını göstermektedir (Mellaart-Murray 1995: 6).

[482] Mellaart-Murray 1995: 21.

[483] Lloyd-Mellaart 1965: 69.

[484] Lloyd-Mellaart 1965: 70. Metal işçiliğinin etkisi sadece kaselerle sınırlandırılamaz, V. tabakanın fincanları, gaga ağızlı testiler, ikili veya üçlü yonca ağızlı testiler, akıtacaklı kaplar, çaydanlıklar vs. için de aynı derecede dikkate değerdir. Metal orjinallere dayanan küçük halka dipler üstündeki çift koni biçimleri dönemin bir özelliğidir. Metalik kökeninin belli olmadığı nispeten az parça vardır ve bunların

Keskin ve köşeli profillerin, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kapların[485], W biçiminde dalga bezemeler, halka diplerin oldukça kaliteli bir görünüm kattığı kapların gelişimi, daha çok Kültepe gibi Orta Anadolu kentlerindeki gelişme ile yakın bir durum sergilemektedir. Ancak Kuzeybatı Anadolu Bölgesi ile özellikle Erken Tunç Çağı II'den itibaren olan ilişkilerin yine Orta Tunç Çağı'nda da devam ettiği görülür. Yukarı Menderes Havzası'ndan Buldan geçidi aracılığıyla Gediz vadisine ulaşan yol, Güneybatı ile Kuzeybatı ve Ege kıyılarıyla olan bağlantıyı kolaylaştırmaktadır. Bu noktada Bayraklı höyüğünde ele geçen Beycesultan benzeri keramikler şaşırtıcı olmamaktadır[486]. M.Ö. 2. binyılın başlarında Milet'ten kuzeyde gri Minyas keramiği görülürken Beycesultan da dahil olmak üzere güneybatıda onun yerine kırmızı, devetüyü ve krem renginde Minyas keramiklerinin daha yaygın olması ayrıca ilgi çekicidir[487]. Kaseler üzerinde görülen W biçiminde dalga bezemeler ve dikey çizgiler, Beycesultan Orta Tunç Çağı'nın ilk yarısında oldukça yaygın olup kuzeyde Bayraklı'ya kadar ve Manisa Ovası'nda da benzer uygulamalara rastlanmıştır. Orta Tunç Çağı'nın ikinci yarısında ise dalga bezemeli keskin profilli kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerin Beycesultan'daki yaygın kullanımlarının bu dönemde azaldığı görülmektedir[488].

Hızlı dönen çarkta yapılmış Orta Tunç Çağı keramiği içinde görülen ince ve kaba malları beş grupta incelemek mümkündür. Bunlar, açkılı kaliteli mallar (özellikle Erken Tunç Çağı III'den bilinen siyah, gri, koyu kırmızı, turuncu, devetüyü veya krem renkte kemik yüzeyi görünümünde açkılı mallar), kırmızı, devetüyü veya kahverengi astarlı devetüyü mallar, düz devetüyü mallar, kırmızı, devetüyü veya kahverengi kaba

---

çoğu depolama küpleri, pişirme kapları gibi normal olarak kilden başka bir materyalle üretilemeyen kaplardır.

[485] Orta Tunç Çağı'nın en karakteristik formu olan kalınlaştırılmış ağız kenarlı kasenin gelişimi bu sürecin göze çarpan bir örneğini sunar. IVa tabakasına kadar metal orjinale tüm benzerliğini yitirmiş garip bir profil ortaya çıkar.

[486] Lloyd-Mellaart 1965: 75. Orta Tunç Çağı'nda Beycesultan ve Bayraklı'daki benzer özellikler arasında keskin profilli kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler ile içe çekik ağız kenarlı kaseler üzerine uygulanan taklit kulp diğerlerinden farklılık gösterir.

[487] Lloyd-Mellaart 1965: 76.

[488] Lloyd-Mellaart 1965: 78; Boehlau-Schefold 1942: 5, lev. 3: 15; Akurgal 1950: lev. VIIIa.

mallar, siyahımsı kahverenginde ve yoğun mika katkılı pişirme kaplarıdır[489]. Ele geçen formlar arasında kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase **(Lev. 21a),** içe çekik ağız kenarlı kase **(Lev. 21b),** fazla derin olmayan kase **(Lev. 21c),** düzgünleştirilmiş ağız kenarlı ve keskin profilli fazla derin olmayan kase **(Lev. 21d),** iç bükey ağız kenarlı ve iki şerit kulplu kase **(Lev. 21e),** "Saray mal grubu" olarak adlandırılan düz çark yapımı devetüyü mallar **(Lev. 21f),** fincanlar **(Lev. 21g),** kadehler **(Lev. 21h),** gaga ağızlı testiler **(Lev. 21i),** çift ağızlı testiler **(Lev. 21j),** yonca ağızlı testiler **(Lev. 21k),** çaydanlık **(Lev. 21l),** süzgeçli akıtacaklı ve sepet kulplu çömlek **(Lev. 22a),** iki kulplu çömlekler **(Lev. 22b),** depolama küpleri **(Lev. 22c),** kap altlığı olan pişirme kapları **(Lev. 22d)** bulunmaktadır.[490]. IVc tabakasından itibaren özellikle kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplarda dikey kulp ve Kuzeybatı Anadolu'da da görülen kulp üzerinde kesikler **(Lev. 22e)** görülmeye başlar. Bunlar dışında ele geçen buluntular arasında sarayda bulunan pişmiş topraktan boynuz biçimli yumru bezemeye sahip davullar(?) **(Lev. 22f)** ve ritonlar **(Lev. 22g)** yer almaktadır.

Geç Tunç Çağı'na ait III. tabakada devetüyü, kırmızı ve kahverengi astarlı keramiklerde görülen karakteristik ışın yada perdah bezemeler ve mükemmel metal formları ile metalik kaplara daha çok yaklaşıldığı anlaşılmaktadır[491]. Söz konusu dönemde en yaygın iki mal grubundan birincisi ışın şeklinde açkı bezemenin olduğu kırmızı, devetüyü, kırmızımsı-kahverengi ve kahverengi astarlı açkılı mallar; ikincisi genellikle mat görünüme sahip siyahımsı-kahverengi boya astarla kaplı mallar olup ışın şeklinde açkı bezemenin uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Bunlar dışında kaba domestik kaplardaki basit örgü motifi sıraları, pitoslardaki baskı mühür bezemesi, boynuzlu altarlar veya ocaklar ile paralel yatay çizgiler ve dalgalı çizgiler şeklinde olan yiv bezemeler[492] ve diğerleriyle birlikte görülen açkı bezeme kapların üzerindeki en yaygın kullanılan süslemelerdir. Bu dönemde yeni ortaya çıkan ve dönem sonuna kadar görülen karakteristik formlar arasında kadehler, meyvelikler **(Lev. 23a),** maşrapalar

[489] Lloyd-Mellaart 1965: 80.

[490] Lloyd-Mellaart 1965: 82-95.

[491] Mellaart-Murray 1995: 1.

[492] Kazıma dalgalı çizgiler, Troya VI ve VII tabakalarında da yaygın bir uygulamadır.

(Lev. 23b), askos **(Lev. 23c),** kraterler **(Lev. 23d),** koyu renkte ip şeritlerinin olduğu baskılı pithoslar **(Lev. 23e)** bulunmaktadır[493].

II. tabakada mat açkılı malların yanında "parlak açkılı mallar"da sayıca artış görülmeye başlar. Söz konusu mallar devetüyü ve kırmızı renkte hamura, devetüyü, kırmızı, turuncu, kahverengimsi-siyah ve kahverengi astara ve gayet düz bir yüzey görünümüne sahiptirler. Sayıca az olsa da "Gold Ware" olarak adlandırılan bol altın renkli mika katkılı astarın uygulandığı keramiklerin **(Lev. 23f)** II. tabakadan başlayarak I. tabakada da görülmeye devam ettiği tespit edilmiştir. Bunun dışında bu dönemde de kullanılmaya devam eden açkılı mallar, devetüyü, kırmızı ve gri renkte hamura sahip olup devetüyü **(Lev. 23g),** kırmızı **(Lev. 23h),** turuncu **(Lev. 23i)** ve kahverengi **(Lev. 23j)** astarlıdır[494].

Beycesultan I tabakasının, Ia (daha erken) ve Ib (daha geç) şeklinde iki evreye ayrıldığı görülmektedir. Her ne kadar her iki evre keramiği arasında belirgin farklar olsa da (parlak malların Ia evresinde daha az olup Ib'de daha fazla sayıda bulunması ve boyalı altın renkli malların Ia'da olmaması gibi) bu ayrım keramiklerin nitelikleri esas alınarak değil de bulundukları alana göre yapılmıştır. Buna göre, megaron ve fırından ele geçenler Ia; M, A ve H bölgelerindeki yanmamış evlerde ele geçenler ise Ia evresine dahil edilmiştir[495]. I. tabakada (özellikle Ib evresinde) ele geçen keramiklerde farklı renklerin uygulanmaya başladığı görülmektedir. Buna göre, koyu kahverengi, koyu kırmızı, pembe, turuncumsu kırmızı, yoğun devetüyü rengi, kirli beyaz yeni görülmeye başlayan renkler arasındadır[496]. Söz konusu mallarla birlikte altın renkli mallar ve düz astarlı mallar da (devetüyü, kiremit kırmızısı, kahverengi, koyu kırmızı) görülmeye devam eder. Bunlar dışında Orta Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşimde kullanılmaya devam eden mutfak mallarını, yoğun mikalı hamura sahip pişirme kapları oluşturmaktadır **(Lev. 24a).** Önceki bezeme unsurlarının yanı sıra altın renkli mallarda o

[493] Mellaart-Murray 1995: 2.

[494] Mellaart-Murray 1995: 21.

[495] Mellaart-Murray 1995: 57.

[496] Mellaart-Murray 1995: 56.

kadar yaygın olmasa da mat kırmızı boya bezeme görülmeye başlar[497] **(Lev. 24b).** Beycesultan I tabakasında, II. tabakayla kıyaslandığında, yeni mal grupları ve bezeme unsurları dışında yeni formların da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Sıvı konulan kaplarda ve gaga ağızlı testilerde sayıca artış olurken, maşrapalar ortadan kalkar, kase ve çanaklarda çok küçük değişiklikler meydana gelir, iki ağızlı ve yonca ağızlı testilerin yerini yuvarlak ağızlı testiler, askosların yerini ise mataralar almaya başlar. Çaydanlıklar az görülmeye başlarken mutfak mallarında çeşitlilik, çömlekler ve kraterlerde büyük bir gelişme görülmeye başlar. Hitit Dönemi'ni yaşayan Orta Anadolu'daki keskin profilli kaseler **(Lev. 24c)** ve uzun boyunlu testilerin **(Lev. 24d)** Beycesultan'da da yoğun olarak görülmeye başladığı anlaşılmıştır[498].

III. tabakadan ele geçen iki ithal boya bezemeli Miken kap örneğinden biri üzengi kulplu çömlek **(Lev. 24e)** olup diğeri kuş biçimli bir kaba aittir **(Lev. 24f).** Ayrıca II. tabakadan olasılıkla bir matara biçimli kaba ait Miken taklidi birkaç kırmızı boya bezemeli parça da ele geçmiştir[499]. Bu örnekler dışında pek fazla sayıda Miken keramik parçasının ele geçmemiş olması, Ege kıyıları ve Orta Anadolu arasında yer alan Beycesultan'ın kıyıdan uzakta olduğu için Miken Dünyası'nda çok etkin bir rolünün olmadığını göstermektedir. Ayrıca II. tabakanın sonundaki şiddetli tahribatın ardından özellikle Orta Anadolu kültürünün yoğun etkisinin hissedilmeye başlandığı önemli bir gelişme görülürken neden birdenbire bu gelişmenin sona erdiği ve höyüğün bir daha ciddi biçimde iskan edilmediği düşündürücüdür[500].

2)APHRODİSİAS

Aphrodisias antik kenti, Aydın ili sınırları içinde, İzmir'e 230 km. uzaklıkta ve Büyük Menderes Nehri'nin güneyinde uzanan verimli Dandalas (Morsynos/Orsinos) vadisinde yer almaktadır. 1961 yılında K. T. Erim başkanlığında yürütülmeye başlanan ve 1992'den itibaren R. R. Smith tarafından gerçekleştirilen kazılar sonucunda, Neolitik

[497] Mellaart-Murray 1995: 56.

[498] Mellaart-Murray 1995: 59.

[499] Llyod-Mellaart 1955: 80.

[500] Mellaart-Murray 1995: 57.

Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz olarak yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Roma ve Bizans şehrinin güneydoğusunda *Akropolis*, daha doğuda *Pekmez Höyük* ve Akropolis'in güneybatısında *Kuşkalesi* alanlarında yapılan çalışmalarda prehistorik dönemlere ait veriler açığa çıkarılmıştır **(Pl. 4b)**.

M.Ö. 2. binyıla ait verilerin elde edildiği Akropolis 5, 7 ve 8 açmalarında mimari kalıntıların daha çok Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ndeki yapılaşma sonucu oldukça tahrip edildiği görülmüştür. Bu yüzden yerleşimde sağlam kalmış bir yapı ortaya çıkarılamamıştır. Ancak kompleks C'de küçük boyutta da olsa bir megaron yapısının ve içinde Troya ve Beycesultan ile benzer malzemenin olduğu anlaşılmıştır[501]. Ele geçen malzemeye bakıldığında, Erken Tunç Çağı III'ün sonrasında bir kesinti olmaksızın Orta Tunç Çağı'nın (M.Ö. 1900?-1600) yaşanmaya başlandığı ve malzemede de pek fazla değişiklik olmadığı tespit edilmiştir[502]. Aphrodisias'da Erken Tunç Çağı III'de kullanılmaya başlanan çarkın dışında kırmızı, siyah, sarımsı pembe renk, devetüyü rengi, kahverengi ve siyah renkte malların olduğu bilinmektedir. Saptanan formlar arasında kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler **(Lev. 25a),** çanaklar **(Lev. 25b),** iki yatay kulplu kaseler **(Lev. 25c),** pişirme kapları **(Lev. 25d-e),** gaga ağızlı testiler **(Lev. 25f),** kesik ağızlı ve yonca ağızlı testiler, çömlekler **(Lev. 25g-h),** pithoslar, bir hayvan başı biçiminde akıtacağın da içinde olduğu çeşitli biçimlerde akıtacaklar bulunmaktadır[503].

Geç Tunç Çağı'na gelmeden önce yaklaşık 300 yıl süren bir ara olduğu belirtilmektedir. Geç Tunç Çağı'nda (M.Ö. 1300-1200) görülen keramik geleneğinde yeni bir unsur olarak, özellikle keskin profilli kase ve çanaklarda altın ve gümüş renklerde astar uygulanarak metalik bir görüntü elde edilmeye çalışılmıştır. Kırmızı, kahverengi, kırmızımsı sarı renkte hamura sahip keramikler dışında kırmızı renkteki boya bezemenin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Astar rengi olarak da kırmızı ile tonları, siyah ve kahverenginin uygulandığı anlaşılmaktadır. Formlar arasında önceki

[501] Joukowsky 1986a: 173.

[502] Joukowsky 1986a: 161.

[503] Joukowsky 1986a: 365.

dönemden devam eden örnekler dışında **(Lev. 26a-e)** sayıca artan pithos **(Lev. 26f)** ve pişirme kapları **(Lev. 26g-h),** dört ağızlı testiler **(Lev. 26i),** yivli yatay kulba sahip kaseler **(Lev. 26j-k),** boynuz biçimli yumru bezemeye sahip kaseler **(Lev. 26l)** görülmektedir[504].

Geç Tunç Çağı'na ait yerli keramik malzemesi dışında Miken keramiğine dair bir örneğin ele geçmemesi, kıyı kesimlerden uzak olan yerleşmenin bu durumunun Miken dünyası ile bir etkinliğe girmesini engellediğini akla getirmektedir. Yine Yukarı Menderes Havzası'nda yer alan Beycesultan'da da sınırlı sayıda Miken keramiğinin ortaya çıkması, söz konusu bölgenin kıyı kesimden ayrı bir gelişim içinde olduğunu düşündürmektedir[505]. Ayrıca ele geçen yerli malzemeye bakıldığında; kırmızı renk boya bezeme, kulp üzerindeki kesikler, boynuz biçimli yumru bezemeler gibi, Beycesultan yerleşimi ile pek çok benzerliğin olması ve Orta Anadolu kap formlarının da görülmesi gerçekten de her iki yerleşmenin kıyıdan ziyade Anadolu'nun içleriyle bağlantılı olduklarını göstermektedir.

3)ÇİNE-TEPECİK HÖYÜĞÜ

Aydın ilinin 36 km. güneyinde ve Büyük Menderes Nehri'nin güney kollarından Çine Çayı'nın (Marsyas) uzandığı ovalık alanda yer alan Tepecik Höyüğü'ndeki kazılar, 2004 yılından itibaren S. Günel başkanlığında gerçekleştirilmektedir. Kalkolitik Dönem'den M.Ö. 2. binyıla kadar yerleşim gördüğü ve Hellenistik Dönem'de de mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılan höyük, günümüzde ne yazık ki yoğun tarım faaliyetleri nedeniyle oldukça tahrip edilmiştir.

Höyüğün batı kısmında yapılan çalışmalarda, yerleşmeyi çevreleyen bir savunma duvarının varlığı ortaya konmuştur[506]. Bu alandan ele geçen keramik buluntular arasında M.Ö. 2. binyıl için karakteristik olan kırmızı astarlı mallar ile M.Ö. 3. binyılın karakteristik siyah astarlı ve parlak açkılı malları bir arada karışık biçimde

[504] Joukowsky 1986a: 366.

[505] Joukowsky 1986a: 162.

[506] Günel 2006: 21.

ele geçmiştir[507]. Savunma duvarının iç kısmında kalan yerleşim alanındaki çalışmalarda *in situ* halinde ele geçen tüm kaplar arasında kırmızımsı devetüyü renkte tek kulplu bir çömlek **(Lev. 27a),** aynı astar renginde "S" profilli bir kase ve sığ bir çanak M.Ö. 2. binyıl keramik tekniklerini yansıtmaktadır. Ayrıca çok az sayıda ele geçen Miken keramikleri arasında tüme yakın ithal bir Miken kabı olan boyalı derin bir kase, GH IIIB1-2 ve IIIC dönemlerine tarihlendirilmiştir[508] **(Lev. 27b).** Günel'e göre bu örnek, Miken etkinliklerinin Batı Anadolu'nun güneyinde, Menderes çevresinde de sürdüğünü göstermesi açısından önem taşımaktadır[509]. Bu ve birçok Miken boyalı keramik parçasının gösterdiği gibi Tepecik Höyük'ün, kıyıdan uzaklaştıkça Miken etkisinin en yoğun hissedildiği en uzak nokta olduğunu söyleyebiliriz.

4)KADI KALESİ

Aydın iline bağlı Kuşadası'nın güneyinde, Davutlar yolu üzerindeki sahil şeridinde bir höyük üzerinde yer alan Orta Çağ'a ait Kadı Kalesi'ndeki[510] kazı çalışmaları, Z. Mercangöz başkanlığında 2001 yılında başlamıştır. Erken Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar yaşanmış olduğu görülen yerleşmede, Bizans kalesinin sur duvarına ait 3 ve 4 nolu burçların dışında yapılan kazılar sırasında, Hitit Dönemi'ne ait 8 cm. yüksekliğinde bronz bir tanrı figürini (savaşçı heykelciği?) ele geçmiştir[511]. Söz konusu küçük buluntu bize ne yazık ki Kadı Kalesi'nin M.Ö. 2. binyılda Hitit kaynaklarındaki hangi kente karşılık geldiği konusunda bir bilgi verememektedir. Bu heykel sayesinde yerleşmenin Hitit kültüründen etkiler taşıdığını anlamamızla birlikte, belki de heykelin Hitit topraklarından ticari yollarla kente geldiği de düşünülebilir, ancak bunu kesin olarak bilememekteyiz. Bunun dışında tepe üzerinde M.Ö. 2. binyıla ait mimari kalıntıya rastlanamadığı gibi, yerleşim kendi içinde

[507] Günel 2006: 22.

[508] Günel 2006: 22.

[509] Günel 2006: 22.

[510] Kadı Kalesi'nin ayrıntılı ilk planını yapan W. Müller-Wiener'e göre bu kale, Kuşadası Körfezi'nin güneyindeki, Orta Çağ'ın iki limanından biri olan *Anaia*'yı korumaktaydı (Mercangöz 2002: 272).

[511] Akdeniz 2004: 21.

stratigrafik tabakalara sahip olmadığından, M.Ö. 2. binyıla tarihlenen keramik malzemesinin gelişimini izlemek de zor olmaktadır[512].

Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yaşanmaya başlandığı anlaşılan Kadı Kalesi'nde çok sayıda ele geçen M.Ö. 2. binyıl keramiği, bu dönemde yoğun bir yerleşimin olduğunu göstermektedir. Söz konusu döneme ait keramik grupları arasında, Miken keramiği ile Minyas keramiği dikkat çekmektedir[513]. Kadı Kalesi'nde ele geçen M.Ö. 2. binyıl keramikleri arasında %45'lik bir orana sahip olan Miken keramiği, GH IIIA2'den GH IIIC'nin sonlarına kadar olan döneme yani ykl. M.Ö. 1375 ile 1190 yılları arasına tarihlenmektedir[514]. Kıta Yunanistan ve adalardaki örneklerle benzerlikler taşıdığı anlaşılan ve tamamı ince nitelikte hamura sahip olan keramikler içinde yaygın olan formlar arasında kantharoslar **(Lev. 27c),** kaseler **(Lev. 27d),** boyunlu kaplar **(Lev. 27e),** üzengi kulplu kaplar **(Lev. 27f),** maşrapalar **(Lev. 27g),** kraterler **(Lev. 27h),** kadeh ve kyliksler **(Lev. 27i)** bulunmaktadır.

Yine Miken keramiğinde olduğu gibi Kadı Kalesi'ndeki Minyas keramiği de oldukça kaliteli işçilik göstermekte olup M.Ö. 2. binyılın başlarında görülen gri Minyas oranı %45 iken kırmızı ve devetüyü renkli Minyas keramiğin oranı %55'dir. M.Ö. 2. binyılın ortalarında ise bu oranların gri Minyas için %25, kırmızı ve devetüyü renkli Minyas keramiği için %75 olduğu görülür[515]. Ele geçen formlar arasında ise dışa dönük ağızlı kaseler **(Lev. 28a),** içe dönük ağızlı kaseler **(Lev. 28b),** yüksek boyunlu kaplar **(Lev. 28c),** yuvarlak ağızlı kaseler **(Lev. 28d),** damla ağızlı kaplar **(Lev. 28e),** geniş ağızlı kaplar **(Lev. 28f)** ve sepet kulplu kaplar **(Lev. 28g)** bulunmaktadır. Beycesultan'da olduğu gibi aynı dönemde, Kadı Kalesi'nde de kırmızı Minyas keramiğin hiç azalmadan devam ettiği görülmektedir. Bu açıdan en azından Kadı Kalesi Minyas keramiğinin Beycesultan ile benzerlik gösterdiği söylenebileceği gibi, kap formlarından yola çıkılarak Troya, Panaztepe, Liman Tepe, Bayraklı gibi yerleşmeler ve

[512] Kan 2005: 94.

[513] Mercangöz 2002: 274.

[514] Kan 2005: 87.

[515] Kan 2005: 95.

adalar ile de aynı özellikleri gösterdiği söylenebilir[516]. Ele geçen malzemeden Kadı Kalesi'nin M.Ö. 2. binyılda önemli bir liman kenti olduğu anlaşılmakla birlikte, yerleşmeden yerli keramiğin ele geçmemesi de çok ilginçtir.

5)MİLET

Kalkolitik Dönem'den günümüze kadar kesintisiz yerleşim gören antik Milet kentindeki ilk kazılar 1955 yılında C. Weickert tarafından gerçekleştirilmiş olup son dönem kazıları 1994 yılından itibaren V. von Graeve başkanlığında yürütülmektedir. Hitit yazılı kaynaklarına göre, bir dönem Ahhiyawa'nın daha sonra ise Hitit Ülkesi'nin hakimiyeti altında olan Millawanda kenti ile eşleştirilmek istenen Milet kentinde yapılan çalışmalarla özellikle Athena tapınağının çevresinde yoğun M.Ö. 2. binyıl yerleşmesinin varlığı ortaya konmuştur[517] **(Pl. 5a)**.

Athena tapınağının çevresindeki çalışmalarda ele geçen Orta Tunç Çağı'na ait (M.Ö. 1900-1750) kırmızı boya astarlı keramiğin ve "Light on Dark"[518] olarak adlandırılan mal grubunun yanı sıra mikalı hamura sahip yerli Minos günlük kapları, bir saray stili OM IIA evresine ait Kamares kase parçası, iki adet Minos mührü ile kile basılı mühür damgası buluntusu, Milet'in M.Ö. 19-18. yy.larda Girit-Minos yönetiminde olduğunu bize göstermektedir[519].

---

[516] Kan 2005: 96.

[517] Milet çevresinde yapılan erken çalışmalar sırasında, "Değirmen Tepe" adlı höyüğün 1.5 km. güneybatısında bir Miken mezarlığının varlığı saptanmıştır. Ancak dikdörtgen planlı oda mezarlardan ele geçen mezar armağanlarının tümü yayınlanmamış olup GH IIIB ile IIIC arasına (ykl.M.Ö. 1300/1200) tarihlenmişlerdir (Von Gerkan 1925: 73vd; Özgünel 1984: 729). Niemeier'in belirttiği üzere, mezar armağanları arasında M.Ö. 13. yy.ın ilk yarısına ait bir adet Ege F Tipi (Sandars 1963: 141) ve Boğazköy'de 1985 yılında çıkarılan kılıçlarla benzer üç adet Hitit kılıcı yer almaktadır (Niemeier-Niemeier 1997: 203, abb. 2).

[518] Orta Minos Dönemi'nde Ege Adaları'nda görülmeye başlayan ve varlığını Geç Minos/Geç Hellas Dönemi'nde de sürdüren "Light on Dark" adlı mal grubunun Anadolu'da ele geçtiği yerler arasında Milet ve Iasos da bulunmaktadır (Papagiannopoulou 1985: 86).

[519] Von Graeve 1999: 586. Niemeier'e göre Milet'teki Minos varlığının sebebi hem Girit'te bulunan Eski saraylara Ege Dünyası'nda destek sağlamak hem de Girit'te bulunmayan metal ihtiyacını gidermek

Minos etkisinin giderek arttığı Geç Tunç Çağı birinci evresine ait (M.Ö. 1750-1450) Minos karakteri taşıyan bir kutsal alanda, Minos Dönemi'ne ait günlük kaplar **(Lev. 29a)** ile ince nitelikte keramik parçaları **(Lev. 29b),** Minos tipi bir bronz bıçak, taş kaplar, Minos stilinde fresk parçaları, boyalı kireç sıvayla kaplanmış, yuvarlak biçimli bir kurban masasına ait parçalar ve pişmiş toprak bir boğa figürini dikkat çekmektedir[520]. Milet'in bu dönemde önemli bir Minos kenti olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında ithal Minos keramiği olmayan keramik oranı ise yalnızca %2 gibi görünmektedir[521]. Bunlar da Beycesultan IVa ve III. tabakalarda görülen kırmızı astarlı açık kahverengi hamurlu mallarla benzerlik gösterir[522]. Elde edilen radyokarbon sonuçlarına göre, yerleşim M.Ö. 1500 yılında gerçekleşen bir yangına uğramış pithos ve değişik kaplar ele geçmiştir. Söz konusu yangının bir deprem mi veya savaş sonucu mu çıktığı kesin olarak bilinmemektedir.

Milet yerleşiminin Geç Tunç Çağı ikinci ve üçüncü evrelerinde (M.Ö. 1450-1320), Minos kültüründen sonra daha etkin olmaya başlayan Miken kültürü yoğun olarak görülmeye başlar. Niemeier'e göre M.Ö. 14. yy.ın ilk yarısında gerçekleşen Miken beyliklerinin aralarında çıkan çatışmalar sonucu Ege Adaları ve Batı Anadolu kıyılarına doğru göç hareketleri başlamış ve bunun sonucunda bir kolonileşme hareketi de doğmuştur[523]. Söz konusu dönemde bir Miken koloni kenti olduğu anlaşılan Milet kentinde yer alan Athena Tapınağı'nın güneyindeki alanda gerçekleştirilen çalışmalarda, Geç Tunç Çağı ikinci yapı evresi (M.Ö. 14. yy.) ve üçüncü yapı evresi (M.Ö. 13. ve 12. yy) olarak adlandırılan dönemlere ait katmanların, Roma İmparatorluk Dönemi'nde tamamen tahrip edildiği anlaşılmıştır[524]. Kazıcısı von Graeve'ye göre olasılıkla depremle yıkılmış olan bir önceki döneme ait evlerin üzerine yapılmış olan sekiz keramik fırınının Geç Tunç Çağı ikinci yapı evresine ait olması gerekmektedir.

---

içindir. Milet, bol miktarda metalin bulunduğu İç Anadolu Bölgesi ile Girit arasındaki ticarette önemli bir rol oynamaktaydı (Niemeier 2001: 18).

[520] Von Graeve 1999: 585; Von Graeve 2005: 208.

[521] Niemeier-Niemeier 1997: 238.

[522] Karşılaştırma için bkz. Lloyd-Mellaart 1965: 80.

[523] Niemeier 2002: 521.

[524] Von Graeve 1999: 584.

Bunun yanı sıra bir fırının güneyinde bulunan odada çömlekçinin kil deposuna da rastlanmıştır. Söz konusu tabakadan ele geçen günlük keramiğin çoğunluğunun büyük bir olasılıkla Kıta Yunanistan-Argolis üretimi olması **(Lev. 29c-d)** burasının öncelikle Mikenler tarafından yerleşildiğini düşündürmektedir. Miken keramiği GH IIIA2-IIIB1 geçiş evresine tarihlenmekte olup kazıcısına göre, bu tarih ile Hitit kaynaklarında bahsedilen *Millawanda* kentinin II. Murşili tarafından tahribi aynı zamana denk düşmektedir.

Yerleşmede Geç Tunç Çağı'nın son evresine ait bir megaron yapısı ile Hitit Dönemi Orta Anadolu örnekleriyle benzer özelliklere sahip sur duvarı izlerine de rastlanmıştır **(Pl. 5b)**[525]. Söz konusu evreden ele geçen keramiklerin %5'inden daha azı Güneybatı Anadolu'nun özelliklerini taşırken yine çoğunluğu Miken keramiği oluşturmaktadır[526]. Görülen formlar arasında ise kyliks **(Lev. 29e),** boyalı ve iki yatay kulplu derin kaseler **(Lev. 29f),** yerel üretim bir skyphos parçası **(Lev. 29g)** bulunmaktadır. Ayrıca Milet yerleşiminde ortaya çıkarılan Geç Tunç Çağı'nın sonlarına ait yerel bir Miken krater parçası (GH IIIB2-IIIC) üzerinde "M.Ö. 13.yy.ın ortalarından itibaren Hitit tanrı ve Büyük Kral betimlerinde görülen boynuzlu taç"ın gösterilmesi önemlidir (M.Ö. 1320-1100)[527] **(Res. 3e)**. Milet'te Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Batı Anadolu'ya olan yoğun Hitit seferleri neticesinde Hitit özellikli savunma sistemleri ve motifler de görülmeye başlar.

6)IASOS

Muğla ilinin kuzeybatısında, Güllük Körfezi'ndeki küçük bir koyun bitiminde ve Kıyı Kışlacık Köyü'nün yanında bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'ndan Bizans

[525] Niemeier 2002: 523. Düzenli aralıklarla dizilmiş dört bastiyonu bulunan sur duvarı kabuklarının arası toprak ve taşlarla doldurulmuş olup bağlantı duvarları ele geçmediğinden Niemeier'in aksine Naumann bu duvarların Hitit özellikli sandık duvar olmadıklarını savunmaktadır. Ancak bastiyonların Miken sur duvarlarının aksine belirli aralıklarla düzenlenmesi ve siper yoluna çıkan merdivenler ile yer yer duvarlar arasında kazamatların olmasından dolayı Hitit özelliklerini gösterdiği düşünülebilir.

[526] Niemeier-Niemeier 1997: 228.

[527] Niemeier 2002: 523.

Dönemi'ne kadar kesintisiz olarak yerleşim gören antik kentteki en erken kazılar 1960-72 yılları arasında D. Levi, 1972-84 yılları arasında C. Laviosa tarafından gerçekleştirilmiş olup 1984 yılından günümüze kadar ise F. Berti başkanlığında yürütülmektedir. Erken Tunç Çağı'nda kentten ve yakınında kurulmuş mezarlık alanından ele geçen malzemeye göre, Kiklad adalarından gelen etkilerin yanı sıra yoğun biçimde yerel üretim malzemenin de olduğu anlaşılmıştır. Roma Agorası, Doğu Kapı yakınındaki Basilika ve Artemis Astias kutsal alanında yapılan kazılarda ise önemli M.Ö. 2. binyıl malzemesine rastlanılmıştır.

Iasos Agorası'nda yapılan kazılarda M.Ö. 2. binyılın başlarına ait bir Orta Minos yapısı ile yerel ve ithal Minos kapları açığa çıkarılmıştır[528]. İthal olan Minos mallarının Kiklad ve Oniki adalardan geldiği bilinmektedir. Ayrıca Orta Tunç Çağı'na tarihlenen "Light on Dark" malların Milet'te olduğu gibi Iasos'ta da var oldukları bilinmektedir[529] **(Lev. 30a).**

Iasos kent alanındaki Basilika ve Artemis Astias kutsal alanındaki çalışmalarda Geç Tunç Çağı tabakasında birtakım önemli yapılara ait oldukları düşünülen duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Yapıların yakınından ele geçen Miken keramiğine bakıldığında, Kıta Yunanistan-Argolis üretimi ve GH I ile IIIC dönemleri arasına ait oldukları anlaşılmaktadır **(Lev. 30b).** Bunun dışında Geç Minos Saray evresine ait yerel ve ithal üretim keramikler de bulunmuştur[530]. İthal Minos kapları arasında askos **(Lev. 30c),** çömlekler, pithos yerel Minos kapları arasında ise fincanlar ve pişirme kapları çoğunluktadır[531].

Sonuç olarak Iasos kenti, M.Ö. 2. binyıl Ege Dünyası'nda gerçekleşen ticari etkinlikler sırasında önemli bir konuma sahip olsa da Milet gibi bir ticari merkez

[528] Laviosa 1974: 33.

[529] Papagiannopoulou 1985: 88.

[530] Levi 1971: 38.

[531] Momigliano 2005: 220.

(emporio) olup olmadığını söyleyebilmek için henüz yeterli arkeolojik verinin ele geçmediği görülmektedir[532].

7)MÜSKEBİ MEZARLIĞI

1962 yılında Bodrum'un 9 km. kuzeybatısında bulunan ve yeni adı Ortakent olan Müskebi köyünde açığa çıkartılan mezarlarda ele geçen çok sayıda sağlam Miken kabından sonra, ilk buluntular G. F. Bass tarafından Bodrum Müzesi'ne kazandırılmış olup[533] kazılar 1963-66 yılları arasında Yusuf Boysal başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Müskebi'den gelen Miken kapları, yeni kazılarla artmakta olan Miken kaplarından önce Anadolu'da karşılaştırma yapma açısından arkeologlara büyük kolaylıklar sağlamaktaydı. Mezarlığın ait olduğu yerleşmenin nerede olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır[534]. Açığa çıkarılan 50'ye yakın oda mezardan ele geçen ölü hediyeleri arasında çok sayıda keramik, bronz kılıç, kama, bıçak benzeri kesici aletler ve cam, pişmiş toprak kolye dizileri ile boncuk biçiminde kolyeler bulunmaktadır[535].

Mezar hediyesi olarak ele geçen Miken keramiklerine bakıldığında, başlangıçta Kıta Yunanistan-Argolis etkisinin yerini Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Rodos ve İstanköy-Kos adalarının aldığı görülmektedir[536]. Genel olarak GH IIIA2 ve IIIB (M.Ö. 1375-1190) dönemleri arasına ait olduğu anlaşılan formlar arasında üzengi kulplu çömlekler **(Lev. 30d),** pyxisler **(Lev. 30e),** kylixler **(Lev. 30f),** gövdesi delikli ve üç

---

[532] Momigliano 2005: 223.

[533] Bass 1963: 353-361.

[534] Özgünel'e göre Müskebi ve yakın çevresinde yerleşimin olduğuna dair bir mimari kalıntıya rastlanılmamasının nedeni, deniz aşırı adalardan Anadolu'ya belli dönemlerde çalışmak için gelenlerin çadır ve benzeri barınaklarda yaşamalarından dolayı olmalıdır. Bu insanlar ve yakınları çalıştıkları yerde öldüklerinde ise Müskebi'de olduğu gibi bir mezarlık alanı oluşturmuşlardır (Özgünel 1987: 543). Söz konusu kişilerin nereden geldikleri sorulduğunda ise, eski dönemlerden itibaren Akdeniz'deki etkinliklerini sürdüren ve karşı kıyılarda da ticari ilişkiler içinde bulunan Rodos ve İstanköy adalarından gelenlerin bu kişiler olabileceği düşünülebilir (Özgünel 1987: 544).

[535] Özgünel 1984: 733.

[536] Özgünel 1984: 733.

ayaklı kaplar **(Lev. 30g),** üç kulplu ve armut biçimli kaplar, kraterler, fincan ve tabaklar bulunmaktadır[537]. Bunlar dışında hiç yerel üretim bir kap ele geçmemiştir.

8)BADEMAĞACI HÖYÜK

Antalya ilinin 50 km. kuzeyinde yer alan höyükteki kazılar, 1993 yılından itibaren R. Duru ve G. Umurtak başkanlığında gerçekleştirilmektedir. Neolitik Dönem, Erken ve Orta Tunç Çağı'nda yerleşim gördüğü anlaşılan höyükte, Erken Tunç Çağı bir sebeple M.Ö. 2300 yıllarında sona ermiş ve M.Ö. 2. binyılın başlarında yeni bir süreç yaşanmaya başlamıştır.

Özellikle M.Ö. 2. binyıl başlarına ait karışık malzemenin ele geçtiği Bademağacı Höyüğü'nün merkezine yakın kesimde, bu döneme ait mimari de yüzeyin hemen altında olduğundan oldukça tahrip olmuştur. 2000 yılı Bademağacı kazıları sırasında döküntü toprağı içinden gelen buluntuların, olasılıkla M.Ö. 3. binyıl sonu ile M.Ö. 2. binyıl başına ait oldukları düşünülebilir[538]. Çark yapımı kırmızı haç işaretli kaplar ile keskin profilli kapların benzerleri Beycesultan VIa ve V-IV tabakalarında bulunmuştur[539]. Söz konusu döküntü toprak içindeki karışık bir grup malzeme içerisinde ele geçen Orta Tunç Çağı'na ait bir kurşun damga mühür dikkat çekicidir[540] **(Res. 4a)**.

Burdur ve Antalya yöresinde M.Ö. 2. binyıla ait bilgiler çok az olduğundan, bu yeni elde edilen verilerin stratigrafik olmasa da yerel özellikleri yansıtması ve Beycesultan ile benzerliklerin ortaya konmasını sağlaması açısından önem taşıdığını söylemek gerekmektedir.

---

[537] Boysal 1967a: 70.

[538] Umurtak 2002: 163.

[539] Benzerleri için bkz. Beycesultan VIa (Lloyd-Mellaart 1962: pl.64.3) ve V-IV (Lloyd-Mellaart 1965: p.5.10).

[540] Umurtak 2002: 159. Pişmiş toprak dışında çok az sayıda ele geçen kurşun mühürlerin diğer bir örneği Karataş-Semayük ve Alişar 12'nin Erken Tunç Çağı II tabakasında bulunmuştur. Bademağacı'nda benzer pişmiş toprak mühürler Erken Tunç Çağı II tabakalarından gelmektedir.

9)HARMANÖREN MEZARLIĞI

Isparta ilinin 27 km. kuzeydoğusunda yer alan Harmanören (eski Göndürle) mezarlığındaki kazılar, 1993 yılından itibaren M. Özsait başkanlığında gerçekleştirilmektedir. Erken Tunç Çağı'na ait çok sayıda küp mezarın açıldığı mezarlık alanının, Orta Tunç Çağı'nda da kullanılmaya devam ettiği anlaşılmıştır **(Pl. 6a)**. Ancak bu döneme ait mezarlarda hiç mezar hediyesinin ele geçmemesi dikkat çekicidir. Ayrıca Orta Tunç Çağı mezarları için mezarlık alanında yeni bir alan açılmamış ve Erken Tunç Çağı mezarları tahrip edilerek gömüler yapılmış olduğu tespit edilmiştir.

10)KARATAŞ HÖYÜĞÜ VE BAĞBAŞI

Akdeniz kıyısından yaklaşık 50 m. uzakta olan Elmalı Ovası, Batı Anadolu ile Burdur ve Antalya arasında yer almaktadır. Dağ geçişleri ve nehir vadileri, Elmalı Ovası ile antik Likya kentlerinden Limyra, Myra, Antiphellos ve Xanthos'u birbirine bağlamaktadır. Semayük köyünün batısındaki Elmalı Ovası'nda bulunan Karataş höyüğünde, M. J. Mellink tarafından yürütülmüş olan kazılarda Erken Tunç Çağı'na ait hem yerleşim alanı hem de küp mezarlar saptanmıştır[541] **(Pl. 6b)**. 1966 yılı kazılarında ise höyüğün güneyinde iki tane yetişkin insana ait Orta Tunç Çağı küp mezarları (Küp mezar D ve E) bulunmuştur. Bunun yanı sıra höyüğün yaklaşık 700 m. batısındaki Elmalı-Korkuteli yoluna bakan Bağbaşı adında doğal bir tepe üzerinde Orta Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerine[542] ve bir küp mezara (küp mezar 1) rastlanmıştır.

M.Ö. 2. binyılda Karataş'ta mimari izlere rastlanmamasına karşın, Orta Tunç Çağı'nda Bağbaşı yöresi kısa bir süreliğine yerleşilmiştir. Bağbaşı'ndaki domestik alanlardan gelen Orta Tunç Çağı'na ait karakteristik parçalar, devetüyü renginde sepet kulplu ve üçgen biçiminde tutamaklı çömlekler ile yuvarlak ve yonca ağızlı testi parçaları **(Lev. 31a),** kase ve çömlek halka dipleri **(Lev. 31b),** kısmen kırmızı astarlı

[541] Karataş Erken Tunç Çağı mezar geleneği, Batı Anadolu'daki örneklerle benzerdir (Mellink 1965: 241).

[542] Halkın yaşadığı bir yer olduğu anlaşılan alandaki evlerin yapımında ahşabın kullanıldığı ve pise tekniğinde yapıldığı saptanmıştır (Mellink 1969: 330).

keskin profilli kase parçaları **(Lev. 31c)** ve mutfak kaplarının ağız parçaları **(Lev. 31d)** şeklinde sayılabilir[543]. Hepsi de çark yapımı olan keramik parçaları arasında en dikkat çekici olanı ise bir kantharos parçasıdır. Şerit kulplu ve kısmen kırmızı astarlıdır[544] **(Lev. 31e).** Bunun dışında bir çark yapımı mutfak kabı da bulunmuştur **(Lev. 31f).**

Karataş höyüğündeki küp mezar D'de ele geçen mezar hediyeleri; küçük bir tunç yüzük, büyük bir kısmı parçalanmış siyah çömlek ve tamamı korunmuş şekilde bulunan halka dipli çark yapımı devetüyü bir kaseden oluşmaktadır **(Lev. 31g).** Bağbaşı yerleşimindeki küp mezar 1'de ise, iki tüm kap bulunmuştur. Her ikisi de M.Ö. 2. binyıl yerel mallarından olan kaplar çark yapımı, ince kum ve saman katkılı, devetüyü hamur renginde ve kırmızı astarlıdır[545]. Bu kaplardan ilki devetüyü renginde iki küçük kulplu çömlek **(Lev. 31h),** diğeri ise devetüyü renginde bir şerit kulbu korunmuş çömlek veya çaydanlıktır **(Lev. 31i).** Elmalı ovasındaki Karataş ve Bağbaşı yerleşmelerinde saptanan bu Orta Tunç Çağı gömü kalıntılarının varlığı, Kuzey Likya'da M.Ö. 2. binyıla ait daha fazla buluntunun bulunabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır[546]. Bağbaşı'ndaki yerleşim ve mezarların dağ eteklerinde değil de düz Kuzey Elmalı ovasının ortasındaki yüksek bir yerde kurulduğu görülmektedir. Mellink'e göre, insanların Erken Tunç Çağı III sonunda zorunlu olarak dağ eteklerinden tepelere doğru yaptıkları bir yer değişikliği gerçekleşmiş olabilir[547].

Bağbaşı'nda ele geçen domestik keramikler Orta Tunç Çağı Orta Anadolu yerleşmelerinden Boğazköy ve Alaca Höyük ile Orta Anadolu'nun batısındaki Gordion ve özellikle doğu kıyılarında bulunan Orta Tunç Çağı Tarsus örnekleri ile benzerdir. Keramik ve küçük buluntuların Hitit özellik ve tekniklerini göstermesi, Hititler ile

[543] Mellink 1969: 330.

[544] Mellink 1970: 246. Benzer örnekleri ise Beycesultan IV a-b (Lloyd-Mellaart 1965: 129, pl. 28: 1, pl. 35: 7, 10), Yanarlar mezarlığı (Emre 1978: 116, tip g) ve Kültepe Karum Ib (Özgüç-Özgüç 1953, pl. 31)'de bulunmaktadır.

[545] Mellink 1969: 330.

[546] Mellink 1986: 289.

[547] Mellink 1969: 330.

ilişkilerin olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir[548]. M.Ö. 3. binyılın aksine, M.Ö. 2. binyılda Karataş yöresi ile Batı Anadolu ve özellikle Kuzeybatı Anadolu Bölgesi ile ilişkileri yansıtacak bir veri bulunmamıştır. Mellink'e göre Troya VI ile değil de Kilikya ile ilişkilerin olması M.Ö. 2. binyılda Likya'nın ilişkileri hakkında bize bilgi vermektedir. Karataş ve Bağbaşı yerleşimlerinin domestik alanlardan ve mezarlardan ele geçen keramiklerden yola çıkılarak, bunların Kültepe Ib ve Eski Hitit Dönemi'ne ait olduğu ve M.Ö. 1800-1600 yılları arasına tarihlendirilebileceği söylenmektedir[549].

b.Yüzey Araştırmaları

Genel olarak en batıda Aydın ili ile en doğuda Isparta ili arasındaki alanı kapsayan bölge, kuzeyde ve güneyde yer alan Menderes nehirleri sayesinde batıda Ege Dünyası ve doğuda Orta Anadolu platosuyla birleşmekte; böylelikle her iki bölge arasındaki bağlantı sağlanmaktadır[550] **(Har. 1, 2, 4).** M.Ö. 2. binyılın başlarından itibaren Büyük Menderes Havzası'ndaki yerleşme sayısında bir artış görülür. Büyük Menderes Havzası'nda yapılan çalışmalarda D. French sadece orta kesimleri, J. Mellaart ise doğu kesimleri incelemekle yetinmişlerdir. Havzada özellikle Aydın çevresinde E. Akdeniz ve S. Günel'in, Denizli çevresinde E. Abay'ın yaptığı çalışmalar, bölge hakkında daha kapsamlı bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

S. Günel başkanlığında yapılan Aydın ve Manisa illerini özellikle Küçük Menderes Nehri ile Aydın Dağları'nın bulunduğu bölgeyi kapsayan çalışmalar sonucu, Kuşadası yakınlarındaki Çatalkaya, Eski Çine yakınlarındaki Şeytan Deresi ve Alanlı Höyüğü'nde **(Lev. 32a)** M.Ö. 2. binyıl keramik geleneğini yansıtan gri ve devetüyü renkte keramik parçaları[551] ele geçmiştir. Yaygın olarak görülen formlar arasında dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler, S biçiminde konik gövdeli ve yatay kulplu kaseler bulunmaktadır[552]. Büyük Menderes'in önemli güney kollarından biri olan Akçay

[548] Mellink 1986: 289.

[549] Mellink 1970: 246.

[550] Günel 2003: 114.

[551] Günel 2004b: 328.

[552] Günel 2005: 185.

Çayı'nın suladığı ovadaki Kavaklıköy Höyüğü'nden gelen bol Tunç Çağı malzemesi arasında **(Lev. 32b)** devetüyü renginde hamura sahip kırmızı astarlı ve perdahlı dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase ve gri renkte benzer keramik örnekleri ile devetüyü renginde bol mika katkılı Orta Tunç Çağı'nın karakteristik S şeklinde profil veren kase parçası ve kırmızı astarlı keskin profilli gövde parçası dikkat çekmektedir[553].

J. Mellaart'ın 1960'lı yıllarda özellikle Yukarı Menderes Havzası'nda gerçekleştirdiği çalışmalarda, Geç Tunç Çağı'nda Beycesultan'da görülen altın renkli mallara yine yakın çevresinde bulunan Çivril Höyük, Yassı Höyük, Işıklar ve Elmacık gibi yerleşimlerde de rastlanmıştır[554]. Gümüş renkli mallar ise Beycesultan yakınlarında Çivril Höyük'te ve Aphrodisias-Pekmez Höyük çevresindeki Solmaz ve Kızılhisar yerleşimlerinde ele geçmiştir. Her iki mal grubunun yayılımı Dinar'a kadar görülmekte olup Afyon ili içerisinden ise artık örnek gelmediği tespit edilmiştir[555].

2003 yılından itibaren E. Abay tarafından Denizli-Çivril ovasında gerçekleştirilen çalışmalarda, şimdiye kadar yaklaşık 60 kadar höyük tespit edilmiştir. Bunlardan Büyük Menderes yakınlarındaki Sarıbeyli Höyük **(Lev. 32c),** Yassı Höyük, Ören Mevkii, Değirmen Höyük, Işıklı Höyük ve Doğu Şahanlar Höyük gibi yerleşimlerde Beycesultan'ın M.Ö. 2. binyıl keramiğiyle benzerlikler gösteren malzeme ele geçmiştir. Kahverengi ve devetüyü renginde astara sahip dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler, keskinleştirilmiş ağız kenarlı kaseler, çömlekler ve testiler ele geçen yaygın formlar arasındadır. İrez Höyük ve Deniz Höyük'te gri Minyas keramik örnekleri de tespit edilmiştir. M.Ö. 2. binyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan Minyas mallarından gri renkte olan örneklere, Yukarı Menderes havzasındaki Beycesultan'da rastlanmamış, buna karşın kırmızı ve devetüyü renginde Minyas örnekleri ele geçmiştir. E. Akdeniz'in çalışmaları sırasında ise Orta Büyük

[553] Günel 2005: 186.

[554] Mellaart-Murray 1995: 105.

[555] Mellaart-Murray 1995: 105.

Menderes'deki Dedekuyusu, Küçüktepe (Çakırbeyli), Üsgebi ve Ayaklı'da gri Minyas örnekleri ele geçmiştir[556].

M. Özsait tarafından 1980'li yıllardan itibaren Göller Bölgesi'nde özellikle Isparta ve Burdur illeri çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda M.Ö. 2. binyıla dair az sayıda yer saptanabilmiştir. Eğirdir Gölü'nün doğusundaki İskele Höyük'te **(Lev. 32d),** Isparta-Eğirdir karayolunun güneydoğusundaki Findos Höyük'te **(Lev. 32e)** ve Yalvaç-Kumdanlı-Senirkent karayolunun güneyindeki Ağıl Höyük'te Orta Tunç Çağı malzemesi ele geçmiştir. Formlar arasında kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerin yaygın olduğu görülmektedir[557]. Eğirdir'in kuzeybatısında yer alan Eğirdir Höyük'te ise hem Orta Tunç Çağı hem de Geç Tunç Çağı'na ait buluntular toplanmıştır.

D-İÇ BATI ANADOLU BÖLGESİ

a.Kazılar

Afyon ve Eskişehir illeri sınırları içinde kalan yerleşim ve mezarlardan elde edilen bilgiler, İç Batı Anadolu Bölgesi'nin bir "geçiş bölgesi" karakteri taşıdığını göstermiştir. Hem Batı hem de Orta Anadolu özelliklerini yansıtan gerek materyal kültürü gerekse ölü gömme gelenekleri, bize bu konuda gerekli bilgiyi vermektedir.

1)KUSURA HÖYÜK

Afyon ilinin 55 km. güneybatısında ve Sandıklı ilçesinin 13 km. güneyinde yer alan Kusura Höyük'teki kazılar, W. Lamb tarafından 1935-1937 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Kalkolitik Çağ'dan itibaren Demir Çağı'na kadar yerleşim gören höyükteki Kalkolitik Çağ katları *A,* Erken Tunç Çağı katları *B,* Orta Tunç Çağı katları *C* evresi olarak adlandırılmıştır[558] **(Pl. 7a)**. Ayrıca Orta Anadolu'daki Asur Ticaret

[556] Akdeniz 2002: 20.

[557] Özsait 1999: 81.

[558] Lamb 1937: 4. Kurt Bittel, Kusura C evresini M.Ö. 2000-1600 yıllarına tarihlemektedir, bkz. Bittel 1942: 185.

Kolonileri Dönemi ve Hitit Krallık Dönemi'nin başlarına ait mezarlarla çağdaş basit toprak mezar ve küp mezarlar açığa çıkarılmıştır.

Daha çok bir kent veya büyük bir taşra görünümünde olan Kusura Höyük'te açığa çıkarılan ve küçük bir tapınak olduğu düşünülen yapı içerisinde pişmiş topraktan boynuz biçimli objeler ve üzerlerinde geometrik şekilllerin olduğu baskılı pişmiş toprak daire şeklinde baskılar ele geçmiştir. Ayrıca büyük yonca ağızlı testiler **(Lev. 33a),** birkaç kase **(Lev. 33b)** ve çömlek **(Lev. 33c)** ele geçen kaplar arasındadır[559]. Tedavi edici nitelikteki bitkilere ait tohumlar ve bir öküze ait kemiğin ele geçtiği yüzeyi keramik parçalarıyla kaplı alanda bir çeşit dini ritüelin gerçekleştirilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 3. binyılda Kusura Höyük'te görülen Thermi ve Troya etkilerinin devam ettiği M.Ö. 2. binyılda, Orta Anadolu Bölgesi ile bir etkileşimin başladığı da anlaşılmaktadır. Hızlı dönen çarkın kullanılmaya başlandığı M.Ö. 2. binyıl keramiği (Kusura C evresi), önceki Erken Tunç Çağı keramiğinden hem form hem hamur yapısı hem de bezeme açısından farklılıklar göstermektedir[560]. Ancak kulplu halka boyunlu çömlek ve bazı kaba kapların yine söz konusu dönem içinde de devam ettiği bilinmektedir[561]. Bunun dışında genel olarak devetüyü, kırmızı ve gri renkte hamura sahip, kırmızı, devetüyü ve kahverengi astarın uygulandığı açkılı malların hakim olduğu dönem keramiğinde, ender olarak siyah kaba mallar da bulunmaktadır. Ele geçen formlar arasında ayaklı kadehler **(Lev. 33d),** kaseler **(Lev. 33e-f),** delikli kase veya süzgeç **(Lev. 33g),** çanaklar **(Lev. 33h),** dar boyunlu çömlekler **(Lev. 33i),** halka boyunlu çömlek, iki kulplu çömlek **(Lev. 33j),** fincanlar **(Lev. 33k),** yonca ağızlı testiler, gaga ağızlı testiler **(Lev. 33l)**, akıtacaklı testiler, mutfak kapları **(Lev. 33m),** minyatür/küçük kaplar **(Lev. 33n)** ve pithoslar sayılabilir[562].

[559] Lamb 1937: 12.

[560] Lamb 1937: 23.

[561] Yaklaşık olarak M.Ö. 2. binyılın başlarına tarihlenen kırmızı haç işaretli mal grubu, Troya V tabakası ile ilişkileri ve geçiş evresini göstermektedir (Lamb 1938: 237).

[562] Lamb 1937: 24.

Aynı zamanda Kusura Höyük'ün C evresine ait beş basit toprak mezar, X nolu kazı alanındaki yapıları çevreleyen sur duvarının olduğu kesimde ortaya çıkarılmıştır[563]. Hepsi de bebek gömülerine ait bu yerleşim içi mezarlardan başka, daha güneydeki III nolu kazı alanında bir yetişkine ait oldukça tahrip olmuş bir basit toprak mezar bulunmuştur. Bunun dışında III nolu alanda bir duvarla çevrili hol veya avluda beş küp mezar açığa çıkarılmıştır[564]. Mezarlarda ele geçen kaplar arasında fincan **(Lev. 33o)** ve testiler ile iki kulplu çömlekler çoğunluktadır[565].

Sonuç olarak, Kusura Höyük her ne kadar Hitit Bölgesi ile sınır olsa da ele geçen kültür malzemesinin aynı zamanda Batı Anadolu'nun özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Ayrıca her iki bölge ile olan ilişkilerinin yanı sıra kendine özgü unsurları da devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

2)YANARLAR MEZARLIĞI

Afyon ilinin yaklaşık 30 km. kuzeydoğusunda yer alan Yanarlar Mezarlığı'nda 1975-76 yılları arasında K. Emre başkanlığında yapılan kazılar, aynı bölgede bulunan Kusura Höyük gibi bize M.Ö. 2. binyılın ilk yarısına ilişkin bilgiler sunmaktadır. Etrafı derin sel ve dere yataklarıyla çevrili mezarlık alanı günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır. Söz konusu döneme ait mezarlar dışında başka dönemlere ait olan örnekler ele geçmemiş olup günümüzde olduğu gibi eski dönemlerde de tahrip edildiği anlaşılmıştır **(Pl. 7b)**.

Orta ve Batı Anadolu arasında geçiş bölgesinde yer alan Afyon ilindeki gerek Kusura gerekse Yanarlar mezarlıkları, ölü gömme gelenekleri bakımından M.Ö. 3. binyıldan itibaren bölgede süregelen küp mezar geleneğini devam ettirmektedirler[566]. Kremasyon gömü izlerine rastlanmayan mezarların bazısında ele geçen mezar hediyeleri arasında tunç halka ve iğne, fayans, akik, dağ kristali, cam hamuru gibi çeşitli

[563] Lamb 1938: 234.

[564] Lamb 1937: 54.

[565] Lamb 1937: 57.

[566] Emre 1978: 15.

malzemeden yapılmış boncuklar, kolye taneleri, ağırşaklar, aşık kemikleri bulunmaktadır. Ayrıca mezarların dışına yonca ağızlı testi ve çeşitli kapların bırakıldığı tespit edilmiştir.

Yaklaşık 36 mezardan oluşan Yanarlar mezarlığından ele geçen kaplar çark yapımı olup hem ince hem kaba mallardan oluşmaktadır. Kahverengi, koyu kiremit ve kızıl devetüyü renginde hamura; kırmızı ve devetüyünün tonlarında astara sahiptirler. Yanarlar mezarlığında en çok bırakılan mezar hediyesi kaplar olan çeşitli tipteki yonca ağızlı testiler arasında ince uzun boyunlular **(Lev. 34a),** ufak boylular **(Lev. 34b),** omuz kısmında yiv ve kabartma şerit olanlar **(Lev. 34c),** omuz kısmında tek yiv olanlar **(Lev. 34d),** stilize bir yüz biçiminde bezemeye sahip olanlar **(Lev. 34e),** sivri dipliler **(Lev. 34f)** bulunmaktadır. Bunun dışında ele geçen keramik formları arasında yuvarlak ağızlı testiler **(Lev. 34g),** sepet kulplu çaydanlıklar **(Lev. 34h),** ibrikler **(Lev. 34i),** çift kulplu vazolar **(Lev. 35a)** ve çanaklar **(Lev. 35b)** sayılabilir[567].

Yanarlar mezarlığındaki kap formlarının bazısının Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç evresi ve Hitit Krallık Dönemi kaplarıyla benzer olmalarının **(Lev. 35c)** yanı sıra Beycesultan V ve IV evrelerine ait kaplardaki gibi testilerin bazısında dikey kulpların alt ve üst uçlarının aynı eksen üzerinde olmaması, bazı kulpların alt uçlarında dikey çentiklerin yapılması **(bkz. Lev. 34a)** Güneybatı Anadolu ile de etkileşim içinde olduğunu göstermektedir[568].

3)ÇAVLUM KÖYÜ MEZARLIĞI

Eskişehir iline bağlı Çavlum Köyü, Porsuk Çayı'nın suladığı (Tembris veya Termos) verimli topraklara sahip Alpu Ovası'nın yakınında ve merkeze 16 km. uzaklıktadır. Alpu Ovası'nda sulama kanalları açılması sırasında tespit edilen pek çok eski kalıntıdan biri olan Çavlum Köyü'nün tamamı, 1981 yılında höyük olarak tescil edilmiştir[569]. Köy üzerinde yapılan yüzey araştırmalarında Roma Dönemi öncesine ait

[567] Emre 1978: 24-33.

[568] Emre 1978: 34.

[569] Bilgen 2005: 1.

hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Köy yerleşiminin batısında yer alan Orta Tunç Çağı mezarlık alanının yeri, tarla sürümü sırasında çeşitli kap parçalarının çıkmaya başlamasıyla saptanmıştır. 1999 yılında kurtarma kazısı olarak başlayan çalışmalar, 1999-2002 yılları arasında N. Bilgen başkanlığında yürütülmüştür.

Çavlum Köyü mezarlık alanında tespit edilen yaklaşık 73 adet mezar arasında küp, çömlek, taş sanduka, oda ve basit toprak mezar olmak üzere 5 tür mezar olduğu anlaşılmıştır. Mezarların büyük bir kısmında inhumasyon gömünün uygulanmasının dışında birkaç gömüde kremasyon gömme tarzına rastlanmıştır[570].

Mezarlarda ele geçen mezar hediyeleri arasında bronz küpe, halka, iğne ile taş, akik ve dağ kristali gibi malzemelerden yapılmış boncuklar, kurşun halkalar ve gümüş küpeden oluşan süs eşyaları, kemik iğneler, aşık kemikleri, ağırşaklar ve çeşitli kaplar bulunmaktadır. Ayrıca lületaşından üretilmiş damga mühür ile skrabe şeklinde olasılıkla amulet-boncuk olarak kullanılmış bir fayans mühür dikkat çekicidir[571]. Çavlum'daki gibi **(Res. 4b)** lületaşından bir başka mühür yine aynı döneme tarihlenen Demircihöyük mezarlığında da ele geçmiştir. Skrabe biçimli fayans mühürün baskı yüzündeki tanrıça hiyeroglifinin üzerinde, "Sümer Doğa Tanrıçası Ninhursag"ın sembolü olan "omega (Ω)" işareti bulunmaktadır **(Res. 4c)**. Bu tür mühürler M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğine (ykl.1750 yıllarına) tarihlenmektedir[572].

Tümü çark yapımı ve kiremit rengi ile kahverenginin tonlarında hamura sahip mezar hediyesi kap formları arasında yuvarlak ağızlı çömlekler **(Lev. 36a),** yonca ağızlı **(Lev. 36b),** gaga ağızlı ve yuvarlak ağızlı testiler **(Lev. 36c),** vazolar **(Lev. 36d),** ibrikler **(Lev. 36e)** ve çanaklar **(Lev. 36f)** bulunmaktadır[573].

---

[570] Bilgen 2005: 11.

[571] Bilgen 2005: 17-20.

[572] Bilgen 2005: 37. Anadolu'da Çavlum'dan başka benzer örneklerin ele geçtiği mezarlar arasında Karahöyük, Acemhöyük, Alişar, Kültepe ve Gordion bulunmaktadır. Anadolu dışında ise Hammam et-Turkman, Kale Nisar, Tell Fara, Tell Jerishe ve Jericho'da bulunmuştur.

[573] Bilgen 2005: 17.

Çavlum Köyü mezarlık alanının yakın çevresinde ait olduğu yerleşimin izlerine rastlanamamıştır. Mezarlıkla benzer özelliklere sahip diğer mezarlık alanları Yanarlar, Demircihöyük-Sarıket, Gordion, Ilıca, Harmanören ve Kusura C evresinde saptanmıştır[574].

4)ŞARHÖYÜK/DORYLAION

Eskişehir ilinin 3 km. kuzeydoğusunda, Porsuk Nehri (Tembris/Temros) ile Sarısu (Batys) kolu arasında kalan geniş ovanın güneyinde yer almaktadır. Şarhöyük'teki (antik Dorylaion kenti) 1989 yılından itibaren M. Darga ve 2005 yılından itibaren de T. Sivas başkanlığında yürütülen kazılarda, Erken Tunç Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşim gördüğü tespit edilmiştir. Hitit Krallık Dönemi'ne yani Orta Tunç Çağı'na ait evlerin açığa çıkarıldığı yerleşme yeri, antik kaynaklarda önemli yolların kavşak noktasında bulunan ve ticaret ile zenginliğe kavuşmuş bir Phrygia şehri olarak geçmektedir. Bu yollar Dorylaion'u, İznik üzerinden Marmara'ya, Kütahya üzerinden Ege kıyılarına, Afyon üzerinden Akdeniz'e, Seyitgazi-Emirdağ-Hisarköy üzerinden de Konya'ya oradan da Kilikya ve Suriye'ye bağlıyordu[575].

Şarhöyük'ün güney yamacında ortaya çıkarılan Hitit yapı katlarına ait kerpiç duvarlı ve at nalı planlı bir yapının içinde ele geçen buluntulardan dolayı bir saklama deposu olduğu düşünülmektedir[576]. Yapının çevresindeki küllü yangın tabakası içinde ele geçen buluntular arasında tipik Hitit mutfak kapları, hafif açkılı saklama kapları, kırmızı astarlı kaliteli bir yonca ağızlı testiye ait boyun kısmı ile ince cidarlı açık krem renkli kaplara ait parçalar bulunmaktadır. Yapının bulunduğu aynı alanda ele geçen diğer buluntular ise kemik kabzalı bir demir bıçak ile altın bir küpedir. Her ikisinin de benzerleri Alacahöyük ve Boğazköy'de ele geçmiştir[577].

[574] Bilgen 2005: 44.

[575] Sivas-Sivas 2006: 180.

[576] Darga-Sivas-Sivas 2005: 344.

[577] Darga-Sivas-Sivas 2005: 344.

Bir eve ait kalıntılarda yapılan çalışmalarda ele geçirilen keramikler, tamamen Hitit örnekleriyle benzer özellikler göstermektedir. Boğazköy, Afyon Yanarlar mezarlığı ve özellikle Kusura C'de ele geçen M.Ö. 2. binyıl keramikleriyle benzer çanaklar, tek kulplu testiler, iri küp parçaları en yaygın formları oluşturmaktadır. Bunun dışında üzerinde "Ülkenin Prensi/Kral oğlu" yazan hiyeroglif işaretlerin olduğu lentoid biçimli bir ip delikli pişmiş toprak mühürün ele geçmesi oldukça ilgi çekicidir **(Res. 4d)**.

Şarhöyük'te açığa çıkarılan Hitit yerleşmesi, M. Darga'ya göre Sakarya Nehri'nin batısındaki konumuyla Hitit Ülkesi'nin batıya açılan kapısı durumundadır[578]. Ele geçen ve yerli bir yöneticiye ait olan mührün de gösterdiği gibi Şarhöyük'teki Hitit yerleşmesi (ne yazık ki o dönemdeki adı bilinmemekte), Hitit Ülkesi'ne bağlı bir kent ve Hitit Ülkesi'nin en batıdaki ucunu oluşturmaktadır.

5)DEMİRCİHÖYÜK-SARIKET MEZARLIĞI

Eskişehir yakınlarında, Bilecik ili sınırları içinde yer alan Demircihöyük Tunç Çağı yerleşim yerinde M. Korfmann tarafından 1975-78 yıllarında yürütülen kazılardan sonra, 1980'li yıllarda Turan Efe'nin mezarlık alanını tespit etmesiyle birlikte, söz konusu alanda 1990-1991 yılları arasında Jürgen Seeher tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilir. Erken ve Orta Tunç Çağı'na ait küp, basit toprak ve taş sanduka mezarlardan oluşan Demircihöyük-Sarıket mezarlık alanı, yerleşme yerinin 250 m. kadar batısında bulunmaktadır.

Sur duvarlarıyla çevrili Erken Tunç Çağı yerleşmesi terkedildikten sonra Orta Tunç Çağı'nda höyüğün doğu yamacında küçük bir yerleşme kurulduğu anlaşılmıştır[579]. Demircihöyük-Sarıket mezarlık alanının doğu ve güney kısımlarında da Orta Tunç Çağı'na ait küp, basit toprak ve taş sanduka mezarlar açığa çıkarılmıştır. Büyük bir kısmı soyulmuş olan mezarlardan geriye kalan buluntular arasında bronz küpe, bronz ve fayans boncuklar, kurşun halkalar, kaseler **(Lev. 37a-b),** yonca ağızlı **(Lev. 37c)** ve

[578] Darga-Sivas-Sivas 2005: 345.

[579] Seeher 1992a: 166.

kesik ağızlı testiler, ibrikler **(Lev. 37d)** ve çömlekler **(Lev. 37e)** ile bir mühür bulunmaktadır. Tunç damga mührün baskı yüzünde simetrik biçimde uygulanmış kazıma çizgiler bulunmaktadır **(Res. 4e)**.

b.Yüzey Araştırmaları

Özellikle Eskişehir ve Kütahya bölgesi, Orta Anadolu ile kıyı kesimler arasında önemli bir noktada bulunmaktadır **(Har. 1, 2, 4).** Dağlık bir bölge olan Orta Anadolu'dan kıyı bölgelere geçiş dağlar üzerindeki geçitlerle sağlanabilmekteydi. Bu önemli geçitlerden biri de kuşkusuz kuzeybatıda Bozüyük civarındaki doğal geçittir. Böylece Orta Anadolu ile Balkanlar arasında kültürel ilişkiler söz konusu olabilmiştir. Kuzeybatı Anadolu'da olduğu gibi Erken Tunç Çağı'nda fazla olan yerleşme sayısı İç Batı Anadolu'da da M.Ö. 2. binyıl başlarında azalma gösterse de yerleşmelerin boyutlarının normalden büyük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Hitit İmparatorluk Çağı'nda, bu bölgenin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır[580].

J. Mellaart'ın Eskişehir bölgesindeki çalışmaları sırasında saptanan Çukurhisar ve Söğütönü höyükleri, Demircihöyük ve Şarhöyük gibi Kuzey Anadolu ile Ege arasındaki geçiş sağlayan yollar üzerinde kurulmuş yerleşmelerdir[581]. Ele geçen M.Ö. 2. binyıl formları arasında gaga ağızlı testiler **(Lev. 38a),** devetüyü hamur renginde keskin profilli kaseler **(Lev. 38b),** içe çekik ağız kenarlı kaseler **(Lev. 38c),** dışa çekik ağız kenarlı kaseler **(Lev. 38d)** ve gri Minyas kase **(Lev. 38e)** bulunmaktadır. T. Efe'nin Eskişehir'in batısında yaptığı çalışmalarda Oluklu Höyük, Nemli Höyük, Erenköy I, Gavur Tepesi yerleşmelerinden hem M.Ö. 3. binyıl hem de 2. binyıl malzemesi yoğun olarak ele geçmiştir[582].

T. Efe'nin 1988-95 yılları arasında Kütahya, Bilecik illeri ile Eskişehir'in batı kesimini kapsayan çalışmaları sırasında Paleolitik Dönem'e kadar inen çok sayıda höyük tespit edilmiştir. M.Ö. 2. binyıla ait Kütahya-Tavşanlı kasabasının hemen

[580] Efe 1997: 223.

[581] Mellaart 1955: 79.

[582] Efe 1990: 411.

güneyinde yer alan ve yakınında Kocaçay'ın aktığı Tavşanlı Höyük'ün bir de aşağı şehre sahip olduğu anlaşılmıştır. Yüzeyden toplanan M.Ö. 2. binyılın başlarına tarihlenen malzemenin Beycesultan VI-IV. katlarıyla benzerlikler taşıdığı anlaşılmıştır[583]. Parçalar arasında bir boğa biçimli riton parçası ve olasılıkla yine bir boğaya ait pişmiş topraktan bacak parçası dikkat çekmektedir **(Lev. 38f).** Ayrıca Kocahöyük adlı yerleşmeden de çok sayıda M.Ö. 2. binyıl malzemesi toplanmıştır **(Lev. 38g).** Yoğun biçimde M.Ö. 2. binyıl malzemesinin ele geçtiği Altıntaş bölgesinden doğan Porsuk Çayı ve kolları tarafından sulanan ovalık kesimler, pek çok Prehistorik yerleşmenin kurulmasını sağlamıştır. Bölgenin Murat Dağı ve diğer yükseltilerle sınırlandığı ancak Afyon ile arasında bir engelin bulunmadığı görülmektedir. Yerleşme yerleri bu dağın eteklerinde son bulmaktadır[584].

Eskişehir-Seyitgazi ve Eskişehir-Çifteler arasındaki dağlık ve ovalık kesimlerde çok sayıda M.Ö. 2. binyıla ait buluntu veren yerleşimler tespit edilmiştir. Bunlardan özellikle Küllüoba Höyüğü'nün kuş uçumu 4.5 km. kuzeydoğusunda bulunan Güllühöyük yerleşiminden Kalkolitik Dönem'den Frig Dönemi'ne kadar tarihlenen malzeme toplanmıştır. Höyük'te özellikle Erken 2. binyıla ait malzeme dikkat çekicidir. Bu dönemde yoğun olarak görülmeye başlayan kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaselerin omurgalı örnekleri de artık temsil edilmeye başlar[585] **(Lev. 38h).** Seyitgazi'nin güneydoğusunda yer alan Soğulcak Höyüğü'nde Erken M.Ö. 2. binyıla ait keramik buluntuları ele geçmiştir[586] **(Lev. 38i).**

Eskişehir'in doğu kesiminde Alpu ve Sivrihisar çevresinde de M.Ö. 2. binyıl malzemesinin ele geçtiği yerleşmeler tespit edilmiştir[587]. Özellikle İç Batı Anadolu'nun bilinen en büyük höyüğü konumundaki Karahöyük (Midaion) 460 m. çapında ve 14 m. yüksekliğindedir. Erken Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi sonuna kadar kesintisiz olarak yerleşildiği anlaşılmaktadır. Frigya bölgesinin en kuzey ucunda Porsuk Çayı'nın

[583] Efe 1990: 407.

[584] Efe 1993: 348.

[585] Efe 1995: 251.

[586] Efe 1997: 216.

[587] Efe 1996: 132-140.

kenarında kurulmuştur. Hitit keramiğinin karakteristik özelliklerini yansıtan gaga ağızlı testiler ve diğer M.Ö. 2. binyıl keramikleri höyükteki Hitit yerleşmesini bize göstermektedir[588].

Efe'ye göre toplanan keramik malzemesine bakılacak olduğunda, Erken Tunç Çağı II'nin sonlarından itibaren İç Batı Anadolu ile Troas ve çevresi arasında yoğun ilişkilerin başladığı ve Batı Anadolu Erken Tunç Çağı III keramik özelliklerinin büyük bir kısmının bu ilişkiler sonucu ortaya çıkmış olabileceği söylenebilir. Bunun dışında diğer bir önemli malzeme grubu geç Erken Tunç Çağı III'e, başka bir deyişle Erken 2. binyıla tarihlenmektedir. Bu malzeme grubu, *Orta Anadolu Geçiş Dönemi* keramiği ile büyük benzerlik göstermektedir[589].

B. Batı Anadolu'da M.Ö. 2. binyıla ait Arkeolojik Verilerin Değerlendirmesi

Genel olarak Batı Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında, sınırlarını daha çok doğal şekillerin, dağların ve nehirlerin belirlemiş olduğu dört coğrafi bölgeye ayrıldığını görmekteyiz. Bölge içinde ortaya çıkarılan keramik geleneğinde kuzey ve güney kesimler arasındaki benzerliklerin görülmesinde, dağların geçit vermesi ve nehirlerin doğal yollar oluşturması çok büyük bir etkendir. Kıyı kesimlerde deniz yoluyla gelen Miken etkisi görülürken iç kesimlerde Hitit kültürünün yoğun etkisinin de olduğu tespit edilebilmektedir.

Balkanlar ve Ege Dünyası ile Anadolu arasında önemli bir konumda bulunan Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde, M.Ö. 2. binyıla ait materyal kültür hakkındaki bilgiler, bölgenin bu konuda tek stratigrafi veren kazısı olan Troya'dan gelmektedir. Tüm Batı Anadolu'da M.Ö. 2. binyıl içinde en yaygın formu oluşturan yerel devetüyü mallar başta Troya olmak üzere Çanakkale, Balıkesir, Bursa ve Bilecik illerini kapsayan kesimde de çok sayıda ele geçmiştir. Kuzeybatı Anadolu'nun Ege Denizi kıyı şeridi sayesinde Orta Batı Anadolu ile birçok ortak özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

[588] Bilgen 2006: 403.

[589] Efe 1997: 223.

Bunu gerek keramik buluntularda gerekse de Troya ve Panaztepe'nin yerleşim planlarındaki benzerlikte kolaylıkla görebilmekteyiz. Her iki bölgede de ortak biçimde yerel özellik gösteren devetüyü, kırmızı ve gri renkte mallar ile gri Minyas keramiği tespit edilmiştir. Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı'ndan itibaren yoğun olarak görülmeye başlayan gri Minyas malları, günümüzde halen çıkış noktasının neresi olduğu tartışılmakta olan özel bir gruptur[590]. Astardaki bol mika katkısıyla metalik kaplar taklit edilmeye çalışıldığı gibi, mikasız mat örneklerin de olduğu bilinmektedir. Yerel keramik özelliklerini yansıtan söz konusu grup özellikle Çanakkale (Troya) ve Bursa (İnegöl) çevresinde yoğun olarak ele geçmiştir. Troya yerleşmesi, Troya VI mezarlık alanı ve Beşiktepe mezarlığından gelen Miken keramiğine bakıldığında yerli üretim olanların sayısının çok fazla olması dikkat çekicidir. Böylece M.Ö. 2. binyılda önemli bir merkez olduğu düşünülen Troya ile genel olarak Marmara Denizi'nin güney kısımlarının yerel özelliklerini, söz konusu dönemde de devam ettirmeyi başardığı görülmektedir.

Gerek mimari gerekse de keramik buluntulara baktığımızda, Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin M.Ö. 3. binyıldan itibaren süregelen Batı Anadolu Bölgesi'nin diğer kesimleriyle ve Orta Anadolu'yla ilişkilerinin, bu dönemde de devam ettiği görülmektedir. Buna göre İç Batı Anadolu'da özellikle Eskişehir bölgesi üzerinden Kuzeybatı Anadolu'ya gelen Orta Anadolu etkisiyle bu bölgeye özgü formları ve mal gruplarını görmek mümkündür. Orta Anadolu'da yaygın olarak görülen kesik gaga

[590] Orta Tunç Çağı için karakteristik olan Minyas keramiği, gri, kırmızı ve devetüyü renklerinde hamura sahiptir. Madeni kapları taklit eden formlarda sabunsu bir yüzey dikkati çeker. Kuzeybatı Anadolu'da özellikle Bursa ve İnegöl'de Erken Tunç Çağı III'ten itibaren yaygın olduğu bilinen gri Minyas mallarının M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu'da Beycesultan'a kadar görüldüğü anlaşılmıştır. Kökeni tartışmalı olan Minyas keramiğinin Yunanistan, Makedonya veya Anadolu çıkışlı olduğu ileri sürülen öneriler arasındadır. Mellaart, Minyas keramiğinin Anadolu kökenli olduğunun en güçlü savunucularındandır (Bayne 2000: 16). Minyas keramiği ile ilgili tartışmalar tezimde esas konuyu oluşturmadığı için bu konudaki ayrıntılı çalışmalar için bkz. G. Childe, "On The Date and Origin of Minyan Ware", JHS 35, 1915, 196-207; J. Mellaart, "The Origin of Minyan Ware", V. TTK, 1960, 146-156; D. French, "Archaeology of the Middle Bronze Age: Migrations and Minyan pottery in Western Anatolia and the Aegean", Bronze Age Migrations in the Aegean, 1974, 51-53.

ağızlı ve yonca ağızlı testi gibi formların Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde de görülmesi, Orta Anadolu platosuyla olan ilişkilerin materyal kültüre de yansıdığını göstermektedir. Ayrıca kırmızı astarlı malların Erken Tunç Çağı'ndan itibaren bölgede görülmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde ele geçen arkeolojik malzeme değerlendirildiğinde, bölgenin Eskişehir'in batı kesimine kadar benzer özellikler gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle kuzeyinde Marmara Denizi'nin bulunduğu ve batı-doğu doğrultusunda Çanakkale ile Bilecik illerinin arasını kapsayan bölgenin güney kısmını Bakırçay'ın sınırladığını söyleyebiliriz **(Har. 2)**. Eskişehir'den itibaren yoğun biçimde hissedilmeye başlayan Hitit etkisi Kuzeybatı Anadolu'nun batı sınırını belirlediği gibi güneyde Panaztepe'de ele geçen beyaz astarlı mallar ile Liman Tepe'den gelen krem astar üzerine mat boyalı mallar, artık bölgede gelenekselleşen diğer uygulamaların yanında keramik üretiminde bazı yeniliklerin de gelişmeye başladığını göstermektedir.

Gerek deniz ticaretine gerekse Anadolu'nun iç kesimleriyle iletişime olanak sağlayan elverişli coğrafi şartları sayesinde Orta Batı Anadolu Bölgesi'nin, kazısı yapılan yerler ve yüzey araştırmaları sırasında saptanan yerleşimlere bakıldığında, M.Ö. 2. binyılda önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Neolitik Dönem'e kadar giden Liman Tepe dışında bölgede kazısı yapılan yerleşimlerin tümünün Erken Tunç Çağı'ndan itibaren M.Ö. 2. binyılda da süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Her biri de önemli yollar üzerinde bulunan Efes çevresindeki Büyükkale, Ilıcatepe, Çamlık-Göztepe gibi kaleler ve kazıları gerçekleştirilen Panaztepe, Liman Tepe ve Ayasuluk Tepesi gibi yerleşimlerden Panaztepe yerleşmesi, yukarı ve aşağı kente sahip olması yönünden Troya VI-VIIa yerleşmesi ile benzerlik taşımaktadır.

İzmir, Manisa illerini kapsayan Orta Batı Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda, farklı keramik geleneklerini birarada görmek mümkündür. Yerel devetüyü, kırmızı, gri ve kahverengi mallar ile gri Minyas keramiğinin yanı sıra kırmızı astarlı mallar da görülmektedir. Hem Kuzeybatı hem de Güneybatı Anadolu'da olduğu gibi altın renkli kaplara dair örnekler, Panaztepe ve

Bayraklı yerleşmelerinden de gelmiştir. Sadece Panaztepe'de ele geçen beyaz astarlı mallar dışında yalnızca Büyük Menderes Nehri'nin güney kesimlerinde görülen sarı ve kırmızı renkteki Minyas keramiğinin yine Panaztepe'de örneklerine rastlanmıştır.

M.Ö. 2. binyılda bölgenin Orta Anadolu ile olan ilişkileri, Panaztepe'deki koç başı biçiminde akıtacaklı kap, Bayraklı Höyüğü'ndeki yumru biçiminde bezemeli kaplar, Liman Tepe, Gavurtepe Höyüğü ve Ayasuluk Tepesi'ndeki kırmızı astarlı parlak perdahlı gaga ağızlı testiler sayesinde kanıtlanabilmektedir. Hem Kuzeybatı Anadolu'da hem de Orta Batı Anadolu'da görülen kırmızı astarlı mallar Erken Tunç Çağı'ndan itibaren Orta ve Geç Tunç Çağları'nın içlerine kadar kullanılmaya devam etmiştir. Bunun dışında Liman Tepe ve Bayraklı Höyüğü'nden Beycesultan V-IV; Bademgediği Tepesi'nden Beycesultan IV; Ayasuluk Tepesi'nden de Beycesultan III-I dönemleriyle benzer malzeme ele geçmiştir. Bunda her iki bölge arasındaki yükseltilerin (özellikle Buldan Geçidi'nin) geçişe imkan vermesinin rolü büyüktür.

Sonuç olarak, Orta Batı Anadolu Bölgesi'ni etrafındaki diğer bölge keramik geleneklerindeki farklılaşmalara bakarak sınırladığımızda, kuzeyde Bakırçay, güneyde Büyük Menderes nehirleri ile doğuda Uşak, Kütahya, Afyon illerini kapsayan dağlık bölgenin arasında bulunduğunu söyleyebiliriz **(Har. 2)**.

Güneybatı Anadolu Bölgesi'ne baktığımızda, stratigrafi vermesi açısından önemli bir kazı yeri olan Beycesultan'dan gelen yoğun malzeme grubunun, bölgede tespit edilen diğer yerlerdeki buluntuların sınıflandırılmasında yardımcı olduğu görülür. Megaron plana sahip olup hayvan biçimli kapların da ele geçtiği V. tabakadaki saray yapısı, hem Batı Anadolu hem de Orta Anadolu özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca Aphrodisias'da ve Milet'te de megaron yapıları ortaya çıkarılmıştır. Çine-Tepecik Höyük kazılarında bir savunma duvarı, Milet yerleşmesinde ise sur duvarı izlerine rastlanmıştır. Hem Batı Anadolu hem de Orta Anadolu özelliklerinin görüldüğü bu kalıntılar, yerleşim alanlarında yaşayan insanların geleneklerini devam ettirdiği gibi Orta Anadolu kültüründen de etkilendiğini göstermektedir.

Orta Anadolu etkileşimlerini keramik buluntularında da izlemek mümkündür. Buna göre devetüyü, kahverengi, kırmızı renkteki yerli keramiğin Güneybatı Anadolu'da da görülmesinin yanı sıra Orta Anadolu örnekleriyle benzer kırmızı astarlı kaplar ile daha çok Kuzeybatı ve Orta Batı Anadolu'da yaygın olan altın, gümüş renkli mallar az sayıda da olsa Güneybatı Anadolu'da da ele geçmiştir. Bunun yanında Büyük Menderes Nehri'nin kuzeyinde yaygın olan gri mallar ve gri Minyas keramiği gerek yüzey araştırmalarında gerekse de bölgede yapılan kazılarda yok denecek kadar az sayıda bulunmuştur. Ele geçen parçalar da Orta Büyük Menderes'in çevresinden gelmiştir. Özellikle Yukarı Menderes Havzası'nda çok sayıda ele geçen sarı ve kırmızı renkteki Minyas keramiği, belirleyici bir özellik taşımaktadır. Ancak bölgenin tamamında yerel etkilerin görülmemesi, bunun yanında iç kesimlerde Orta Anadolu-Hitit, kıyı kesimlerde ise Miken etkisinin hakim olması dikkat çekicidir **(Har. 18)**. Karataş ve Bağbaşı yerleşmelerinden gelen gerek kırmızı astarlı kaplar gerekse de Kilikya bölgesindeki örneklerle benzer kap formları, bu iki yerleşmenin Batı Anadolu geleneğinden ayrı bir gelişime sahip olduğunu göstermektedir.

M.Ö. 2. binyılda Güneybatı Anadolu Bölgesi'ne baktığımızda, kendi içerisinde dört alt bölgeden meydana geldiğini ve ele geçen keramiğin de bu alt bölgelere göre farklılaştığını görmekteyiz. Bu bölgeler Kuşadası'ndan Marmaris'e kadar inen kıyı kesim, Yukarı Menderes Havzası, Muğla ve Afyon illeri arası ve Göller Bölgesi'nden oluşmaktadır. Kıyı kesimde daha çok Miken etkisi görülürken daha iç kesimlerde Orta Anadolu ve geçitlerin izin vermesi sayesinde Kuzeybatı Anadolu ve Ege kıyılarıyla daha yoğun ilişki yaşandığı anlaşılmaktadır. Antalya ili ve çevresinin ise Orta Anadolu ve Akdeniz kıyısı aracılığıyla Kilikya bölgesi ile etkileşim içinde olduğu tespit edilmiştir **(Har. 2)**.

Batı Anadolu ile Orta Batı Anadolu arasında yer almakla birlikte artık yoğun biçimde Hitit etkisinin hissedilmeye başladığı İç Batı Anadolu Bölgesi, tam anlamıyla "Geçiş bölgesi" özelliğini yansıtmaktadır. Kazısı gerçekleştirilen Kusura Höyük ile Yanarlar, Çavlum Köyü ve Demircihöyük-Sarıket mezarlarında her iki bölgenin etkisi görülürken Şarhöyük yerleşmesinin bir Hitit kenti olduğu ve Hitit Ülkesi'nin en batıdaki ucunu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında da özellikle

Eskişehir ve Kütahya çevresinde bu dönemde yerleşim sayısı azalsa da Orta Anadolu'da olduğu gibi boyutlarında bir büyümenin olduğu tespit edilmiştir. Eskişehir'in doğusunda batısına oranla daha yoğun Hitit etkisi hissedilmeye başlar.

Gerek kazılardan gerekse yüzey araştırmalarından ele geçen kırmızı astarlı kaplar, gaga ağızlı testiler, yonca ağızlı testiler, riton parçaları, kesik ağızlı testiler somut biçimde Hitit etkisini yansıtmaktadır. Kahverengi ve devetüyü renginde hamura sahip yerli keramiğin yanı sıra Kütahya-Tavşanlı Höyük'ün hem aşağı şehre sahip olması hem de ele geçen keramiğin Beycesultan VI-IV ile benzerlik göstermesi, bölgede Kuzeybatı ve Güneybatı Anadolu'nun etkilerinin sürdüğünü göstermektedir. Ancak diğer bölgelerden farklı olarak Eskişehir ve Afyon çevresinde kiremit rengi malların kullanılmaya başlanması ve Hitit formlarının yaygın olarak görülmesi bu bölgenin sınırlarını belirlemede yardımcı olmaktadır. Kütahya yöresi Kuzeybatı Anadolu'ya, Afyon yöresi ise daha çok Güneybatı Anadolu'ya dönük bir görünüm sergilerken Eskişehir yöresinin yoğun Hitit etkileri göstermesi Batı Anadolu'dan çok Orta Anadolu/Hitit etki alanı içinde yer aldığını ancak bunun yanında Hitit ile Kuzeybatı Anadolu arasında bir köprü görevi gördüğü anlaşılmaktadır **(Har. 2)**.

III. BÖLÜM: SONUÇ

Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve M.Ö. 2. binyılda Hitit metinlerinde söz edilen beyliklerin, Batı Anadolu'daki oluşum sürecinin ne kadar eskiye gittiği henüz bilinmemektedir. Bölgedeki materyal kültürün M.Ö. 3. binyılın ikinci yarısından itibaren kesintiye uğramadan devam etmesi, buradaki siyasi yapılanmanın Orta Anadolu ile benzer bir oluşum sürecini gösterdiğine işaret etmektedir[591]. Bu bağlamda, Erken Tunç Çağı III'te, Orta Anadolu'da yer alan Puruşhanda, Kuşşara, Zalpa, Mama, Neşa ve Hattuş(a) gibi bazı beyliklerin Batı Anadolu'da da var olduğu ve Batı Anadolu 2. binyıl siyasi yapısının temellerini oluşturduğu düşünülebilir.

Çalışmada aşağıda genel olarak sunulacağı gibi, içinde halen günümüzde de devam eden birçok problemi barındırmasına karşın, yazılı ve arkeolojik kanıtların ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesiyle, bir takım çıkarımlara ulaşılmıştır:

İlk olarak, Arzawa Ülkesi ve daha sonra aynı bölgede varlığını devam ettirdiği görülen Mira-Kuwaliya Ülkesi, Bryce'ın ileri sürdüğü Apaşa=Habesus eşitliğinden[592] yola çıkarak Pamphilya ve Pisidya bölgelerinin aksine söz konusu ülkeler birçok bilim adamının da hemfikir olduğu gibi[593] Gediz ve Büyük Menderes nehirleri arasında (Apaşa=Ephesus) olmalıdır **(Har. 3, 5)**. Bu lokalizasyona kanıt olarak, ele geçen Luwi hiyeroglif işaretleriyle yazılı *Mira kralı Tarkasnawa*'nın adının okunduğu Karabel Anıtı ile *Mira Ülkesi* ve *Büyük Prens Kupantakurunta* adlarının okunduğu Latmos/Suratkaya

[591] Efe 2004: 19. Batı Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve sınırlarını daha çok coğrafi özelliklerin belirlediği bölgeler için konuştuğumuzda en azından M.Ö. 2. binyılın sonuna kadar süren bir kültürel bütünlükten sözedebiliriz. Efe'ye göre Batı Anadolu'da daha çok keramiğe bağlı olarak saptanan Erken Tunç Çağı kültür bölgeleri Troya I-Yortan, Beycesultan EB I, İznik-Frigya ve Likya-Pisidya şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca çok az araştırılmış olan Aydın-Muğla illerini kapsayan bölge de "Karya" adı altında beşinci kültür bölgesini oluşturmaktadır.

[592] Bryce 1974a: 104, 112.

[593] Cornelius 1958b: 395, Garstang-Gurney 1959: 84, Huxley 1960: 33, Schachermeyr 1986: harita 21, Mellaart 1993: 416-417, Macqueen 2001: 26, Ünal 2003a: 22.

anıtı gösterilebilir. Her iki kaya anıtı söz konusu bölgede Arzawa/Mira Ülkesi'nin sınırlarını oluşturmaktadır.

Arzawa konfederasyonunun bir parçası olan Wilusa Ülkesi'nin lokalizasyonu ile ilgili iki öneriden birincisi, Wilusa ile Hitit arasındaki yakın ilişkilerden dolayı Hitit bölgesinin batısında Kütahya-Eskişehir yöreleri arasında olduğu[594], ikincisi ise Wilusa=(W)Ilios, Taruisa=Troya eşitliğine dayanılarak Çanakkale civarında[595] olduğu yönündedir. Hitit metinlerine göre, Ahhiyawa adına Wilusa topraklarında karışıklık çıkaran Piyamaradu, Wilusa'dan hemen sonra günümüzde Lazpa'ya (Midilli/Lesbos Adası) saldırmıştır. Bu açıdan bakıldığında Wilusa Ülkesi'nin deniz kıyısı yakınlarında ve Lazpa'ya (Midilli adası) yakın olan Troad yani Çanakkale bölgesinde olması gerekmektedir. Ayrıca bölgede kısa süre varlık göstermiş olan Assuwa Ülkesi ile ilişkili olarak *[...]uqqa=[Ard]uqqa*=klasik Artake (Erdek)[596] eşitliği de bu görüşü destekler niteliktedir **(Har. 3, 5)**.

Arzawa Ülkesi etrafında toplanan ülkelerden bir diğeri olan Seha Nehri Ülkesi için pek çok bilim adamı tarafından kuzeyde bir yer önerilmeye çalışılmışsa da, Seha Nehri'nin günümüzde hangi nehir olabileceği konusunda görüş ayrılıkları olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, önerilen nehirler arasında Büyük Menderes[597], Bakırçay[598], Simav Çayı[599] ve Gediz Nehri[600] bulunmaktadır. Metinlerden Arzawa/Mira Ülkesi'nin kuzeyinde olduğu anlaşılan Seha Nehri Ülkesi topraklarına sonradan eklenen Appawiya'nın Simav Çayı yakınlarındaki klasik Abbaitis kenti ile eşleştirilmesi, ülkenin Gediz Nehri'nin kuzeyinde Bakırçay ve Simav Çayı'nın geçtiği bölgede olması gerektiğini gösterir **(Har. 3, 5)**.

---

[594] Garstang-Gurney 1959: 104, Macqueen 2001: 42, Mellaart 1968: 192, Ünal 2003a: 40.

[595] Kretschmer 1924: 207, Forrer 1932: 150, Starke 1997: 454, Hawkins 1998: 23, Niemeier 1999: 143 dipnot 22, Latacz 2002: 199.

[596] Alparslan 2002: 23.

[597] Goetze 1957: harita

[598] Garstang-Gurney 1959: 96, Latacz 2002: 198.

[599] Macqueen 1968: 175, Mellaart 1993: 416.

[600] Hawkins 1998: 23.

Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasında yer alan sınır ülkeleri, Zippasla ve Hariati Dağlık Ülkeleri, Hapalla Ülkesi ve Walma Ülkesi şeklinde sayılabilir. Bunlardan Zippasla ve Hariati Ülkeleri için birçok bilim adamı Afyon ili sınırlarındaki Murat Dağı civarında olması gerektiği konusunda hemfikirdir[601]. Özellikle Hitit İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcına ait metinlere göre, asi Zippasla beyi Madduwatta'nın Mira kralıyla kimi zaman ortak hareket etmesi nedeniyle Büyük Menderes vadisinin doğusunda olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hitit Ülkesi ile arasında güvenli bir sınır oluşturması için Hitit Kralı II. Tuthaliya'dan istediği Siyanti Nehri için günümüzde Banaz Çayı[602], Porsuk Çayı'nın yukarısı[603] veya Yukarı Sakarya Irmağı[604] olabileceği önerilmiştir. Bu bilgiler Zippasla ve Hariati Dağlık Ülkeleri'nin Murat Dağı ve Türkmen Dağı arasında olması gerektiğini bize göstermektedir **(Har. 3, 5)**.

Arzawa ile Hitit bölgeleri arasında küçük bir sınır ülkesi olduğu anlaşılan Walma Ülkesi'nin Emirdağ ve Sultandağları arasında[605], daha güneybatıda Dinar ve Sandıklı civarında[606] veya Suğla ve Beyşehir göllerinin güneyinde[607] olması gerektiği önerilmektedir. II. Murşili'nin Arzawa seferi sırasında Hitit ordusu ile birlikte Sehiriya Nehri (Sakarya Nehri) – Sallapa (Sivrihisar) – Aura (Hisar Köy) hattını takip ederek en son Walma yakınlarında Arzawalılarla karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Walma Ülkesi'nin Hititler'in izlediği rota üzerinde bulunan Afyon ili sınırlarındaki klasik Holmi kenti (Çay) ile eşleştirilmesi, Emirdağ ve Sultandağları arasında olduğunu kanıtlar niteliktedir **(Har. 3, 5)**.

Hakkında yazılı kaynaklardan çok az bilgi edindiğimiz Hapalla Ülkesi'nin lokalizasyonu için yapılan önerilerden birisi Beyşehir ve Eğridir gölleri civarında

[601] Garstang-Gurney 1959: 92, Goetze 1957: harita, Houwink ten Cate 1970: harita, Mellaart 1993: harita.

[602] Garstang-Gurney 1959: 91-92

[603] Macqueen 1968: 177

[604] Macqueen 1968: 177 dipnot 68'deki Mellaart'ın görüşü.

[605] Garstang-Gurney 1959: 86. Mellaart 1993: 416.

[606] Ünal 2003a: 29.

[607] Bryce 1974a: 110.

olduğu[608] diğeri ise Garstang-Gurney[609] tarafından ileri sürülen Afyon ve Eskişehir illeri arasıdır. Murat Dağı'na lokalize ettiğimiz Zippasla Ülkesi beyi Madduwatta'nın Hapalla Ülkesi'nde karışıklık çıkarabilmesi ve Tuz Gölü'nün batısındaki isyan eden Pitassa ve Mahirassa'lı halkın Hitit ordusundan Hapalla Ülkesi yakınlarına kadar kaçmayı başarabilmesi bize bazı ipuçları vermektedir. Buna göre Hapalla Ülkesi'nin Sultan Dağları'nın batısında Beyşehir ve Eğridir göllerini de içine alan Göller Bölgesi'nde olabileceği söylenebilir **(Har. 3, 5)**.

Hitit metinlerinden birbirlerine yakın oldukları anlaşılan Karkisa ve Masa ülkelerinden Karkisa Ülkesi'nin daha çok antik Karya bölgesi ile olan isim benzerliğinden dolayı[610] buraya yerleştirilmesine karşın, Ünal her ikisinin Balıkesir ve Bursa civarında[611], Macqueen ise yine her ikisinin Marmara Denizi'nin doğusunda[612] olması gerektiğini önermektedir. Hitit metinlerinde bulduğumuz birtakım ipuçları bize Arzawa Ülkeleri'nin kuzeydoğusunda lokalize edilebileceklerini göstermektedir. Seha Nehri Ülkesi kralının kardeşlerinden kaçarak Karkisa Ülkesi'ne sığınmasından ve Mira kralı Mashuiluwa'nın Hitit Ülkesi'ne ihaneti üzerine Masa Ülkesi'ne kaçmasından dolayı ülkelerin birbirlerine yakın konumda oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Masa Ülkesi'nin Hitit Ülkesi'nin kuzeyindeki düşman ülkeler arasında geçmesi, lokalizasyonları için bir başka kanıtı oluşturmaktadır. Bu verilere bakıldığında Masa ve Karkisa Ülkeleri'nin, Balıkesir'den Bilecik'e kadar olan kesimde olabilecekleri önerilebilir **(Har. 3, 5)**.

Lukka Ülkesi'nin lokalizasyonu için birbirinden çok farklı iki öneri bulunmaktadır. Mellaart ve Macqueen'in Lukka Ülkesi'nin kuzeyde Marmara Denizi'nin güney kesiminde olabileceği önerisine karşın[613], birçok bilim adamı güney

[608] Macqueen 1968: 173, Bryce 1980: harita 2, Hawkins 1998: 14 dipnot 39.

[609] Garstang-Gurney 1959: 100.

[610] Forrer 1926: 81, Sommer 1932: 157, Albright 1950: 168, Goetze 1957: harita, Mellaart 1958: 22 dipnot 151, Huxley 1960: 33.

[611] Ünal 2003a: 4.

[612] Macqueen 1968: 174.

[613] Macqueen 1968: 175, Mellaart 1968: 187.

kıyılarında bulunan klasik Likya bölgesi ile Lukka Ülkesi arasındaki isim benzerliğinden yola çıkarak burada aranması gerektiği konusunda hemfikirdir[614]. Hitit yazılı metinlerinde geçen Zippasla beyi Madduwatta'nın birçok Lukka kentini işgal ettikten sonra Alaşiya'yı (Kıbrıs Adası) yağmalama hareketi ile Ugarit metinleri arasında bulunan Ugarit kralının Alaşiya kralına yazdığı mektupta Lukka kıyılarına donanma gönderdiğini belirtmesi Lukka Ülkesi'nin Akdeniz kıyısında yer aldığını ve Doğu Karya'yı da içine alacak şekilde Likya bölgesi ile eşleştirilebileceğini göstermektedir **(Har. 3, 5)**.

Batı Anadolu ülkelerinden yeri nerede olduğu en çok tartışılan ülkeyi kuşkusuz Ahhiyawa Ülkesi oluşturmaktadır. Hitit metinlerine bakıldığında, bu tartışmaların daha çok Ahhiyawalılar'ın Yunanlı mı yoksa Anadolulu mu olduklarının tam olarak belli olmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ahhiyawa Ülkesi'nin Akha'ların meydana getirdiği Miken Devleti ile eşit olduğunu düşünen bilim adamları Ahhiyawa'yı Kıta Yunanistan'a yerleştirirken[615], diğerleri Güneybatı Anadolu'nun ön kısmındaki adaları, Karya sahillerini ve Güney İonya'yı içine alan bir bölgeyi önermektedirler[616]. Hitit metinlerine göre II. Murşili'den kaçan Arzawa kralı Uhhaziti ile oğullarının bir kayıkla deniz aşırı bir yere olasılıkla bir adaya sığınması ve Piyamaradu'nun denize kıyısı olduğu bilinen Seha Nehri Ülkesi, Wilusa ve Lazpa'da rahat hareket edebilmesinden Ahhiyawa Ülkesi'nin Ege Denizi ile bağlantılı bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca IV. Tuthaliya Dönemi'ne ait bir metin parçasında Ahhiyawa Ülkesi'nin gemilerinin Asur Ülkesi'ne ulaşmaması gerektiği ifadesinin olması, Ahhiyawa'nın Akdeniz'e de ulaşabilecek bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu yazılı veriler dışında Kıta Yunanistan'daki Thebai kentinde Linear B kil tablet arşivinin ve Luwi hiyeroglifli bir silindir mühürün ele geçmesi de göz önünde bulundurularak

---

[614] Forrer 1926: harita, Albright 1950: 168, Cornelius 1958b: 381, Garstang-Gurney 1959: 81, Huxley 1960: 33, Houwink ten Cate 1970: 73, Bryce 1974b: 397.

615 Forrer 1932: 150, Huxley 1960: 33, Güterbock 1983: 138, Niemeier 2002: 521.

616 Bittel 1950: 70, Page 1959: 15, Boysal 1971: 72, Mountjoy 1998: 51. Boysal adaların merkezinde Rodos'un olduğunu düşünürken (1971: 72), Gurney ise merkeze Girit Adası'nı yerleştirmektedir (2001: 55).

Ahhiyawa Ülkesi için en uygun konumun Kıta Yunanistan olması gerektiği anlaşılmaktadır **(Har. 3, 5)**.

Tez çalışmam sırasında ele almış olduğum kazı ve yüzey araştırmaları sonuçlarına göre, özellikle keramik dağılımına baktığımızda ise, her ne kadar Batı Anadolu Bölgesi'nin tamamında yaygın olarak devetüyü, kahverengi ve kırmızı renkli mal grupları tespit edilmiş olsa da yine de coğrafi olarak bazı yöresel farklılıkların da olduğu göze çarpmaktadır **(Har. 2)**. Buna göre, gri renkli malların yayılım alanı kuzeyde Troya'dan başlayarak güneyde Milet'e kadar uzanmaktadır. Bu mal grubu, Büyük Menderes Nehri'nden daha ileride tespit edilememektedir. Altın ve gümüş renkli mallar Batı Anadolu'da kıyı ve orta kesimlerde yoğun dağılım gösterirken, Batı Anadolu ile Orta Anadolu platosu arasında sınır oluşturan Simav Dağları ve Murat Dağı'nın doğusundan itibaren görülmez.

Çoğunlukla Büyük Menderes Nehri'nin civarında yoğun olarak görülen sarı/devetüyü ve kırmızı renkli Minyas keramiğinin Gediz Nehri'nin güneyinden itibaren örneklerinin görülmesine rağmen, bu mal grubu nehrin kuzey kesiminde ele geçmemektedir.

Son olarak Batı Anadolu'nun kuzey ve orta kesimlerinde yoğun olarak görülen Gri Minyas keramiği, bilinenlerin aksine Büyük Menderes havzasının aşağı kısmında olduğu gibi orta ve yukarı kesimlerinde de en azından yüzey araştırmalarıyla saptanmıştır. Bu keramik grubunun kuzeydoğu sınırını Murat Dağı ve Emir Dağları oluşturmaktadır. Eskişehir bölgesinde bu gruba ait veri tespit edilememiştir.

Ayrıca yerli keramik malzemesine çok az sayıda rastladığımız ancak çevrelerindeki coğrafi yükseltiler nedeniyle doğal bölgesel sınırlara sahip başka bölgelerin olduğu da anlaşılmaktadır. Buna göre, yoğun Miken etkinliğinin görüldüğü Karya kıyıları doğuda Beşparmak Dağları ile sınırlanmaktadır. Sadece Karataş-Bağbaşı kazı verilerine sahip olduğumuz Likya Bölgesi ise Toros Dağları ve Batı Anadolu'nun kuzey kesimleri arasında uzanmaktadır. Ele geçen yerel devetüyü mallar dışında Hitit ve Kilikya etkili keramik malzemesinin olması, Batı Anadolu'nun diğer bölgeleriyle

arasındaki Toroslar'ın daha çok doğu kesimlere doğru rahat ulaşımın yapıldığını düşündürmektedir. Klasik Pisidya bölgesini oluşturan ve Sultan Dağları ile Toros Dağları arasında yer alan Göller Bölgesi'ne baktığımızda, yüzey araştırmalarından gelen malzemenin daha çok yakınında bulunduğu Orta Anadolu ile benzer özellikte olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda ortaya koyduğumuz keramik gruplarının dağılımından, bu keramiklerin coğrafi koşullara bağlı olarak dağılım gösterdiği, fakat bu dağılımın siyasi sınırları net olarak ortaya koymadığı anlaşılmaktadır. Bölgede günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan arkeolojik çalışmalar sonucunda, bu mal gruplarının dağılımına bakarak en azından bölgelere göre bir ayrım yapmak istediğimizde üç alt bölgenin olduğunu anlamaktayız. Buna göre her ne kadar Büyük Menderes Nehri iç ve kıyı kesimler arasındaki bağlantıyı sağlasa da Troya'dan başlayarak gelen benzer nitelikteki keramik malzemesinin Güneybatı Ege'de görülmesine engel oluşturur. Ayrıca Büyük Menderes Nehri'nde olduğu gibi Toros Dağları da kuzey kesimlerdeki keramik dağılımının güney kıyılarına ulaşamamasına ve Kilikya gibi farklı bölgelerle iletişim kurulmasına neden olmaktadır. Batı Anadolu'nun kıyı ve orta kesimleri arasında sınır çizen ve "Batı Anadolu Eşiği" olarak bilinen dağlık kesim, doğusundaki yoğun Orta Anadolu etkisinin batıya geçmesini engellemektedir. Daha önce de belirttiğim gibi devetüyü, gri ve kırmızı renkli malzemenin yaygın olarak bölgenin tamamında ele geçmesi ve bazı bölgesel farklılaşmaların olması, sadece bölge sınırlarını belirlemede bize yardımcı olurken siyasi sınırları oluşturmadıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu'nun siyasi yapısını oluşturan beyliklerin lokalizasyonu ile ilişkili olarak, yazılı kaynaklardaki ifadelerden ve son yıllarda ortaya çıkan bazı arkeolojik kanıtlardan yola çıkarak bazı önerilerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber bölgenin keramik kültürünün sınırlarını daha çok coğrafi özelliklerin belirlemiş olması ve bazı mal gruplarının Batı Anadolu Bölgesi genelinde görülmesi, tek başına keramik kültüründen yola çıkarak siyasi sınırların oluşturulamayacağını ortaya koymaktadır.

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA:

Abay-Sağlamtimur-Derin 2000:	E. Abay-H. Sağlamtimur-Z. Derin, "Ulucak Höyük Kazıları 1998", *21. KST 1. Cilt*, 359-370.
Abay-Dedeoğlu 2005:	E. Abay-F. Dedeoğlu, "2003 Yılı Denizli/Çivril Ovası Yüzey Araştırması", *22. AST 2. Cilt*, 41-50.
AJA:	American Journal of Archaeology
Akdeniz 2002:	E. Akdeniz, "Büyük Menderes Havzasında Prehistorik Yerleşim Dokusu", *Belleten LXVI/245*, 1-36.
Akdeniz 2004:	E.Akdeniz, "Kuşadası Kadıkalesi Kazısında Bulunan Bir Hitit Heykelciği", *OLBA IX*, 21-57.
Akurgal 1950:	E. Akurgal, "Bayraklı Kazısı: Ön Rapor", *Ank. Üniv. DTCF Dergisi sayı: 8/1*, Ankara, 1-51.
Akurgal 1983:	E. Akurgal, *Eski İzmir I*, Ankara.
Akyurt 1998:	İ. M. Akyurt, *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
Albright 1950:	W. F. Albright, "Some Oriental Glosses on the

Homeric Problem", *AJA 54*, 162-176.

Alp 2002: S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 3. basım, Ankara.

Alparslan 2002: M. Alparslan, "Artukka: Assuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu", *Anadolu Araştırmaları XVI*, 23-34.

AnatSt: Anatolian Studies

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

Astour 1965: M. C. Astour, "New Evidence on the Last Days of Ugarit", *AJA 69*, 253-258.

Basedow 2001: M. Basedow, "Beşiktepe, Son Tunç Çağı Mezarlığı", *Düş ve Gerçek: Troia*, Homer Kitabevi, İstanbul, 415-418.

Bass 1963: G. F. Bass, "Mycenaean and Protogeometric Tombs in the Halicarnassus Peninsula", *AJA 67/4*, 353-361.

Bayne 2000: N. Bayne, "The Grey Wares of North-West Anatolia: In The Middle and Late Bronze Age and The Early Iron Age and Their Relation to The Early Greek Settlements", *Asia Minor*

Studien Band 37, Bonn.

Beal 1995: R. H. Beal, "Hittite Military Organization", *Civilizations of the Ancient Near East I (ed. J. M. Sasson, J. Baines, G. Beckman, K. S. Rubinson)*, 545-553.

Becks 2004: R. Becks, "Troia: Son Tunç Çağı", *Arkeoatlas sayı: 3*, 70-75.

Beksaç 1999: E. Beksaç, "Balıkesir İli Ayvalık ve Gömeç İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1997", XVI. AST II. Cilt, 109-119.

Beksaç 2000: E. Beksaç, "1998 Yılı Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye ve Edremit İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması", *XVII. AST II. Cilt*, 115-126.

Bilgen 2005: N. Bilgen, *Çavlum: Eskişehir Alpu Ovası'nda Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı*, Eskişehir.

Bilgen 2006: N. Bilgen, "2004 Yılı Midaion/Karahöyük Yüzey Araştırması", *23. AST 2. Cilt*, 403-408.

Bittel 1942: K. Bittel, *Kleinasiatische Studien*, IstMitt 5.

Bittel 1950: K. Bittel, *Grundzüge der Vor und Frühgeschichte Kleinasiens*, 2. baskı, Tübingen.

Blegen-Caskey-Rawson 1953: C. W. Blegen-J. L. Caskey-M. Rawson, *Troy: The sixth Settlement, Volume III*, Princeton.

Boehlau-Schefold 1942: J. Boehlau-K. Schefold, *Larisa am Hermos III*, Berlin.

Bossert 1946: H. Th. Bossert, *Asia*, İstanbul.

Boysal 1967a: Y. Boysal, "Müskebi Kazısı 1963 Kısa Raporu", *Belleten XXXI/121*, Ankara, 67-76.

Boysal 1967b: Y. Boysal, "Karya Bölgesinde Yeni Araştırmalar", *Anadolu 11*, Ankara, 1-29.

Boysal 1971: Y. Boysal, "Batı Anadolu'da Son Araştırmalar ve Ahhiyawa Sorunu", *Anadolu 15*, Ankara, 63-72.

Börker-Klahn 2006: J. Börker-Klahn, "Hethitisch bei Homer und anderen 'Griechen'?", *A. Erkanal vd. (ed.), Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal: Cultural Reflections*, Homer Kitabevi, İstanbul, 170-184.

Brandau 2002: B. Brandau, *Troia: Bir Kent ve Mitleri, Yeni Keşifler*, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Bryce 1974a: T. R. Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *AnatSt 24*, 103-116.

Bryce 1974b: T. R. Bryce, “The Lukka Problem and A Possible Solution”, *JNES 33-4*, 395-404.

Bryce 1980: T. R. Bryce, *The Major Historical Texts of early Hittite History, Asian Studies Monograph 1*, Queensland.

Bryce 1985: T. R. Bryce, “A Reinterpretation of the Milawata Letter In The Light of the New Join Piece”, *AnatSt 35*, 13-23.

Bryce 1986: T. R. Bryce, “Madduwatta and Hittite Policy in Western Anatolia”, *Historia 35*, 1-12.

Bryce 1992: T. R. Bryce, “Lukka Revisited”, *JNES 51-2*, 121-130.

Bryce 1998: T. R. Bryce, The Kingdom of the Hittites, Oxford.

Büyükkolancı 1998: M. Büyükkolancı, “Apasas, Eski Efes ve Ayasuluk”, *Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu*, 31-40.

Büyükkolancı 1999: M. Büyükkolancı, “Selçuk-Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1997 Yılı Kazı ve Araştırmaları”, *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 361-370.

Cancik 2002: H. Cancik, “Die luwische Historiographie: Geschichtsschreibung vor den Griechen II”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu (müze sergi*

kataloğu, Almanca-Türkçe), 78-81.

Carruba 1996: O. Carruba, "Neues zur Frühgeschichte Lykiens", *F. Blakolmer u.a. (Hrsg.), Fremde Zeiten - Festschrift für J. Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996*, Wien, 25-39.

Cline 1996: E. H. Cline, "Assuwa and the Achaeans: the 'Mycenaean' sword at Hattusas and its possible implications", *Annual of the British School at Athens 91*, 137-151.

Cook 1974: J. M. Cook, "Bronze Age Sites in the Troad", *Bronze Age Migrations in the Aegean, Ed: R.A.Crossland and A.Birchall*, London, 37-40.

Cornelius 1958a: F. Cornelius, "Geographie der Hethiterreiches", *OrNS 27*, 225-251.

Cornelius 1958b: F. Cornelius, "Geographie der Hethiterreiches (Schluss)", *OrNS 27*, 373-398.

Cornelius 1958c: F. Cornelius, "Zur hethitischen Geographie: die Nachbarn des Hethiterreiches", *RHA 64*, 1-17.

Coşkun 1989: Y. Coşkun, "Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlk Çağda Tuwanuwa", *Belleten 53/207-208*, 477-485.

CTH: E. Laroche, Catalogue des textes hittites

Darga-Sivas-Sivas 2005: M. Darga-T. Sivas-H. Sivas, "Şarhöyük/Dorylaion Kazısı 2003 Yılı Çalışmaları", *26. KST 2. Cilt*, 343-350.

del Monte-Tischler 1978: G. F. del Monte-J. Tischler, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI: Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, Wiesbaden.

EA: El Amarna Tabletleri

Easton-Hawkins vd. 2002: D. F. Easton-J. D. Hawkins-A. G. Sherratt-E.S. Sherratt, "Troy In Recent Perspective", *AnatSt 52*, 75-109.

Efe 1990: T. Efe, "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *VII. AST*, 405-424.

Efe 1993: T. Efe, "1991 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *X. AST*, 345-364.

Efe 1995: T. Efe, "1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *XII. AST*, 245-266.

Efe 1996: T. Efe, "1994 Yılında Kütahya, Bilecik ve

Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *XIII. AST I. Cilt*, 131-152.

Efe 1997: T. Efe, "1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *XIV. AST II. Cilt*, 215-232.

Efe 2004: T. Efe, "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", *Colloquium Anatolicum III*, 15-29.

Emre 1978: K. Emre, *Yanarlar: Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı*, TTKY Ankara.

Erdemgil-Büyükkolancı 1992: S. Erdemgil-M. Büyükkolancı, "1990 Yılı Efes-Ayasuluk Tepesi Prehistorik Kazısı", *XIII. KST II. Cilt*, 265-281.

Erkanal 1988: A. Erkanal, "Panaztepe Kazıları 1986 Yılı Sonuçları", *IX. KST I. Cilt*, 345-350.

Erkanal 1993: A. Erkanal, "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları", *XIV. KST I. Cilt*, 495-501.

Erkanal 1996: A. Erkanal, "1994 Panaztepe Kazıları Sonuçları", *XVII. KST I. Cilt*, 329-335.

Erkanal 1997: A. Erkanal, "1995 Panaztepe Kazıları Sonuçları", *XVIII. KST I. Cilt*, 281-287.

Erkanal 1999: A. Erkanal, “1997 Panaztepe Kazıları”, *XX. KST I. Cilt*, 371-377.

Erkanal 2002: A. Erkanal, “İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısı’nın Yeri”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi, sayı 5 (Şubat 2002)*, 188-195.

Erkanal-Çınardalı 2006: A. Erkanal, N. Çınardalı, “Panaztepe 2004 Yılı Kazıları”, *27. KST 1. Cilt*, 191-204.

Erkanal, H.-Hüryılmaz 1994: H. Erkanal-H. Hüryılmaz “1992 Liman Tepe Kazıları”, *XV. KST I. Cilt*, 361-369.

Erkanal, H.-Günel 1995: H. Erkanal-S. Günel, “1993 Liman Tepe Kazısı”, *XVI. KST I. Cilt*, 263-274.

Erkanal, H.-Günel 1996: H. Erkanal-S. Günel, “1994 Liman Tepe Kazıları”, *XVII. KST I. Cilt*, 305-315.

Erkanal, H.-Günel 1997: H. Erkanal-S. Günel, “1995 Yılı Liman Tepe Kazıları”, *XVIII. KST I. Cilt*, 231-249.

Erkanal, H. 2002: H. Erkanal, “Liman Tepe Kazıları”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi, sayı 5 (Şubat 2002)*, 221-227.

Erkanal, H. 2005: H. Erkanal, Güncel: “Çeşme’de Bir Tarih Yatıyor” başlıklı kendisiyle yapılan bir söyleşi yazısı, *Çeşme Life Dergisi (Eylül 2005)*, 12-13.

Erkanal-Karaturgut 2004: H. Erkanal-E. Karaturgut, “2002 Çeşme Bağlararası Kazıları”, *25. KST II. Cilt*, 153-164.

Erkanal-Özkan 1998: H. Erkanal-T. Özkan, “1996 Bakla Tepe Kazıları”, *19.KST I. Cilt*, 399-425.

Erkanal-Özkan 1999: H. Erkanal-T. Özkan, “1997 Bakla Tepe Kazıları”, *20.KST I. Cilt*, 337-347.

Erkanal Öktü-İren 2004: A. Erkanal Öktü-K. İren, “2002 Güney Aiolis Yüzey Araştırması”, *21. AST 2. Cilt*, 245-252.

Ersoy 1983: Y. E. Ersoy, *Klazomenai Myken Keramiği*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir.

Ersoy 1988: Y. E. Ersoy, “Finds From Menemen/Panaztepe In The Manisa Museum”, *The Annual of the British School At Athens 83*, 55-82.

Ertekin-Ediz 1993: A. Ertekin, İ. Ediz, “The Unique Sword From Boğazköy/Hattusa”, *Nimet Özgüç’e Armağan, Ankara*, 719-725.

Forlanini 1988: M. Forlanini, "La regione del Tauro nei testi hittite", *Vicino Oriente 7*, 129-169.

Forrer 1924: E. Forrer, “Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghazköi”, *MDOG 63*, 1-22.

Forrer 1926: E. Forrer, *Forschungen I/1*, Berlin.

Forrer 1932: E. Forrer, *RLA I*, Berlin 1932, 227. *('Assuwa' maddesi)*

Forrer 1937: E. Forrer, *Kilikien zur Zeit des Hatti-Reiches*, Leipzig.

French 1967: D. H. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The Iznik Area", *AnatSt 17*, 49-100.

French 1969: D. H. French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", *AnatSt 19*, 41-98.

Friedrich 1926: J. Friedrich, *Mit Duppi-Tessup von Amurru, Targasnallis von Hapalla und Kipanta-KAL von Mira und Kuwalija*, Leipzig.

Garstang 1941: J. Garstang, "Arzawa ve Lugga Memleketlerine Ait Bir Harita", *Belleten V/17-18*, Ankara, 17-32.

Garstang 1943: J. Garstang, "Hittite Military Roads In Asia Minor: A Study In Imperial Strategy With A Map", *AJA 47*, 35-62.

Garstang 1944: J. Garstang, "The Hulaya River Land and Dadassas: A Crucial Problem in Hittite Geography", *JNES 3/1*, 14-37.

Garstang-Gurney 1959: J. Garstang-O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London.

Georgacas 1969: D. J. Georgacas, "The Name of Asia for Continent: Its History and Origin", *Names 17*, 1-90.

Goetze 1928: A. Goetze, *Madduwattas, Mitteilungen der Vorderasiatisch-Ägyptischen Gesellschaft 32*, Leipzig.

Goetze 1933: A. Goetze, "Die Annalen des Mursilis", *MVAG 38*.

Goetze 1940: A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Geography*, New Haven.

Goetze 1957: A. Goetze, *Kleinasien, Kulturgeschichte des Alten Orients*, München.

Goetze 1960: A. Goetze, "The Beginning of the Hittite Instructions for the Commander of the Border Guards", *JCS 14*, 69-73.

Gonnet 1986: H. Gonnet, "Frikya'da Geç Bronz Çağına Tarihlenebilecek Kaya Eserleri Üzerine Gözlemler", *IX. Türk Tarih Kongresi I. Cilt*, 273-278.

Gurney 1940: O. R. Gurney, *Hittite Prayers of Mursili II,*

Annals of Archaeology and Anthropology 27, 1-163.

Gurney 1992: O. R. Gurney, "Hittite Geography. Thirty Years After", *Hittite and Other Anatolian Near Eastern Studies, Honour of Sedat Alp (Ed. H. Otten-E. Akurgal-H. Ertem-A. Süel)*, Ankara, 213-221.

Gurney 1997: O. R. Gurney, "The Annals of Hattusilis III", *AnatSt 47*, 127-139.

Gurney 2001: O. R. Gurney, *Hititler (çev. Pınar Arpaçay)*, Dost kitabevi, İstanbul.

Gültekin-Baran 1964: H. Gültekin-M. Baran, "Selçuk Tepesinde Bulunan Miken Mezarı", *TAD 13/2*, 122-133.

Günel 1998: S. Günel, "Liman Tepe'de Ele Geçen Bir Myken Figürin Parçası", *Belleten LXII/233*, 25-30.

Günel 1999: S. Günel, *Panaztepe II: M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, Ankara.

Günel 2003: S. Günel, "Aydın ve Muğla İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları", *20. AST 2. Cilt*, 113-126.

Günel 2004a: S. Günel, "Orta Hellas Dönemi Mat Boyalı Seramiği ve Liman Tepe'de Ele Geçen Mat Boyalı Seramiğin Ege Arkeolojisi Kültürel

Gelişimindeki Önemi", *Tüba-Ar VII*, 197-214.

Günel 2004b: S. Günel, "Aydın ve Muğla İlleri 2002 Yılı Yüzey Araştırmaları", *21. AST 1. Cilt*, 325-331.

Günel 2005: S. Günel, "Aydın ve Muğla İlleri 2003 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları", *22. AST 1. Cilt*, 183-192.

Günel 2006: S. Günel, "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları", *27. KST 1. Cilt*, 19-28.

Güterbock 1956: H. G. Güterbock, "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son Mursilis II", *JCS 10*, 41-68, 75-98, 107-130.

Güterbock 1967a: H. G. Güterbock, *Lexicographical Notes III*, RHA 81, 141-150.

Güterbock 1967b: H. G. Güterbock, *Das dritte Monument am Karabel, IstMitt 17*, 63-71.

Güterbock 1983: H. G. Güterbock, "The Hittites and The Aegean World,1: The Ahhiyawa Problem Reconsidered", *AJA 87/2*, 133-138.

Güterbock 1984: H. G. Güterbock, "Hittites and Achaeans: A New Look", *Proceedings of the American Phisophical Society*, 114-122.

Hanfmann 1962: G. M. A. Hanfmann, "A 'Hittite' Priest from

Ephesus", *AJA 66/1*, 1-4.

Hansen 1994: O. Hansen, "A Mycenaean Sword From Boğazköy-Hattusa Found in 1991", *Annual of the British School at Athens 89*, 213-215.

Hawkins 1994: J. D. Hawkins, "The End of the Bronze Age in Anatolia: New Light from Recent Discoveries", *Anatolian Iron Ages 3, Ed: A. Çilingiroğlu-D. French*, 91-94.

Hawkins 1998: J. D. Hawkins, "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy sealings and Karabel", *AnatSt 48*, 1-31.

Heinhold-Krahmer 1977: S. H. Krahmer, *Arzawa. Untersuchungen zu einer Geschichte nach den hethitischen Quellen (= THeth 8),* Heidelberg.

Houwink ten Cate 1965: Ph. H. J. Houwink ten Cate, *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*, Leiden.

Houwink ten Cate 1966: Ph. H. J. Houwink ten Cate, "Mursilis' Northwestern Campaigns - Additional Fragments of his Comprehensive Annals", *JNES 25*, 162-191.

Houwink ten Cate 1970: Ph. H. J. Houwink ten Cate, *The Records of the Early Hittite Empire (c. 1450-1380 B.C.), PIHANS 26*, İstanbul.

Houwink ten Cate 1974: Ph. H. J. Houwink ten Cate, "Contact between the Aegean region and Anatolia in the second millennium B.C: Anatolian Evidence for Relations with the West in the Late Bronze Age", *(ed. R. A. Crossland-A. Birchall) Bronze Age Migrations in the Aegean*, London, 141-161.

Huxley 1960: G. L. Huxley, *Achaeans and Hittites*, Oxford.

Hüryılmaz 2002: H. Hüryılmaz, "Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizi'nde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi", *Hacettepe Üniv. Edeb. Fak. Dergisi, Cilt 19-Sayı 1*, Ankara, 27-44.

IstMitt: Istanbuler Mitteilungen

JCS: Journal of Cuneiform Studies

Jewell 1974: E. R. Jewell, *The Archaeology and History of Western Anatolia During the Second Millennium B.C.*, University of Pennsylvania.

JNES: Journal of Near Eastern Studies

Joukowsky 1986a: M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias I, An Account of the Excavations and Artifact Studies:*

Excavations and Studies, Louvain and Providence.

Joukowsky 1986b: M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias II, An Account of the Excavations and Artifact Studies: Bibliography, Catalogue, Appendix, Index*, Louvain and Providence.

Kadish 1971: B. Kadish, "Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias 1968 and 1969", *AJA 75*, 121-140.

Kale 1999: H. Kale, *Beycesultan ve Çevresindeki Prehistorik Yerleşimler*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi (Dan. Prof. Dr. A. Çilingiroğlu), İzmir.

Kan 2005: M. Hamdi Kan, *Anaia-Kadıkalesi M.Ö. 2. Binyıl Seramikleri*, E.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan. Prof. Dr. E. Doğer), İzmir.

Karauğuz 2002: G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Kayan 1988: İ. Kayan, "Arkeolojik Jeomorfoloji Açısından Yenişehir ve İznik Havzalarının Çevre Özellikleri", *V. AST II. Cilt*, 211-219.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazkoi

Kınal 1953: F. Kınal, Arzawa Memleketleri'nin Mevkii ve Tarihi, Ankara.

Kınal 1998: F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTKY, Ankara.

Knudtzon 1902: J. A. Knudtzon, *Die zwei Arzawa Briefe; die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache*, Leipzig.

Korfmann 1985: M. Korfmann, "Beşik-Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1983 Ön Raporu", *VI. KST*, 107-113.

Korfmann 1986: M. Korfmann, "Beşik-Yassıtepe, Beşik-Sivritepe ve Beşik Mezarlığı 1984 Ön Raporu", *VII. KST*, 229-233.

Korfmann 1987: M. Korfmann, "Beşik-Yassıtepe ve Beşik Mezarlığı 1985 Ön Raporu", *VIII. KST I. Ci*lt, 263-266.

Korfmann 1990: M. Korfmann, "1988 Troia Çalışmaları", *11. KST I. Cilt*, 283-291.

Korfmann 1995: M. Korfmann, "1993 Yılı Troia Çalışmaları", *16. KST I. Cilt*, 239-247.

Korfmann 1996: M. Korfmann, "Troia 1994 Kazı Sonuçları", *17. KST I. Cilt*, 283-293.

Korfmann 1997: M. Korfmann, "Troia 1995 Kazıları", *18. KST I.*

Cilt, 213-218.

Korfmann 2001: M. Korfmann, "Yüksek Troia Kültürü (Troia VI ve VIIa): Bir Anadolu Kültürü", *Düş ve Gerçek: Troia*, Homer Kitabevi, İstanbul, 395-406.

Korfmann 2003: M. Korfmann, "Denizsel Troia Kültürü", *Arkeoatlas sayı: 2*, 132-137.

Kretschmer 1924: P. Kretschmer, "Alaksandus, König von Vilusa", *Glotta 13*, 205–213.

KST: Kazı Sonuçları Toplantısı

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazkoi

Lamb 1937: W. Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar", *Archaeologia 86*, 1-64.

Lamb 1938: W. Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar: II", *Archaeologia 87*, 217-273.

Latacz 2001: J. Latacz, "Batı'daki Büyük Komşu: Yunanlar Troia Hakkında Ne Biliyorlardı?", *Düş ve Gerçek: Troia*, Homer Kitabevi, İstanbul, 54-57.

Latacz 2002: J. Latacz, "Wilusa (Wilios/Troia): Zentrum eines hethitischen Gliedstaates in Nordwest-Kleinasien", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu (müze sergi kataloğu, Almanca-Türkçe),* 196 – 201.

Laviosa 1974: C. Laviosa, “Recent Archaeological Research in Turkey: Iasos, 1973”, *AnatSt 24*, 33-35.

Levi 1971: D. Levi, ““Recent Archaeological Research in Turkey: Iasos, 1970”, *AnatSt 21*, 38-40.

Lloyd-Mellaart 1955: S. Lloyd-J. Mellaart, “Beycesultan Excavations: First Preliminary Report”, *AnatSt 5*, 39-92.

Lloyd-Mellaart 1962: S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan Vol.I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.

Lloyd-Mellaart 1965: S. Lloyd-J. Mellaart, *Beycesultan Vol.II: Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.

Macqueen 1968: J. G. Macqueen, “Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millenium B.C.”, *AnatSt 18,* 169-185.

Macqueen 2001: J.G.Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, (Çev. Esra Davutoğlu)*, Ankara.

MDOG: Mitteilungen der Deutschen Orient

Melchert 1978: H. C. Melchert, “The Acts of Hattusili I”, *JNES 37*, 1-22.

Mellaart 1955: J. Mellaart, “Some Prehistoric Sites in North-

Western Anatolia", *IstMitt 6*, 53-88.

Mellaart 1958: J. Mellaart, "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean", *AJA 62/1*, 9-33.

Mellaart 1968: J. Mellaart, "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *AnatSt 18*, 187-202.

Mellaart 1970: J. Mellaart, "The Second Millennium Chronology of Beycesultan", *AnatSt 20*, 55-67.

Mellaart 1974: J. Mellaart, "Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites", *Mansel'e Armağan I*, TTKY, Ankara, 493-526.

Mellaart 1993: J. Mellaart, "The Present State of 'Hittite Geography'", *Nimet Özgüç'e Armağan*, Ankara, 415-422.

Mellaart-Murray 1995: J. Mellaart-A. Murray, *Beycesultan Vol.III Part II: Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, Oxford.

Mellink 1965: M. J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1964", *AJA 69-3*, 241-251.

Mellink 1969: M. J. Mellink, “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1968”, *AJA 73-3*, 319-331.

Mellink 1970: M. J. Mellink, “Excavations at Karataş-Semayük and Elmali, 1969”, *AJA 74-3*, 245-259.

Mellink 1986: M. J. Mellink, “West Anatolian Cultures of the Bronze Age: Discoveries and Interpretation, 1881-1981”, *IX. Türk Tarih Kongresi I. cilt*, TTK Basımevi, 93-98.

Mercangöz 2002: Z. Mercangöz, “Kuşadası, Kadı Kalesi Kazısı”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi sayı: 5 (Şubat 2002)*, 272-276.

Meriç 1987: R. Meriç, “1985 Yılı Alaşehir Kazı Çalışmaları”, *VIII. KST II. Cilt*, 259-271.

Meriç 1988: R. Meriç, “1986 Yılı İzmir ve Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, *V. AST I. Cilt*, 247-256.

Meriç 1989: R. Meriç, “1987 İzmir-Manisa-Aydın İlleri Yüzey Araştırması”, *VI. AST*, 385-392.

Meriç 1990: R. Meriç, “1988 Yılı İzmir, Manisa İlleri Yüzey Araştırması”, *VII. AST*, 361-366.

Meriç 1992: R. Meriç, “1990 Yılı Alaşehir Kazısı”, *XIII. KST I. Cilt*, 227-231.

Meriç 2002: R. Meriç, “Metropolis Yakınındaki Hitit Çağdaşı Bir Arzawa Kenti: Puranda”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi, sayı 5 (Şubat 2002)*, 230-234.

Meriç 2003: R. Meriç, “Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: Apreliminary Report”, *IstMitt 53*, 79-98.

Meriç-Öz 2002: A. E. Meriç-A. K. Öz, “Metropolis: Ana Tanrıça Kenti”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi, sayı 5 (Şubat 2002)*, 235-243.

Meriç-Öz vd. 2005: R. Meriç-A. K. Öz-A. E. Meriç-S. Aybek, “Metropolis Kazıları 2003”, *26. KST 2. Cilt*, 137-146.

Meriç-Öz vd. 2006: R. Meriç-A. K. Öz-A. E. Meriç-S. Aybek, “Metropolis 2004 Yılı Kazı Çalışmaları”, *27. KST 1. Cilt*, 249-260.

Momigliano 2005: N. Momigliano, “Iasos and the Aegean Islands Before The Santorini Eruption”, *Aegaeum 25: Emporia, Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean*, Austin, 217-225.

Mountjoy 1997a: P. A. Mountjoy, “Local Mycenaean Pottery at Troia”, *Studia Troica 7*, 259-267.

Mountjoy 1997b: P. A. Mountjoy, “Troia Phase VIf and Phase VIg: The Mycenaean Pottery”, *Studia Troica 7*, 275-294.

Mountjoy 1998: P. A. Mountjoy, “The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the kingdom of Ahhiyawa”, *AnatSt 48*, 33-67.

Mountjoy 1999a: P. A. Mountjoy, “The Destruction of Troia VIh”, *Studia Troica 9*, 253-293.

Mountjoy 1999b: P. A. Mountjoy, “Troia VII Reconsidered”, *Studia Troica 9*, 295-346.

MVAG: Mitteilungen der vorderasiatisch-aegyptischen Gesellschaft

Naumann 1998: R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara, 4. baskı.

Neumann 2001: G. Neumann, “Anadolu’daki Büyük Komşu: Hititler”, *Düş ve Gerçek: Troia*, Homer Kitabevi,

İstanbul, 46-50.

Niemeier 1998: W. D. Niemeier, "The Mycenaeans in Western Anatolia and The Problem of The Sea People", *in Mediterranean Peoples in Transition Honor of Trade Dotham, edited by S. Gittin, A. Mazar, and E. Stern, Israel Exploration Society*, Kudüs, 17-65.

Niemeier 1999: W. D. Niemeier, "Mycenaeans and Hittites in War in Western Asia Minor", *Aegaeum 19*, 141-155.

Niemeier 2001: W. D. Niemeier, "Tunç Çağı'nda Milet: Ege ile Anadolu Arasında Köprü" (Almanca'dan çeviren: Ali Akkaya), *TEBE Bülten 12*, 18.

Niemeier 2002: W. D. Niemeier, "Hattuşa ve Ahhiyava Arasındaki Millavanda/Milet Sorunu: Batı Anadolu'da Miken Yunanistanı'nın Politik ve Kültürel Rolü", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu (müze sergi kataloğu, Almanca-Türkçe)*, 521-523.

Niemeier-Niemeier 1997: B. Niemeier-W. D. Niemeier, "Milet 1994-1995: Project 'Minoisch-mykenisches bis protege-ometrisches Milet' Zielsetzungen und Grabungen auf dem Stadionhügel und am Athenatempel", *Arcaologischer Anzeiger 1997*, 189-248.

Otten 1961: H. Otten, “Zur Lokalisierung von Arzawa und Lukka”, *JCS XV*, 112-113.

Ökse 1999: T. Ökse, *Önasya Arkeolojisi: Seramik Terimleri*, İstanbul.

Özdoğan 1989: M. Özdoğan, “1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması”, *VI. AST*, 571-590.

Özdoğan 1993: M. Özdoğan, “The Second Millenium of the Marmara Region”, *IstMitt 43*, Tübingen, 151-162.

Özgüç-Özgüç 1953: T. Özgüç-N. Özgüç, *Ausgrabungen in Kültepe*, Ankara.

Özgünel 1984: C. Özgünel, “Batı Anadolu ve İçerlerinde Miken Etkinlikleri”, *Belleten XLVII/187,* 697-743.

Özgünel 1987: C. Özgünel, “Selçuk Arkeoloji Müzesinde Saklanan Miken Pyxisi ve Düşündürdükleri”, *Belleten LI/200*, 535-547.

Özsait 1994: M. Özsait, “1992 Yılı Isparta-Gelendost Yüzey Araştırmaları”, *XI. AST I. Cilt*, 301-310.

Özsait 1999: M. Özsait, “1997 Yılı Isparta ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, *XVI. AST II. Cilt*, 77-88.

Özsait 2000: M. Özsait, "1998 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı, *21. KST 1. Cilt*, 371-380.

Özyiğit 2005: Ö. Özyiğit, "2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *26. KST 2. Cilt*, 43-50.

Page 1959: D. L. Page, *History and the Homeric Iliad*, Berkeley.

Papagiannopoulou 1985: A. Papagiannopoulou, "Were The S.E. Aegean Islands Deserted in the MBA?", *AnatSt 35*, 85-92.

Peschlow 2002: A.Peschlow, "Die Arbeiten des Jahres 2000 in Herakleia am Latmos und dem Zeugehörigen Territorium (Beşparmak), *19. AST 1. Cilt*, 255-262.

Ramsay 1960: W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (çev. Mihri Pektaş)*, MEB, İstanbul.

RHA: Revue hittite et asianique

RLA: Reallexikon der Assyriologie und voderasiatischen Archäologie

RS: Ras Shamra Tabletleri

Saltuk 1997: S. Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul.

Sandars 1961: N. K. Sandars, "The First Aegean Swords and Their Ancestry", *AJA 65*, 17-29.

Sandars 1963: N. K. Sandars, "Later Aegean Bronze Swords", *AJA 67-2*, 117-153.

Schachermeyr 1986: F. Schachermeyr, *Mykene und das Hethiterreich*, Wien, abb 21,22.

Seeher 1992a: J. Seeher, "Demircihüyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları", *XIII KST I. Cilt*, 163-175.

Seeher 1992b: J. Seeher, "Die Nekropole von Demircihüyük-Sarıket: Grabungkampagne 1991", *IstMitt 42*, 5-19.

Seeher 2002: J. Seeher, "Eine in Vergessenheit geratene Kultur gewinnt Profil: Die Erforschung der Hethiter bis 1950", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu (müze sergi kataloğu, Almanca-Türkçe)*, 20-25.

Siedentoph 1991: H. B. Siedentoph, *Alt-Agina IV 2: Mattbemalte Keramik der Mittleren Bronzeeit*, Mainz am Rhein.

Singer 1983: I. Singer, "Western Anatolia in the Thirteenth

Century B.C. According to the Hittite Sources", *AnatSt 33*, 205-217.

Sivas-Sivas 2006: T. Sivas-H. Sivas, "Dorylaion: Şarhöyük'ün Katkısı", *Arkeoatlas sayı: 5*, 180-181.

Sommer 1932: F. Sommer, *Die Ahhijava-Urkunden*, München.

Sommer 1947: F. Sommer, *Hethiter und Hethitisch*, Stuttgart.

Starke 1997: F. Starke, "Troia im Kontext des Historisch-Politischen und Sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend", *Studia Troica 7*, 447-487.

Starke 2001: F.Starke, "Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia", *Troia-Düş ve Gerçek,* İstanbul, 34-44.

Starke 2004: F. Starke, "Hitit Devlet, ve Komşuları (İÖ 15-14. yüzyıllar)" başlıklı harita, *Arkeoatlas 3*, 51.

Tuna 1988: N. Tuna, "Ionia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, 1985-1986", *V. AST I. Cilt*, 303-357.

Umar 1990: B. Umar, "Arzawa Ülkelerinin Lokalizasyonu

Üzerine Yeni İpuçları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi 46-49*, 28-29.

Umar 1991: B. Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, cilt: I/2*, İlke Yayıncılık, Ankara.

Umurtak 2002: G. Umurtak, "Some Observations on a Lead Stamp Seal from The Bademağacı Excavations", *Anatolica XXVIII*, 159-169.

Ünal 1989: A. Ünal, "On The Writing of Hittite History", *JAOS 109-2*, 283-287.

Ünal 1993: A. Ünal, "Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Akadca Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler", *Nimet Özgüç'e Armağan*, Ankara, 727-730.

Ünal 2002: A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 1*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ünal 2003a: A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ünal 2003b: A. Ünal, "Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura", *OLBA VII (Özel Sayı)*, Mersin, 13-40.

Ünal-Ertekin-Ediz 1991: A. Ünal, A. Ertekin ve İ. Ediz, "The Hittite Sword From Boğazköy-Hattusa, found 1991, and its Akkadian Inscription", *Müze 4*, 46-52.

Von Gerkan 1925: A. von Gerkan, *Milet I. 8: Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung*, Berlin.

Von Graeve 1999: V. von Graeve, "1996/1997 Yılı Milet Çalışmaları", *20. KST 1. Cilt*, 583-592.

Von Graeve 2005: V. von Graeve, "2002-2003 Milet Çalışmaları", *26. KST 1. Cilt*, 207-222.

Weickert 1957: C. Weickert, "Die Ausgrabung beim Athena-Tempel in Milet 1955", *IstMitt 7*, 101-132.

Wünsche 1977: R. Wünsche, *Studien zur aginetischen Keramik der frühen und mittleren Bronzezeit*, Berlin.

Yakar 1976: J. Yakar, "Hittite Involvement in Western Anatolia", *AnatSt 26*, 117-128.

Yakar 2000: J.Yakar, *Ethnoarchaeology of Anatolia, Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages*, Tel Aviv University, Institute of Archaeology, Jerusalem.

Yiğit 2003: T. Yiğit, "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *Tarih Araştırmaları Dergisi XXI-33*, 167-182.

TABLO LİSTESİ:

Tablo 1: Hitit kral listesi (Bryce 1998)
Tablo 2: Batı Anadolu kral listesi (Börker-Klahn 2006, Abb. 8)
Tablo 3: Batı Anadolu kronoloji tablosu
Tablo 4: Miken kronoloji tablosu (Mountjoy 1999b, tab.1)

HARİTA LİSTESİ:

Harita 1 ve 4: Batı Anadolu'daki M.Ö. 2. binyıla ait kazı ve yüzey araştırmaları
Harita 2: Batı Anadolu'daki M.Ö. 2. binyıla ait keramik grupları
Harita 3 ve 5: Batı Anadolu'daki M.Ö. 2. binyıla ait ülkeler
Harita 6: Garstang ve Gurney'nin haritası (Garstang-Gurney 1959)
Harita 7: Goetze'nin haritası (Goetze 1957)
Harita 8: Houwink ten Cate'in haritası (Houwink ten Cate 1970)
Harita 9: Schachermeyr'in haritası (Schachermeyr 1986)
Harita 10: Bryce'ın haritası (Bryce 1980)
Harita 11: Hawkins'in haritası (Easton-Hawkins vd. 2002)
Harita 12: Macqueen'in haritası (Macqueen 1968)
Harita 13: Mellaart'ın haritası (Mellaart 1993)
Harita 14: Niemeier'in haritası (Niemeier 1999)
Harita 15: Starke'ın haritası (Starke 2004)
Harita 16: Ünal'ın haritası (Ünal 2003a)
Harita 17: Luwi hiyeroglifli anıtların ele geçtiği yerler (Starke 2002)
Harita 18: Miken keramiğinin ele geçtiği yerler (Latacz 2001)

PLAN LİSTESİ:

Plan 1a: Troya kentinin genel planı (Korfmann 2001, res. 368)
Plan 1b: Beşiktepe 15 nolu mezar yapısı (Akyurt 1998, şek.11)

Plan 2a: Panaztepe yerleşiminin genel planı (Erkanal 2002, çiz.1)
Plan 2b: Liman Tepe yerleşiminin genel planı (Erkanal, H 2002, har. 2)
Plan 3a: Bademgediği Tepesi'nin genel planı (Meriç 2003, fig. 2)
Plan 3b: Ayasuluk Tepesi'nin genel planı (Erdemgil-Büyükkolancı 1992, pl. 1)
Plan 4a: Beycesultan V'e ait Yanmış Saray yapısı (Lloyd-Mellaart 1965, fig. A.3)
Plan 4b: Aphrodisias kentinde Akropolis alanının planı (Kadish 1971, ill. 1)
Plan 5a: Milet kentinde Athena Tapınağı'nın olduğu alanın planı (Weickert 1957, plan)
Plan 5b: Milet kentine ait sur duvarı (Naumann 1998, ek bölüm I)
Plan 6a: Harmanören Mezarlığı'nın genel planı (Özsait 2000, plan 1)
Plan 6b: Karataş yerleşiminin genel planı (Mellink 1967, ill. I)
Plan 7a: Kusura C evresi yapıları (Lamb 1937, pl. IV)
Plan 7b: Yanarlar Mezarlığı'nın genel planı (Akyurt 1998, şek. 40)

RESİM LİSTESİ:

Resim 1a: Karabel anıtı (Seeher 2002, res. 1)
Resim 1b: Akpınar anıtı (Niemeier 2002, res. 5)
Resim 1c: Latmos yazıtı (Ünal 2003a, res. 12)
Resim 1d: Thebai'deki Luwi mührü (Cancik 2002, res. 3)
Resim 2a: Troya, tunç mühür (Neumann 2001, res. 45)
Resim 2b: Beşiktepe, tunç bıçak (Akyurt 1998, şek. 18m)
Resim 2c: Beşiktepe, taş Miken mührü (Korfmann 1986, res. 6.3)
Resim 3a: Panaztepe, mühürler (Erkanal 2002, çiz. 2.1-3)
Resim 3b: Panaztepe, ithal silindir mühür (Erkanal 2002, çiz. 2.4)
Resim 3c: Panaztepe, tunç mühür bilezik (Erkanal 2002, çiz. 3)
Resim 3d: Panaztepe, iki skrabe biçimli mühür (Erkanal 2002, çiz. 2.5-6)
Resim 3e: Milet, yerel Miken krater parçası (Niemeier 2002, abb. 7)
Resim 4a: Bademağacı, kurşun damga mühür (Umurtak 2002, fig. 1a)

Resim 4b: Çavlum Köyü Mezarlığı, lületaşı damga mühür (Bilgen 2005, Lev. XCI 10a-b)

Resim 4c: Çavlum Köyü Mezarlığı, skrabe biçimli fayans mühür (Bilgen 2005, Lev. XCI 11a-c)

Resim 4d: Şarhöyük, lentoid mühür (Darga-Sivas-Sivas 2005, res. 12)

Resim 4e: Demircihöyük, tunç damga mühür (Umurtak 2002, fig. 2d)

LEVHA LİSTESİ:

Levha 1: **Troya**

a VIf, gri renkli, depolama kübü (Mountjoy 1997b, fig.3.3)

b VIf, gri renkli , üzengi kulplu çömlek (Mountjoy 1997b, fig.6.14)

c VIg, Miken keramiği, kylix (Mountjoy 1997b, fig.9.26)

d VIg, devetüyü renkli, içe dönük ağız kenarlı kase (Mountjoy 1997b, fig.10.32)

e VIg, devetüyü renkli, kadeh (Mountjoy 1997b, fig.10.33)

f VIg, gri renkli, kylix (Mountjoy 1997b, fig.10.34)

Levha 2:

a VIh, gri renkli, yatay kulplu kase (Mountjoy 1999a, fig.10.84)

b VIh, gri renkli, derin kase (Mountjoy 1999a, fig.11.86)

c VIh, devetüyü renkli, kase (Mountjoy 1999a, fig.3. 20)

d VIh, Miken keramiği, kylix (Mountjoy 1999a, fig.4.21)

e VIh, Miken keramiği alabastron (Mountjoy 1999a, fig.8.53)

f Aşağı kent, Miken keramiği, iki yatay kulplu derin kase (Korfmann 1990, resim 10)

Levha 3:

a VIIa, devetüyü renkli, testicik (Mountjoy 1999b, fig.3.17)

b VIIa, devetüyü renkli, maşrapa (Mountjoy 1999b, fig.4.21)

c VIIa, devetüyü renkli, S profilli kase (Mountjoy 1999b, fig.3.18)

d VIIa, devetüyü renkli, armut biçimli çömlek (Mountjoy 1999b, fig.6.25)

e VIIa, gri renkli, halka boyunlu çömlek (Mountjoy 1999b, fig.3.13)

f VIIa, gri renkli, keskin profilli derin kase (Mountjoy 1999b, fig.9.42)

Levha 4: Troya VI/VIIa ile çağdaş mezarlık alanı

a Kulplu çanak (Akyurt 1998, şek.6e)

b Kulpsuz çanak (Akyurt 1998, şek.7a)

c Maşrapa (Akyurt 1998, şek.6f)

d Maşrapa (Akyurt 1998, şek.7d)

e Kylix (Akyurt 1998, şek.6h)

f Yuvarlak ağızlı testi (Akyurt 1998, şek.8b)

g Gaga ağızlı testi (Akyurt 1998, şek.8c)

h İthal Miken keramiği, üç kulplu çömlek (Akyurt 1998, şek.8d)

i İthal Miken keramiği, pyxis (Akyurt 1998, şek.8e)

j İthal Miken keramiği, üzengi kulplu kap (Akyurt 1998, şek.8f)

Levha 5: Beşiktepe Mezarlığı

a 15 nolu mezar yapısı, Miken taklidi ayaklı krater (Korfmann 1986, res.6.2)

b 15 nolu mezar yapısı, Miken keramiği, pyxis (Korfmann 1986, res.4)

c Pithos mezarlardan, Miken taklidi yuvarlak ağızlı testi (Akyurt 1998, şek.14d)

d Pithos mezarlardan, Miken taklidi vazo (Akyurt 1998, şek.15c)

e Pithos mezarlardan, Miken taklidi üzengi kulplu çömlek (Brandau 2002, res.47)

Levha 6:

a Yerli Miken keramiği, derin kase (Korfmann 1987, res.5.1)

b Yerli Miken keramiği, kase (Korfmann 1987, res.5.6)

c Yerli Miken keramiği, pyxis (Akyurt 1998, şek.14c)

d Gri ve devetüyü renkli mallar, kulplu çanak (Korfmann 1986, res.6.1)

e Gri ve devetüyü renkli mallar, kulpsuz çanak (Korfmann 1987, res.3.2)

f Gri ve devetüyü renkli mallar, kase (Korfmann 1987, res.3.6)

g Gri ve devetüyü renkli mallar, fincan (Akyurt 1998, şek.14.a)

h Gri ve devetüyü renkli mallar, krater (Korfmann 1987, res.4.1)

Levha 7: Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde Yapılan Yüzey Araştırmaları

a Üyücek Tepe, kabartmalı parça (Mellaart 1955, fig.88)

b Çakırca Höyük, gri renkte açkılı kulp parçası (Özdoğan 1993, fig.25)

c Çakırca Höyük, açkı bezemeli parça (Özdoğan 1993, fig.18)

d Üyücek Tepe, kırmızı astarlı kase (Mellaart 1955, fig.51)

e Üyücek Tepe, devetüyü renkli dikey kulplu kase (Mellaart 1955, fig.55)

f Üyücek Tepe, devetüyü renkli dikey kulplu kase (Mellaart 1955, fig.61)

g Üyücek Tepe, devetüyü renkli keskin profilli kase (Mellaart 1955, fig.65)

h Üyücek Tepe, devetüyü renkli yonca ağızlı testi (Mellaart 1955, fig.75)

i Üyücek Tepe, devetüyü renkli gaga ağızlı testi (Mellaart 1955, fig.82)

Levha 8:

a İnegöl-Cuma Tepe, gri Minyas, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Mellaart 1955, fig.42)

b Üyücek Tepe, gri Minyas, içe dönük ağız kenarlı derin kase (Mellaart 1955, fig.35)

c Üyücek Tepe, gri Minyas, çanak (Mellaart 1955, fig.33)

d Üyücek Tepe, gri Minyas, çömlek (Mellaart 1955, fig.43)

e Üyücek Tepe, gri Minyas, açkı bezemeli kase (Mellaart 1955, fig.58)

f Çakırca Höyük, gri Minyas, kulplu kase (Mellaart 1955, fig.47)

g Çakırca Höyük, gri Minyas, kulplu kase (Mellaart 1955, fig.49)

Levha 9:

a Sındırgı, gri Minyas, kase (French 1969, fig. 15:8)

b Pamukcu, kırmızı renkli, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (French 1969, fig. 15:23)

c Kızçiftliği Höyüğü, pembe-bej renkli Miken keramik parçası (Beksaç 1999, çiz.4)

d Araplar Höyüğü, kahverengi parlak açkılı ağız kenarı parçası (Beksaç 1999, çiz.5)

e Araplar Höyüğü, gri parlak açkılı ağız kenarı parçası (Beksaç 1999, çiz.6)

f Ayvalık çevresi, bej mat boyalı keramik parçası (Beksaç 2000, çiz.1)

g Körtükaya, parlak gri-kahverengi-bej renkte açkılı keramik parçaları (Beksaç 2000, res.10)

Levha 10: **Panaztepe**

a Beyaz astarlı çömlek, (Günel 1999, lev.163.2)

b Kahverengi açık çanaklar (Günel 1999, lev.152.2)

c Kahverengi açık kase (Günel 1999, lev.19.1)

d Pembemsi devetüyü renginde kapalı çanak (Günel 1999, lev.30.1)

e Pembemsi devetüyü renginde kapalı kase (Günel 1999, lev.32.4)

f Kahverengi S profilli kase (Günel 1999, lev.77.1)

g Kahverengi çömlek (Günel 1999, lev.90.4)

Levha 11:

a Kahverengi yonca ağızlı fincan (Günel 1999, lev.155.1)

b Kızılımsı sarı renkte gaga ağızlı testi (Günel 1999, lev.160.2)

c Kızılımsı sarı renkte pithos (Günel 1999, lev.109.5)

d Gri Minyas kase (Günel 1999, 178.1)

e Gri Minyas kantharos (Günel 1999, 178.2)

Levha 12:

a Gri Minyas goblet (Günel 1999, lev.179.1)

b Gri Minyas fincan (Günel 1999, lev.147.2)

c Gri Minyas amphora (Günel 1999, lev.148.2)

d Mezarlık alanı, yonca ağızlı maşrapa (Günel 1999, lev.155.2)

e Mezarlık alanı, matara (Günel 1999, lev.164.1a)

f Mezarlık alanı, yerli Miken keramiği, kylix (Günel 1999, lev.165.2)

Levha 13:

a Mezarlık alanı, yerli Miken keramiği, maşrapa (Günel 1999, lev.166.1)

b Mezarlık alanı, yerli Miken keramiği, vazo (Günel 1999, lev.166.2)

c Mezarlık alanı, yerli Miken keramiği, amphora (Günel 1999, lev.173.1b)

d Mezarlık alanı, ithal Miken keramiği, kesik gaga ağızlı testi (Günel 1999, lev.175.1b)

e Mezarlık alanı, ithal Miken keramiği, üzengi kulplu kap (Günel 1999,

lev.176.1b)

Levha 14: Bayraklı Höyüğü

a Kırmızı ve devetüyü mallar, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Bayne 2000, fig.7.7)

b Kırmızı ve devetüyü mallar, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Bayne 2000, fig.7.8)

c Kırmızı ve devetüyü mallar, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Bayne 2000, fig.7.9)

Levha 15: Alaşehir-Gavurtepe Höyüğü

a Tek kulplu gaga ağızlı testicik (Meriç 1992, res.3)

b Tek kulplu gaga ağızlı testicik (Meriç 1992, res.4)

c Siyah açkılı üç ayaklı gaga ağızlı testi (Meriç 1992, res.5)

Levha 16: Liman Tepe

a Kahverengi mat boya bezemeli sarı renkte amphora (Günel 2004a, res.1)

b Kahverengi mat boya bezemeli sarımsı bej renkte pithos parçası (Günel 2004a, res.21)

c Gri Minyas, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve kulplu kase (Erkanal, H-Günel 1995, şek.1)

d İthal Miken keramiği, boya bezemeli kase (Erkanal, H-Günel 1995, şek.2)

Levha 17: Klazomenai

a İthal Miken keramiği, kylix (Ersoy 1983, kat.no.5)

b İthal Miken keramiği, tek kulplu maşrapa (Ersoy 1983, kat.no.21)

c İthal Miken keramiği, tek kulplu fincan (Ersoy 1983, kat.no.23)

d İthal Miken keramiği, yatay iki kulplu kase (Ersoy 1983, kat.no.25)

e İthal Miken keramiği, çan şeklinde kase (Ersoy 1983, kat.no.29)

f İthal Miken keramiği, düz ağız kenarlı kase (Ersoy 1983, kat.no.31a-g)

g İthal Miken keramiği, yüksek ayaklı skyphos (Ersoy 1983, kat.no.33)

h İthal Miken keramiği, krater (Ersoy 1983, kat.no.41)

i İthal Miken keramiği, amphora (Ersoy 1983, kat.no.47)

Levha 18: Çeşme-Bağlararası

a Devetüyü ve gri renkte yerli keramik (Erkanal, H. 2005, 12)

b Devetüyü ve gri renkte yerli keramik (Erkanal, H. 2005, 13)

Levha 19: Bakla Tepe, Bademgediği Tepesi, Ayasuluk Tepesi

a Bakla Tepe, ithal Miken keramiği (Erkanal-Özkan 1998, res.5)

b Bademgediği Tepesi, devetüyü renkte yerli keramik (Meriç 2002, resim)

c Ayasuluk Tepesi, kırmızı astarlı yonca ağızlı testi (Erdemgil-Büyükkolancı 1992, res.13)

d Ayasuluk Tepesi, kırmızı astarlı çömlek (Erdemgil-Büyükkolancı 1992, res.14)

e Ayasuluk Tepesi, Geç Tunç Çağı mezarı, ithal Miken keramiği, krater (Gültekin-Baran 1964, no.1)

f Ayasuluk Tepesi, Geç Tunç Çağı mezarı, ithal Miken keramiği, matara (Gültekin-Baran 1964, no.5)

Levha 20: Orta Batı Anadolu Bölgesi'nde Yapılan Yüzey Araştırmaları

a Arapkahve Höyüğü, gri Minyas keramik parçası (Tuna 1988, res.3)

b Çevik Höyüğü, gri renkli keramik parçası (Tuna 1988, res.2)

c Göztepe, yerli keramik parçaları (Meriç 1989, res.4)

Levha 21: Beycesultan

a V.tab., devetüyü renkte, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.1.14)

b V.tab., kırmızı renkte kemik açkılı, içe çekik ağız kenarlı kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.3.9)

c V.tab., devetüyü renkte, fazla derin olmayan kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.2.28)

d V.tab., kırmızı astarlı, keskin profilli kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.3.25)

e V.tab., devetüyü renkte, iç bükey ağız kenarlı kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.4.2)

f V.tab., devetüyü renkte, kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.4.19)

g V.tab. devetüyü renkte, fincan (Lloyd-Mellaart 1965, fig.5.26)

h V.tab., devetüyü renkte, kadeh (Lloyd-Mellaart 1965, fig.5.29)

i V.tab., devetüyü renkte, gaga ağızlı testi (Lloyd-Mellaart 1965, fig.6.13)

j V.tab., kırmızı renkte, çift ağızlı testi (Lloyd-Mellaart 1965, fig.7.8)

k V.tab., kırmızı renkte, yonca ağızlı testi (Lloyd-Mellaart 1965, fig.7.12)

l V.tab., devetüyü renkte, çaydanlık (Lloyd-Mellaart 1965, fig.8.3)

Levha 22:

a V.tab., kırmızı astarlı, sepet kulplu çömlek (Lloyd-Mellaart 1965, fig.8.5)

b V.tab., kırmızı astarlı, iki kulplu çömlek (Lloyd-Mellaart 1965, fig.8.16)

c V.tab., devetüyü renkte, depolama kübü(Lloyd-Mellaart 1965, fig.9.7)

d V.tab., mikalı kırmızı renkte, kap altlığı olan pişirme kabı (Lloyd-Mellaart 1965, fig.10.1)

e IVc tab., koyu kırmızı açkılı, üzeri yivli dikey kulplu kase (Lloyd-Mellaart 1965, fig.12.12)

f V. tab., devetüyü renkte, boynuz biçimli yumru bezemeye sahip davul? (Lloyd-Mellaart 1965, fig.8.17)

g V. tab., kırmızı açkılı, karışık hayvan biçimli riton (Lloyd-Mellaart 1965, fig.11)

Levha 23:

a III. tab., devetüyü renkte, meyvelik (Mellaart-Murray 1995, fig.1.23)

b III. tab., kırmızı astarlı, maşrapa (Mellaart-Murray 1995, fig.7.1)

c III. tab., kırmızı renkte, askos (Mellaart-Murray 1995, fig.5.7)

d II. tab., kırmızı parlak astarlı, krater (Mellaart-Murray 1995, fig.15.7)

e III. tab., kırmızı astarlı, pithos (Mellaart-Murray 1995, fig.9.8)

f I. tab., altın renkli, kase (Mellaart-Murray 1995, fig.32.11)

g I. tab., devetüyü renkte astarlı, krater (Mellaart-Murray 1995, fig.43.2)

h I. tab., parlak kırmızı astarlı, kadeh (Mellaart-Murray 1995, fig.30.15)

i I. tab., turuncumsu kırmızı astarlı, testicik (Mellaart-Murray 1995, fig.48.1)

j I. tab., kahverengi astarlı, keskin profilli kase (Mellaart-Murray 1995, fig.32.6)

Levha 24:

a I. tab., yoğun mikalı kırmızı renkte, pişirme kabı (Mellaart-Murray 1995, fig.48.8)

b I. tab., altın renkli-mat kırmızı boyalı, yonca ağızlı fincan (Mellaart-Murray 1995, fig.38.11)

c I. tab., pembe astarlı, keskin profilli kase (Mellaart-Murray 1995, fig.33.7)

d I. tab., bej renkte, uzun boyunlu testi (Mellaart-Murray 1995, fig.40.8)

e III. tab., ithal Miken keramiği, üzengi kulplu çömlek (Mellaart-Murray 1995, fig.6.11)

f III. tab., ithal Miken keramiği, kuş biçimli kap (Mellaart-Murray 1995, fig.6.10)

Levha 25: Aphrodisias

a Kırmızı renkte, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kase (Joukowsky 1986b, fig.477.3)

b Pembe renkte, çanak (Joukowsky 1986b, fig.477.22)

c Kırmızımsı sarı renkte, iki yatay kulplu kase (Joukowsky 1986b, fig.412.5)

d Kırmızı renkte, pişirme kabı (Joukowsky 1986b, fig.477.14)

e Kırmızı renkte, pişirme kabı (Joukowsky 1986b, fig.477.26)

f Kırmızımsı sarı renkte, gaga ağızlı testi (Joukowsky 1986b, fig.477.34)

g Kırmızı renkte, çömlek (Joukowsky 1986b, fig.477.41)

h Kırmızı renkte, çömlek (Joukowsky 1986b, fig.477.29)

Levha 26:

a Kahverengi, çanak (Joukowsky 1986b, fig.489.25)

b Kırmızı renkte, kase (Joukowsky 1986b, fig.488.26)

c Kırmızı renkte, kase (Joukowsky 1986b, fig.493.9)

d Kırmızımsı sarı renkte, çömlek (Joukowsky 1986b, fig.490.50)

e Kırmızımsı sarı renkte, gaga ağızlı testi (Joukowsky 1986b, fig.488.37)

f Kırmızı renkte, pithos (Joukowsky 1986b, fig.492.8)

g Kırmızı renkte, pişirme kabı (Joukowsky 1986b, fig.489.15)

h Kırmızı renkte, pişirme kabı (Joukowsky 1986b, fig.490.46)

i Kırmızımsı sarı renkte, dört ağızlı testi (Joukowsky 1986b, fig.491.1)

j Kırmızı renkte ve iç yüzeyi altın renkli, üzeri yivli yatay kulba sahip kase (Joukowsky 1986b, fig.489.29)

k Kırmızı renkte ve dış yüzeyi gümüş-altın renkli, üzeri yivli yatay kulba sahip kase (Joukowsky 1986b, fig.491.6)

l Kırmızımsı sarı renkte, boynuz biçimli yumru bezemeye sahip kase (Joukowsky 1986b, fig.490.42)

Levha 27: Çine-Tepecik Höyüğü, Kadı Kalesi

a Çine-Tepecik Höyüğü, kırmızımsı devetüyü renkte tek kulplu çömlek (Günel 2006, res.2)

b Çine-Tepecik Höyüğü, ithal Miken keramiği, boyalı derin kase (Günel 2006, res.3)

c Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, kantharos (Kan 2005, fig.1a)

d Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, kase (Kan 2005, fig.2a)

e Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, yüksek boyunlu çömlek parçası (Kan 2005, lev.3f)

f Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, üzengi kulplu kap parçası (Kan 2005, fig.2b)

g Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, maşrapa (Kan 2005, fig.2c)

h Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, krater (Kan 2005, lev.1d)

i Kadı Kalesi, yerli Miken keramiği, kylix (Kan 2005, fig.5b)

Levha 28:

a Kadı Kalesi, gri Minyas, dışa dönük ağız kenarlı kaseler (Kan 2005, lev.8c)

b Kadı Kalesi, gri Minyas, içe dönük ağız kenarlı kaseler (Kan 2005, lev.8a)

c Kadı Kalesi, gri Minyas, yüksek boyunlu kaplar (Kan 2005, lev.8b)

d Kadı Kalesi, kırmızı Minyas, yuvarlak ağızlı kase parçası (Kan 2005, fig.12b)

e Kadı Kalesi, kırmızı Minyas, damla ağızlı kase (Kan 2005, fig.12d)

f Kadı Kalesi, kırmızımsı sarı Minyas, geniş ağızlı kase (Kan 2005,

fig.13d)

g Kadı Kalesi, kırmızımsı sarı Minyas, sepet kulplu kase (Kan 2005, fig.19b)

Levha 29: Milet

a Minos Dönemi günlük kap örneği (Niemeier-Niemeier 1997, abb.72c)

b Minos Dönemi ince nitelikte keramik parçaları (Niemeier-Niemeier 1997, abb.60)

c İthal Miken keramiği, krater parçası (Weickert 1957, abb.6)

d İthal Miken keramiği, kylix (Niemeier-Niemeier 1997, abb.46a)

e İthal Miken keramiği, kylix (Niemeier-Niemeier 1997, abb.29a)

f İthal Miken keramiği, iki yatay kulplu derin kase (Niemeier-Niemeier 1997, abb.29c)

g Yerli Miken keramiği, bir skyphos parçası (Niemeier-Niemeier 1997, abb.30)

Levha 30: İasos, Müskebi Mezarlığı

a İasos, ithal 'Light on Dark' keramik parçası (Laviosa 1974, lev.LVIIIc)

b İasos, ithal Miken keramiği, krater (Özgünel 1984, lev.26)

c İasos, ithal Minos keramiği, askos (Laviosa 1974, lev.LVIId)

d Müskebi Mezarlığı, ithal Miken keramiği, üzengi kulplu çömlek (Boysal 1967a, res.8a)

e Müskebi Mezarlığı, ithal Miken keramiği, pyxis (Boysal 1967a, res.11)

f Müskebi Mezarlığı, ithal Miken keramiği, kylix (Boysal 1967a, res.2)

g Müskebi Mezarlığı, ithal Miken keramiği, üç ayaklı kap (Boysal 1967a, res.12)

Levha 31: Karataş Höyüğü ve Bağbaşı

a Devetüyü renkte testi ve çömlek parçaları (Mellink 1969, pl.78.41)

b Devetüyü renkte kase ve çömlek halka dipleri (Mellink 1969, pl.78.43)

c Kırmızı astarlı keskin profilli kase parçaları (Mellink 1969, pl.78.44)

d Mutfak kaplarının ağız parçaları (Mellink 1969, pl.78.45)

e Kırmızı astarı kantharos parçası (Mellink 1970, pl.55.6)

f Mutfak kabı (Mellink 1970, pl.55.7)

g Devetüyü renkte kase (Mellink 1967, pl.78.29)

h Devetüyü renkte iki küçük kulplu çömlek (Mellink 1969, pl.78.42)

i Devetüyü renkte tek kulplu çömlek veya çaydanlık (Mellink 1969, pl.78.40)

Levha 32: Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde Yapılan Yüzey Araştırmaları

a Alanlı Höyüğü, gri ve devetüyü renkte keramik parçaları (Günel 2005, res.6)

b Kavaklıköy Höyüğü, karışık Tunç Çağı malzemesi (Günel 2005, res.8)

c Sarıbeyli Höyük, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Abay-Dedeoğlu 2005, res.1)

d İskele Höyük, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Özsait 1994, res.2)

e Findos Höyük, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Özsait 1999, res.10)

Levha 33: Kusura Höyük

a Kırmızı renkte, yonca ağızlı testi (Lamb 1937, pl.VIII.6)

b Kırmızı renkte, kase (Lamb 1937, fig.9.7)

c Grimsi kırmızı renkte, çömlek (Lamb 1937, fig.10.6)

d Kahverengimsi gri renkte, ayaklı kadeh (Lamb 1937, pl.VIII.9)

e Kırmızı renkte, kase (Lamb 1937, fig.9.2)

f Kırmızı renkte, kase (Lamb 1937, fig.9.1)

g Kırmızı renkte, delikli kase veya süzgeç (Lamb 1938, fig.15.1)

h Devetüyü renkte, çanak (Lamb 1938, fig.15.6)

i Gri renkte, dar boyunlu çömlek (Lamb 1937, fig.10.9)

j Kırmızı renkte, iki kulplu çömlek (Lamb 1938, fig.15.10)

k Devetüyü renkte, fincan (Lamb 1937, fig.10.1)

l Kırmızımsı gri renkte, gaga ağızlı testi (Lamb 1937, pl.VIII.10)

m Kırmızımsı siyak renkte, mutfak kabı (Lamb 1937, fig.10.11)

n Grimsi kırmızı renkte, minyatür kap (Lamb 1937, fig.5.6)

o Grimsi devetüyü renkte, fincan (Lamb 1937, pl.X.2)

Levha 34: Yanarlar Mezarlığı

a İnce uzun boyunlu yonca ağızlı testi (Emre 1978, şek.48)

b Küçük yonca ağızlı testi (Emre 1978, şek.49)

c Omuz kısmında yiv ve kabartma şerit olan yonca ağızlı testi (Emre 1978,

şek.54)

d Omuz kısmında tek yiv olan yonca ağızlı testi (Emre 1978, şek.61)

e Stilize bir yüz biçiminde bezemeye sahip olan yonca ağızlı testi (Emre 1978, şek.64)

f Sivri dipli yonca ağızlı testi (Emre 1978, şek.71)

g Yuvarlak ağızlı testi (Emre 1978, şek.87)

h Sepet kulplu çaydanlık (Emre 1978, şek.90)

i İbrik (Emre 1978, şek.92)

Levha 35:

a Çift kulplu vazo (Emre 1978, şek.99)

b Çanak (Emre 1978, şek.104)

c Hayvan biçimli emzikli testi (Emre 1978, şek.98)

Levha 36: Çavlum Köyü Mezarlığı

a Yuvarlak ağızlı çömlek (Bilgen 2005, lev.LXXIV.1)

b Yonca ağızlı testi (Bilgen 2005, lev.LXXVI.8)

c Yuvarlak ağızlı testi (Bilgen 2005, lev.LXXIV.2)

d Vazo (Bilgen 2005, lev.LXXII.9)

e İbrik (Bilgen 2005, lev.LXXII.1)

f Çanak (Bilgen 2005, lev.LXXI.9)

Levha 37: Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı

a Kase (Seeher 1992b, abb.8.1)

b Kase (Seeher 1992b, abb.9.4)

c Yonca ağızlı testi (Seeher 1992b, abb.8.4)

d İbrik (Seeher 1992b, abb.9.6)

e Çömlek (Seeher 1992b, abb.9.1)

Levha 38: İç Batı Anadolu Bölgesi'nde Yapılan Yüzey Araştırmaları

a Çukurhisar, kırmızı renkte gaga ağızlı testi (Mellaart 1955, fig.97)

b Çukurhisar, devetüyü renkte keskin profilli kase (Mellaart 1955, fig.143)

c Söğütönü, devetüyü renkte içe çekik ağız kenarlı kase (Mellaart 1955, fig.148)

d Hamidiye, devetüyü renkte dışa çekik ağız kenarlı kase (Mellaart 1955,

fig.152)

e Söğütönü, gri Minyas kase (Mellaart 1955, fig.46)

f Tavşanlı Höyük, boğa biçimli ritona ait parçalar (Efe 1990, res.12)

g Kocahöyük, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Efe 1990, res.12)

h Güllühöyük, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Efe 1995, res.15)

i Soğulcak Höyüğü, M.Ö. 2. binyıl malzemesi (Efe 1997, res.6)

Tezin adı: **Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası**

Yazar adı: **Rabia Özcan**

ÖZET

M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu tarihi coğrafyasına ilişkin yazılı kaynaklar ve son yıllarda artan arkeolojik araştırmalar sayesinde umut verici bilgiler elde edilebilmektedir. Yazılı kaynaklar arasında özellikle Hitit metinleri uzun yıllardır konu hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Bu metinlerden olasılıkla M.Ö. 3. binyılın sonlarından itibaren birçok beyliğin varolduğunu anlamaktayız. Metinlerde adı geçen beylikler arasında Arzawa Ülkesi, Wilusa Ülkesi, Mira-Kuwaliya Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Hapalla Ülkesi, Zippasla-Hariati Ülkesi, Assuwa Ülkesi, Walma Ülkesi, Karkisa ve Masa Ülkeleri, Lukka Ülkesi, Ahhiyawa Ülkesi bulunmaktadır.

Tezi yazmamdaki temel amaç, başta Hitit metinleri olmak üzere yazılı kaynakları ve materyal kültürü açığa çıkarmak için yapılan çalışmaları göz önünde bulundurarak bugüne kadarki lokalizasyon önerilerinin hangisinin daha doğru olup olmadığını ortaya koymak ve en uygun tespiti yapabilmektir. Buna göre ilk önce yazılı kaynaklar daha sonrasında da arkeolojik veriler tek tek ele alınmış, en son olarak da tüm veriler birlikte değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Yazılı kaynaklardan yola çıkarak birçok bilimadamı uzun yıllardan itibaren çeşitli görüşler sunmuştur. Sonuç olarak, M.Ö. 2. binyılda Batı Anadolu'nun siyasi yapısını oluşturan beyliklerin lokalizasyonuna ilişkin, yazılı kaynaklardaki ifadelerden ve son yıllarda ortaya çıkan bazı arkeolojik kanıtlardan yola çıkarak bazı önerilerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Yaklaşık olarak M.Ö. 2000/1900 ile 1200 yılları arasını kapsayan oldukça geniş zaman diliminde, Batı Anadolu'nun özellikle iç kısımlarında Hititler'in, kıyı kesimlerde ise Mikenler'in etkisinin olduğu görülür. Bu durum doğal olarak Batı Anadolu'nun materyal kültürüne de yansımıştır. Tez çalışmamda Kuzeybatı, Orta Batı, Güneybatı ve

İç Batı Anadolu olmak üzere dört bölgeyi kapsayan Batı Anadolu Bölgesi'ndeki kazı ve yüzey araştırmaları ayrıntılı olarak verilmeye çalışılmıştır. Batı Anadolu'daki kazılarda ortaya çıkarılan en yoğun arkeolojik buluntu grubunu keramikler oluşturduğundan, tezimde keramikler daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bölgenin keramik kültürünün sınırlarını daha çok coğrafi özelliklerin belirlemiş olması ve bazı mal gruplarının Batı Anadolu Bölgesi genelinde görülmesi, tek başına keramik kültüründen yola çıkarak siyasi sınırların oluşturulamayacağını ortaya koymaktadır.

The Name of Thesis: **In the Light of Texts and Archaeological Data, the Historical Geography of the Western Anatolia in the Second Millennium B.C.**

The Name of Writer: **Rabia Özcan**

ABSTRACT

It has hopefully been gained information about the historical geography of the Western Anatolia in the 2nd Millenium B.C. thanks to texts and increased archaeological studies in recent years. Among texts, especially belong to Hittite Empire, give us important information regarding this subject in many years. It has been understood that there were many countries probably beginning from the end of 3rd Millenium B.C. Among the so called countries in the texts, there are the country of Arzawa, the country of Wilusa, the country of Mira-Kuwaliya, the country of Seha River and Appawiya, the country of Hapalla, the country of Zippasla-Hariati, the country of Assuwa, the country of Walma, the countries of Karkisa and Masa, the country of Lukka, the country of Ahhiyawa. The basic purpose of my thesis is firstly to display whether or not which localization suggestions are accurate taking into account the made studies in order to reveal the texts and material culture and secondly to make the most appropriate determination. Accordingly, it is discussed texts in the first chapter and then archaeological data in the second chapter and finally in the last chapter it is tried to come to a conclusion being evaluated all data. Many scholars have offered different suggestions up to now taking into account the texts. As a result, regarding the localization of countries which were generated the political structure of Western Anatolia in the 2nd Millenium B.C., it follows from statements in the texts and the recently-came out some archaeological data that some suggestions are predominated.

In the wide time slice covered approximately between 2000/1900 with 1200 B.C., it follows that interior Western Anatolia was taken effect by Hittites and on the coast was taken effect by Myceneans. This condition is naturally reflected on material culture of Western Anatolia. In my thesis, the excavations and surveys in the Western Anatolia

which covers four subregion consist of the North-Western, Central-Western, South-Western and Inner-Western Anatolia are tried to discuss in detail. Because ceramics compose the largest archaeological objects obtained from the excavations in the Western Anatolia, ceramic materials have discussed in detailed. To be determined the borders of the so called region's ceramic culture by the geographical circumstances and to be seen some ceramic wares throughout the Western Anatolia indicate that the political borders won't be able to set from ceramic culture by itself.

TABLO 1

HİTİT KRAL LİSTESİ

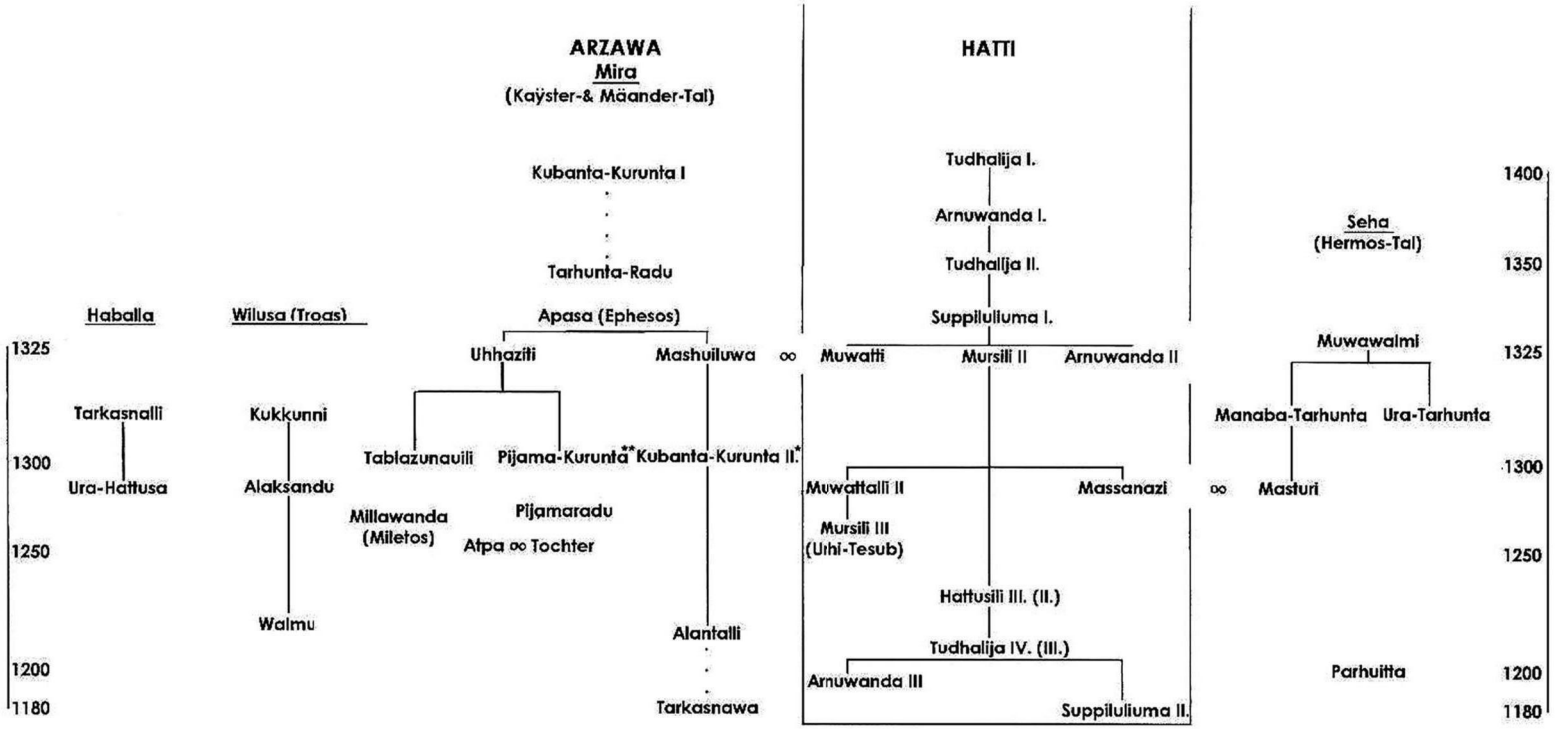
KRALLIK DÖNEMİ

1	**Labarna**	**… - 1650**	
2	**I. Hattuşili**	**1650 - 1620**	(torun?)
3	**I. Murşili**	**1620 - 1590**	(torun veya evlatlık)
4	**I. Hantili**	**1590 - 1560**	(enişte)
5	**I. Zidanta**		(damat)
6	**Ammuna**	**1560 - 1525**	(oğul)
7	**I. Huzziya**		(Ammuna'nın gelinin kardeşi)
8	**Telipinu**	**1525 - 1500**	(enişte)
9	**Alluwamna**		(damat)
10	**Tahurwaili**		(?)
11	**II. Hantili**	**1500 - 1400**	(Alluwamna'nın oğlu?)
12	**II. Zidanta**		(oğul?)
13	**II. Huzziya**		(oğul?)
14	**I. Muwatalli**		(?)

İMPARATORLUK DÖNEMİ

15	**I/II. Tuthaliya**		(II. Huzziya'nın torunu?)
16	**I. Arnuwanda**	**1400 - 1360**	(damat veya evlatlık)
17	**II. Hattuşili ?**		(oğul?)
18	**III. Tuthaliya**	**1360 - 1344**	(oğul?)
19	**I. Şuppiluliuma**	**1344 - 1322**	(oğul)
20	**II. Arnuwanda**	**1322 - 1321**	(oğul)
21	**II. Murşili**	**1321 - 1295**	(kardeş)
22	**II. Muwatalli**	**1295 - 1272**	(oğul)
23	**III. Murşili**	**1272 - 1267**	(oğul)
24	**III. Hattuşili**	**1267 - 1237**	(amca)
25	**IV. Tuthaliya**	**1237 - 1209**	(oğul)
26	**Kurunta**	**1228 - 1227 (geçici bir süre)**	(yeğen)
27	**III. Arnuwanda**	**1209 - 1207**	(oğul)
28	**II. Şuppiluliuma**	**1207 - …**	(kardeş)

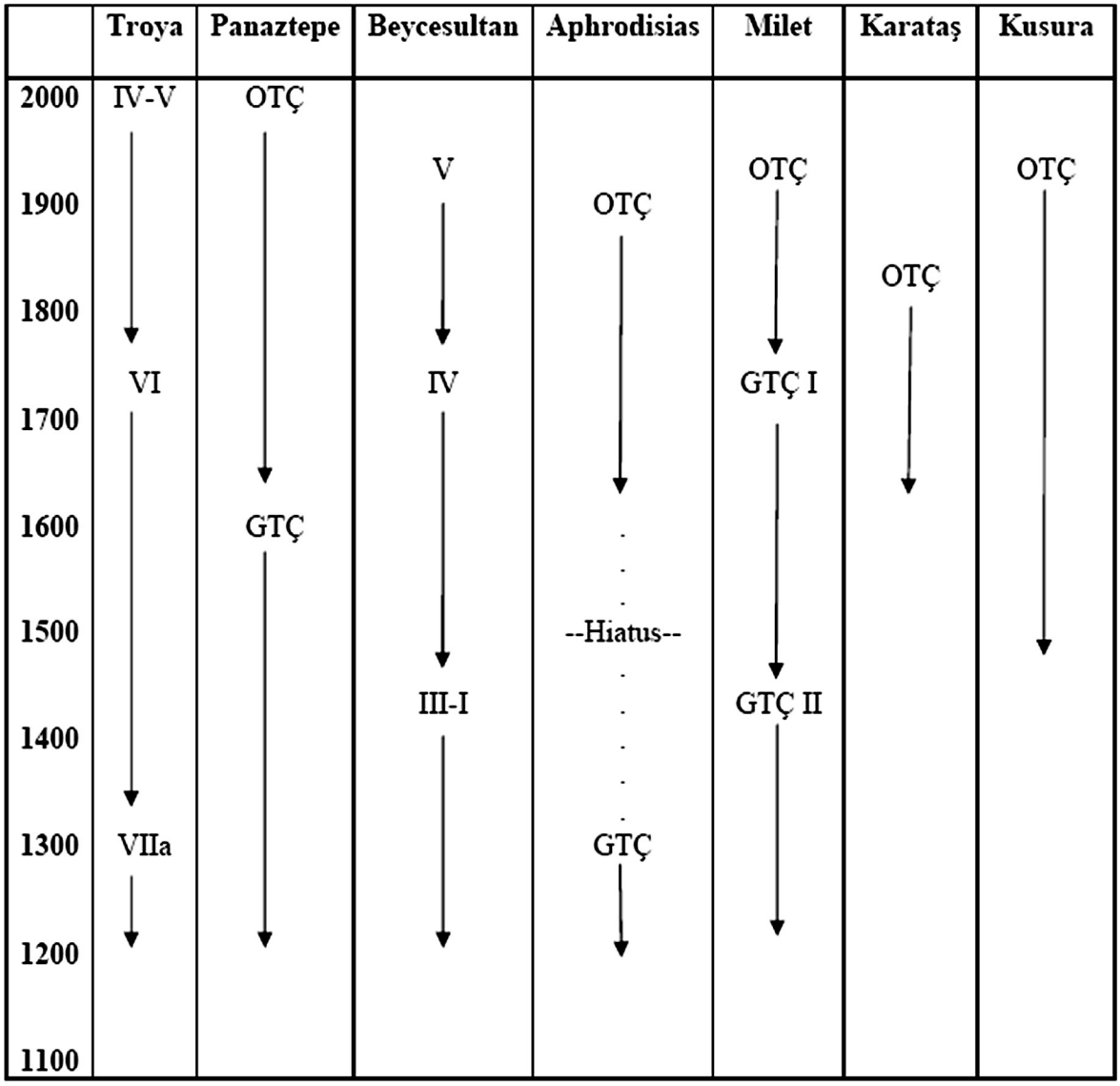
BATI ANADOLU KRAL LİSTESİ

TABLO 2

TABLO 3

BATI ANADOLU KRONOLOJİ TABLOSU

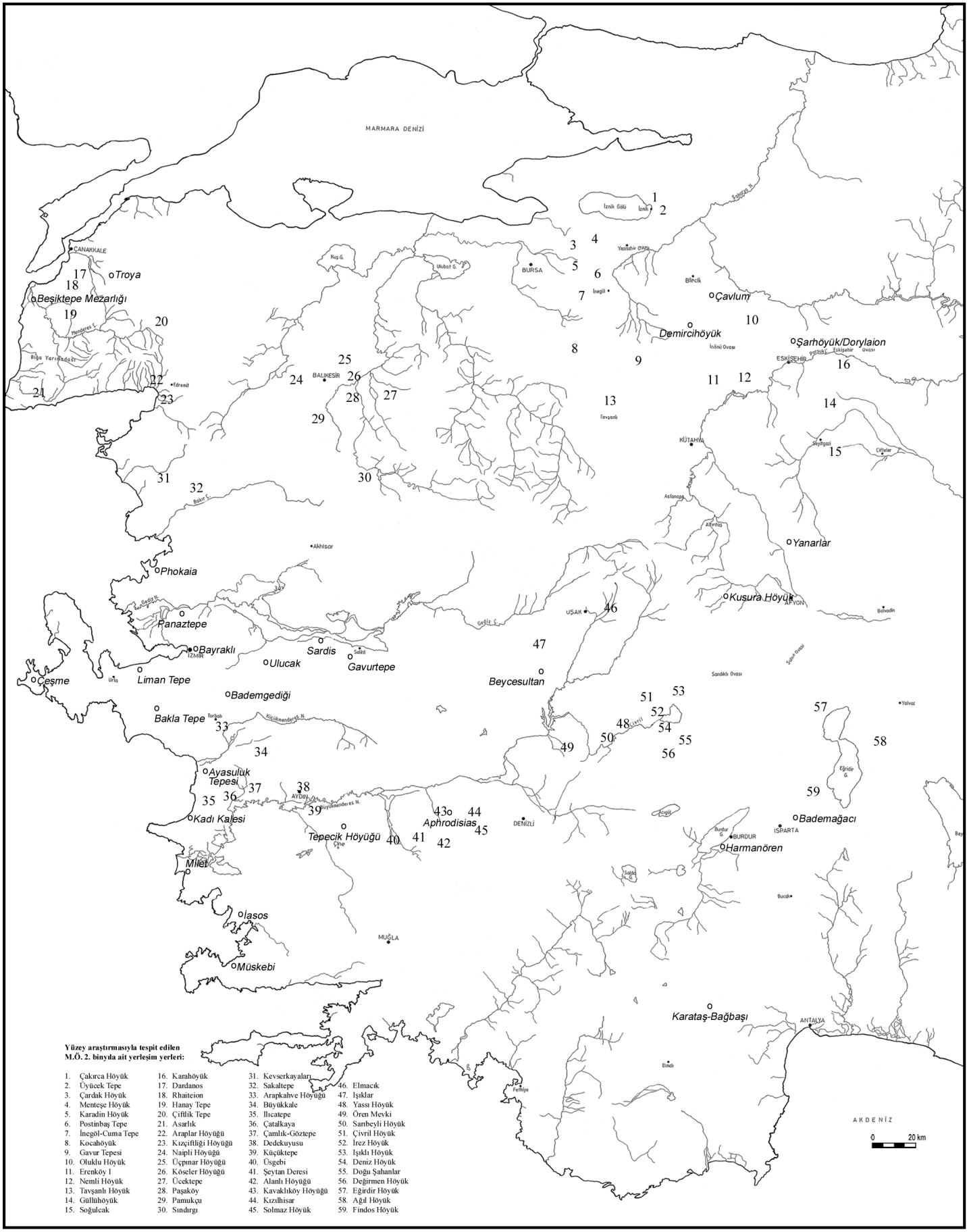

TABLO 4

MİKEN KRONOLOJİ TABLOSU

	MİKEN	TROYA	HİTİT
……-1500	LH I		
1500-1460	LH IIA	VId	
1460-1400	LHIIB	VIe	
1400-1375	LHIIIA1	VIf VIg	1390 I. Tuthaliya
1375-1300	LHIIIA2	VIh	1370 I. Arnuwanda 1355 II. Tuthaliya 1344 I. Şuppiluliuma 1322 II. Arnuwanda 1321 II. Murşili
1300-1230	LHIIIB1	VIIa	1295 II. Muwatalli 1271 III. Murşili 1264 III. Hattuşili 1239 IV. Tuthaliya
1230-1210			
1210-1200	LHIIIB2	VIIa	
1190-1130	Geçiş LHIIIB2-IIIC Erken	Yıkım ?VIIb1	1209 III. Arnuwanda 1205 II. Şuppiluliuma
	LHIIIC Erken	VIIb1	
1130-1100	LHIIIC Orta	VIIb2	
1070-1050/1030	LHIIIC Geç	VIIb2 ?	
1050/1030-1020/1000	Miken Sonrası Dönem	?	

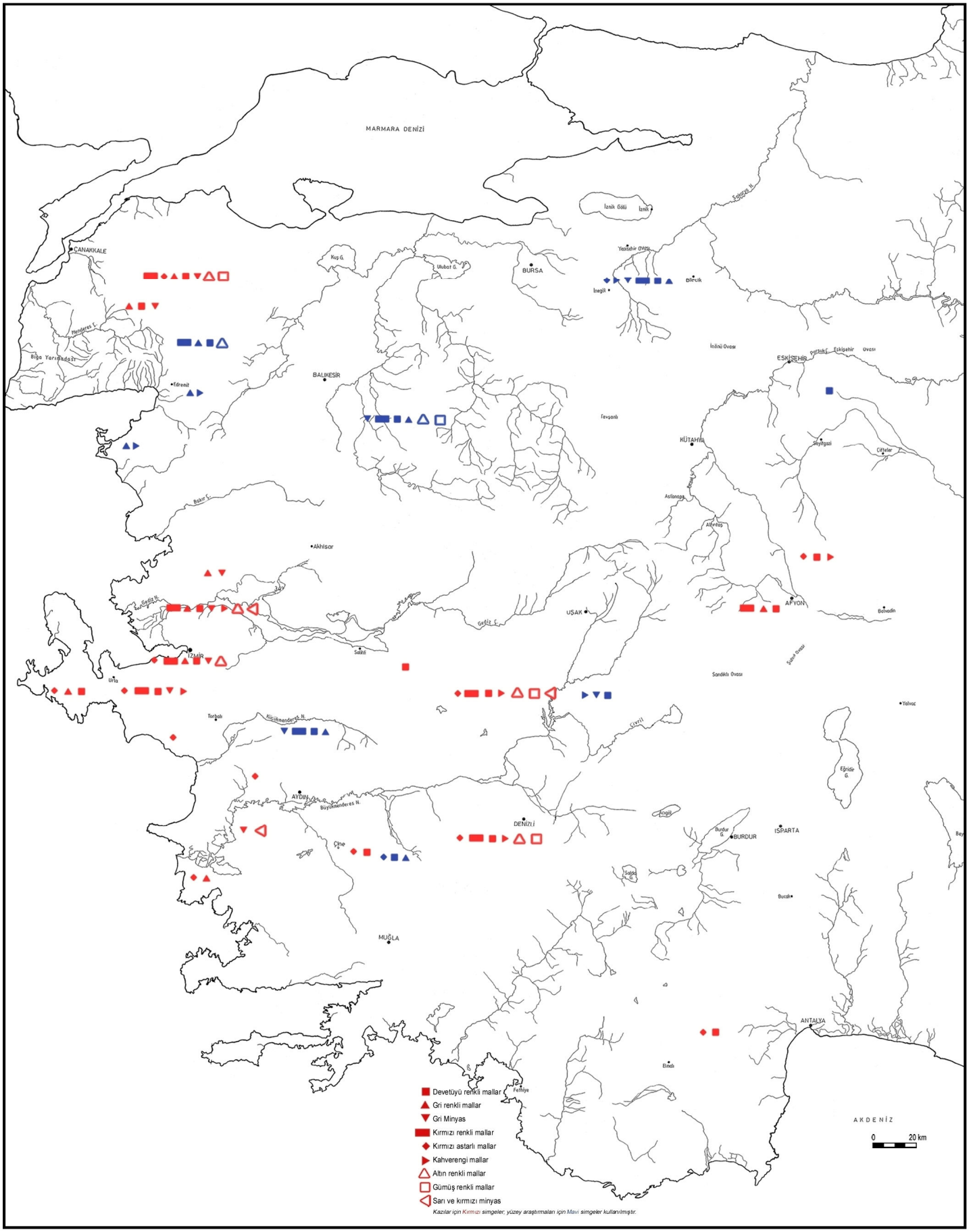
HARİTA 1

Yüzey araştırmasıyla tespit edilen M.Ö. 2. binyıla ait yerleşim yerleri:

1. Çakırca Höyük
2. Üyücek Tepe
3. Çardak Höyük
4. Menteşe Höyük
5. Karadin Höyük
6. Postinbaş Tepe
7. İnegöl-Cuma Tepe
8. Kocahöyük
9. Gavur Tepesi
10. Oluklu Höyük
11. Erenköy I
12. Nemli Höyük
13. Tavşanlı Höyük
14. Güllühöyük
15. Soğulcak
16. Karahöyük
17. Dardanos
18. Rhaiteion
19. Hanay Tepe
20. Çiftlik Tepe
21. Asarlık
22. Araplar Höyüğü
23. Kızçiftliği Höyüğü
24. Naipli Höyüğü
25. Üçpınar Höyüğü
26. Köseler Höyüğü
27. Üçektepe
28. Paşaköy
29. Pamukçu
30. Sındırgı
31. Kevserkayaları
32. Sakaltepe
33. Arapkahve Höyüğü
34. Büyükkale
35. Ilıcatepe
36. Çatalkaya
37. Çamlık-Göztepe
38. Dedekuyusu
39. Küçüktepe
40. Üsgebi
41. Şeytan Deresi
42. Alanlı Höyüğü
43. Kavaklıköy Höyüğü
44. Kızılhisar
45. Solmaz Höyük
46. Elmacık
47. Işıklar
48. Yassı Höyük
49. Ören Mevki
50. Sarıbeyli Höyük
51. Çivril Höyük
52. İrez Höyük
53. Işıklı Höyük
54. Deniz Höyük
55. Doğu Şahanlar
56. Değirmen Höyük
57. Eğirdir Höyük
58. Ağıl Höyük
59. Findos Höyük

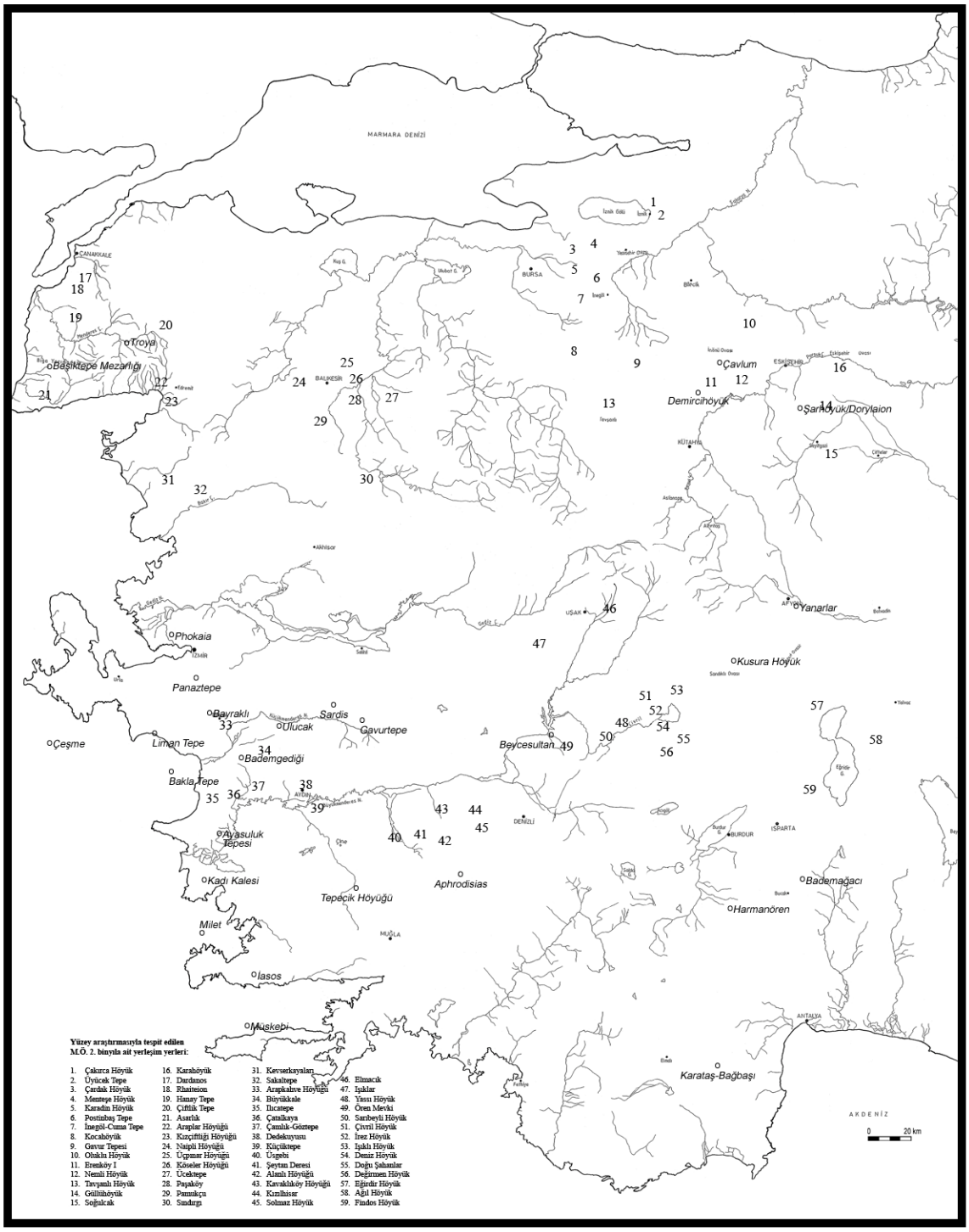
HARİTA 2

MARMARA DENİZİ
ÇANAKKALE
Kuş G.
Ulubat G.
BURSA
İznik Gölü
İznik
Sakarya N.
Yenişehir Ovası
İnegöl
Bilecik
Menderes Ç.
Biga Yarımadası
Edremit
BALIKESİR
İnönü Ovası
ESKİŞEHİR
Porsuk Ç.
Eskişehir Ovası
Tavşanlı
KÜTAHYA
Seyitgazi
Çifteler
Simav Ç.
Asfanoos
Alifuatlı
Bakır Ç.
Akhisar
Gediz N.
Gediz Ç.
UŞAK
AFYON
Bolvadin
Salihli
İZMİR
Sandıklı Ovası
Sultan Ovası
Ürla
Yalvaç
Torbalı
Küçükmenderes N.
Çivril
Eğridir G.
AYDIN
Büyükmenderes N.
DENİZLİ
Acıgöl
Burdur G.
BURDUR
ISPARTA
Çine
Salda G.
Bucak
MUĞLA
ANTALYA
Elmalı
Fethiye
AKDENİZ
0
20 km
Devetüyü renkli mallar
Gri renkli mallar
Gri Minyas
Kırmızı renkli mallar
Kırmızı astarlı mallar
Kahverengi mallar
Altın renkli mallar
Gümüş renkli mallar
Sarı ve kırmızı minyas
Kazılar için Kırmızı simgeler; yüzey araştırmaları için Mavi simgeler kullanılmıştır.

HARİTA 3

MARMARA DENİZİ
WİLUSA
ASSUWA
KARKİSA
MASA
SEHA NEHRİ ÜLKESİ
ZİPPASLA-HARİATİ
WALMA
PİTASSA
MİRA
ARZAWA
HAPALLA
AHHİYAWA
LUKKA
HULAYA NEHRİ ÜLKESİ
AKDENİZ
0 20 km

HARİTA 4

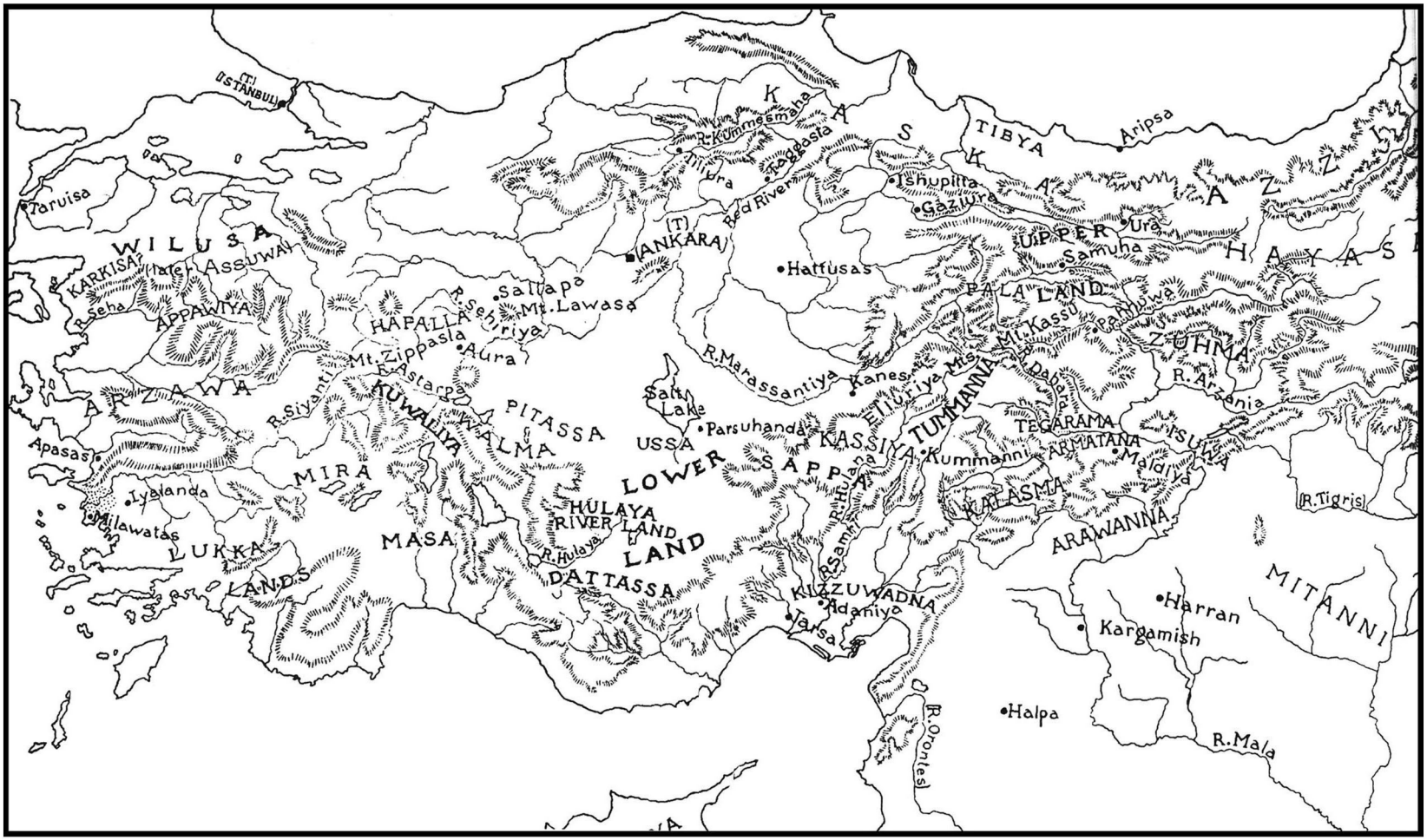

Yüzey araştırmasıyla tespit edilen M.Ö. 2. binyıla ait yerleşim yerleri:

1. Çakırca Höyük
2. Üyücek Tepe
3. Çardak Höyük
4. Mesteşe Höyük
5. Karadin Höyük
6. Postinbaş Tepe
7. İnegöl-Cuma Tepe
8. Kocahöyük
9. Gavur Tepesi
10. Otuklu Höyük
11. Erenköy I
12. Nemli Höyük
13. Tavşanlı Höyük
14. Gülünhöyük
15. Soğulcak
16. Karahöyük
17. Dardanos
18. Rhaiteion
19. Hanay Tepe
20. Çiftlik Tepe
21. Asarlık
22. Araplar Höyüğü
23. Kızçiftliği Höyüğü
24. Nalpli Höyüğü
25. Uğuzar Höyüğü
26. Köseler Höyüğü
27. Ücektepe
28. Paşaköy
29. Pamukçu
30. Sındırgı
31. Kevserkayaları
32. Sakaltepe
33. Arapkalıve Höyüğü
34. Büyükkale
35. Ilıcatepe
36. Çanlıkaya
37. Çamlık-Göztepe
38. Dedekuyusu
39. Küçüktepe
40. Üşgebi
41. Şeytan Deresi
42. Alanlı Höyüğü
43. Kavaklıköy Höyüğü
44. Kızılhisar
45. Solmaz Höyük
46. Elmacık
47. Işıklar
48. Yassı Höyük
49. Ören Mevkii
50. Sarıbeyli Höyük
51. Çivril Höyük
52. İrez Höyük
53. Işıklı Höyük
54. Deniz Höyük
55. Doğu Şahanlar
56. Değirmen Höyük
57. Eğirdir Höyük
58. Ağıl Höyük
59. Findos Höyük

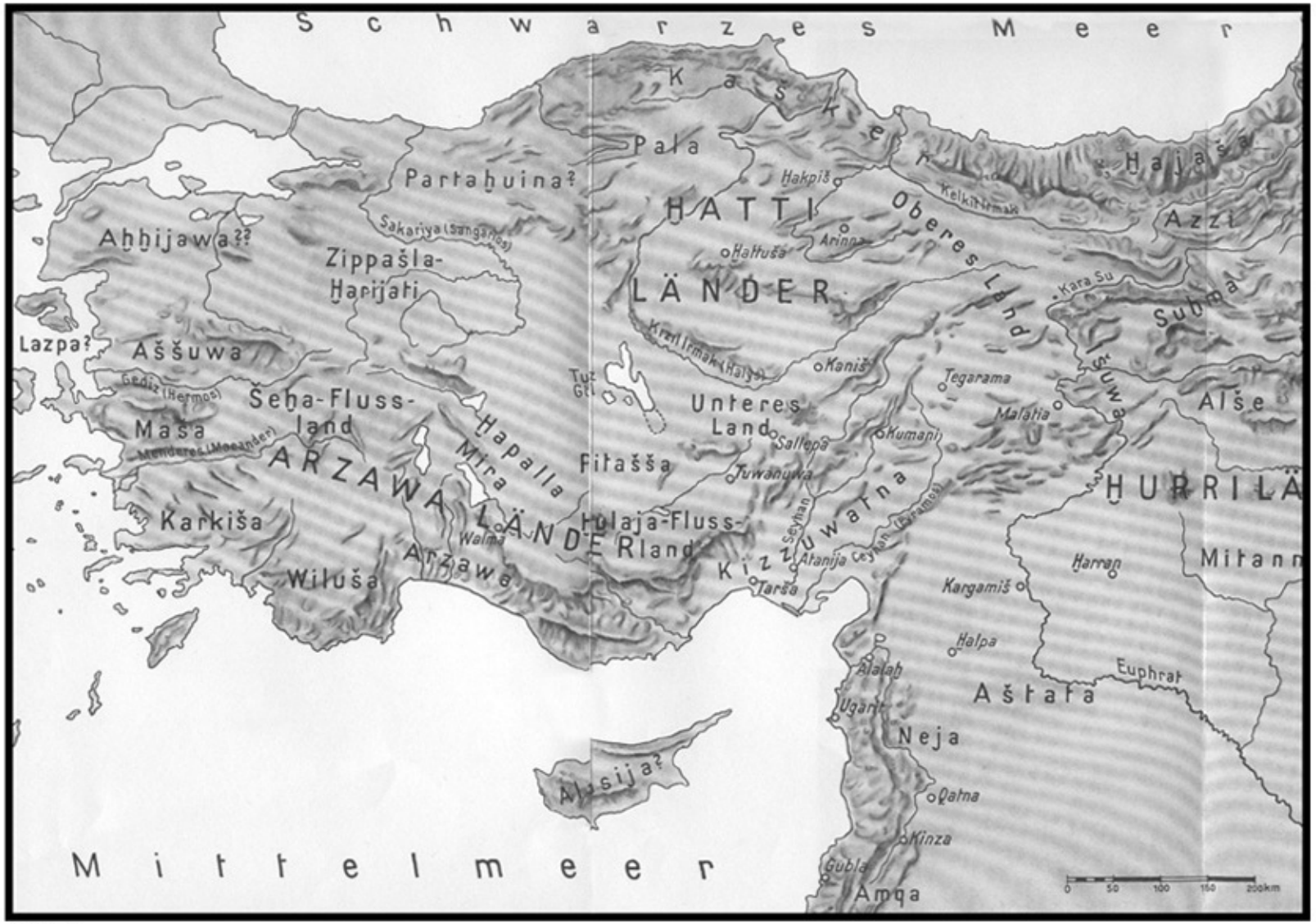
HARİTA 5

MARMARA DENİZİ
WİLUSA
ASSUWA
KARKİSA
MASA
SEHA NEHRİ ÜLKESİ
ZİPPASLA-HARİATİ
WALMA
MİRA
ARZAWA
HAPALLA
LUKKA
AHHİYAWA
PİTASSA
HULAYA NEHRİ ÜLKESİ
AKDENİZ
0 20 km

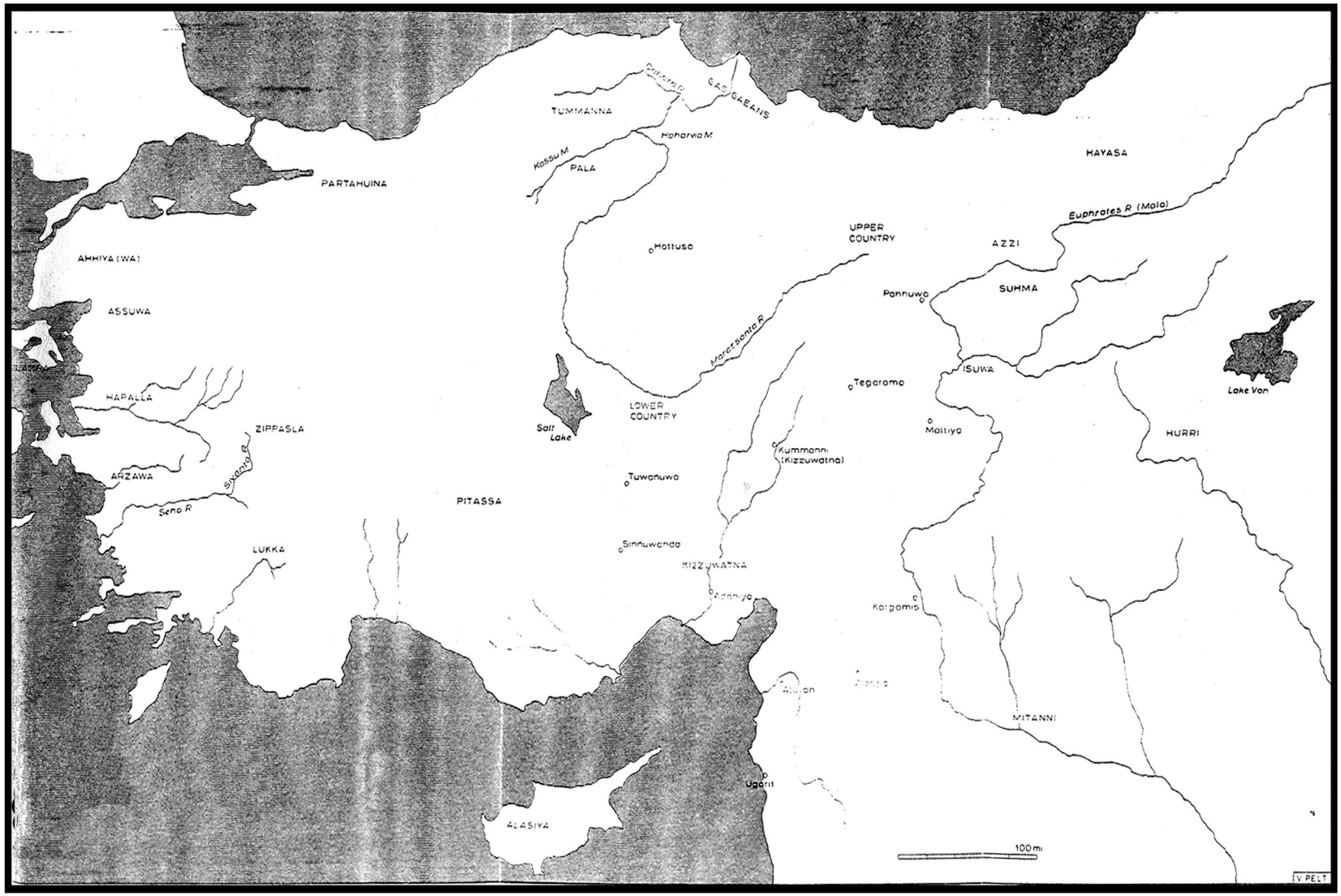
Garstang ve Gurney

HARİTA 6

Goetze

HARİTA 7

Houwink ten Cate

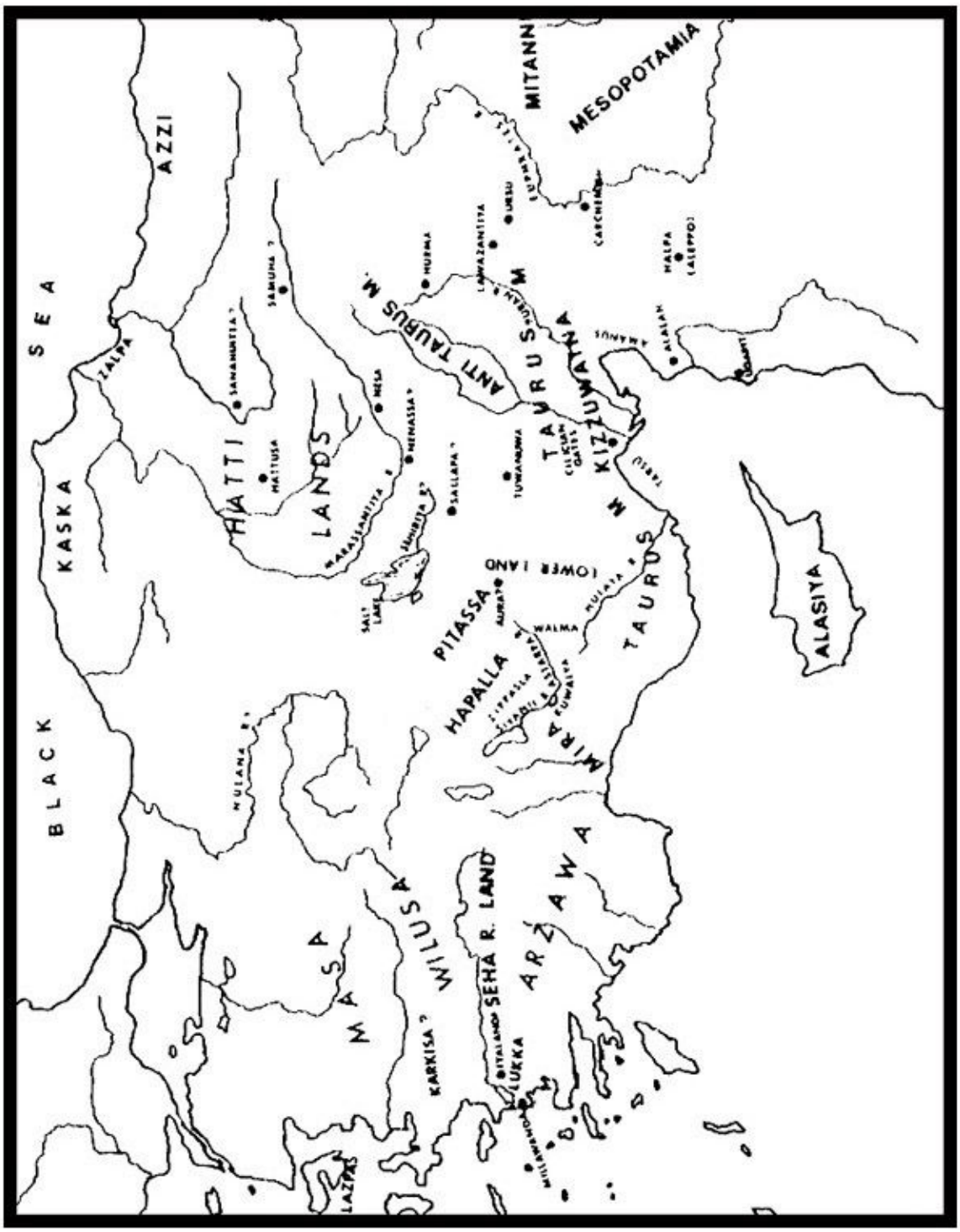
HARİTA 8

HARİTA 9

Schachermeyr

HARİTA 10

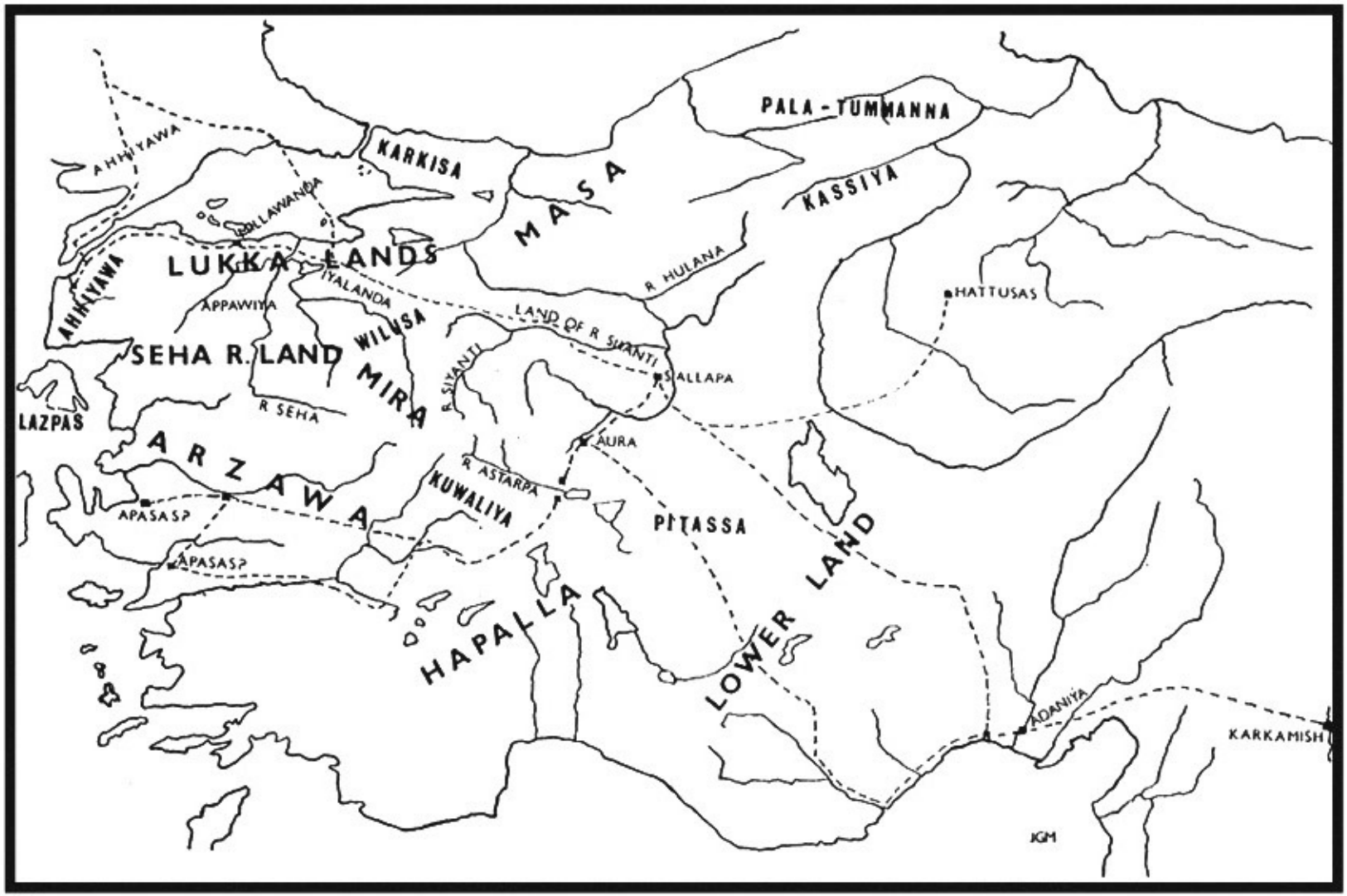

Bryce

HARİTA 11

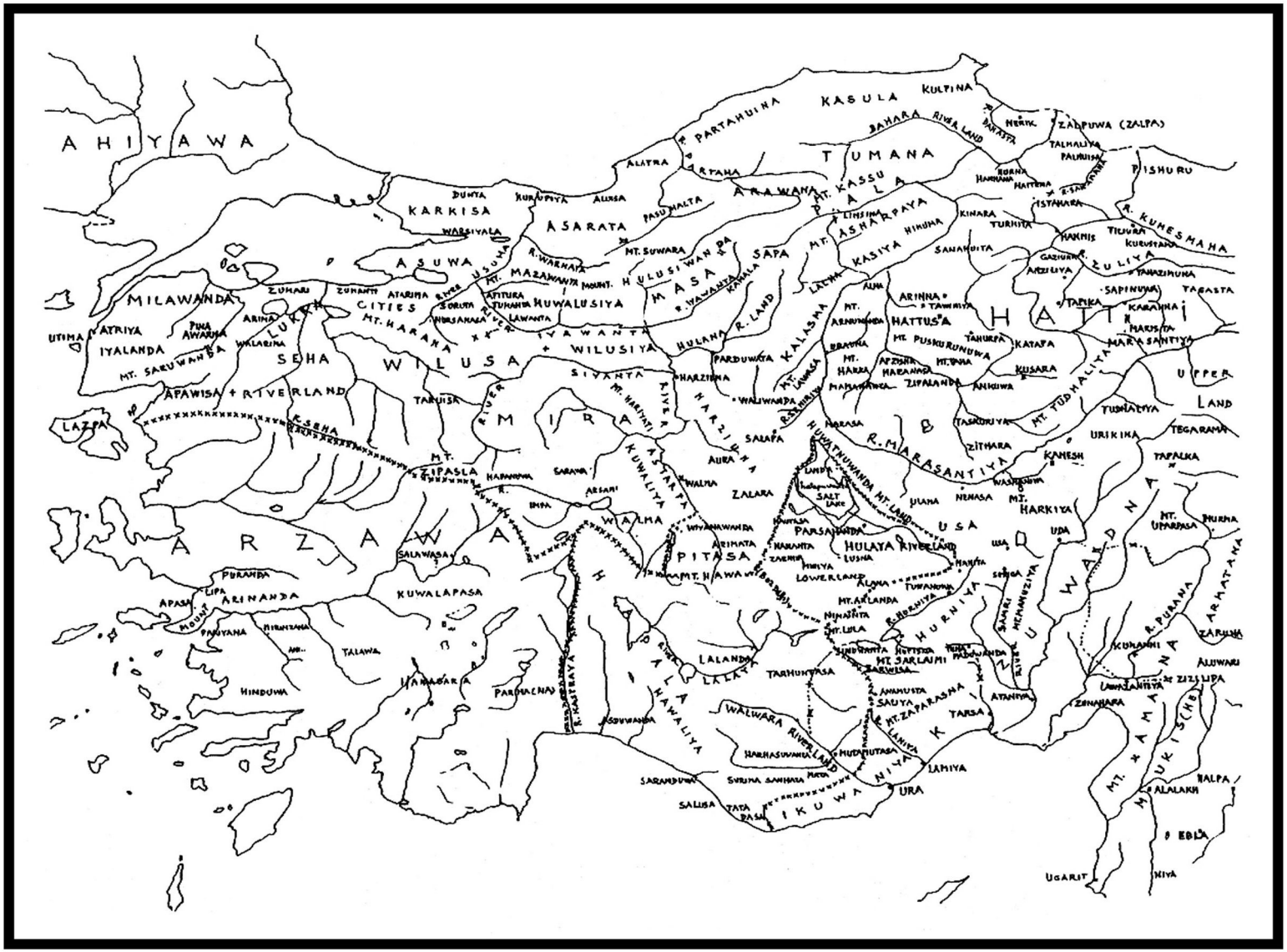

Hawkins

Macqueen

HARİTA 12

AHIYAWA
KARKISA
ASARATA
ARAWANA
TUMANA
KASULA
KULPINA
ZALPUWA (ZALPA)
PISHURU
ASUWA
MILAWANDA
ARZAWA
SEHA
WILUSA
MASA
HATTUSA
HATTI
KALASMA
KUWALIYA
PITASA
HULAYA RIVERLAND
PARSAHUNDA
WALMA
ZALARA
APAWISA + RIVERLAND
LAZPA
ARINANDA
KUWALAPASA
PURANDA
APASA
PARYANA
TALAWA
HINDUWA
PARHA(NA)
LALANDA
WALWARA RIVERLAND
SARAMDUWA
SALISA
IKUWA
URA
LAMIYA
TARSA
ATANIYA
ZARUNA
ALUWARI
ZIZILIPA
ALALAKH
ALALAH
EBLA
UGARIT
NIYA
MUKISH(HB)
MT. HURNIYA
MT. ARLANDA
MT. LULA
MT. ZARLAMI
MT. ZAPARASHA
MT. ASHARPAYA
MT. KASSU
MT. HARANA
MT. SARUWANDA
MT. ZIPASLA
MT. HAWA
MT. HARHAR
MT. PUSKURUNUWA
MT. TUDHALIYA
MT. LAWASA
MT. SUWARA
MT. MAZANWANTA
MT. HULUSIWANDA
MT. LAND
MT. HARKIYA
MT. UMARPASA
R. PARTAHUINA
R. WARHAIA
R. LAND
R. MARASANTIYA
R. KUHESMAHA
R. ZULIYA
R. PURANA
R. HURNIYA
R. KASTRAYA
R. HARZIWNA
R. SARUWANDA
R. HARHAR
R. HARHARIYA
R. HARHARIYA
R. HARHARIYA

HARİTA 14

Niemeier

Starke

HARİTA 15

HARİTA 16

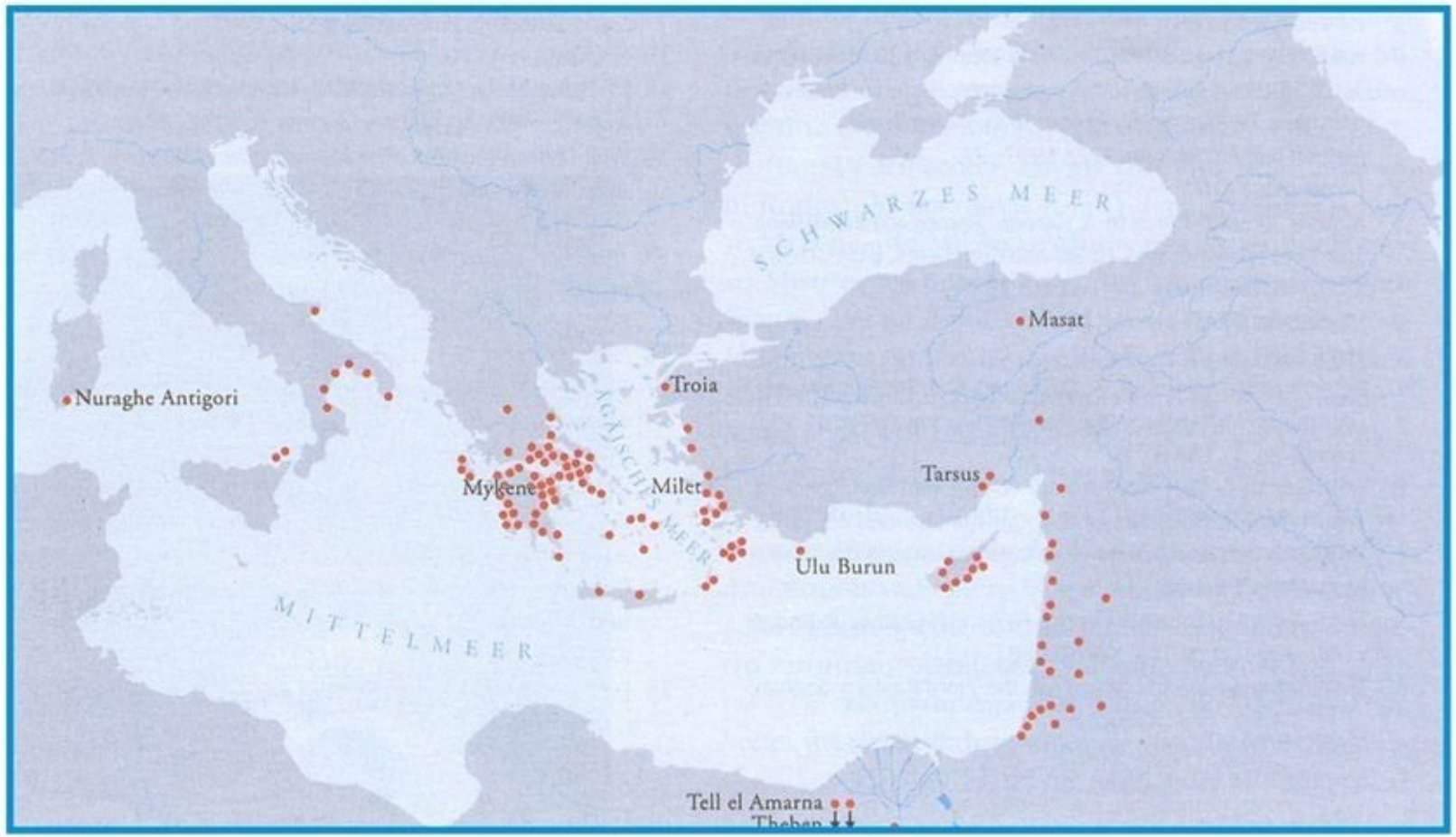

Ünal

Luwi Hiyeroglifli anıtların ele geçtiği yerler

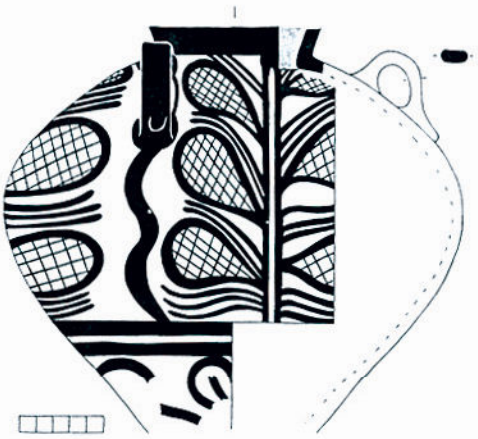
HARİTA 17

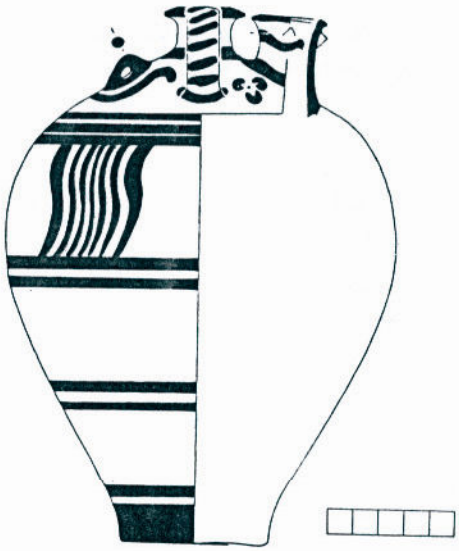
Miken keramiğinin ele geçtiği yerler

HARİTA 18

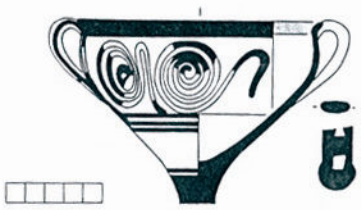
LEVHA 1

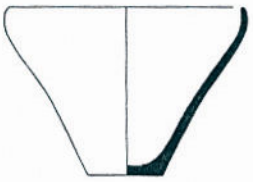
a

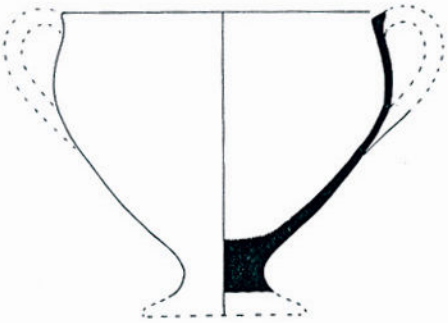
b

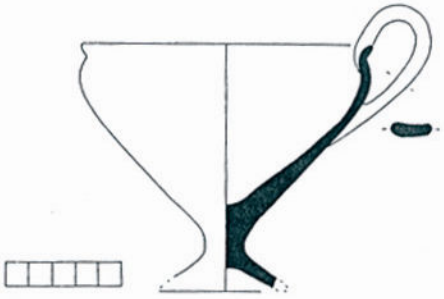
c

d

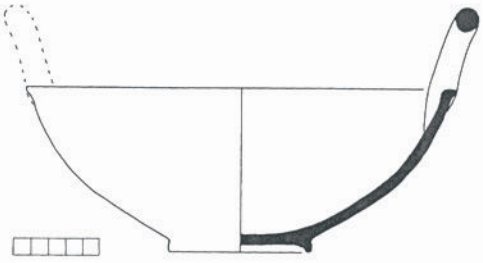

e

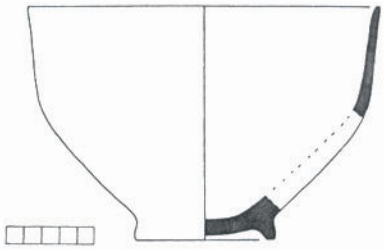

f

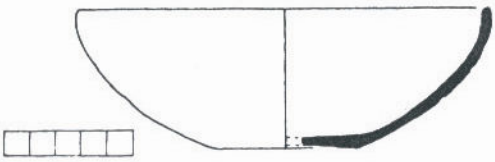
LEVHA 2

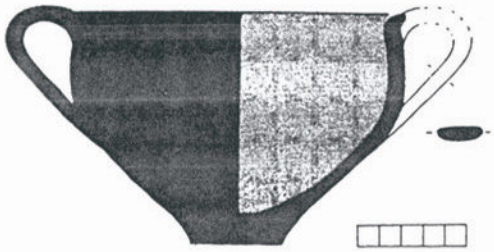
a

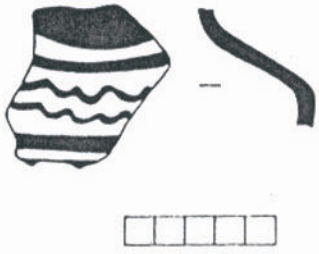
b

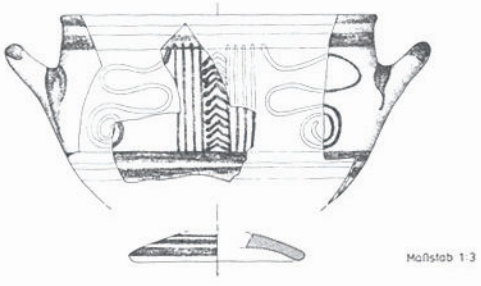
c

d

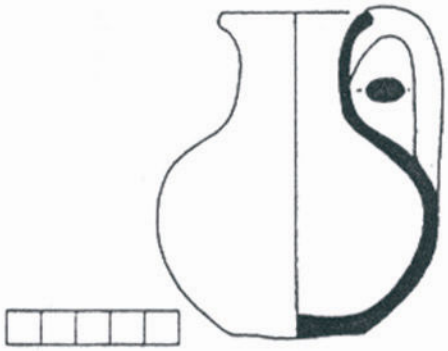

e

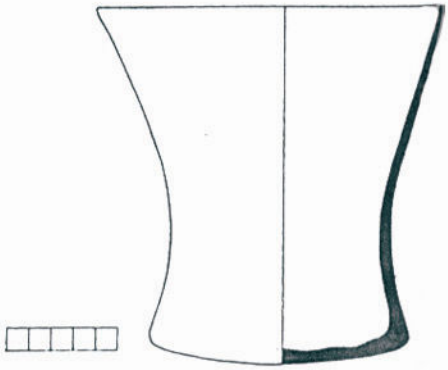

f

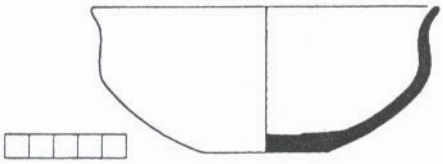
LEVHA 3

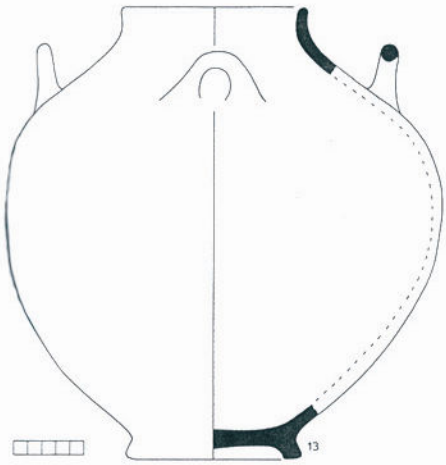
a

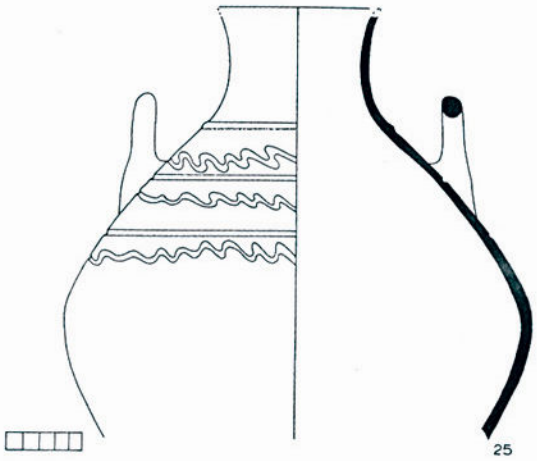
b

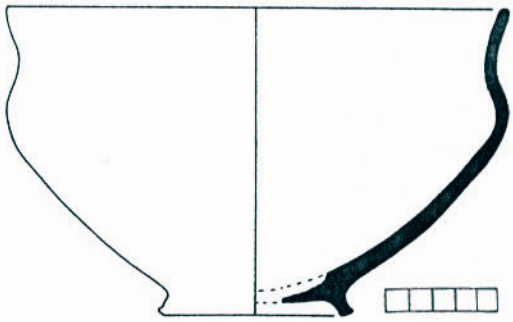
c

d

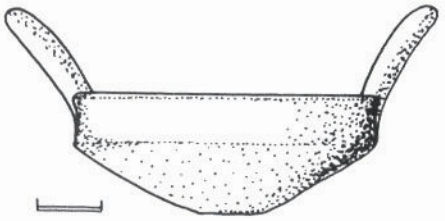

e

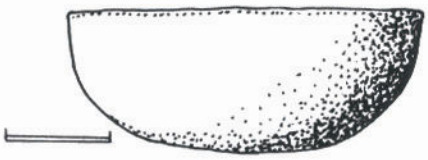

f

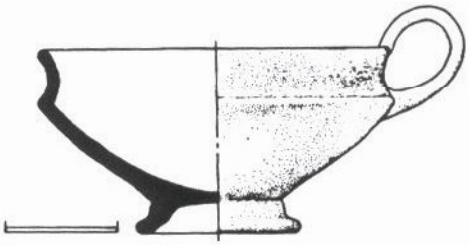
LEVHA 4

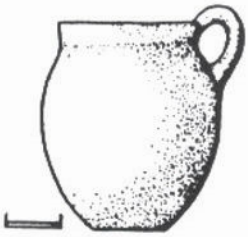
a

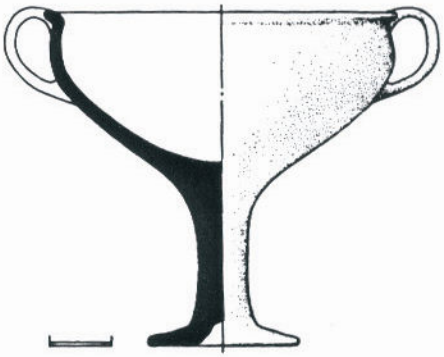
b

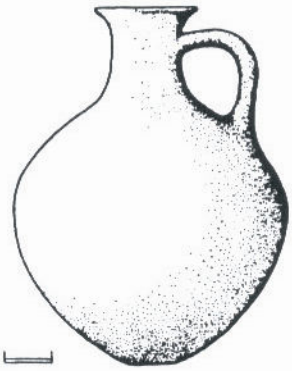
c

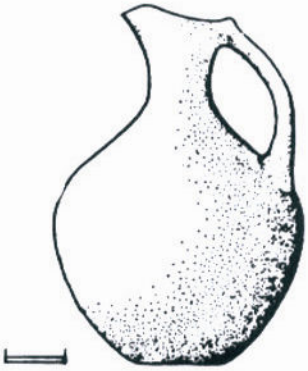
d

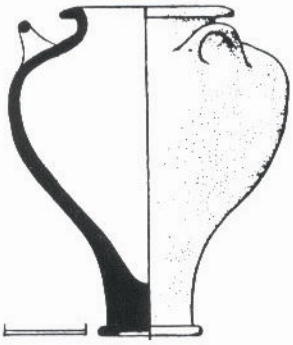
e

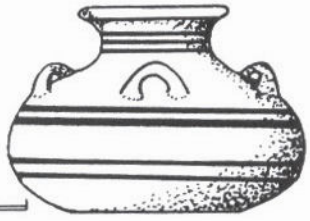
f

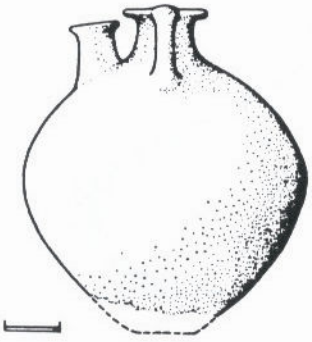
g

h

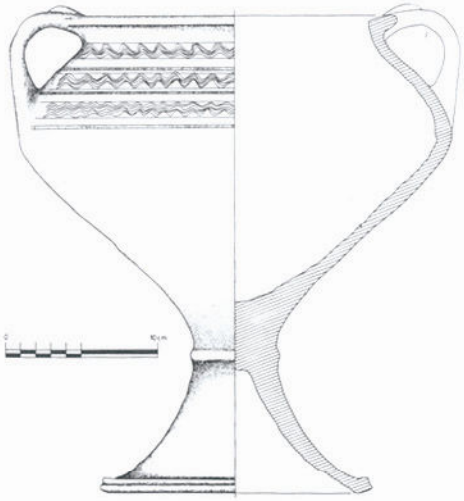

i

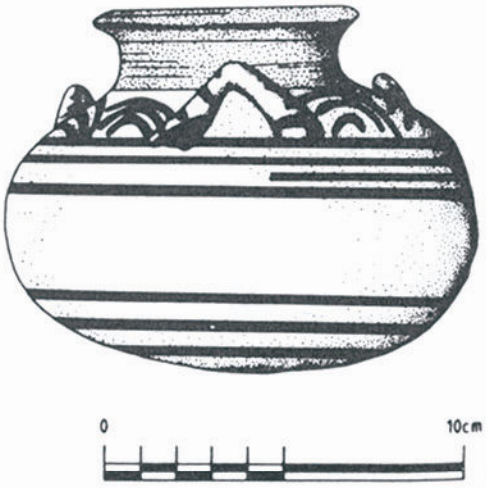

j

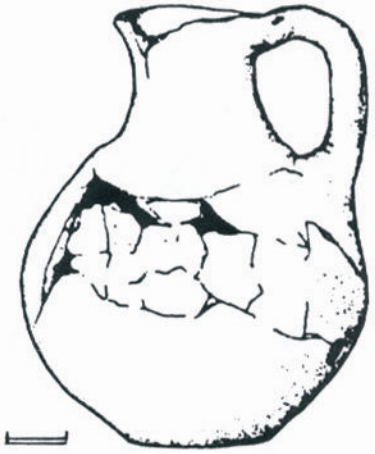
LEVHA 5

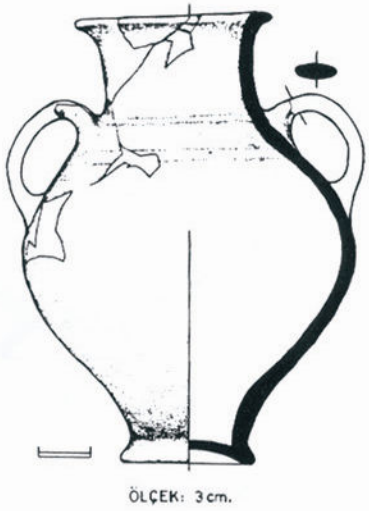
a

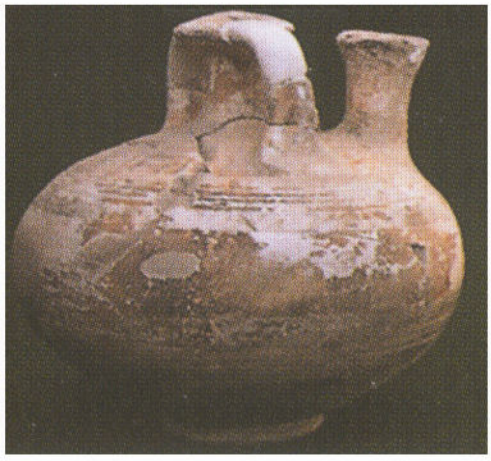
b

c

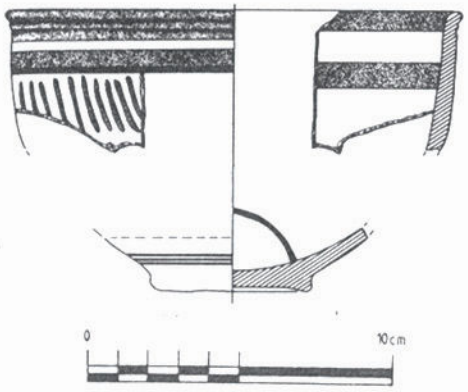

d

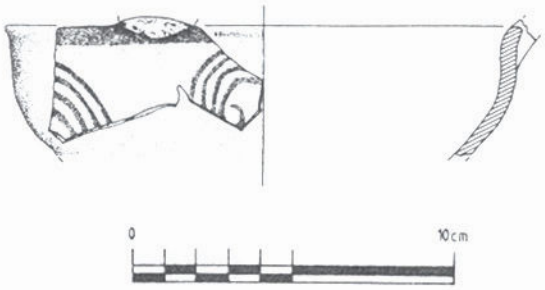

e

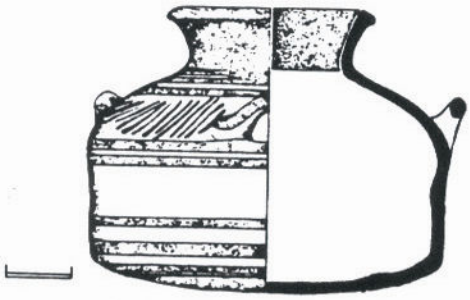
LEVHA 6

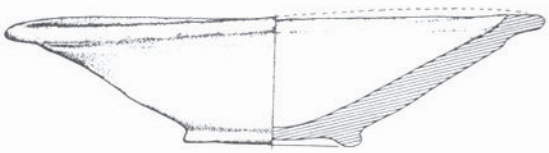
a

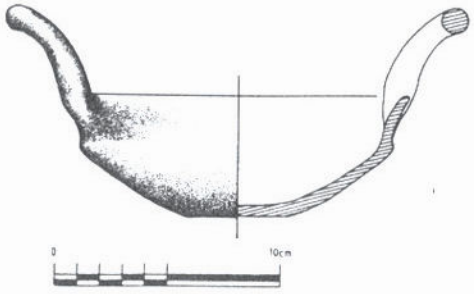
b

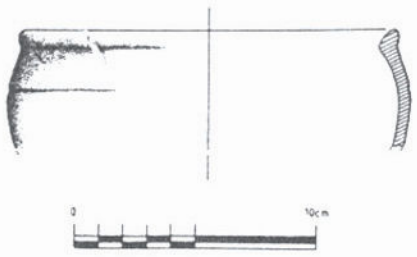
c

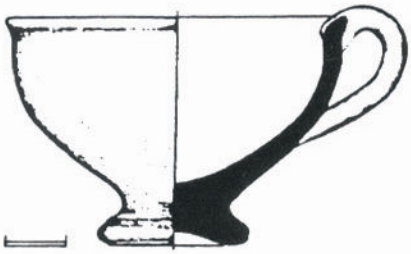
d

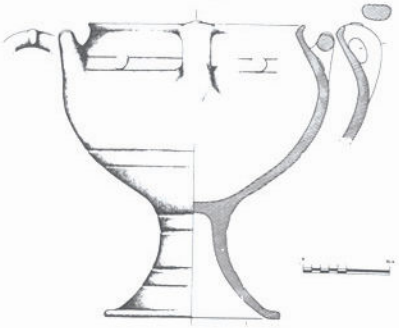
e

f

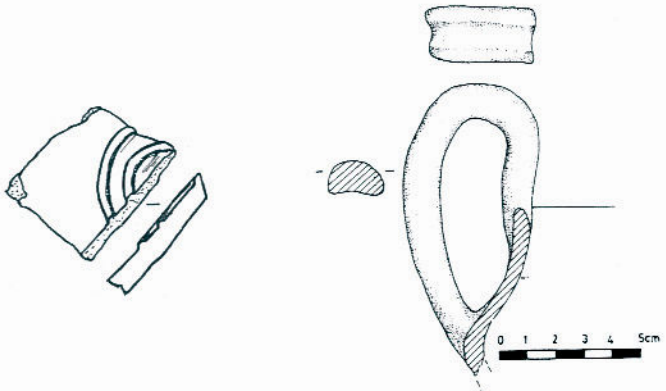

g

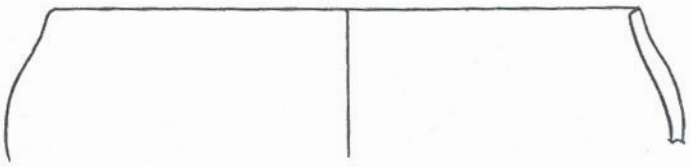

h

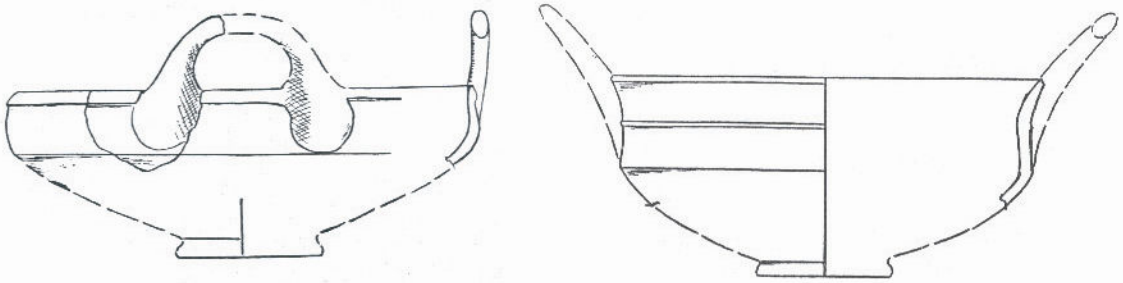
LEVHA 7

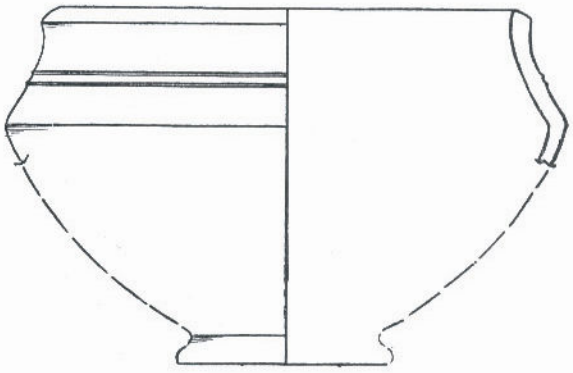
a **b** **c**

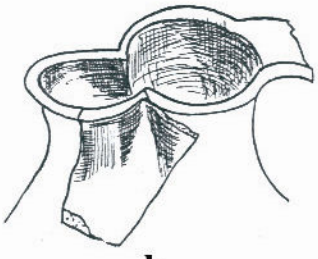

d

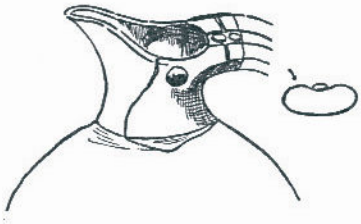

e **f**

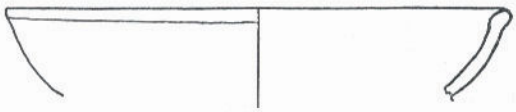

g **h**

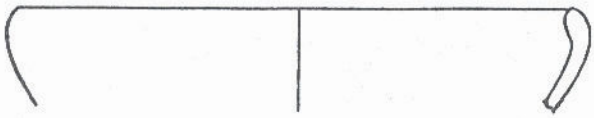

i

LEVHA 8

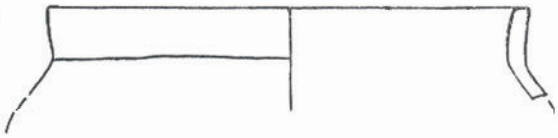
a

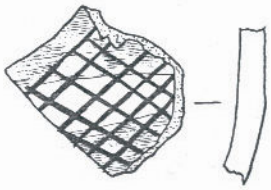
b

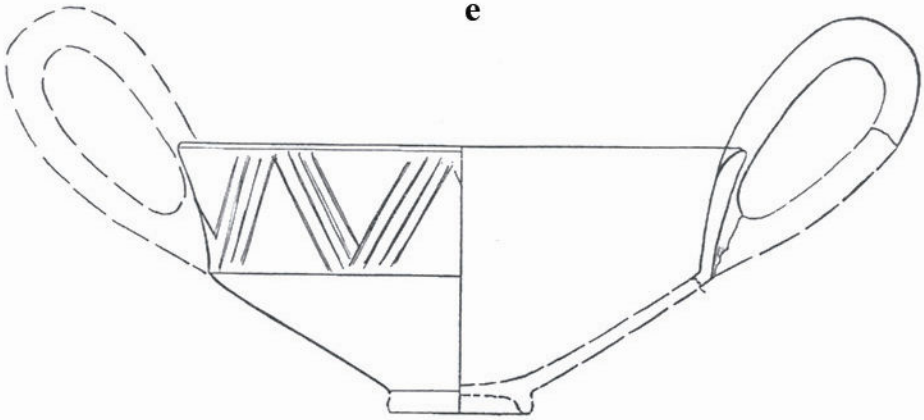
c

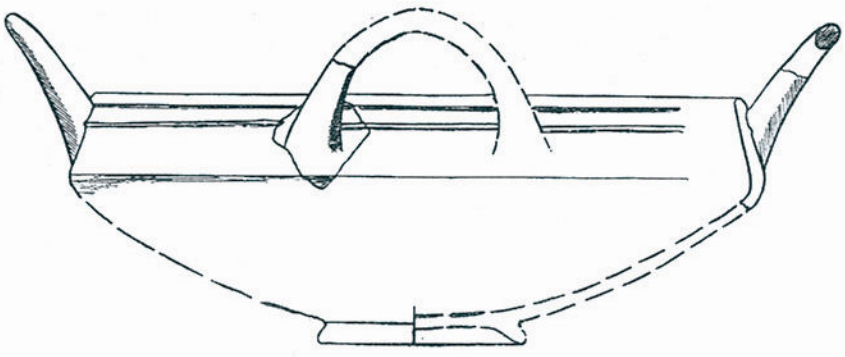
d

e

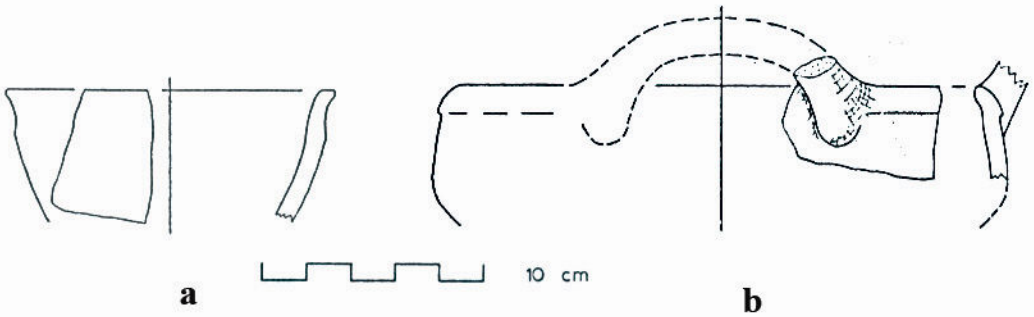

f

g

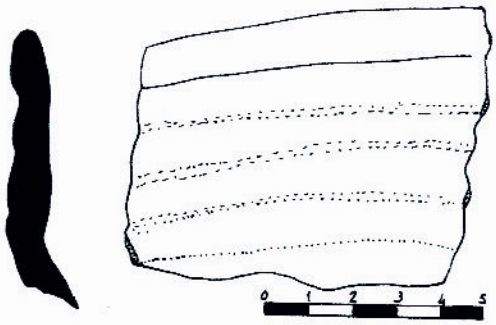
LEVHA 9

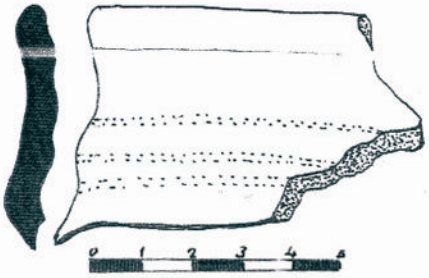
a **b**

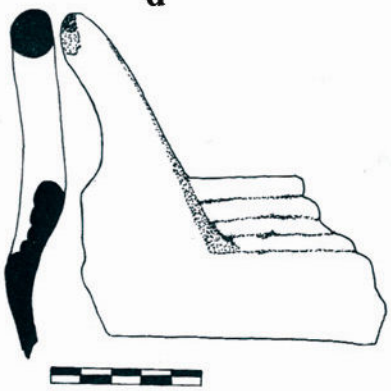
c

d

e

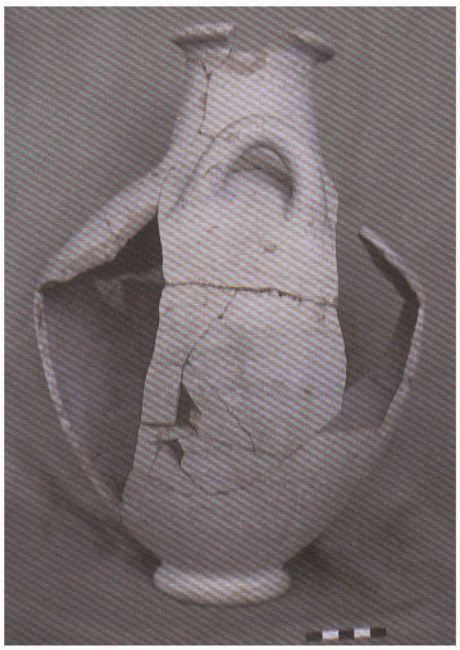

f

g

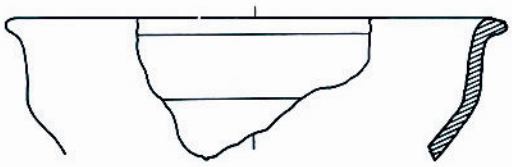
LEVHA 10

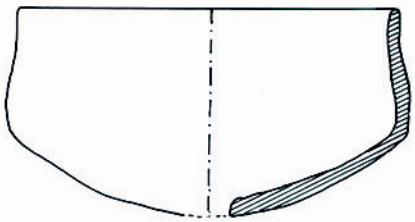
a

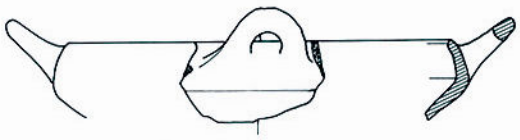
b

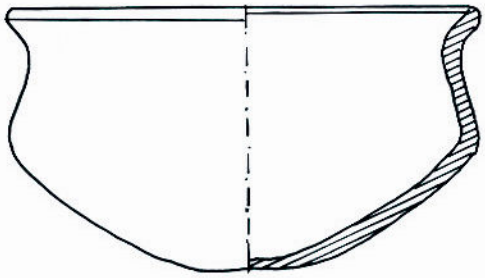
c

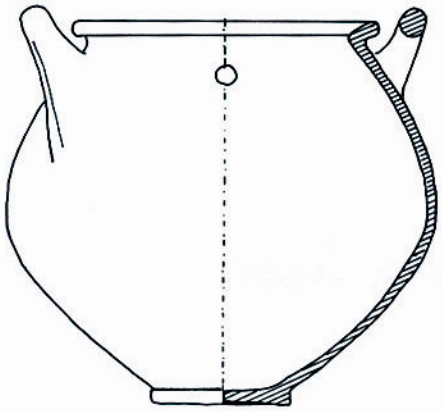
d

e

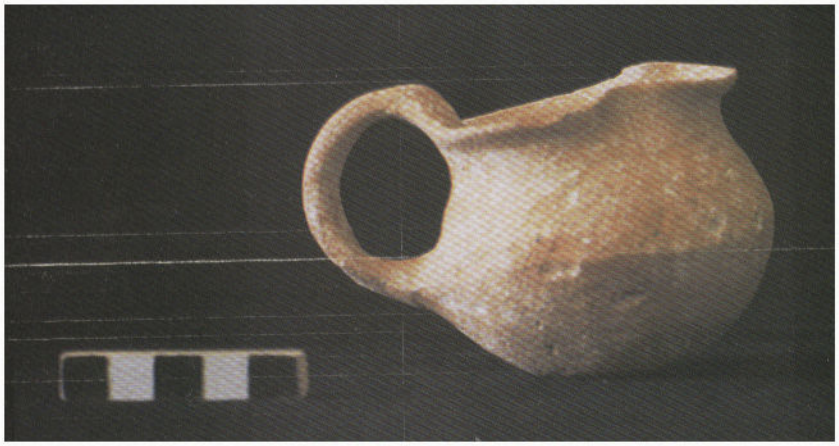

f

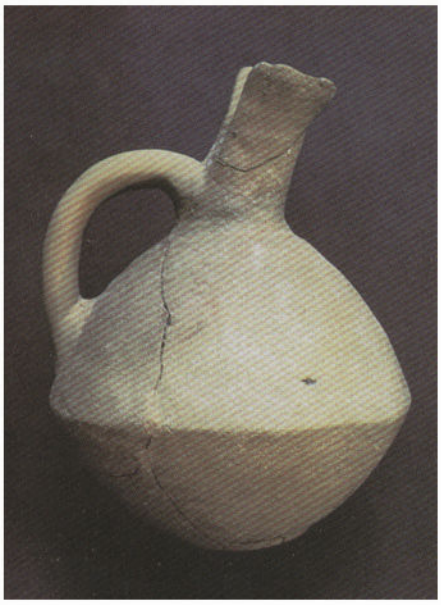

g

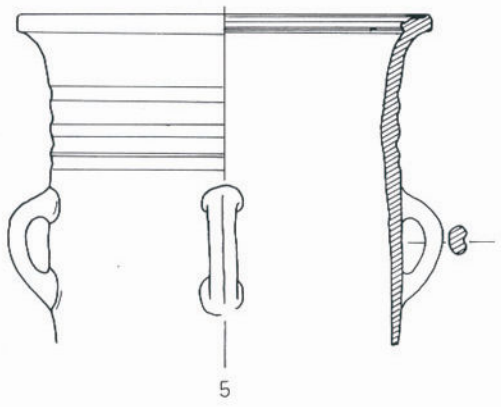
LEVHA 11

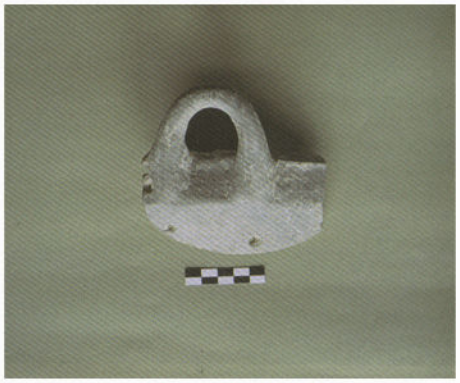
a

b

c

d

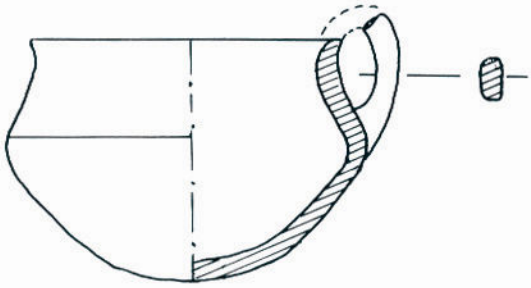

e

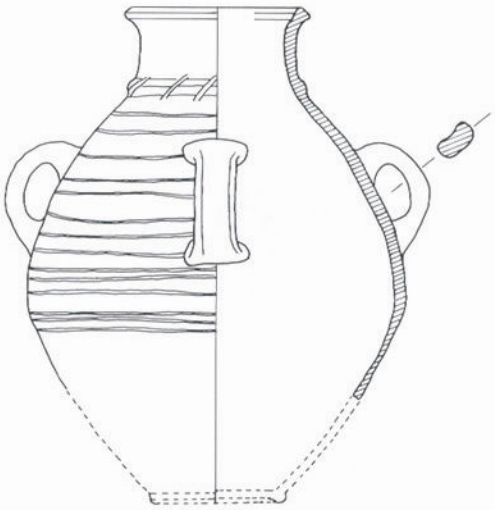
LEVHA 12

a

b

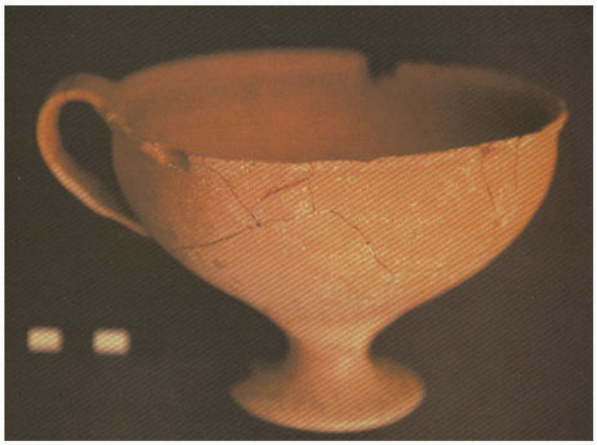
c

d

e

f

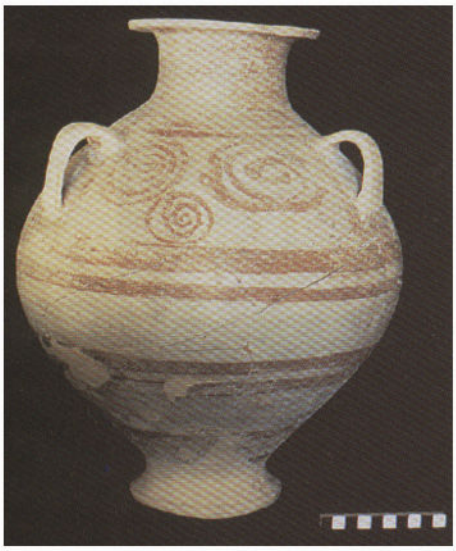
LEVHA 13

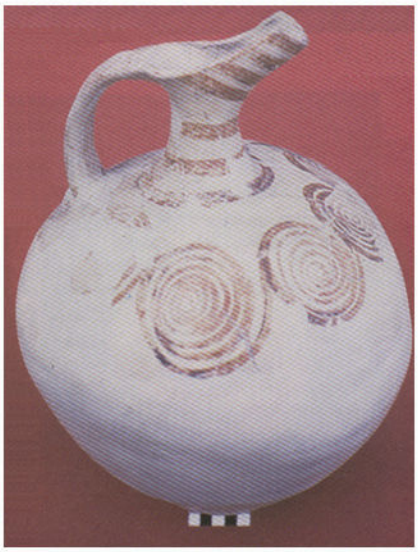
a

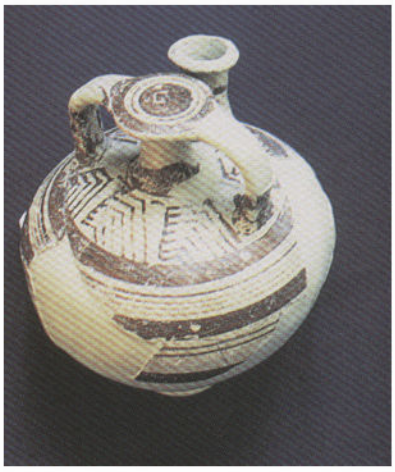
b

c

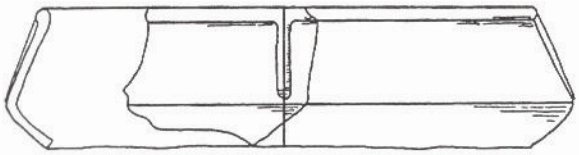

d

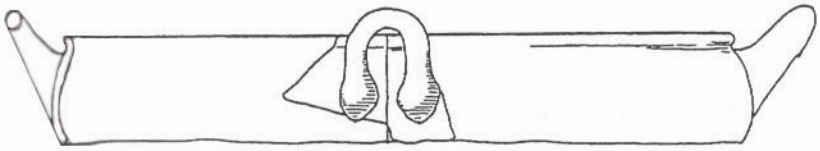

e

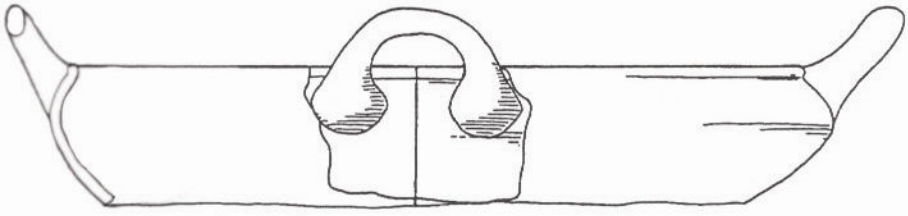
LEVHA 14

a

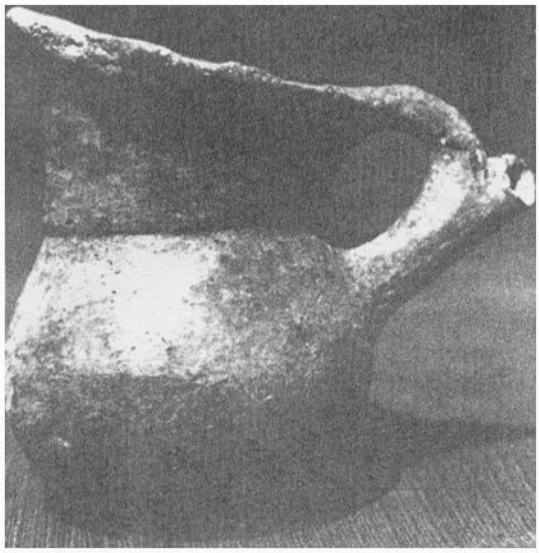

b

c

LEVHA 15

a

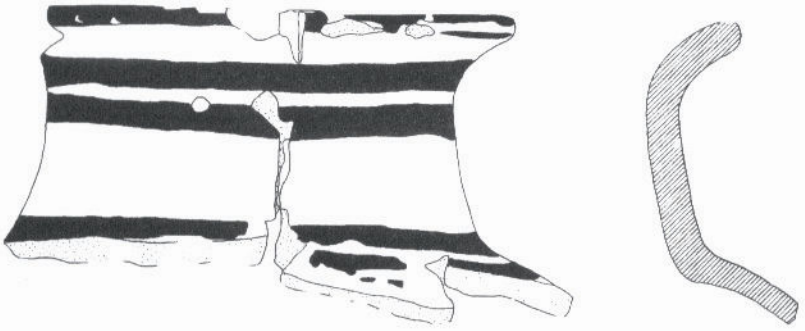

b

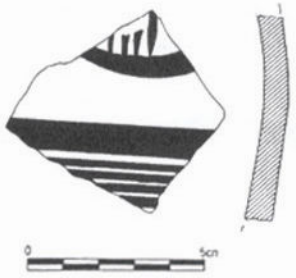

c

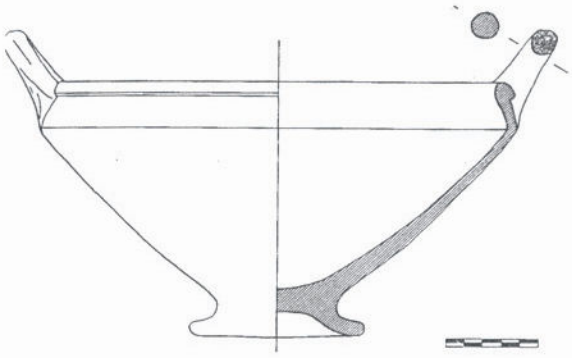
LEVHA 16

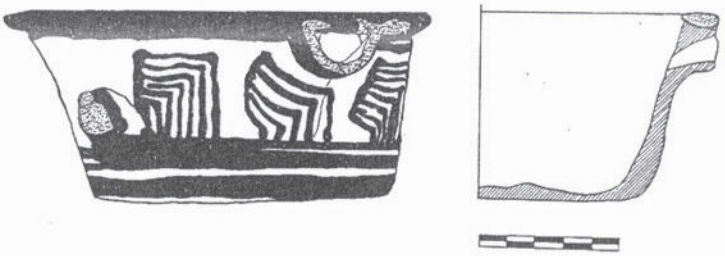
a

b

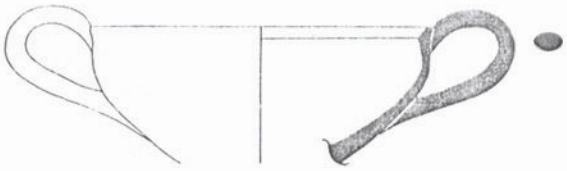

c

d

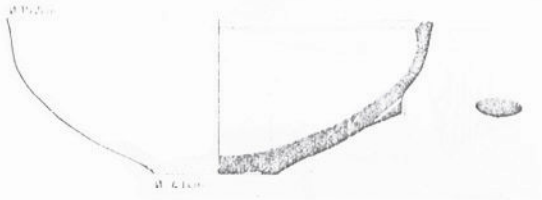
LEVHA 17

a

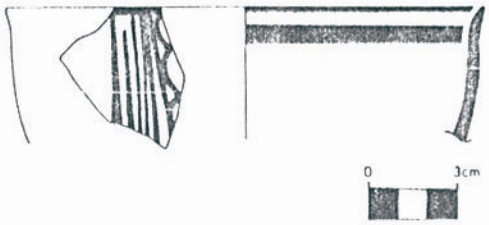
b

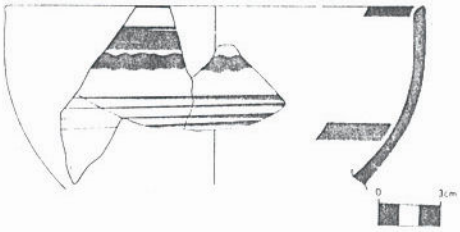
c

d

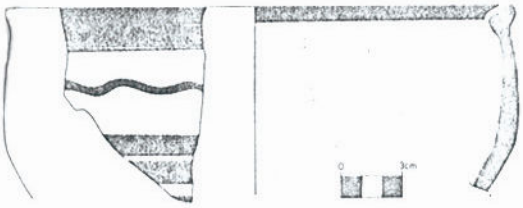
e

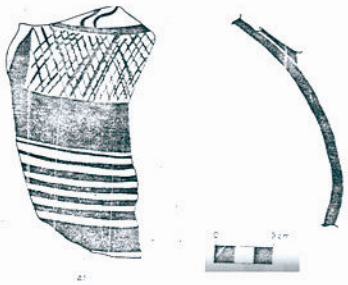
f

g

h

i

LEVHA 18

a

b

LEVHA 19

a

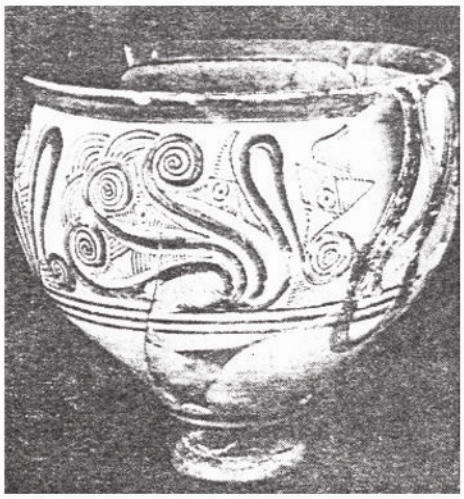
b

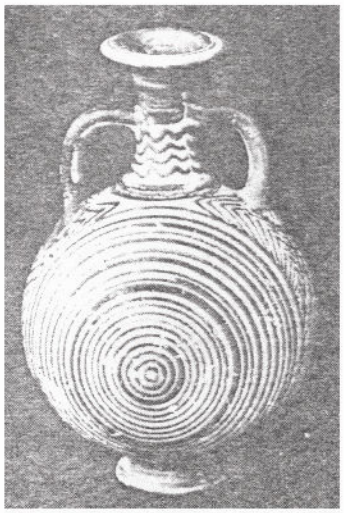
c

d

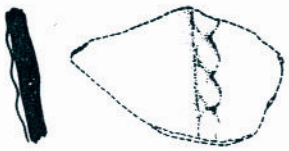

e

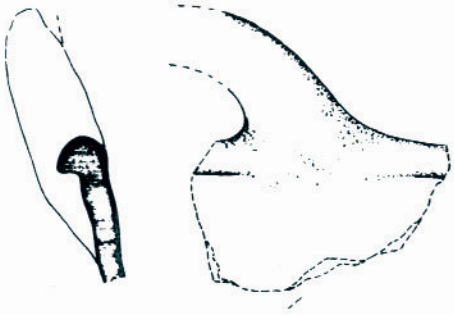

f

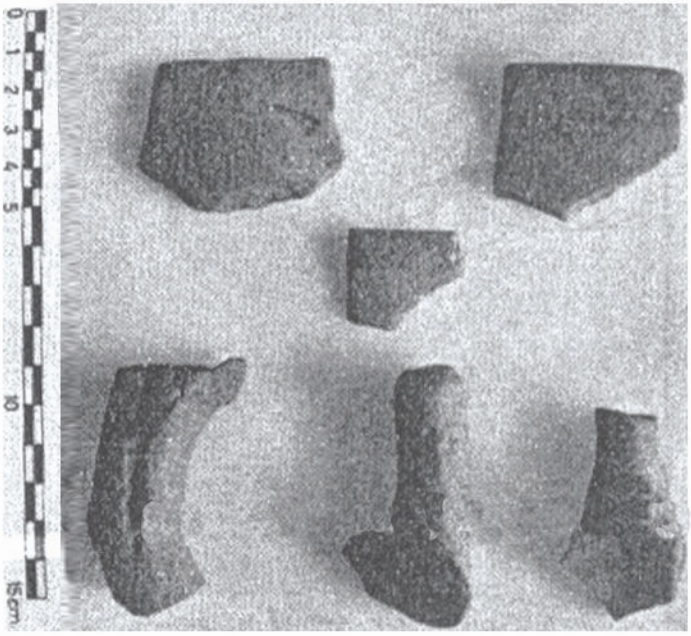
LEVHA 20

a

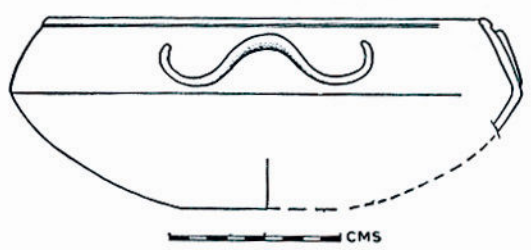

b

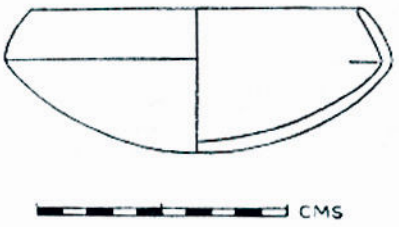

c

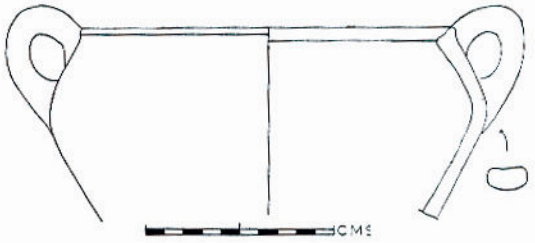
LEVHA 21

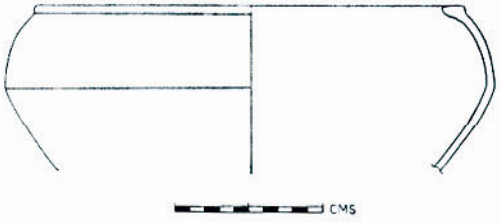
a

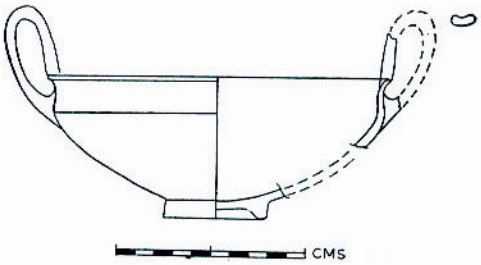
b

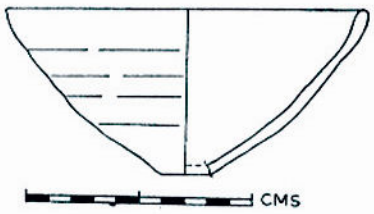
c

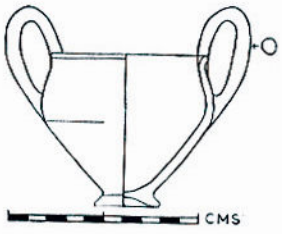
d

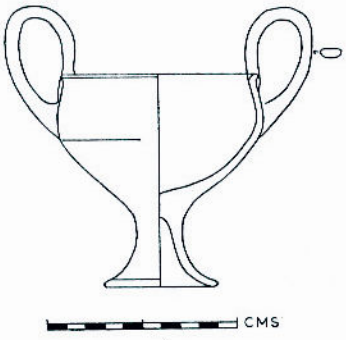
e

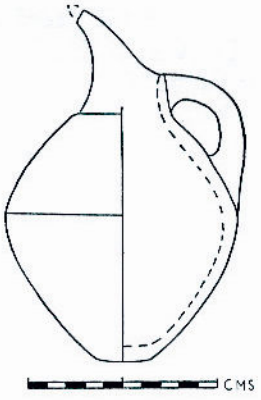
f

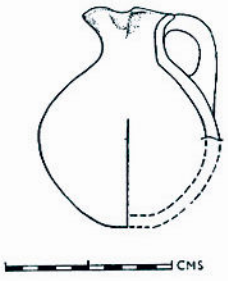
g

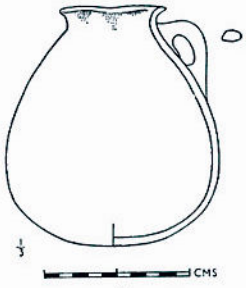
h

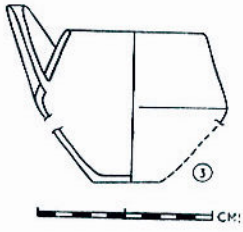
i

j

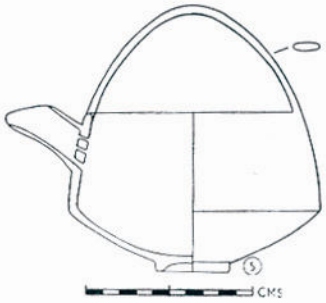

k

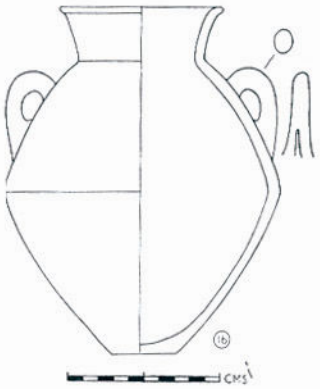

l

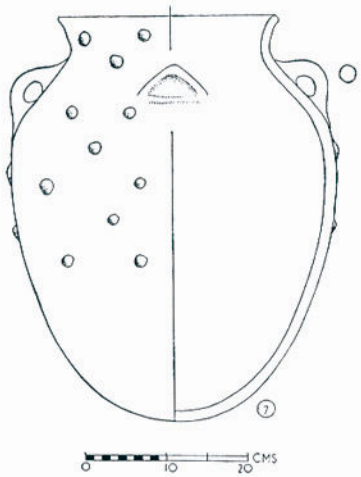
LEVHA 22

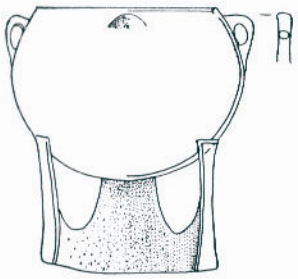
a

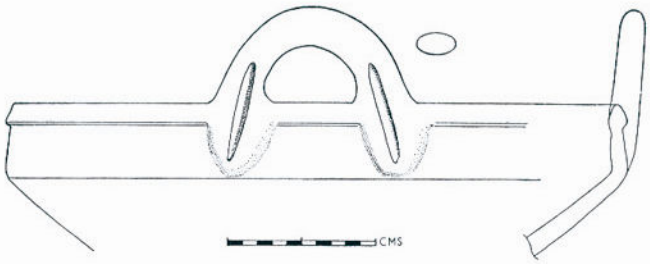
b

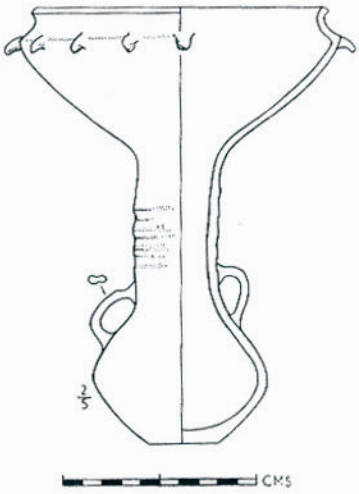
c

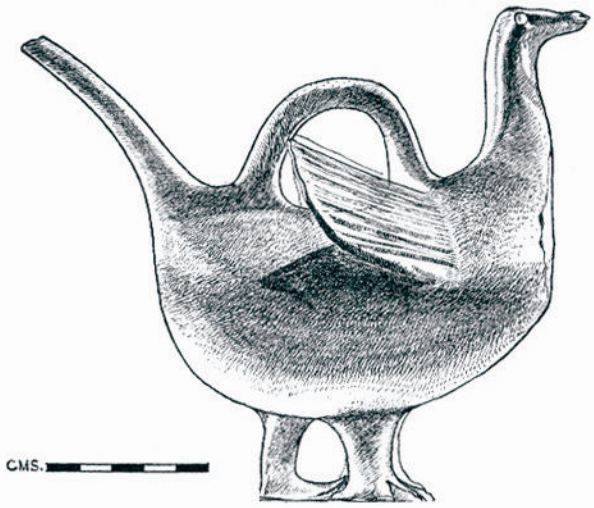
d

e

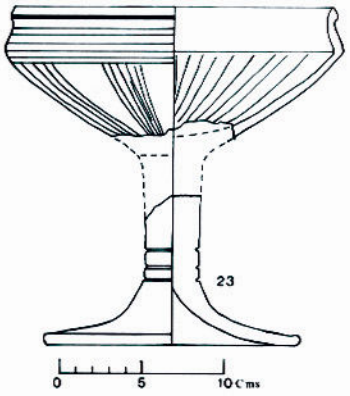

f

g

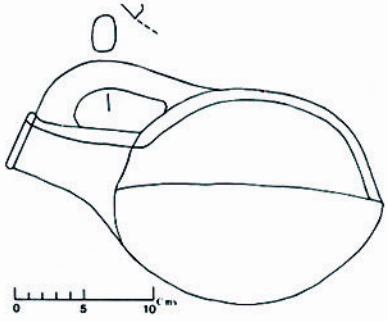
LEVHA 23

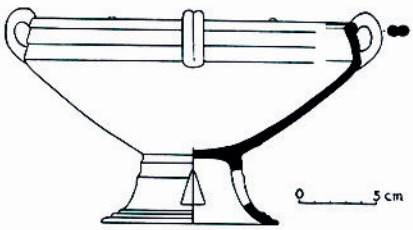
a

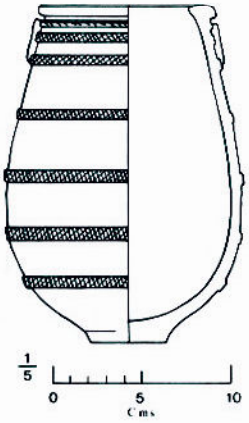
b

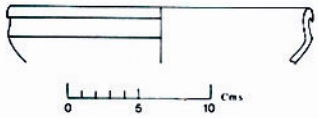
c

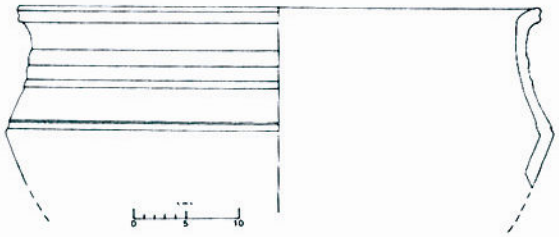
d

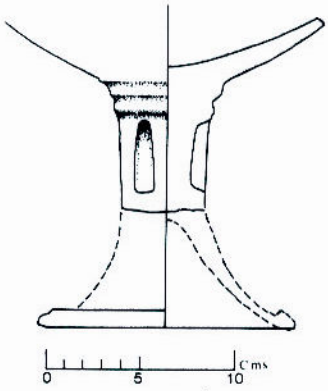
e

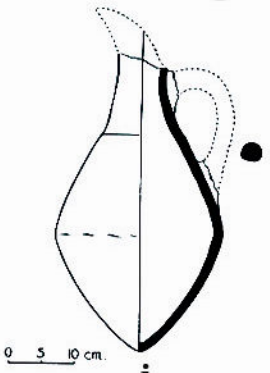
f

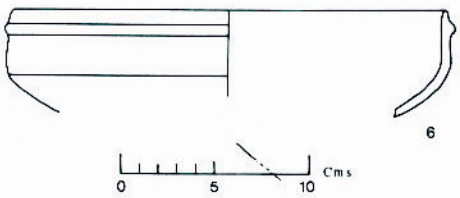
g

h

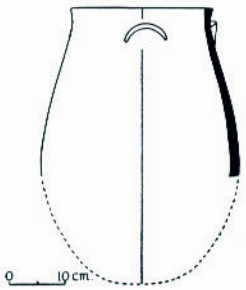

i

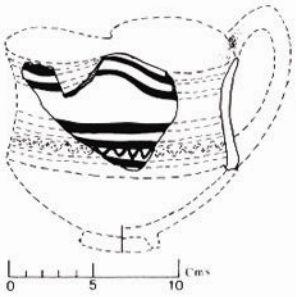

j

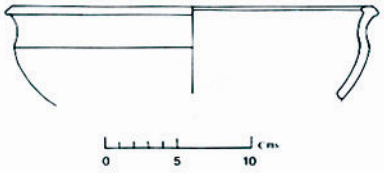
LEVHA 24

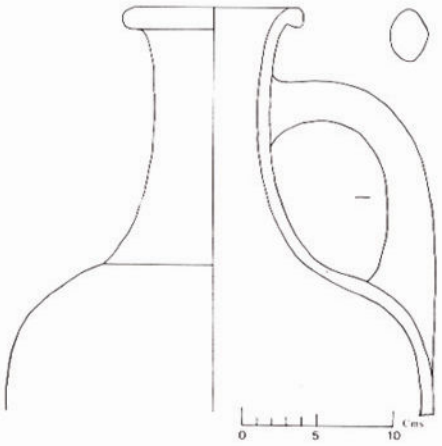
a

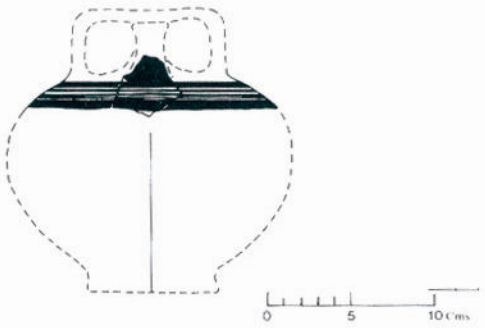
b

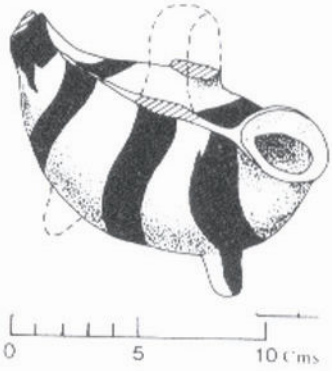
c

d

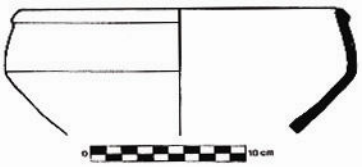

e

f

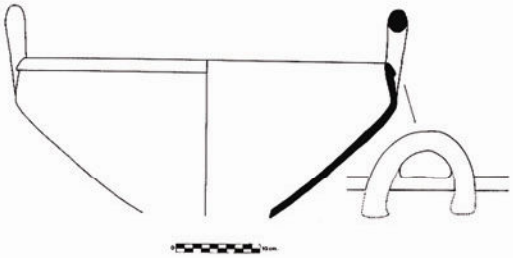
LEVHA 25

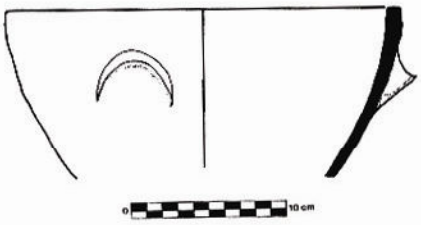
a

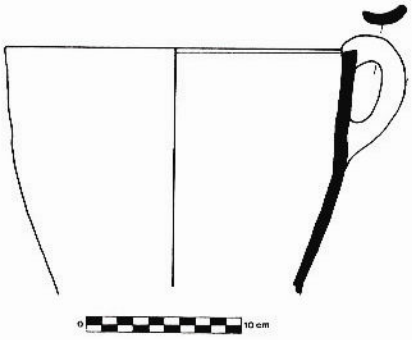
b

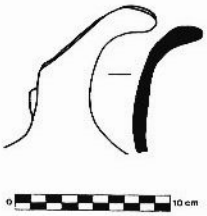
c

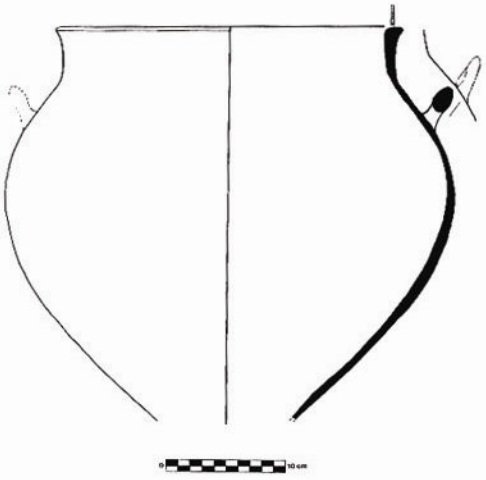
d

e

f

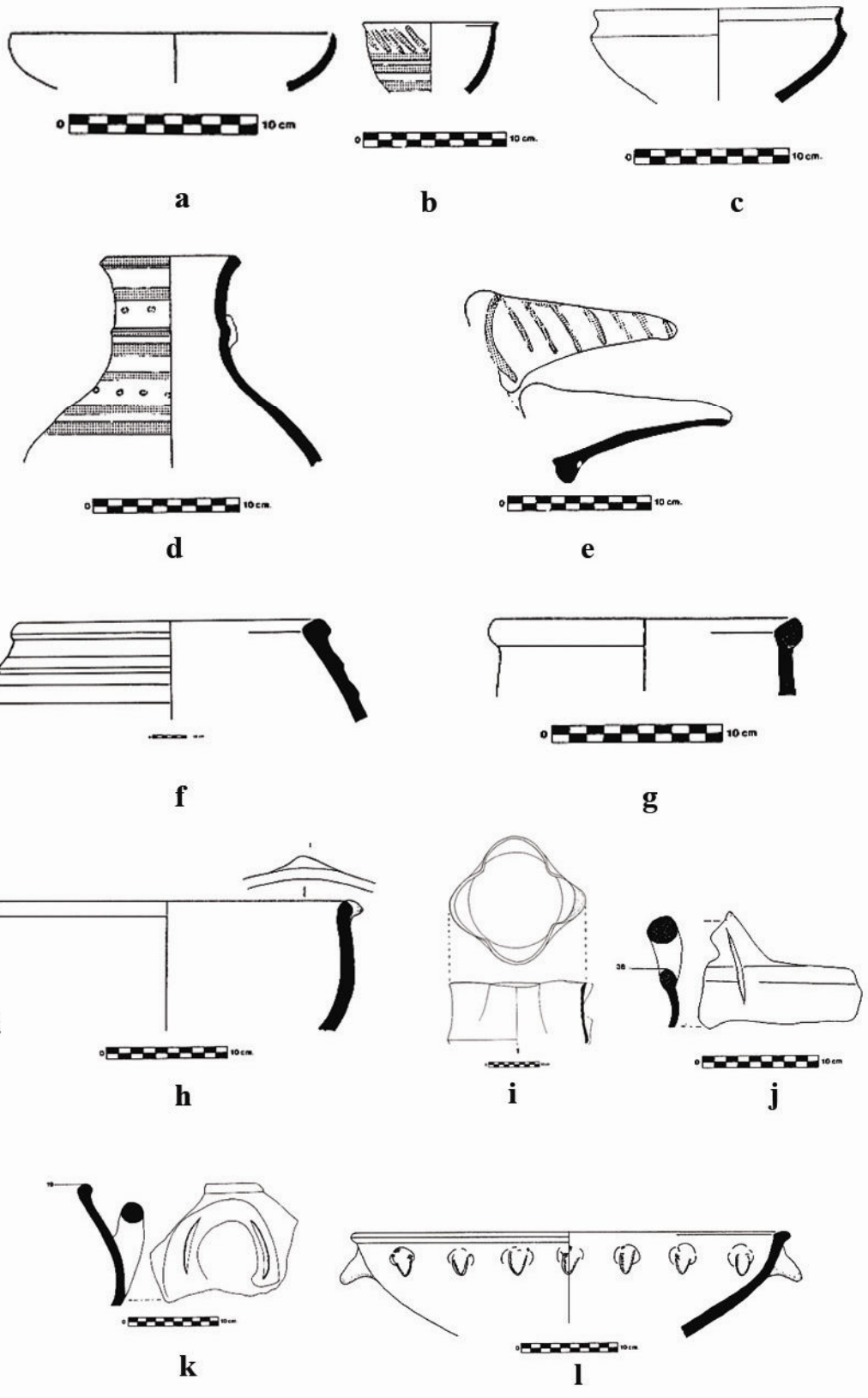

g

h

LEVHA 26

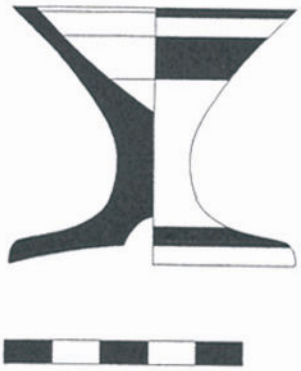
LEVHA 27

a

b

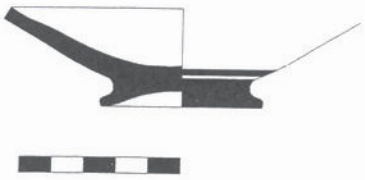
c

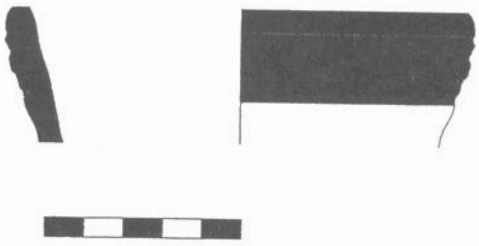
d

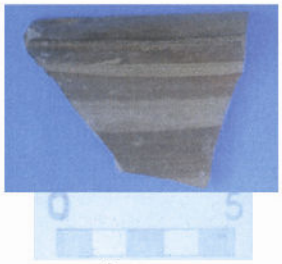
e

f

g

h

i

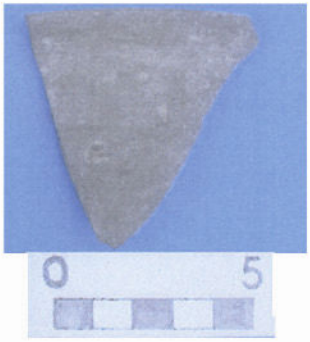
LEVHA 28

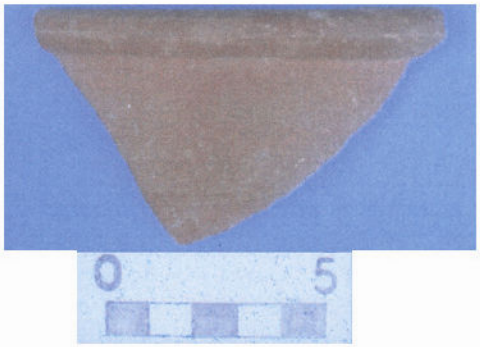
a

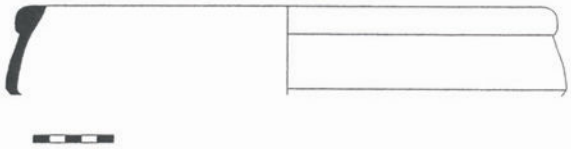
b

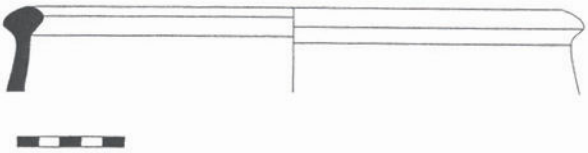
c

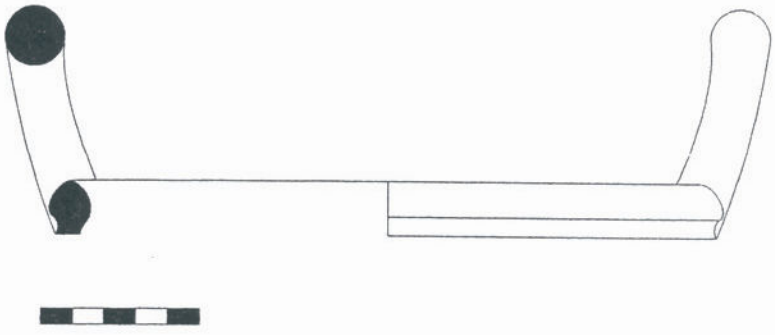
d

e

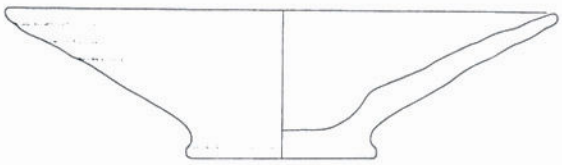

f

g

LEVHA 29

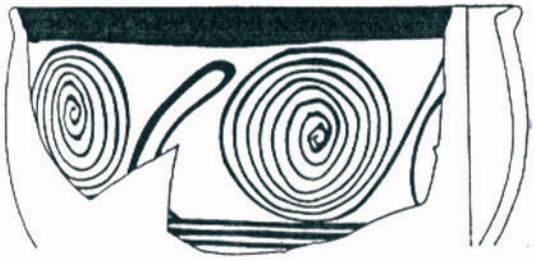
a

b

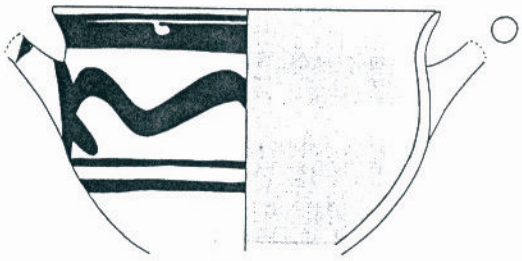
c

d

e

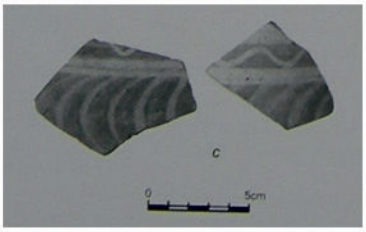

f

g

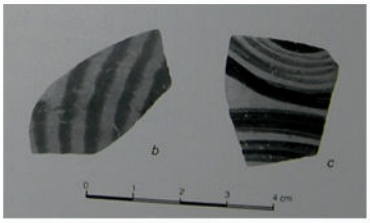
LEVHA 30

a

b

c

d

e

f

g

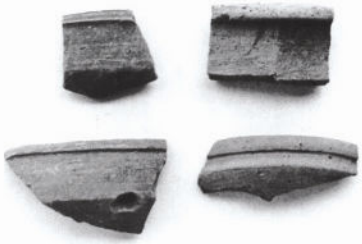
LEVHA 31

a

b

c

d

e

f

g

h

i

LEVHA 32

a

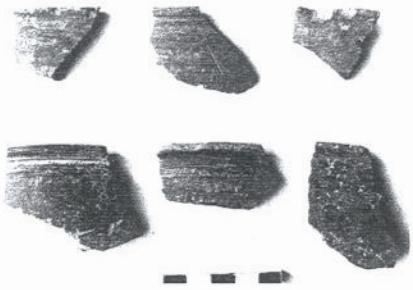
b

c

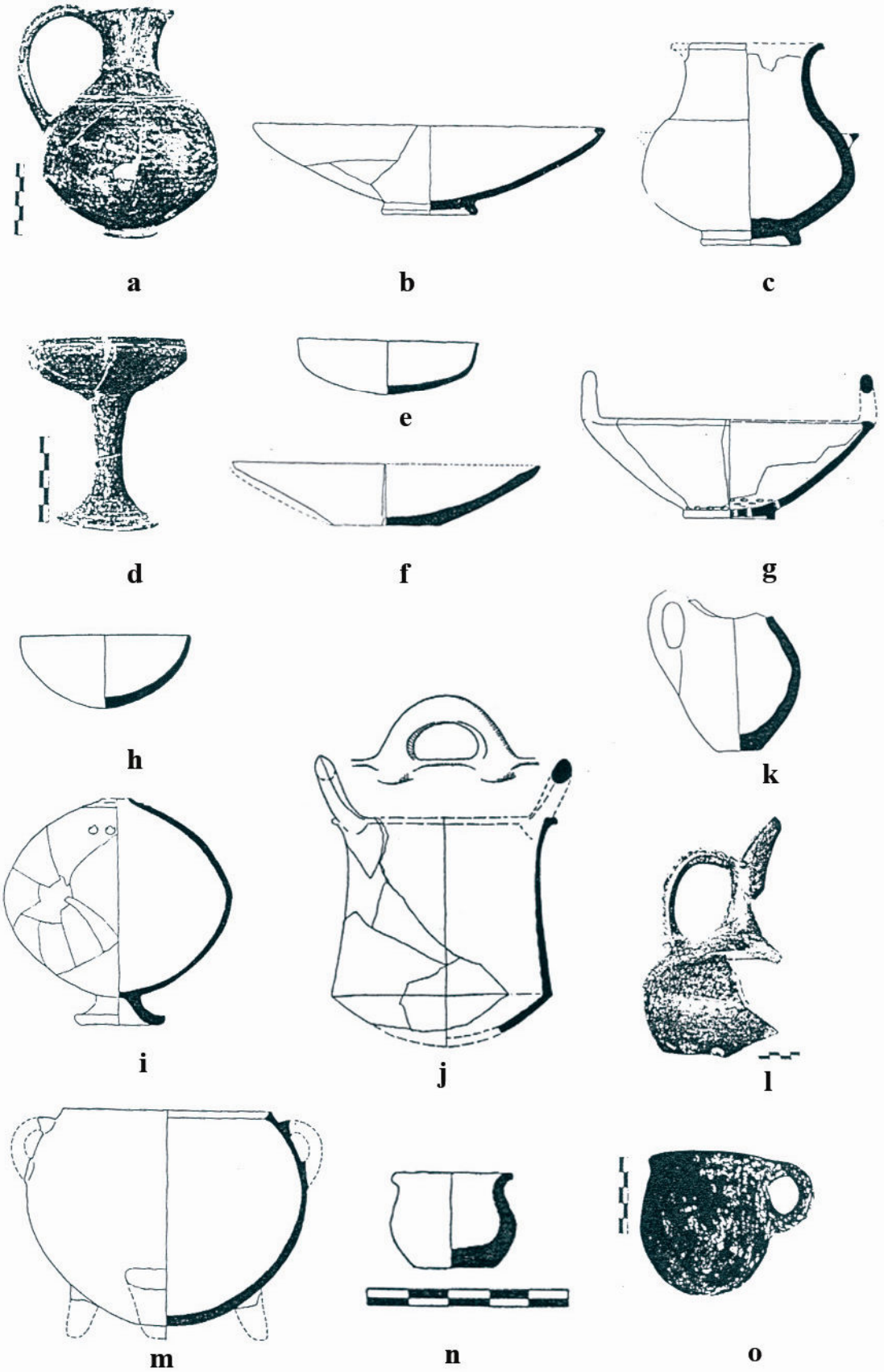

d

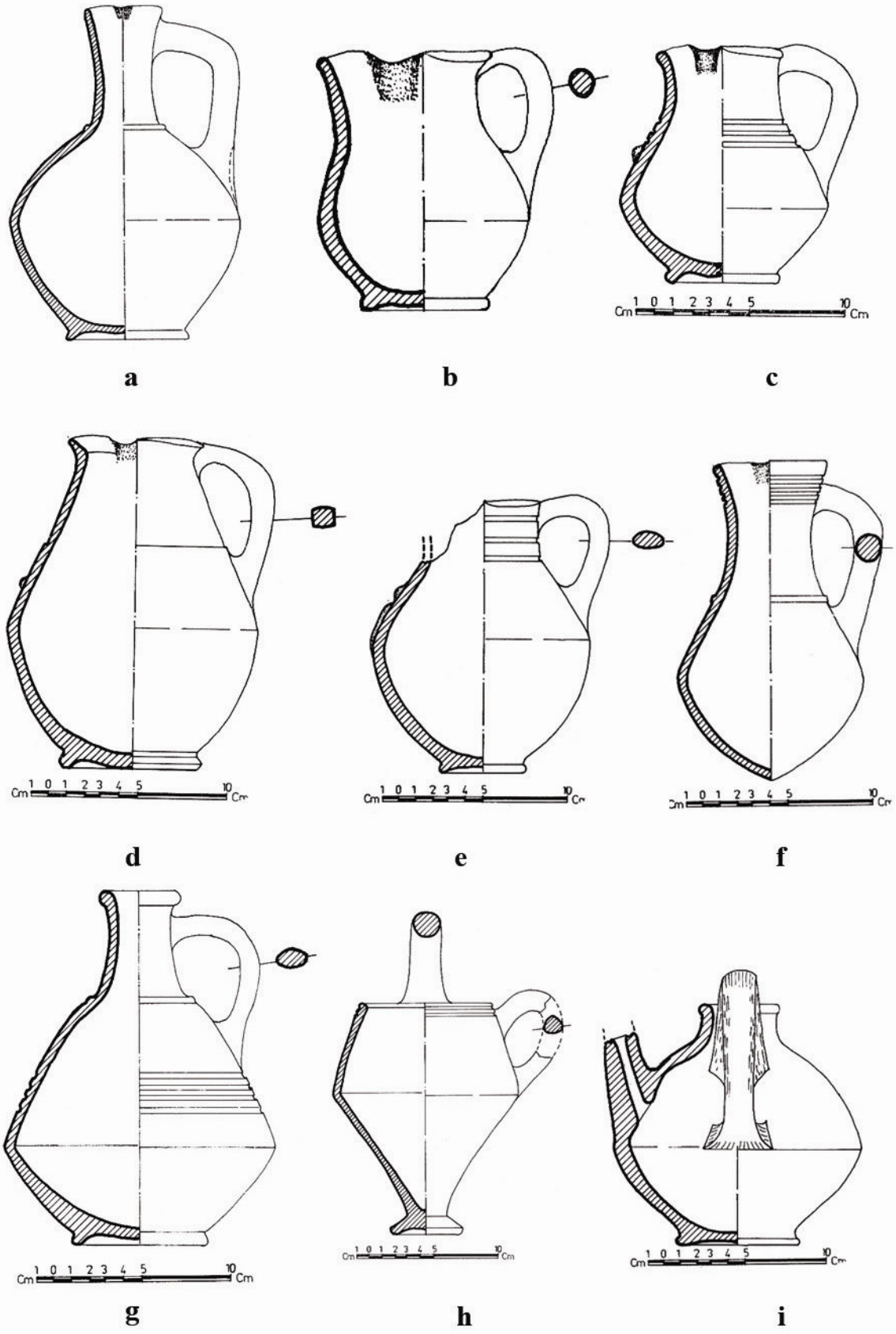

e

LEVHA 33

LEVHA 34

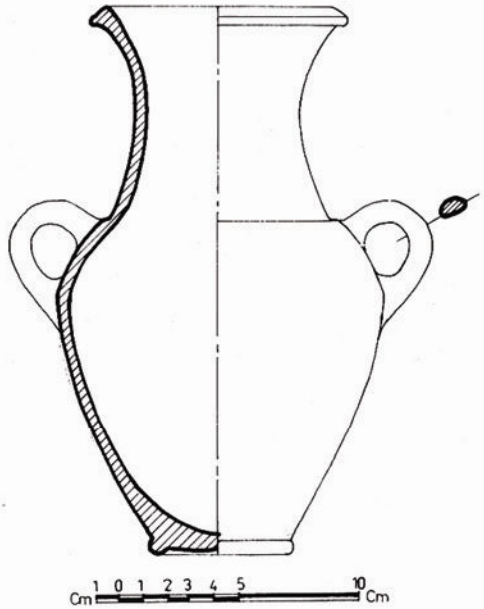

a **b** **c**

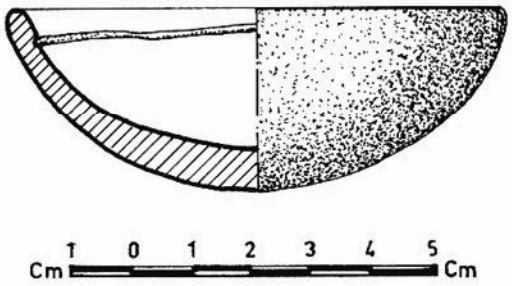
d **e** **f**

g **h** **i**

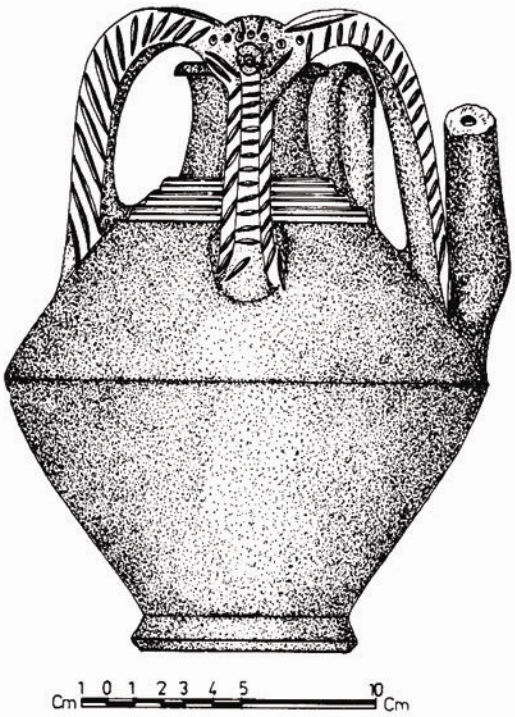
LEVHA 35

a

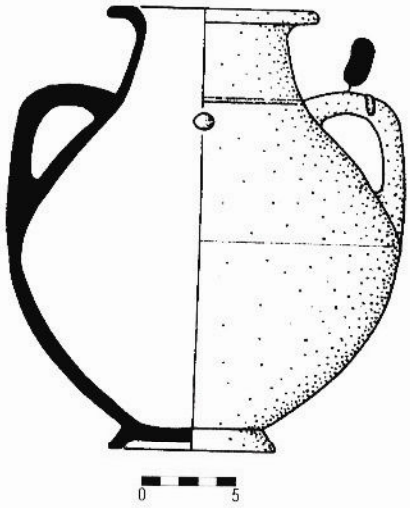

b

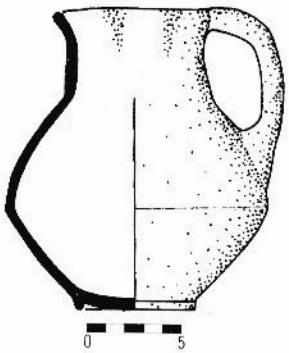

c

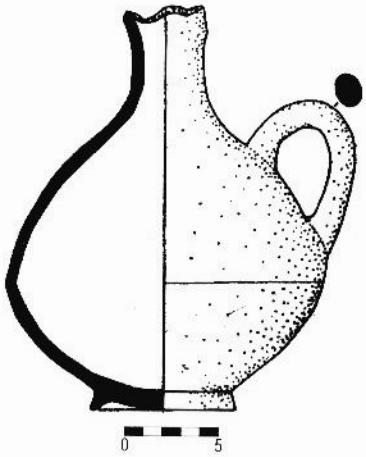
LEVHA 36

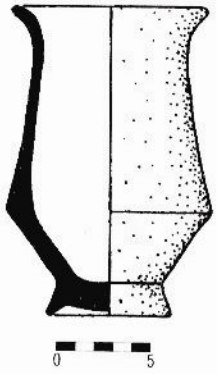
a

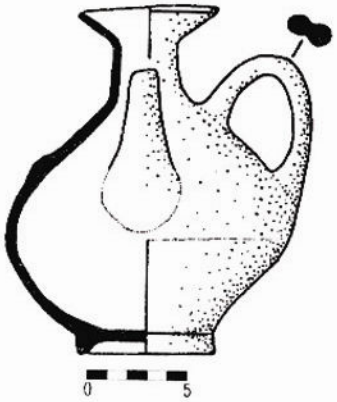
b

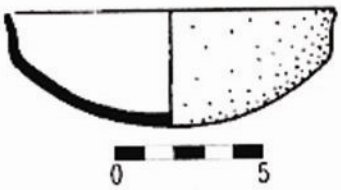
c

d

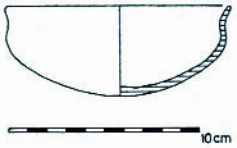

e

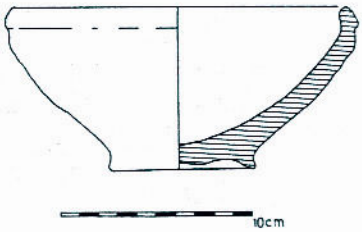

f

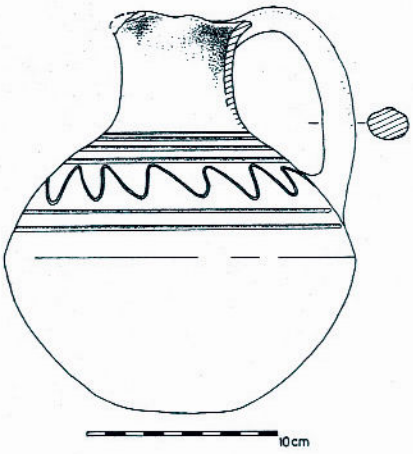
LEVHA 37

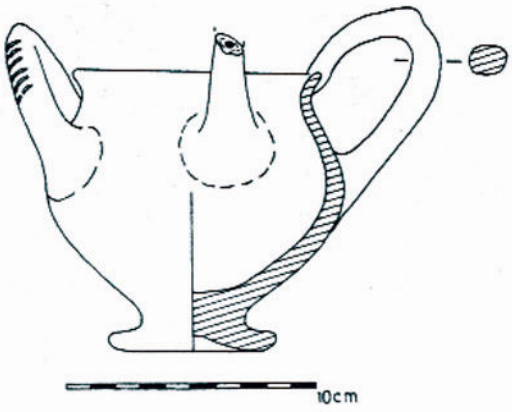
a

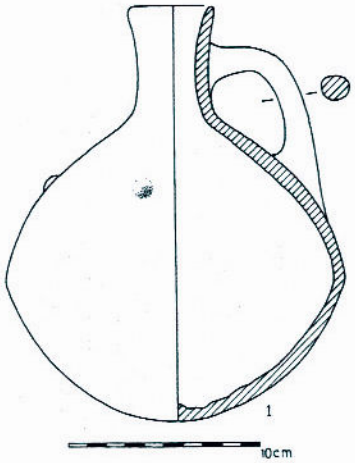
b

c

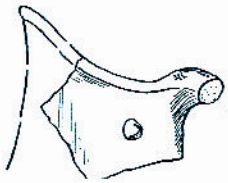

d

e

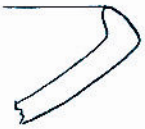
LEVHA 38

a

b

c

d

e

f

g

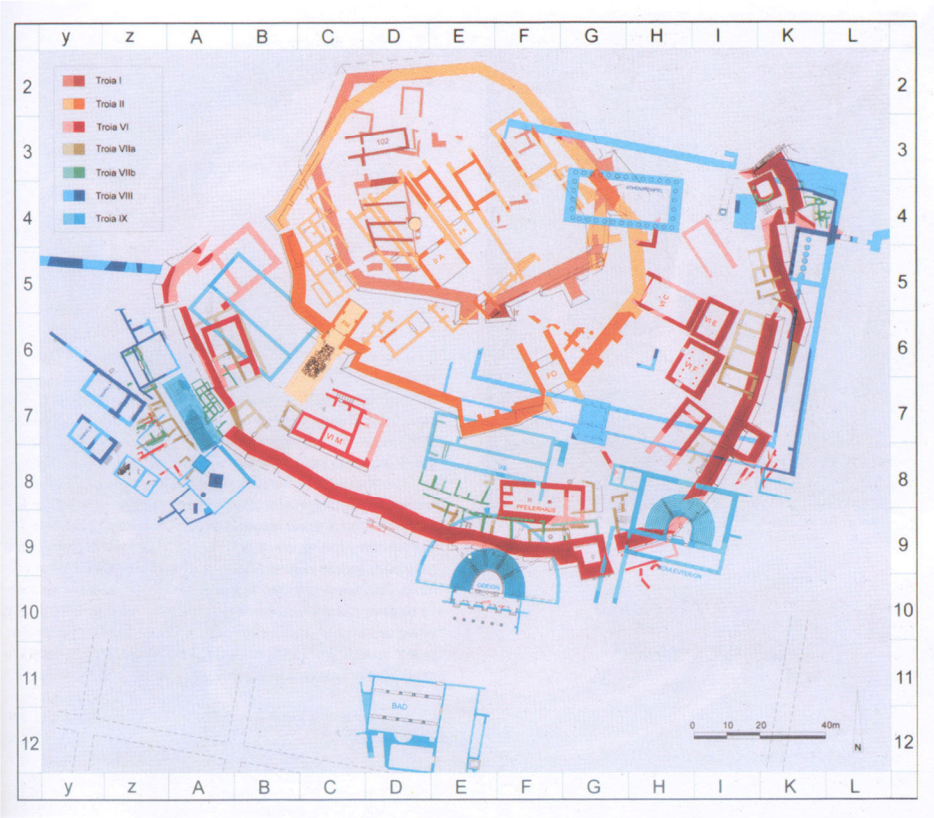

h

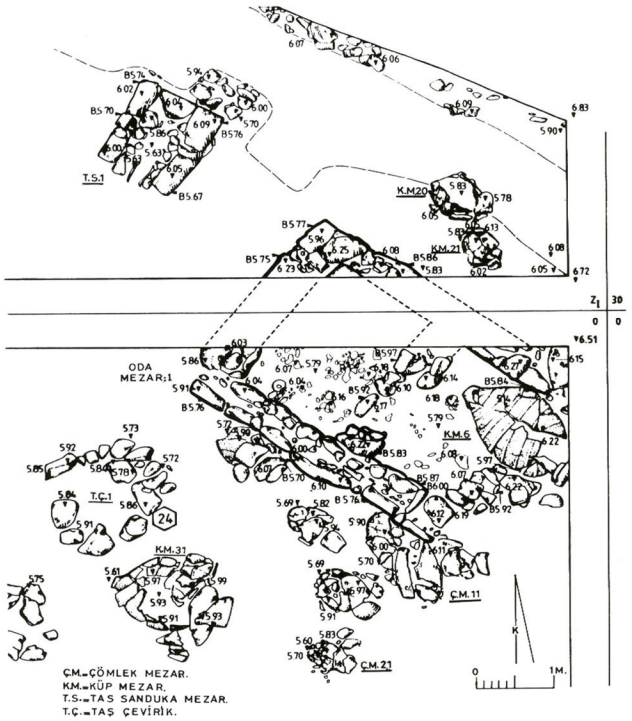

i

PLAN 1

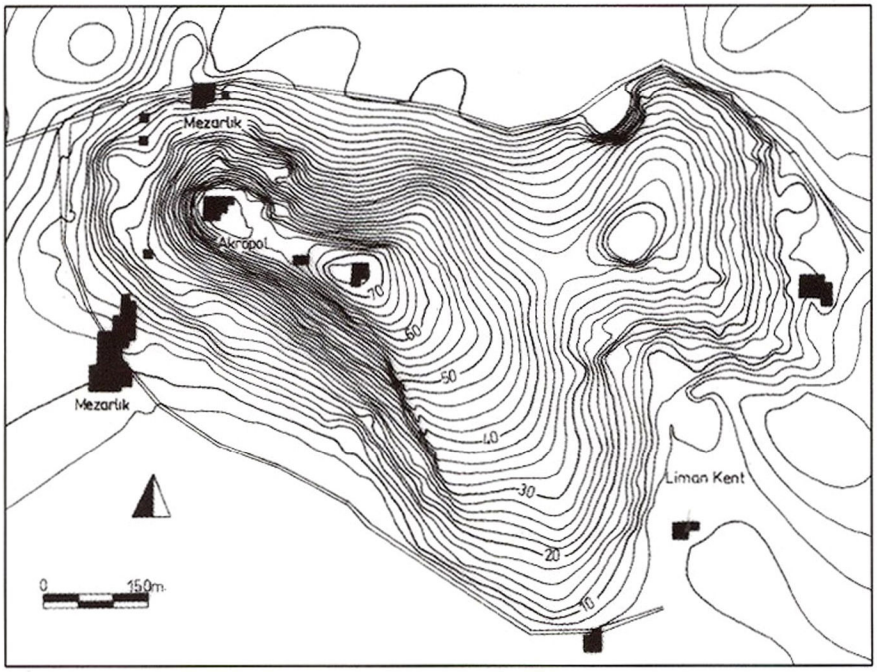

y z A B C D E F G H I K L
2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Troia I
Troia II
Troia VI
Troia VIIa
Troia VIIb
Troia VIII
Troia IX
0 10 20 40m
N

a

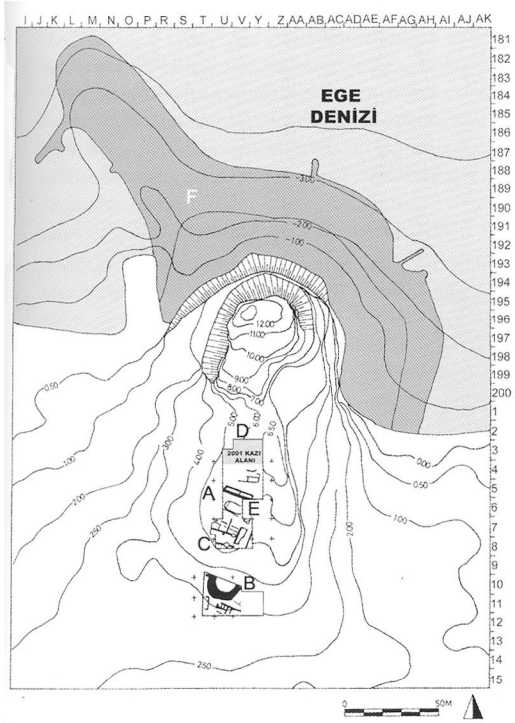

ODA
MEZAR:1
T.S.1
K.M.20
K.M.21
K.M.6
K.M.31
T.Ç.1
Ç.M.11
Ç.M.21
ÇM.=ÇÖMLEK MEZAR.
KM.=KÜP MEZAR.
T.S.=TAŞ SANDUKA MEZAR.
T.Ç.=TAŞ ÇEVİRİK.
0 1M.

b

PLAN 2

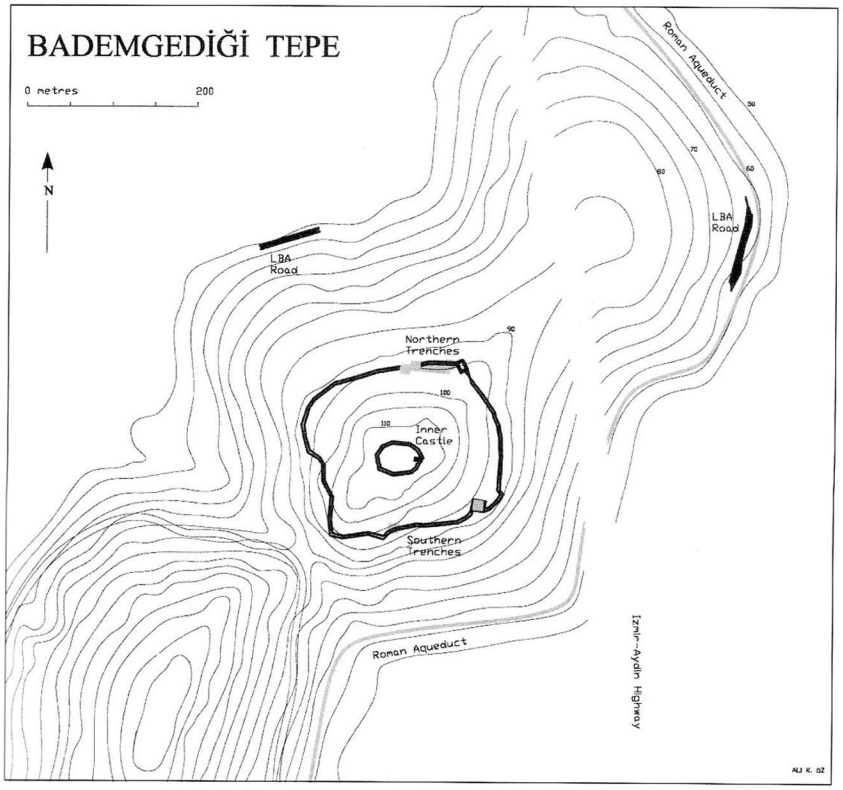

Mezarlık
Akropol
Mezarlık
Liman Kent
0
150m

a

EGE
DENİZİ
2001 KAZI ALANI
A
B
C
D
E
F
0
50M

b

PLAN 3

BADEMGEDİĞİ TEPE
0 metres
200
N
LBA Road
LBA Road
Roman Aqueduct
Northern Trenches
Inner Castle
Southern Trenches
Roman Aqueduct
İzmir-Aydın Highway
ALİ K. ÖZ

a

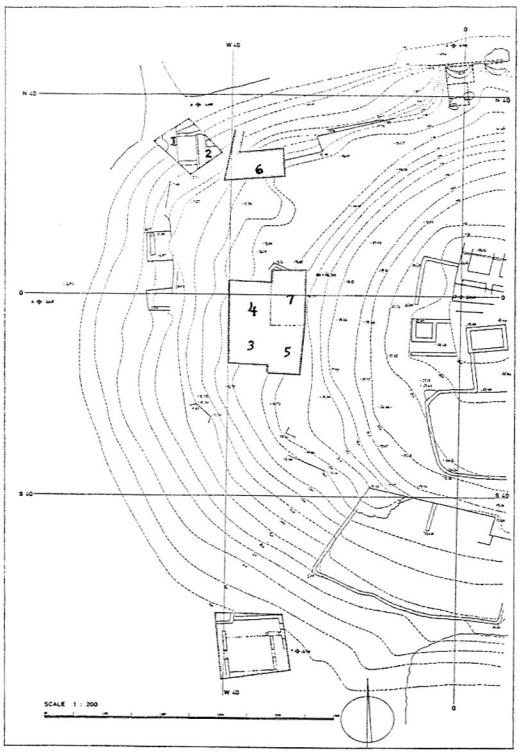

N
AYASULUK TEPESİ
(EFES)
SELÇUK

b

PLAN 4

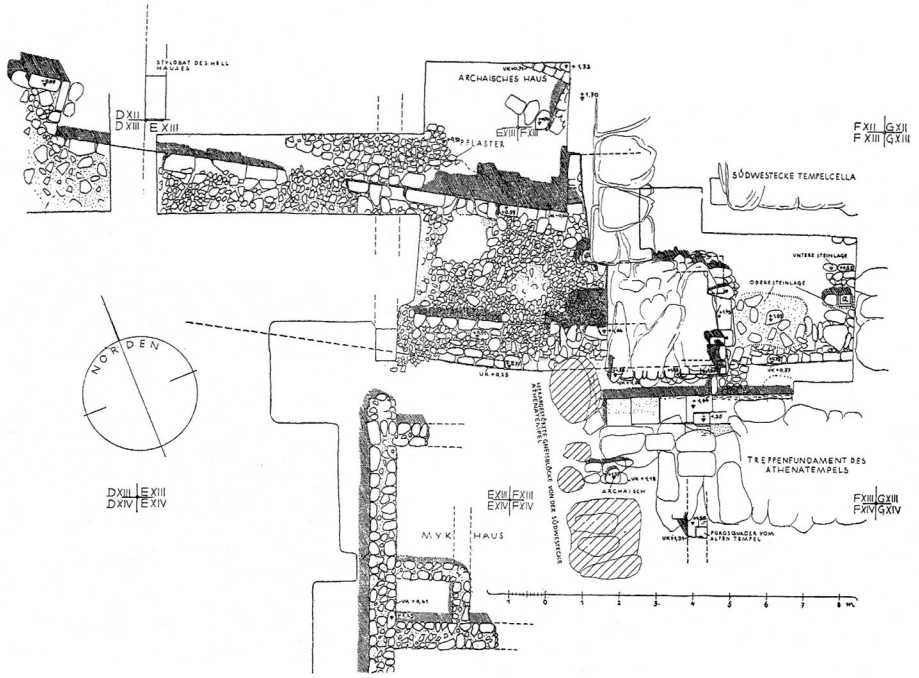

a

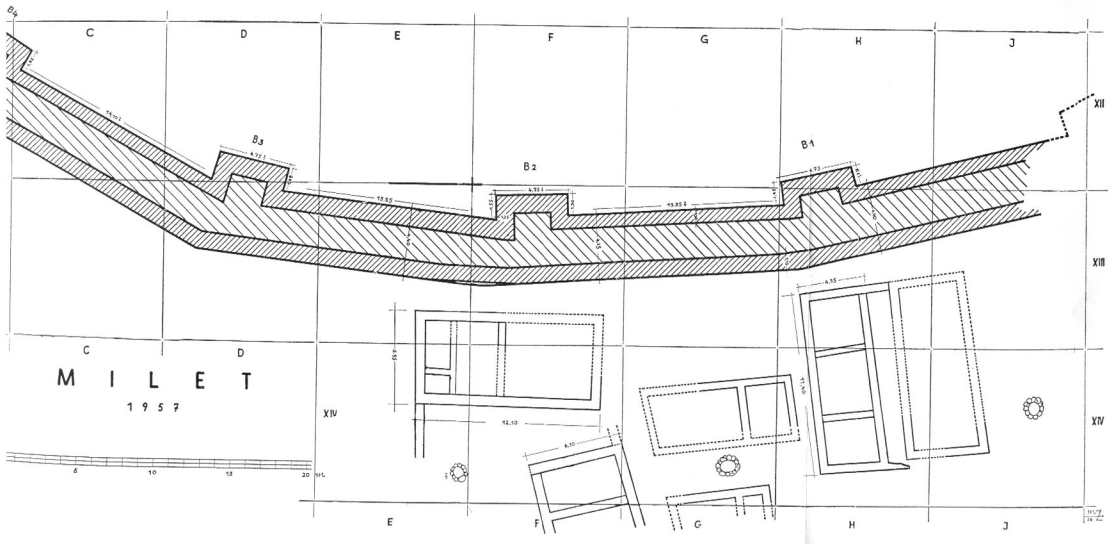

b

PLAN 5

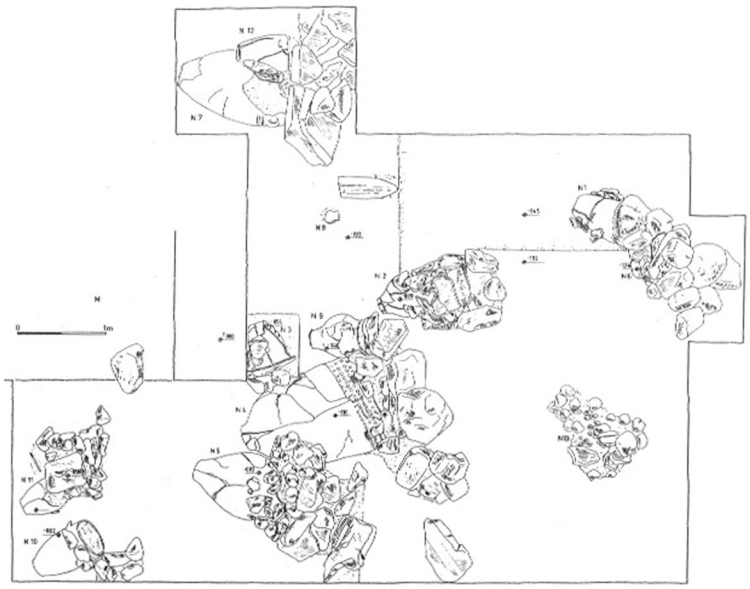

ARCHAISCHES HAUS
PFLASTER
SÜDWESTECKE TEMPELCELLA
NORDEN
TREPPENFUNDAMENT DES ATHENATEMPELS
MYK. HAUS
ARCHAISCH
FUNDAMENTGRABUNG VOM SÜDWESTECK
FUNDAMENTGRABUNG VOM ALTEN TEMPEL

a

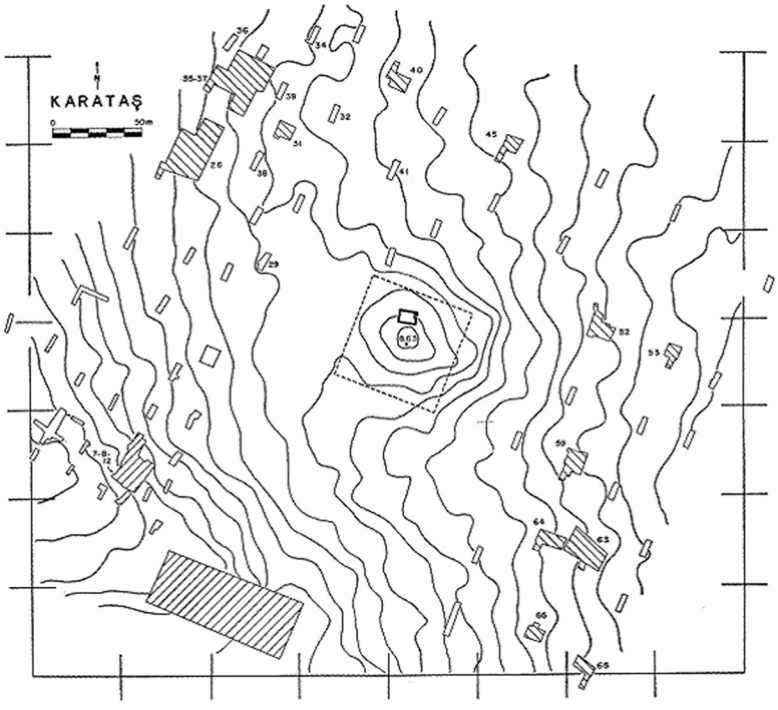

C
D
E
F
G
H
J
XII
XIII
XIV
B1
B2
B3
MILET
1957

b

PLAN 6

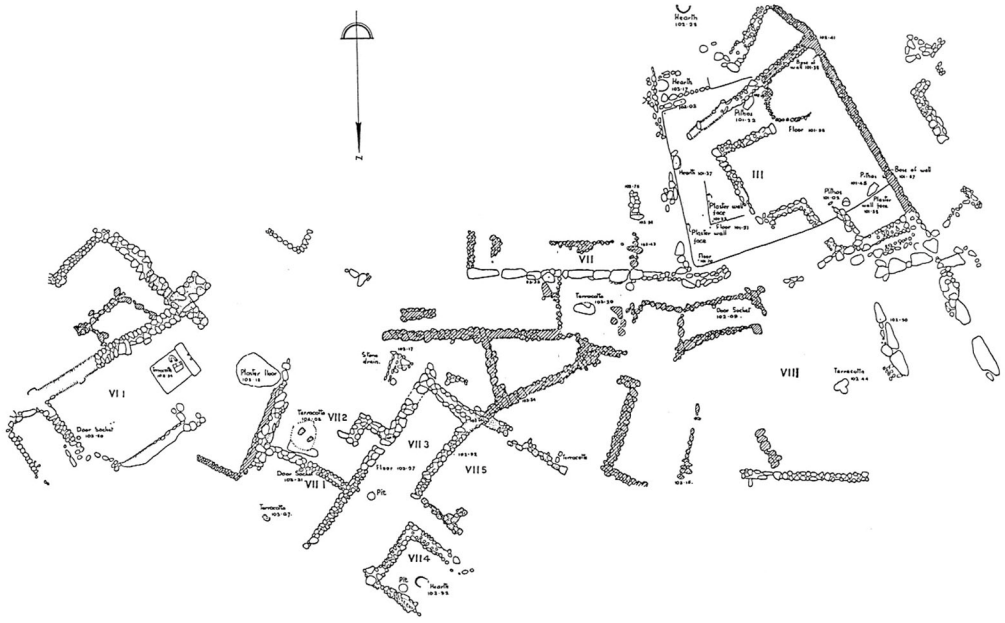

a

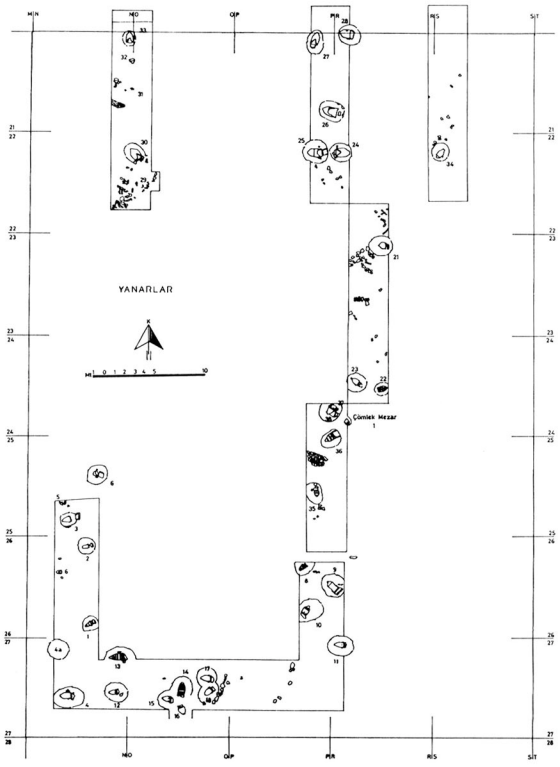

b

PLAN 7

III
VII
VIII
VI 1
VII 2
VII 3
VII 5
VII 1
VII 4
Pit
Hearth
Pithos
Floor
Terracotta
Plaster floor
Plaster wall
Door socket

a

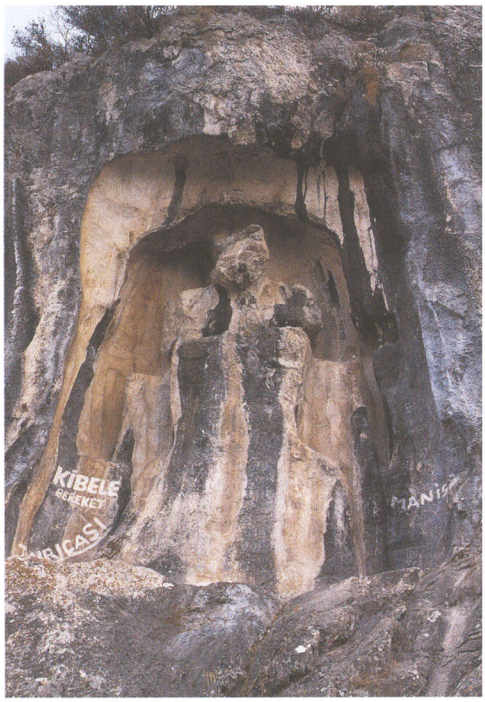

YANARLAR
N
M
0 1 2 3 4 5 10
Cömlek Mezar 1
MD
OP
PR
RS
SIT

b

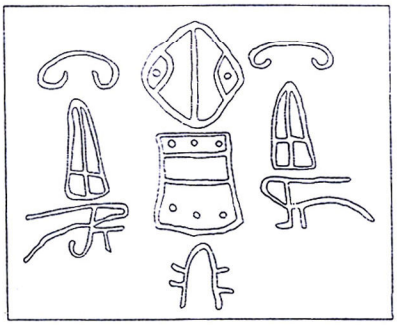
RESİM 1

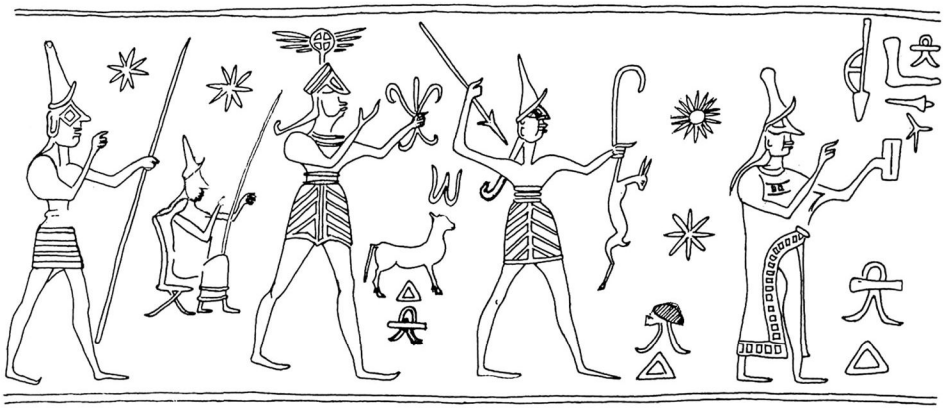
a

b

c

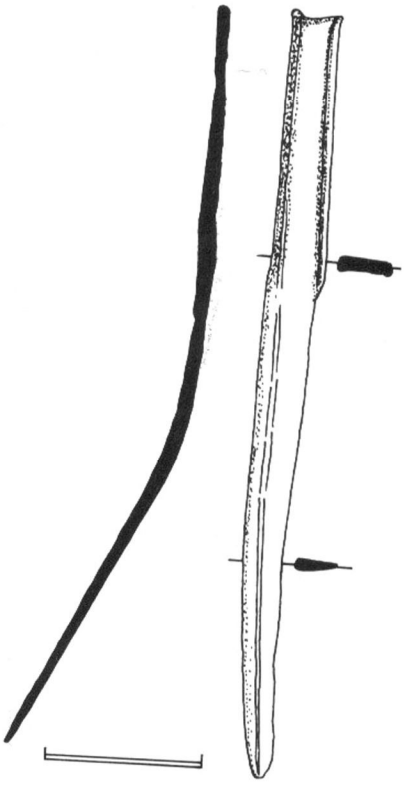

d

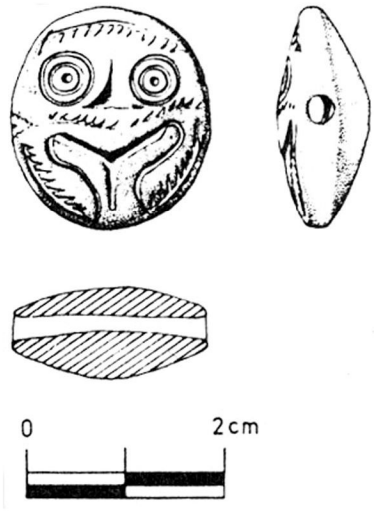
RESİM 2

a

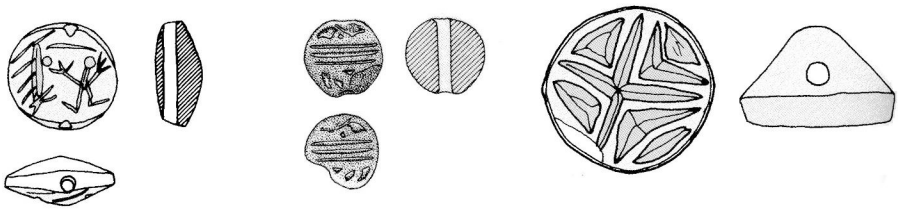

b

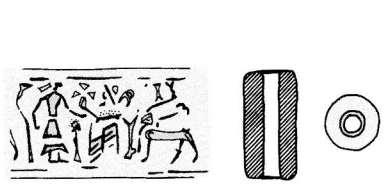

c

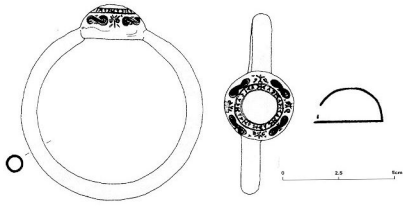
RESİM 3

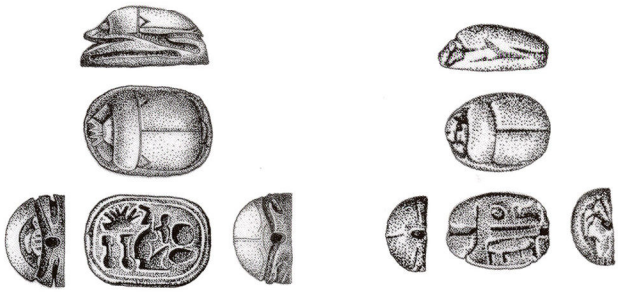
a

b

c

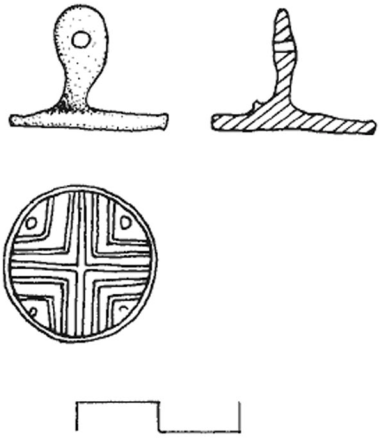

d

e

RESİM 4

a

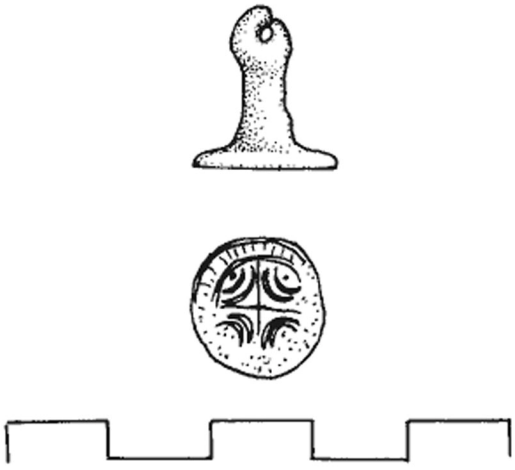
b

c

d

e